

WYŻSZA SZKOŁA PEDAGOGICZNA
IM. KOMISJI EDUKACJI NARODOWEJ W KRAKOWIE

PRACE MONOGRAFICZNE

ETUDES MONOGRAPHIQUES
DE L'ECOLE NORMALE SUPERIEURE A CRACOVIE

Zeszyt 105

Jan Ożdżyński

Morska
wspólnota kulturowa
w świetle faktów językowych

Kraków 1989
WYDAWNICTWO NAUKOWE WSP

ISSN 0239-6025

**MORSKA
WSPÓLNOTA KULTUROWA
w świetle faktów językowych**

Prace Monograficzne

WYŻSZEJ SZKOŁY PEDAGOGICZNEJ
W KRAKOWIE

Tom 105

Etudes Monographiques

DE L'ECOLE NORMALE SUPERIEURE
A CRACOVIE

Fascicule 105

WYDAWNICTWO NAUKOWE
WYŻSZEJ SZKOŁY PEDAGOGICZNEJ

Jan Ożdżyński

**Morska
wspólnota kulturowa
w świetle faktów językowych**

Morfologia zapożyczeń
w polskim słownictwie flisackim
i żeglarskim

**KRAKÓW 1989
WYDAWNICTWO NAUKOWE WSP**

Recenzenci

Prof. dr hab. BOGUSŁAW KREJA
Prof. dr hab. WŁADYSŁAW LUBAŚ

KOMITET REDAKCYJNY

JAN RAJMAN
(przewodniczący)

ZYGMUNT RUTA
(wiceprzewodniczący)

MARIAN FORTUNA
(sekretarz)

CZESŁAW BANACH, JANUSZ HENZEL, JERZY JAROWIECKI
STANISŁAW KRAWCZYK, JERZY KREINER, ZENON MOSZNER
JAN POLAKOWSKI, JAN SZMYD
(członkowie)

ADAM RUTA
(opracowanie redakcyjne)

IRENA PABIAN
(opracowanie techniczne)

BOGUSŁAW SORBJAN
(korekta)

SPIS TREŚCI

W KRĘGU KULTURY NAUTYCZNEJ (WPROWADZENIE ETNO- I SOCJO- LINGWISTYCZNE	7
KONTAKTY JĘZYKOWE W MORSKIEJ WSPÓLNOCIE KULTUROWEJ	34
Wyznaczniki komunikacyjne kultury morskiej	34
Procesy interferencji leksykalnej w perspektywie kulturoznaw- czej	40
Zapożyczenia arabskie w północnoeuropejskim słownictwie mor- skim	43
Zapożyczenia starofryzyjskie w bałtyckiej strefie żeglugowej .	52
Zapożyczenia niderlandzkie w polskim słownictwie morskim	75
Zapożyczenia angielskie w złożonym kontakcie językowym	196
Procesy internacjonalizacji słownictwa morskiego	215
MORFOLOGIA JĘZYKA I GEOGRAFIA KULTURY MORSKIEJ	223
Interferencja morfologiczna w perspektywie kulturoznawczej . . .	223
Pole formantowe <u>-uga</u> w historii języka polskiego	225
Koherencja morfologiczna "tematów" kultury i języka w świetle formantów interferencyjnych	249
Kulturowe aspekty opisu pola leksykalno-semantycznego w uję- ciu diachronicznym (na przykładzie mikropola "rzeczny pojazd wodny")	264
ZAKOŃCZENIE	302
Przypisy	307
Rozwiązanie skrótów i znaków objaśniających	326
Skrócenia nazw języków (gwar i dialektów)	350
Inne skrócenia	354
Indeks wyrazów objaśnionych w pracy	356

Praca wykonana w ramach Resortowego Programu Badawczego RP.III.27.

W kręgu kultury nautycznej (wprowadzenie etno- i socjolingwistyczne)

1. Pojęcie (i termin) "kultura morska" pojawiły się w nauce polskiej pod koniec XIX wieku w związku z ogólnoeuropejskim rozwojem antropologii, etnologii, etnografii i socjologii, które przedmiotem swoich rozważań uczyniły m.in. problem: w jakiej mierze środowiska ludzi morza wpływały na kształtowanie się kultur i cywilizacji¹. Wśród prac pionierskich, które podjęły tę problematykę wymienia się głośną swego czasu książkę I. Miecznikowa "La civilisation et grands fleuves historiques" /1889/. Zawarte w niej informacje, dotyczące poszczególnych etapów historyczno-geograficznego zbliżania się cywilizacji protohistorycznych i śródziemnomorskich znad wielkich rzek poprzez ich ujścia do zatok mórz i oceanów, służą ilustracji tezy o szczególnej roli cywilizacji morskich i nadrzecznych w rozwoju kultur świata². Jako wyróżniające cechy kultury morskiej wymienia się tu m.in.: a) szczupłość ognisk (Fenicja, Ateny, Wenecja), b) szybkość rozprzestrzeniania się na olbrzymim terytorium, c) szybki upadek, d) siłę tkwiącą nie w masie, lecz w ruchu³.

Kontynuacją tego nurtu antropogeograficznego na naszym gruncie była rozprawa F. Bujaka "Kultury morskie i lądowe" /1934/ nawiązująca do ówczesnej "ideologii" światopoglądu morskiego. W tym względzie koresponduje ona z rozwijaną przez językoznawców i filozofów

koncepcją "światopoglądu języka" oraz tzw. wewnętrznej formy językowej, które tworzą w sumie "językowy obraz świata"⁴. W tym kręgu pomieścimy także próby wyodrębnienia kultury morskiej z całości życia społeczno-geograficznego przez odwołanie się do koncepcji "wezwania i odpowiedzi" ("challenge and response") - podstawowej siły napędowej w wielkim systemie historiozoficznym Arnolda J. Toynbee'ego⁵.

Przydatnym w definiowaniu kultury morskiej (nautycznej, akwaticznej, marynistycznej)⁶ wydaje się operowanie pojęciem kompleksu kulturowego albo konfiguracji (prefiguracji?) elementów układu wyodrębnionego ze względu na istotne parametry (aspekty) morskiej rzeczywistości przyrodniczej i humanistycznej⁷:

- 1) morze jako czynnik kulturotwórczy i stymulator kultury;
- 2) ludzie morza, morskie zbiorowości terytorialne (ekologiczne) i zawodowe⁸; kręgi społeczne ludzi morza lub zainteresowanych (inspirowanych) sprawami morza;
- 3) typ aktywności kształtowanej na zasadzie kontaktu (fizycznego lub psychicznego) z morzem;
- 4) procesy i wytwory związane z działalnością człowieka na morzu, w związku lub pod wpływem morza;
- 5) zagadnienie tzw. "prawdy morskiej" utworu w kontekście czasoprzestrzeni kulturowej⁹; temat morski w twórczości artystycznej; funkcjonalne wyróżniki marynistyki¹⁰ i in.

Przyjmując za podstawę rozróżnień kategorię "człowiek w kontakcie z morzem", akcentujemy specyficzne elementy konfiguracji kultury morskiej:

- 1) typ aktywności związanej z opanowywaniem żywiołu morskiego i ukierunkowanej na sam obiekt pływający;
- 2) homo mobilis: człowiek przemieszczający się z pomocą obiektów pływających;
- 3) parametry komunikacyjne:
 - a) komunikowanie wehikularne,
 - b) zwiększona dynamika i kontaktywność wymiany,

c) tendencja do internacjonalizacji rzeczy, nazw i pojęć związanych z osiągnięciami technicznymi i cywilizacyjnymi w ramach makrokultury¹¹ morskiej,

d) węzły komunikacyjne - porty (często u ujścia dużych rzek), strefy graniczne i przygraniczne,

e) orientacja w czasie i przestrzeni: w sensie użytkowym (locja - orientacja ze względu na akweny morskie i wybrzeża) i w znaczeniu ogólniejszym, jako orientacja intelektualna, artystyczna, naukowa - ukierunkowana na morza, oceany i obiekty z nimi związane¹².

Z osiemnastu kręgów kulturowych omawianych w pracy zbiorowej pod redakcją A. Piskozuba "Morze w Kulturach świata" zaledwie kilka społeczeństw zasługuje w całej rozciągłości (ze względu na pełną integrację poszczególnych typów praktyki społecznej ze środowiskiem naturalnym) na określenie "ludy morskie", tj.:

- 1) Kreta,
- 2) Fenicja,
- 3) Grecja - w basenie Morza Śródziemnego,
- 4) Wikingowie - na subarktycznych wodach Północy,
- 5) Arabowie - na monsunowych szlakach Oceanu Indyjskiego,
- 6) Małajowie i ludy Oceanii (szczególnie Maorysi) - w świecie austronezyjskim¹³.

W kręgu kultury północnoeuropejskiej zwracamy uwagę na:

a) bałtycką wspólnotę kulturową hanzeatyckiego związku miast w XIII - XV wieku,

b) pośrednictwo w kontaktach żeglugowych żeglarzy i rybaków Wysp Fryzyjskich (szczególnie w okresie przedhanzeatyckim),

c) dominację kulturową Holendrów w XVI - XVII w.,

d) potęgę morską Imperium Brytyjskiego w XVIII - XIX w.¹⁴

2. Pojęciu kręgu kulturowego (Kulturkreis) odpowiada właściwie pojęcie stopnia kultury, obejmujące geograficzny zasięg tego samego elementu lub pewnej liczby elementów kulturowych, niekoniecznie współzależnych, ale współistniejących. Kręgi kulturowe wyodrębnia

się ze względu na związki kultury w przestrzeni, natomiast warstwy kulturowe - ze względu na filiacje w czasie¹⁵. Na gruncie geografii językowej w pewnym sensie odpowiada temu rozróżnienie: warianty terytorialne lub środowiskowe wypowiedzi (rozpatrywanych we wszystkich płaszczyznach analizy fonologicznej, morfologicznej, leksykalnej, składniowej itd.) dla formy lub postaci wyrazów współistniejących w systemie (synchronicznie) i - z drugiej strony - mutacje na oznaczenie wariantów występujących już tylko jako kontynuacje form i wyrazów dawniejszych, które przestały funkcjonować w systemie¹⁶. Oba aspekty - geograficzny i historyczny - zespala pojęcie obszaru kulturowego (culture area), tj. zasięgu geograficznego (w czasie i w przestrzeni), w obrębie którego występuje większa ilość zgodnych form kulturowych (pozostających w związku kulturowym)¹⁷.

Pomiędzy diachronicznym a synchronicznym rozpatrywaniem procesów kształtowania się odrębności kultur zagubieniu ulega punkt widzenia genetyczny, tj. rozróżnienie niezakłóconego, modelowego przebiegu kształtowania się tożsamości kulturowej i odpowiadającego jej narodu oraz różnych endo-, a zwłaszcza egzogennych zakłóceń tego procesu. Przywołać tu można niektóre założenia wiedeńskiej szkoły kulturowo-histerycznej, zwanej też szkołą kręgów kulturowych. Przedstawiciele tej orientacji starają się wzbogacić jednorodne "pionowe" ciągi rozwoju kultury, nakreślone przez klasycznych ewolucjonistów, analizą powikłań przestrzennych - wzajemnych zapożyczeń, adaptacji (asymilacji), interferencji i synkretyzacji, dokonujących się między sąsiednimi kulturami¹⁸.

Na gruncie dialektologii geograficznej akcentuje się fakt, że granice językowe pokrywają się często z granicami kulturowymi, a obszary językowe są zbieżne z obszarami kulturowymi. Geograficzny punkt widzenia w badaniach reńskich Th. Fringsa¹⁹ został rozbudowany o opisową i historyczną zarazem dynamikę i morfologię kultury terenu oraz obszarów, które tworzą nadrzędną geografie kultury. Z trzech wymienionych haseł morfologia kultury powinna zmierzać do określenia ogólnego

nego obrazu postaci kulturowej (odpowiednio do geograficznego pojęcia morfologii krainy). Kierunki syntetyzujące (włączające językoznawstwo w całość opisu rozwoju kultury), reagując na jednostronność, formalizm i atomizm opisu młodogramatycznego podniosły znaczenie zaniedbanych zakresów badań językoznawczych, jak treść, znaczenie, funkcja, sens - uzależniły się jednocześnie od czynników pozajęzykowych, pochodzących z innych dziedzin naukowych. Nie można bowiem na podstawie samych czynników pozajęzykowych wnioskować bezpośrednio o wewnątrzjęzykowych (np. gramatycznych) relacjach, ponieważ według współczesnej teorii językowej podobieństwo struktur języka i rzeczywistości nie ma bezpośredniego charakteru. Istnieje raczej nieizomorficzny - pośredni związek pomiędzy rzeczywistością, myślą społeczną a językiem²⁰.

3. Z założeniami geografii językowej koresponduje wypracowane na gruncie nautologii pojęcie "przestrzeni nautogonalnej", obejmującej obszar aktywności nautycznej człowieka²¹. Przestrzeń nautyczną (akwatyczną w węższym znaczeniu) wypełniają dwa obszary o różnym doborze elementów: obszar wewnętrzny - nazywany centralnym, i obszar zewnętrzny zwany ultimalnym. Obszar wewnętrzny, będący w stosunku do zewnętrznego twórczym ośrodkiem dyspozycyjnym, kształtują terytoria: narodowo-językowe, ekonomiczno-techniczne i polityczne²². W badaniach historycznych o profilu etnograficznym i dialektologicznym przydatne okazują się pojęcia:

- a) limenogony, która wykreśla granice stref portowych;
- b) naupegiogony, która określa wielkość strefy szkatliczno-okrętowej (warsztatowo-stoczniowej);
- c) pleiogony, która wyznacza strefy żeglugowe; w swej części morskiej i śródlądowej daleko wybiega poza granicę obszaru centralnego²³. Pleiogony kształtują w sposób ostateczny wielkość obszaru zewnętrznego i formę otaczającej go linii ultimalnej (ultimogeny).

Wenhikularny typ kontaktów morskich wymaga odrębnej interpretacji pogranicza oraz styku kulturowego. Obszar ultimalny tworzą ośrod-

ki nautogonalne praktycznej i teoretycznej działalności nautycznej w ramach tego samego terytorium politycznego. Ośrodki te swym doświadczeniem zawodowym i dorobkiem naukowym kształtują rozwój wiedzy nautycznej i nautologicznej danego państwa oraz - co istotne - innych ośrodków mniej zaawansowanych teoretycznie, ale pozostających w kontakcie żeglugowym²⁴.

4. Tożsamość kultury morskiej ma podstawy obiektywne: egzystencjonalne, geograficzne, ekologiczne i historyczne. W warunkach tych wyróżnić można dwa podstawowe konteksty modyfikujące elementy dziedzictwa (tradycji kulturowej):

a) kontekst wewnętrzny (endogeny), który prowadzi do powstania swoistej struktury i tworzy specyficzne wypadkowe;

b) kontekst zewnętrzny danej kultury i innych kultur, ze względu na jakość kontaktów, natężenie, relacje (nadrzędność, podrzędność) w przeszłości i przyszłości; tworzy on specyficzne warunki dla elementów endo- i egzogeny przebiegów kulturowych²⁵.

Wyłaniają się tu istotne kwestie metodologiczne, w zależności od tego czy preferujemy ujęcie deterministyczne, zakładając, że środowisko geograficzne wywiera decydujący wpływ na sposób bycia i życia człowieka, a tym samym określa w sposób nieuchronny rozwój społeczeństwa i ludzkiej kultury - czy też przychylamy się do jednego z wariantów relatywistycznych, przyjmując, że środowisko stwarza człowiekowi jedynie warunki egzystencji, ale od ludzkiej pomysłowości, inwencji i zaradności zależy jego eksploatacja²⁶. W drugim wypadku stawiamy zagadnienie "morza jako czynnika kulturotwórczego i stymulatora rozwoju kultury". Staramy się wówczas odpowiedzieć na pytanie, jak człowiek od zarania dziejów wyzyskiwał zasoby morza (głównie energię wody i wiatru) dla rozwoju i ukształtowania własnej kultury i wskazujemy dla przykładu na osiągnięcia cywilizacyjne i techniczne Holendrów (głównie w XVI - XVIII w.) skazanych od wieków na zmaganie się z żywiołem morskim.

Najtrafniejszy wydaje się ten kierunek nauki o kulturze, który zarówno kultury lądowe, jak i morskie rozpatruje z punktu widzenia aktywności samego człowieka w przewyciężaniu, eksploatowaniu i podporządkowywaniu sobie zasobów środowiska geograficznego celem zaspokojenia swoich potrzeb. Pojęcie aktywności, które zakłada zdolność do intensywnego działania, sprawność i wiedzę, wiążemy ściśle z impulsem ekologicznym²⁷.

Rozróżnienie kontekstu wewnętrznego i zewnętrznego wyraźnie występuje także w odniesieniu do kultur (subkultur) śródlądowych, z tym, że w stosunku do polskich realiów historycznych obserwujemy znamienne przewartościowanie: to, co egzogenne w kulturze flisackiej jest bardzo często zapożyczeniem z warstwy endogennej kultury morskiej (bałtyckiej). Z drugiej jednak strony prześledzić można wyraźne zbieżności między endogenną regionalną (kaszubską, rybacką) warstwą kultury morskiej i takąż odmianą kultury ludowej śródlądzia (flisaków)²⁸.

W odniesieniu do polskiej żeglugi śródlądowej istotne wydaje się osadzenie jej w historycznych realiach kultury ludowej obszar w dorzeczu dużych rzek (Odry, Wisły, Niemna). Wyraźnie rysują się:

a) elementy endogenne kultury ludowej typu zamkniętego, osadzonej w realiach środowisk wodnych i zbiorowości ludzkich zgrupowanych wokół małych rzek i jezior;

b) elementy egzogenne kultury (ludowej) typu niezamkniętego, przekraczające bariery izolacji samoświadomościowej, nastawione na kontakt i wymianę z kulturami bardziej ekspansywnymi, w strefie granicznej lub w węzłach komunikacyjnych w rodzaju miast portowych u ujścia wielkich rzek²⁹.

Wśród specyficznych cech morskich jednostek terytorialnych wymienia się dwa czynniki: związek z akwenami wodnymi, przy których istnieją oraz fakt, iż wszędzie tam, gdzie występują w obrębie danych państw - są kształtowane przez strefę graniczną lub przygraniczną. Życie w strefie przygranicznej stwarza okazję do ciągłych

konfrontacji, np. w sferze ekonomicznej, politycznej, kulturowej, ideologicznej, co powoduje szereg zjawisk społecznych występujących w interesujących nas zbiorowościach³⁰.

Przydatnym w wyjaśnianiu mechanizmów konfrontacyjnych oraz interfe-rencyjnych kultury morskiej wydaje się odwołanie do pojęcia (zinten-syfikowanej) akulturacji, używanego na oznaczenie zjawiska, które powstaje, kiedy dwie (lub więcej) grupy ludzi, należące do róż-nych kultur znajdują się w bezpośrednim i ciągłym kontakcie, co pro-wadzi do zmian zachodzących we wzorach kulturowych jednej lub obu (kilku) kultur³¹. Wyrażać się to może w powstawaniu nowych jakości kulturowych, np. specyficznych cech tzw. mentalności ludzi morza³².

Istotnych wyróżników funkcjonalnych kultury morskiej upatrywać można w obrębie opozycji bazowej: "swój" - "obcy", "nasz świat" ("orbis interior") - "świat na zewnątrz" ("orbis exterior")³³. Do-tyczy to szczególnie wczesnych (przedhistorycznych) stadiów pozna-wania rzeczywistości morskiej. "Orbis interior" jest sferą poznaną, rejonem "topografii oswojonej". Przeciwnie - atrybutem "orbis exte-rior" będzie łatwość zagubienia w nim drogi. Poza granicami naszego "swojskiego" świata rozciąga się nieznany i pozbawiony kształtu lub zdeformowany przez wyobraźnię bezmiar, tajemniczy i straszny świat demonów, larw, ludzi zmarłych i obcych: chaos, śmierć i noc - źródło legend, przesądów i zabobonów ludzi morza oraz hybrydycznych wyo-brażeń o potworach morskich, ludziach z morza, demonach, fantomach, które w wielu kosmogoniach są symbolem nie uporządkowanych jeszcze elementów wszechświata, symbolem prawd i pramaterii, a nawet wód kosmicznych³⁴.

6. Kulturę indywidualną definiuje się jako agregat (zespolenie funkcjonalne) regularności kulturowych cechujących grupę społeczności lokalnych, której rozmiary i granice są określone w teorii przez obecność wspólnego zbioru charakterystycznych instytucji. Regularno-ści kulturowe cechujące społeczności lub zespoły (segmenty) mniejsze niż grupa społeczności lokalnych można sprowadzić do pojęcia subkul-

tury (np. subkultura flisaków i zawodów towarzyszących na tle kultury ludowej XVI - XVII wieku). Bardziej adekwatne w odniesieniu do kultury morskiej (oceanicznej) wydaje się operowanie pojęciem superkultury (bez odcięcia wartościującego) lub interkultury (czy makrokultury) na określenie wyższego poziomu integracji i znamiennej internacjonalizacji, np. w odniesieniu do wspólnoty kulturowej hanzeatyckiego związku miast późnego średniowiecza, czy też wyróżników kulturowych Europy bałtyckiej lub Europy atlantyckiej³⁵.

Rysują się tu wyraźnie analogie z pojęciem ligi językowej, obejmującej grupę różnych języków, wykazujących dzięki wzajemnym kalkom językowym szereg wspólnych cech w strukturze gramatycznej, nie tłumaczących się pokrewieństwem genetycznym. Ligi językowe powstają zawsze w wyniku kontaktów geograficznych między językami³⁶.

Dyskusyjne jest zagadnienie wyodrębnienia morskich jednostek terytorialnych. Czy chodzi w naszym wypadku o morskie zbiorowości czy zbiorowiska społeczne? Te ostatnie tworzy zbiór ludzi przebywających stale w pewnych określonych ramach przestrzennych w takim skupieniu, że praktycznie możliwa jest bezpośrednia styczność osobników tego zbioru ze sobą. Zbiorowościami społecznymi - ogólnie biorąc - nazywamy wszelkie takie zbiory ludzi, w których pomiędzy tworzącymi je osobnikami występują wzajemne oddziaływania, wynikające z faktu ich przynależności do danego zbioru (grupy społecznej, klasy, warstwy społecznej)³⁷. Wyraźnie rysuje się granica między tym, co określa się jako morskie zbiorowości terytorialne (ekologiczne), np. miasta portowe, wsie i osady rybackie, uzdrowiska itp. - a morskimi zbiorowościami społecznymi, jak np. załoga statku, załoga wydziału stoczni itp., w skład których wchodzi osoby spoza morskich zbiorowisk terytorialnych³⁸. Specyfika wykonywanych na statku morskim zadań rodzi nie tylko osobliwości kategorii społeczno-zawodowych marynarzy i rybaków, lecz - w połączeniu z oddziaływaniem szczególnego typu środowiska naturalnego, w jakim ludzie morza pracują i żyją podczas rejsu - tworzy swoistą organizację zbiorowości statkowej. Jej strukturę organizacyjną, o wy-

rażnie ustalonej hierarchii związanej z pełnieniem określonych ról na statku, porównuje się do struktur instytucji zamkniętych³⁹.

Obok określenia zbiorowości społecznej wymiennie używa się terminu grupa społeczna, przez którą rozumie się pewną ilość osób (najmniej trzech) powiązanych systemem stosunków uregulowanych przez instytucje, posiadających pewne wspólne wartości i oddzielonych od innych zbiorowości wyraźną zasadą odrębności⁴⁰. Znaczej ewolucji uległa definicja "grupy społecznej" F. Znanieckiego⁴¹, która pierwotnie cechowała się na wskroś humanistycznymi elementami, by po piętnastu latach nabrać charakteru terminu, w którym eksponuje się działanie członków grupy zgodnie z normami implikującymi ich prawa i obowiązki społeczne (czyli pełnione role)⁴².

Interpretację przestrzenną (geograficzną) kręgów kulturowych uzupełnimy o aspekty społeczne tego pojęcia. Można mówić o węższym i szerszym rozumieniu pojęcia kręgu społecznego. Według niektórych autorów krąg społeczny - to ogół członków danej grupy i wartości grupowych, z którymi określony członek danej kategorii wchodzi w stosunki oparte na stycznościach bezpośrednich, z którymi styka się niemal codziennie i podlega ich wpływowi, występując w określonych rolach wyznaczonych przez normy organizacyjne tej grupy⁴³. W szerszym rozumieniu do kręgu społecznego zaliczać można jednostki nie powiązane zbyt silnie między sobą, które stykając się nawet pośrednio i rzadko z daną osobą lub ich zbiorem, włączają je w sferę swoich zainteresowań, poddają kontroli społecznej i takież ocenie, por. np. krąg ludzi zainteresowanych sprawami morza lub krąg ludzi piszących na tematy morskie. Koresponduje z takim ujęciem definicja J. Szczepańskiego: "krąg społeczny - to niewielka zbiorowość oparta na stycznościach o słabej więzi instytucjonalnej, nie posiadająca wyraźnej zasady odrębności"⁴⁴.

Ze względu na zasięg społecznych kontaktów i oddziaływań wyróżnia się kręgi grupowe i międzygrupowe. Zakres oddziaływań i strukturę kręgu grupowego wyznacza przede wszystkim kategoria członkostwa

w grupie, a także pełniona rola oraz aktywność danej osoby wewnątrz grupy⁴⁵.

7. Każda kultura żyje pojęciowo we własnym, sobie tylko właściwym czasie i przestrzeni. Analiza komunikatów należących do różnych systemów semiotycznych w sposób zaiste frapujący ujawnia, jak na podstawowe opozycje semantyczne dzielące przestrzeń i czas, dzięki którym w poszczególnych społeczeństwach odbywa się proces orientacji człowieka w świecie, nakładają się opozycje wartościujące ten świat zgodnie z pragmatycznymi celami grupy, kręgu czy społeczności⁴⁶.

Do bardziej płodnych intelektualnie przemyśleń epistemologii antropologicznej należą także koncepcje rozwoju kultury materialnej ze względu na odrębne układy technologiczne. Z uwagi na źródła energii i charakterystyczne surowce (zachowując terminologię zaczerpniętą z archeologii) wyodrębnia się na przykład szereg faz rozwojowych, jak eotechniczna (grec. εὖς 'jutrzeńka', por. łac. ēō 'iść, kroczyć, ciągnąć, jechać konno, żeglować'), paleotechniczna, mezotechniczna i neotechniczna. Każda z nich wywodzi się z pewnych określonych regionów, operuje właściwymi sobie środkami wykorzystania i wytwarzania energii oraz specyficznymi formami produkcji i transportu: fazę eotechniczną można określić jako "układ wody i drewna"; paleotechniczną - jako układ węgla, żelaza i pary wodnej; mezotechniczną - jako układ elektryczności, stopów metali i silników spalinowych; neotechniczną wyznacza rozwój elektroniki, kosmonautyki, energii jądrowej, tworzyw sztucznych oraz - co istotne - tendencja do humanizowania techniki⁴⁷.

Tęgo rodzaju koncepcje mogą wydawać się bardzo odległe od zainteresowań językoznawcy. W rzeczywistości jednak mogą okazać się pomocne w interpretacji semantycznej materiału leksykalnego pochodzącego z różnych epok rozwoju języka. Kołodziejstwo, bednarstwo i budowa okrętów - to trzy podstawowe rzemiosła fazy eotechnicznej. Wydrążone kłody stanowiły część składową pompy i służyły do odprowadzania wody (rynni). Układ eotechniczny utrzymał się w budownictwie

okrętowym dłużej niż w innych dziedzinach techniki. Najszybsze zagłowce drewniane - klipry - przeżywały okres świetności w latach czterdziestych XIX w. Zamiana konstrukcji drewnianych na żelazne i stalowe ma swoje znamienne konsekwencje w terminologii specjalnej, rejestrującej zmianę układu technologicznego (na początku XX w.)⁴⁸.

8. Obok podstawowego (tu jedynie zasygnalizowanego) zagadnienia tożsamości kultury morskiej wyłania się istotne również dla etnolingwistyki zagadnienie kontaktu kultur (ich zderzenia bądź dialogu), przenikania zjawisk kulturowych, w tym także szczególnie nas interesującej interferencji na różnych płaszczyznach języka (fonologicznej, morfologicznej, leksykalnej i składniowej)⁴⁹.

Najmniejszy walor wyjaśniający miała najstarsza konstrukcja metodologiczna w postaci pojęcia dyfuzji (rozprzestrzeniania się idei i dóbr kulturalnych, informacji oraz impulsów kulturowych - głównie w znaczeniu przestrzennym). Językoznawcę badającego zagadnienie kontaktów językowych (z punktu widzenia języka zapożyczającego) za interesuje także zjawisko (i n)fu z j i, wnikania, przenikania do "krwioobiegu" systemu językowego elementów obcych, w różnym stopniu akceptowanych przez użytkowników języka na zasadzie atrakcji i przydatności oraz swoistej "repulsacji" i selekcji elementów niepożądanych i wartościowanych ujemnie⁵⁰.

W kręgu zagadnień socjolingwistycznych mieści się koncepcja interakcji społeczno-kulturowej, w tym także interesujące zagadnienie przebiegów i procesów komunikacyjnych wśród przedstawicieli zawodów wehikularnych w rodzaju marynarzy czy flisaków. Interakcja rozumiana jest jako wzajemne przekazywanie wartości i norm uczestników kontaktu oraz "ogół wehikułów, tj. materialnych [nośników - przyp. J.O.] środków ekspresji i obiektywizacji elementów znaczących, które socjalizują i przekazują te [uczucia i - przyp. J.O.] myśli"⁵¹, co pozostaje w związku z integrującą funkcją komunikowania językowego.

Próba metodologicznego zneutralizowania problemu zderzenia kultur jest koncepcja konwergencji albo paralelizmu kulturowego.

Rozwój społeczny i kulturowy nie jest w takim ujęciu wynikiem oddziaływania niektórych tylko ośrodków, lecz dokonuje się równolegle i niezależnie w różnych społeczeństwach i kulturach. Jednakże śledząc równoległość w tworzeniu się podobieństw społecznych i kulturalnych pomija się fakt jednoczesności w powstawaniu i utrzymywaniu się różnic kulturowych, związanych nie tylko z przystosowaniem się do odmiennych warunków geograficznych, ale przede wszystkim z odrębną interpretacją poznawczą rzeczywistości, niejako przez pryzmat swojego języka i własnych systemów semiotycznych. W ten sposób dotykamy istotnych kwestii epistemologicznych z kategorii: "język i (a) poznanie", "język - myślenie - rzeczywistość"⁵².

9. Zagadnienie relatywizmu kulturowego oraz poznawczego na gruncie językoznawczym znane jest przede wszystkim w postaci hipotezy Sapira-Whorfa, wielokrotnie dyskutowanej, krytykowanej i broniącej, modyfikowanej, ale w sumie podtrzymywanej w pewnej przynajmniej postaci. Zgodnie z tą hipotezą:

1) język, będący tworem społecznym, jako system, w którym wychowujemy się i myślimy od dzieciństwa, kształtuje nasz sposób postrzegania otaczającego świata;

2) wobec różnic między systemami językowymi, które są odbiciem tworzących je odmiennych środowisk, ludzie myślący w tych językach rozmaicie postrzegają świat;

3) kultura symboliczna modeluje rzeczywistość społeczną człowieka na dwa sposoby: a) dostarcza form ujmowania rzeczywistości, modelowania jej obrazu, b) wyjaśnia zależności (zasady przekształcania) jej elementów oraz formy jej oceny i normy działania⁵³.

Kontakt człowieka z otaczającą rzeczywistością ma charakter swobodnego sensorycznego, tj. znaczącego, doświadczenia. Jako ilustrację udziału kryterium doświadczenia poznawczego w kształtowaniu faktów językowych można przytoczyć greckie nazwy morza:

pélagos 'rozległy' - w kontakcie wzrokowym człowieka z lądem;

hals 'słony, sól' - kontakt smakowy + wartość użytkowa soli (?);

pontos 'most' - w znaczeniu praktycznym - przestrzeń umożliwiająca połączenie komunikacyjne między licznymi wyspami i wysepkami Morza Egejskiego (transport wodny).

Z charakteru języka wynika zdolność wytwarzania substytutu doświadczenia, który może być przekazywany bez końca w czasie i przestrzeni. Jest to właściwość symbolizmu, stanowiącego podstawę naszej tradycji językowej.

Jako poznawcze identyfikatory środowisk i kręgów kulturowych można dla przykładu traktować germańską, południowosłowiańską i nasze rodzime flisackie nazwy żagla: niem. Segel, pld.sł. jadro; flis. skrzydło, wrona, płachta, neol. wietrznik Ślr, por.:

ż a g i e l, niem. Segel, śr.w.niem. sēgel, sigel, st.w.niem. sēgal, st.sas., szw. segel, śr.nl., st.fryz., dun. seil, n.nl. zeil, angl.sas., st.nord. sēgl wywodzi się z germ. *segla-, *seklóm, por. st.nord. sōgr 'obcięty kawałek materiału (płótna, skóry)', 'pas, bryt', związany z rdzeniem *sek- 'ciąć, krajać, obcinać'; żeglować 'poruszać się z pomocą żagla', śr.nl. segelen, śr.d.niem. segelen, seggelen zachowały się w jęz. st.w.niem. segelen, śr.w.niem. segelen, sigelen, n.w.niem. segeln, NTPMJ 241;

jadro, serb.chorw. jàdro, jèdro, zach. jìdro, ìdro 'żagiel', słowen. jádro 'żagiel', 'rodzaj zasłony', scs. Supr. jadro 'maszt', ros. dial. (znad Wołgi) jadro, 'drzewo, maszt', por. gr. ἄδρον 'żagiel'; ἄδρος 'maszt'; etymologia niepewna, może ten sam wyraz co ps. *ědro 'łono, brzuch' od ie. *oid- 'nabrzmiwać, puchnąć'; mniej prawdopodobne objaśnienie Bernekera i Brücknera, którzy łączą *jadro 'żagiel' z czas. *jadō, *jati 'poruszać się, odbywać drogę (np. wozem, okrętem)', por. łac. vēlum 'żagiel' w związku etym.(?) z verb. veho, vēxi, vectum 'poruszać się, jechać wozem, konno, statkiem, żeglować, lecieć'; vēhiculum 'wóz, lektyka, okręt', por. też niem. wehen 'wiać, dąć, powiewać', śr.nl. waeyen, st.fryz. wāia, got. wajan, sanskr. vāti, vāyati, ps. vějati, pie. rdzeń uē- 'dąć, wiać, dmuchać' KIEW 845.

W słowiańskiej nazwie żagla dominuje punkt widzenia wrażeniowy, obserwacyjny: 'najbardziej rzucający się w oczy z dalszej odległości, charakterystycznie wybrzuszony, wydęty przez wiatr, przemieszczający się po powierzchni wody, przejmujący napór powietrza na maszt, płat materiału /płótna lnianego (?)/'. Nazwa germańska rejestruje fazę praktycznego, techniczno-użytkowego doświadczenia poznawczego: 'odpowiednio skrojony, a następnie zszyty z poszczególnych pasów (brytów) płat płótna lub skóry'. Nazwy flisackie (skrzydło, wrona) przywodzą na myśl typ ujęcia pierwotnego, animizującego (ptak w powietrzu). Analiza porównawcza na gruncie języków indoeuropejskich prowadzi do wyodrębnienia sememu węzłowego w postaci "motoryczności" (ruch przedmiotów i organizmów żywych poruszanych siłami przyrody) i przywołuje poprzez fazę żagiel-pędnik (transmiter energii) składniki języka filozoficznego w rodzaju "powietrze" (ruch powietrza - wiatr).

Mówiąc o języku i jego kulturowej więzi ze środowiskiem E. Sapir miał na myśli wyłącznie zasób słów. Podobnie jak F. Boas, zaprzeczał istnieniu jakiegokolwiek bezpośredniego związku między środowiskiem a gramatyką języka (fonetyką, morfologią, składnią itp.). B. L. Whorf natomiast odrzuca wszelkie ograniczenia i utożsamia system lingwistyczny z gramatyką. Uciekając się do analogii pojęć z teorii aktów mowy, możemy powiedzieć, że Sapira interesował (de)lokucyjny aspekt wypowiedzi (mówienie o czymś ...), Whorf natomiast rozszerzył punkt widzenia także na funkcję illokucyjną, wykonawczą (mówienie jako działanie kulturowe) i perlokucyjną (efekty mówienia w świecie praktyki społecznej).

Cenną refleksją wynikającą z hipotezy Sapira-Whorfa jest twierdzenie, że system języka, w którym myślimy, wpływa nie tylko na sposób naszego percypowania rzeczywistości, ale dostarczając modeli poznawczych, jest także (mówienie) podstawą orientacji w działaniu i w konsekwencji oddziałuje na sposób naszego zachowania. "Zachowanie" rozumiemy tu szeroko, obejmując tym terminem wszelkie działanie ludzkie, również działalność naukową. Dlatego można przychylić się do

umiarkowanej tezy, która głosi, że system języka wchodzi w skład poznania ludzkiego nie tylko jako instrument komunikacji, lecz również jako czynnik współkonstrytuujący poznanie ze względu na swój związek z myśleniem⁵⁴.

10. Najbardziej naturalną konsekwencją metodologiczną występowania problemów związanych z kontaktowaniem się oraz interferencją kultur wydaje się metoda porównawcza, tj. każde zestawienie treści dwóch lub więcej kultur (bądź subkultur) celem wykrycia ich podobieństw i różnic. Zagadnienie porównywalności kultur próbowano rozwiązać przez postulowanie metody uwzględniającej odmiennosc historycznego kontekstu zestawianych ze sobą kultur⁵⁵.

Lokując rzecz na gruncie polskich historycznych realiów kulturowych, istotne wydaje się rozróżnienie kultury morskiej i (sub)kultury (?) rzecznej (śródlądowej). Chodzi najogólniej - z jednej strony - o zwiększoną otwartość i podatność na obce wpływy kultury morskiej i naturalne osadzenie w realiach kultury ludowej /XVI i XVII w./ pracy, obyczaju oraz języka flisaków i oryli z polskiego obszaru dialektycznego, z drugiej zaś strony - o ekspansywność kultury morskiej /po 1918 i 1945 r./, z odrębną problematyką estetyczną marynistyki i reliktowy (malejący od czasu zaborów) udział kultury ludowej flisaków, oryli i leśników w kulturze ogólnonarodowej⁵⁶.

Na gruncie historycznych rozważań leksykalno-semantycznych rzecz dotyczy interpretacji kulturowej zróżnicowanych dialektycznie, często przemieszanych środowiskowo i chronologicznie elementów szeregów synonimicznych w rodzaju:

flis. r y z a rzadziej reza 'podróż wodna', 'flis' Brück; "droga, jaką ma przebyć statek lub tratwa, podróż spławników, toż co pływanka" Ślr; 1. "spławianie drzewa w odległe miejsca"; 2. "kilka-naście tafli lub pasów drzewa użytkowego lub opałowego razem spławianych" Hacz 358; w zn. 2. "ścieżka służąca do spuszczenia po niej z gór drzewa opałowego, szczapowego, pospolicie w Karpatach używana" Kozł 439; niem. Reise 'wyruszenie, wymarsz', 'odejście', śr.w.niem.,

śr.d.niem. reis(e), śr.nl. reise, n.nl. reis, późno-st.nord. reisa, dun. reise, szw. resa KLEW 594; kasz.słowiń. rīža, rēza, rīza, rēž (i wiele form obocznych) Lorentz GPM 587, Hinze łączy z gw. zach. prus.niem. rīze 'reisen', rīz (1. sg.), rīst (2. sg.), rēzd (impf.) Hinze 406; (por. też niem. Riese w zn. leśn. oraz rieseln 'płynąć powoli', śr.w.niem. rise 'rynna do spuszczenia drzewa z gór') KLEW 600; gw. ra jz(y) 'włóczęga, tułaczka, podróżowanie' ekspr. (niem. Reise, st.w.niem. reisa 'wyruszenie, odejście'); mors. żegl. rejs (śr.d.niem. reis(e), śr.n. reise, n.nl. reis, pol. z pośr. ros. riejs /XIX/XX w./ - przeniesiony przez marynarzy odbywających służbę we flocie rosyjskiej; pływanka prawdopodob. neol. B. Śląskie-go; kurs, dziś w żargonie szoferskim;

wręga rzadziej wręq // wraq, flis. wsch.pom. też břęga, kasz. wranga 'poprzeczny element wiązania szkieletu kadłuba', gw. prus.niem. Wrangen pl., ze śr.d.niem. Wrange Hinze 519; pot. żebro (czes. řebro, žebro, serb.chorw. rěbro, l.mn. rěbra, cerk. rebro, rus. riebło, łuż. rjebło, korjebło, d.łuż. riobro, rioblo i korabja Brück 654, Vasm III, 453); flis. krzywka (na Wiśle) Ślr // kokora (na Polesiu) "o zakrzywionym drzewie", powtarza się w nazwach roślinnych: kokorzec, kokorek i in. od kłaczkowatego wyglądu SłSE 244; ps. *kokor - jest reduplikowanym wariantem *ko-r-eně najbliższej stoi ros. kokóra 'pień drzewa szpilkowego wraz z kolankowato zagiętym korzeniem, używany przy budowie statków'; zapis u Kozł. kokora 'sztuka drzewa dębowego w kształcie zgiętego kolana, używana na boki do statków' (1846) - pochodzi z Polesia; dawn. szpant, niem. Spant, plur. Spanten, d.niem. spant 'Dach oder Schiffsrippe', śr.d.niem. span 'ts', KLEW, 720 // szpangout Zar (por. ros. szpangout z hol. spanthout) Vasm IV 470.

Poszczególne składniki szeregów synonimicznych zgrupowanych wokół jednej "nazwy" kulturowej rozpatrywać można jako nazwy zjawisk endemicznych dla danego obszaru (krzywka, kokora) bądź egzogennych (z punktu widzenia subkultury flisackiej), o tendencji do interna-

cyjonalizacji w obrębie zlewiska Morza Bałtyckiego i pobrzeży Morza Północnego (wręga).

W warstwie leksykalnej może znaleźć odzwierciedlenie zjawisko substytucji kulturowej. Chodzi o proces zastępowania nazwy elementu kultury przez inną, która służy takiemu samemu lub podobnemu celowi, lub ma podobne znaczenie, por. bocianie gniazdo i jego konotacje symboliczne w systemie wartości polskiej kultury ludowej, w zn. morskim na oznaczenie 'kosza przymasztowego' // mars z d.niem. mers, nl. merse 'Mastkorb', dun. moers 'Korb', por. westfal. śródłąd. marse 'Tragkorb', fin. marsio 'kosz na ryby' zapoż. z germ; n.nl. żegl. mars → ros. mars; nasuwa się pytanie, czy polska nazwa ludowa powstała na gruncie rodzimym, czy pod wpływem obcego wzoru, por. niem. Krähennest 'wronie gniazdo', nl. kraaiennest, ang. crow's nest, por. półn.fryz. kriakneast 'ts' KIS 485.

Tu pomieścimy też przykłady etymologii ludowych powstałe na podłożu kalkowania semantycznego, znane z "Flisa" Klonowicza: mamka na oznaczenie 'mgły' (niem. Nebel 'mgła' ☒ Nabel 'mamka, mameczka', niem. Mumme, mummen 'otulić, owinąć' ☒ Muhme 'ciotka, niańka, piastunka', śr.d.niem. mōme); ksiądz Wojciech ekspr. na oznacz. 'bociana': "flisacy go już w 16 w. dla powagi księdzem Wojtkiem zwali" Brück 33; niem. pot. Adebar 'bocian' ☒ 'św. Adalbert'; por. niem. Pastor 'duchowny ewangelicki', w gwarze marynarskiej także na oznaczenie 'odmiennego gatunku albatrosa', podobnie ang. parson 'ptak-odmieniec' KIS 609.

11. Szczególnie przydatne w badaniach socjolingwistycznych o profilu kulturoznawczym mogą okazać się niektóre techniki analizy semantycznej związane z teorią pól pojęciowych, znaczeniowych i wyrazowych, w tym szczególnie nas interesujące zagadnienie interferencji w obrębie pól semantycznych. Należy jednak pamiętać, że pojęcie "pola językowego" rozwijane najpełniej na gruncie tzw. gramatyki treści nie jest ani stałe, ani jednoznaczne. Początkowo lansowane "mozaikowe" wyobrażenie pola semantycznego, które znalazło wyraz w przykła-

dzie ze skalą ocen, nie było później podtrzymywane ani przez L. Weisgerbera, ani przez J. Triera. Temu ostatniemu posłużyło za przykład do objaśnienia pola porównanie z wyścigami konnymi, podczas których konie zmieniają stale swoje położenie względem siebie i mety; Weisgerberowi natomiast - z wiązką światła reflektorów, które obejmują swym kręgiem pewien zakres treści. Tak więc jeden z nich akcentuje dynamiczny (i zrelatywizowany) charakter pola (istotny w badaniach diachronicznych), drugi - polaryzujący, koncentrujący aspekt, przydatny - jak się wydaje - głównie w opisie grup leksykalno-semantycznych⁵⁷.

Z pierwszym ujęciem koresponduje koncepcja kultury jako diachronicznej, dynamicznej struktury (humanistycznej), utrzymującej stan globalny przez rozwojowe wzbogacanie, odtwarzanie i przetwarzanie tradycyjnych elementów praktyki społecznej⁵⁸.

W drugim ujęciu adekwatne wydaje się operowanie pojęciem pola semantycznego w stosunku do dziedzin przedmiotowych, usystematyzowanych - głównie intelektualnych, w szczególności systemów i podsystemów terminologicznych.

Jako przykłady sfer pojęciowych z kręgu kultury morskiej i wodnej (śródlądowej) wymienić można takie kategorie, jak:

1) "przemieszczanie się za pomocą obiektów pływających": żegluga, nawigacja, nautyka; "żegluga morska - żegluga śródlądowa" (spływ, spław, spust, defluitacja itp.) z odrębną problematyką czasowników ruchu;

2) "człowiek przemieszczający się za pomocą obiektów pływających", w tym nazwy stopni marynarskich, żeglarskich i flisackich jako wyznaczniki hierarchii zawodowej, służbowej i układu ról społecznych;

3) wytwory kultury materialnej: obiekt pływający (budowa, relacje przestrzenne, w różnych układach technologicznych);

4) "żywoły" morskie: woda, wiatr (i inne źródła energii);

5) transport wodny i wymiana;

6) orientacja w czasie i przestrzeni: nawigacja, sygnalizacja morska itp.⁵⁹

12. Z tradycyjnych metod analizy socjolingwistycznej zainteresują nas także propozycje leksykologiczne G. Matoré'go, który bada pola pojęciowe w sposób pokrewny do metod Triera o tyle, o ile ma ono charakter paralingwistyczny, przy założeniu, że leksykologia jest dyscypliną socjologiczną, która z pomocą materiału językowego stara się wyjaśnić niektóre aspekty zachowań społecznych⁶⁰. W tego typu badaniach akcentuje się onomazjologiczny i nominacyjny aspekt leksyki, wynikający ze związków rzeczy i historii ich nazw. Akt nominacji polega na zarejestrowaniu określonych zjawisk rzeczywistości za pomocą znaków językowych. W takim ujęciu interesuje nas głównie materialne, ekonomiczne i techniczne podłoże leksyki. Na podstawie danych pozajęzykowych (np. z historii budownictwa okrętowego) można wyodrębnić szereg diachronicznych wykrojów, "generacji" językowych (w powiązaniu z aktualnym stanem systemu gramatycznego). W każdym z owych stanów (płaszczyzn, przekrojów) wykrywać można obecność wyrazów-świadków, rejestrujących określoną fazę cywilizacyjną. Chodzi o neologizmy, zapożyczenia, neosemantyzmy, które pojawiają się jako innowacje leksykalne, odpowiadające aktualnym innowacjom technicznym czy szerzej: cywilizacyjnym.

W polu semantycznym "pędnik (transmiter energii)" pojawiają się np. nazwy żagli charakterystycznych dla XVI, XVII, XVIII w., w rodzaju blinda czy rojal:

blinda 'żagiel(ek) nad- i podbuzszprytowy umieszczony na ślepej rei', nl. blind(e) ≧ w.niem. Blinde, dun. blinde, szw. blinda, ros. blind, blinda Ginn II 484; niem. Blinde (Blende) w zn. 2. 'unterstes Segel des Bugspriets' ("grosse Blinde", "Unterblinde"), nl. blind ("grootte blind", "kleine blind") Winsch /1681/, nl. boovenblind Winsch 337; "Boven und vnterblede", Aldenburgk /1627/, West-Ind. Reise, s. D Ia, K1S 104;

rojal 'bombramżagiel' z ang. royal sail, niem. Royal // Reul 'Oberbramsegel', 'Reiltopp', Rödning /1796/; "Vor- und Kreuzreul" (Schiffsjournal /1842/, Hamburg, Seewarte), "Royal" /1847/; fr. ca-

catois dosł. 'papuga kakadu', ang. skysail '(pod)niebny żagiel', niem. Scheisegel; nazwa royal pozostaje w związku z królewskim okrętem flagowym "Sovereign of the Seas", nazywano go też "Royal Sovereign" (zbudowany w 1637, spłonął przypadkowo w 1696), KIS 668.

Spośród wyrazów-świadków niektóre mają pierwszorzędną wagę; są to słowa-klucze, które rządzą pozostałymi i są ośrodkami pól pojęciowych. Za taki wyraz kluczowy uznać można np. wspomniany żagiel w polu pojęciowym "transmitor energii", drzewce w polu pojęciowym "materiał" (ze względu na układ technologiczny), czy żegluga w polu pojęciowym "przemieszczanie się za pomocą obiektów pływających".

Koncepcja wyrazów-świadków wydaje się szczególnie przydatna w rejestrowaniu kontaktów kulturowych i pośrednictwa językowego. Poszczególne zapożyczenia można traktować jako sygnały kontaktu kultur, np. żagiel, szyper, retman, szkuta - związane z germańskim (skandynawskim) kręgiem kulturowym; bonet 'rodzaj żagla' galeon(a), port, barka - z romańskim kręgiem (śródziemnomorskim); apteka (gr. apothékē) - z kręgiem bizantyjskim; admirał, awaria, bezan 'rodzaj żagla', arsenał, gala, niem. kalfatern 'dychtować' - nawiązują do europejskich kontaktów z kulturą morską Arabów; huragan, hamak, fr. (h)amac z hiszp. hamaka z karaib. (Haiti) hamaka - związane z okresem wielkich odkryć geograficznych; katamaran (ang. z pld.ind.draw. kattumarān) - rejestruje fazę kontaktów żeglarzy europejskich z kulturą malajską; atol (ang. atoll z maledyw. atolu) - austronezyjską itd.

13. Łącznikiem między dziedzinami semiotyki natury i semiotyki kultury jest z jednej strony problematyka funkcji oraz problematyka wartości przedmiotów znaczących, z drugiej zaś - zagadnienia związane z klasyfikacją potrzeb wszelkich przedmiotów w świecie organizmów żywych⁶¹. W świecie otaczającym ludzi i w subiektywnym uniwersum otaczającym inne organizmy żywe mogą występować przedmioty neutralne, jak również przedmioty, które są potencjalnymi nośnikami znaczenia ze względu na posiadanie cech gwarantujących spełnienie określonych potrzeb danych przedmiotów, gdyż zawierają cechy i jakości, które da

się spożytkować w pewnych okolicznościach, por. znaczenie łądygi w homeostazie organizmu roślinnego jako systemu i łądyga jako potencjalny materiał do wyrobu łądy (z łąziny). W przyrodzie spotykamy się z wieloma podobnymi sytuacjami, kiedy to podmioty lub ich części stają się przedmiotami znaczącymi dla innych podmiotów, jeśli tylko znajdują się w ich kręgach funkcjonalnych⁶², por. kłoda unoszona prądem rzeki jako przedmiot ratunku dla zwierzęcia (czy człowieka), zabezpieczający przed utonięciem i 'pień (wydrążony, wypalony)', jako środek produkcji do budowy łądy.

Pojedyncze użycie przedmiotu nie jest kulturą, jest nią natomiast ustalenie, jak funkcja ta może być powtórzona oraz przekazanie tej informacji (w czasie i przestrzeni)⁶³. Jeśli następuje porozumienie się między dwójgim ludzi, nadawca może wówczas zakomunikować odbiorcy możliwą funkcję owego (wydrążonego) pnia za pomocą znaku słownego (czółno \leq stp. czołn \leq psł. *k_l-n_o, prapokrewne z lit. kélmas 'pień drzewa'). Stwierdzenie to zakłada, że skoro już potencjalne "użycie" kłody (wydrążonego pnia) zostało skonceptualizowane, wówczas ów przedmiot stał się konkretnym znakiem jego faktycznego użycia. Wynika to z konstatacji, że w społeczeństwie każda funkcja jest automatycznie przekształcana w znak tej funkcji. Jest to możliwe dzięki istnieniu kultury, zgodnie z prawem całkowitej odwracalności wymienionych elementów⁶⁴.

Ktokolwiek użył wydrążonej kłody po raz pierwszy, stwarzał możliwość wykorzystania w przyszłości tej informacji, którą uzyskał od siebie samego; aby to uczynić powinien wypracować sobie pamięciowy środek sygnifikujący relację między przedmiotem i jego funkcją⁶⁵. Językoznawcę zainteresuje ten etap komunikacji, w którym przedmiot kulturowy staje się treścią porozumienia słownego ("oswojenia" na gruncie komunikacji werbalnej) między nadawcą i odbiorcą. Tak więc w centrum uwagi kulturoznawczo zorientowanej lingwistyki i leksykologii znajdzie się problematyka nominacji językowej: prostej (wyjściowej) i złożonej, w tym - nominacja pośrednia: uniwerbizująca (syn-

tetyczna) i analityczna, abstrakcyjna (uogólniająca) i transpozycyjna (metaforyczna i metonimiczna); w aspekcie semiotycznym: redundantna (nadmiarowa) i nieredundantna, itp.⁶⁶

14. Przechodząc do rozważań semiotycznych nad zjawiskiem wymiany ekonomicznej U. Eco przeprowadza rozróżnienie między pojęciami wymiany i komunikacji. Należy według niego wyeliminować dwuznaczność, z której wynika, że każda wymiana może być komunikacją⁶⁷. Wiele wątków z tych rozważań można, jak się wydaje, przetransponować na grunt leksykologiczny i odnieść do różnorodnych przejawów interferencji językowej - głównie interferencji leksykalnej, polegającej na wprowadzeniu do jednego języka form leksykalnych występujących dotąd wyłącznie w języku wypożyczającym. Formy te mogą być wprowadzone bez zmian, i mamy wtedy do czynienia z importacją⁶⁸, lub też mogą być zastąpione formami rodzimymi, co określa się mianem substytucji. Jeśli weźmiemy germańskie zapożyczenie maszt (niem. Mast m., st.w.niem., śr.w.niem., śr.d.niem., śr.nl. mast, angl.sas. moest, ang. mast, st.nord. mastr; od germ. *masta- 'drzewce do niesienia żagla', por. psł. *most-ŭ ≙ most 'most na palach' KLEW 465) - wówczas w płaszczyźnie fonologicznej możemy mówić o substytucji, por. zastąpienie wygłosowego niem. st przez št, fonemu a przez ä, m przez m̄ itd. Na płaszczyźnie morfologicznej (interferencja morfologiczna) mamy w tym samym wypadku do czynienia z importacją, gdyż dodany tu został nowy morfem główny do istniejących już morfemów polskich, podobnie zresztą jak i na płaszczyźnie semantycznej, gdzie występuje importacja nowego semantemu (interferencja semantyczna)⁶⁹.

Każda wymiana jest transferem czegoś, każda komunikacja implikuje wymianę sygnałów (w tym językowych), wymiana sygnałów zakłada transfer energii (utrwalonej w tekstach). Wymianę wyrazów w procesie zapożyczania można rozpatrywać w pewnym sensie jako zjawisko semiotyczne, analogiczne do wymiany towarów: nie tyle z racji tego, że wartość użytkowa dóbr przekształca się w ich wartość wymienną, ile głównie dlatego, że zachodzi tu proces sygnifikacji, symbolizacji (zapoży-

czenie wyrazowe jako jednostka nominacyjna). Wszystkie towary w ogólnym systemie wymiany stają się (podobnie jak wyrazy zapożyczone) znakami zastępującymi inne towary). Te relacje wzajemnej znaczości są możliwe, gdyż system towarów dzięki opozycjom ma podobną strukturę jak język (system leksykalny?). Dla przykładu - relacja wzajemnej znaczości nazw wręga (\leq prus.niem. Wrangen pl., ze śr.d.niem. Wrange Hinze 519, por. st.sas., angl.sas. wringan, st.fryz. wringa 'skręcać, wykręcać' przy założeniu konwersji /?/ \rightarrow to, co zakrzywione') KLEW 871 // kokora dial. wsch.słow. 'pień drzewa wraz z kolanowato zagiętym korzeniem' \leq psł. *kokor - jako reduplikowany wariant psł. *ko-r-enę SłSE II 335 - relacja synonimiczna jest możliwa dzięki istnieniu kulturowego parametru wymiany (zapisanego jako wartość wymienna) przy założeniu paralelizmu kulturowego (konwergencji)⁷⁰. Wszystkie składniki szeregu synonimicznego muszą być skorelowane z uniwersalnym ekwiwalentem przedmiotu kulturowego (interpretowanej rzeczywistości). Odpowiada on pod pewnym względem wartości inwariantnej nazwy kulturowej lub pojęciu kulturowemu (inwariantu kulturowego)⁷¹.

Wielopłaszczyznowość analizy znaczeniowej przedmiotów kulturowych zilustrować można szeregiem synonimicznym zgrupowanym np. wokół nazw: jacht // żaglówka // łódka // ekspr. "Moja kochana łajba !" // "A cóż za krwawiasta krypa !" Jest to nie tylko jednostka semantyczna, którą można rozpatrywać jedynie jako związaną ze środkiem przekazu, np. jacht w języku angielskim i polskim. Stanie się ona pełną strukturą o wielu znaczeniach, jeśli umiejscowi się ją na osi opozycji i relacji w stosunku do innych nazw jednostek pływających (w obrębie pola semantycznego "obiekt pływający"), a pole to przedstawi się we wzajemnych powiązaniach z szerszym pod względem zakresu polem pojęciowym "środki transportu" (lądowego, wodnego, powietrznego, kosmicznego itd.). Statek (żaglowy) może być brany pod uwagę z różnych punktów widzenia, jako jednostka rozpatrywana w płaszczyźnie fizycznej (technologicznej), mechanicznej, ekonomicznej, społecz-

nej lub semantycznej (w tym ekspresywno-emocjonalnego wartościowania). Semiotykę interesują zwłaszcza te płaszczyzny, w których nazwę przedmiotu kulturowego traktuje się jako środek przekazu, np. wartości wymiennej, użytkowej, symbolicznej, np. przez wskazanie na status społeczny (jachtsmena), prestiż posiadacza, współoznaczenie wygody, szybkości, niezależności itp.

Każdy jego aspekt kulturowy może stanowić odrębną jednostkę semantyczną. Systemy znaczące, rozumiane przez U. Eco jako systemy jednostek kulturowych, trzeba rozpatrywać jako zorganizowane struktury, pola semantyczne (płaszczyzny i generacje kulturowe), które podlegają takim samym regułom semiotycznym, jakie są ustalone dla struktur środków przekazu w ich wielopłaszczyznowej analizie⁷².

15. Próbą przewyciężenia antynomii synchronia - diachronia może być koncepcja badania struktury etymonicznej wyrazów (w przeciwieństwie do tradycyjnej etymologii) zaproponowana przez P. Guirauda w znanej pracy "Structures étymologiques du lexique français" /1967/. Ideą leżącą u podstaw tej metody jest założenie, że treść semiczna danego wyrazu pozostaje w pewnym związku z treścią semiczną jego etymonu. Strukturę semiczną etymonu określać można na podstawie historycznych danych pochodzących z jednego języka lub też można odwoływać się do szerszego tła porównawczego (np. indoeuropejskiego).

Rozważmy dla przykładu, jak określić treść semiczną wyrazu port. Analiza dystrybucyjna zajmie się zestawieniem i porównaniem wszystkich dystrybucji tego wyrazu. Analiza składnikowa będzie zmierzała do ustalenia systemu semicznego ad hoc, którego kombinatoryka uzasadni tę dystrybucję. Analizę etymoniczną poprzedzi sporządzenie wykazu możliwie wielu form wyrazowych (modeli słowotwórczych) mieszczących się w polu pojęciowym "port", "przystań", "miejsce schronienia łodzi, statków itp.", by następnie, opierając się na etymologii każdej z nich odtworzyć system owych kategorii etymologicznych.

Seria etymologii, rozpatrywanych na szerszym tle porównawczym, sprowadza się do niewielkiej liczby dokładnych figur generujących

pole semowe "portu". Sam system (konfiguracja), według którego wyraża się owa treść semiczna, zawiera następujące elementy⁷³:

1) "przyjmowanie okrętów", por. sanskr. potala 'nawykły do okrętów, obfitujący w statki', 'przyjmujący, biorący, trzymający statki'; germ. have(n), śr.d.niem. havene /od 1259/, ang. haven, zw. etym. z haben, m.in. 'mieć' i łac. capere 'wziąć, brać, chwycić, otrzymać', por. st.irl. cuan 'port morski', co wywodzi się z *kopno - 'brać, przyjmować, obejmować, zawierać';

2) "stacja morska (?)", "zatoka", por.niem. Haff 'zatoka morska, zalew', śr.d.niem. haf, st.fryz. hef, angl.sas. hoef, st.skand. haf, dzisiejsze isl. haf, norw. hav, havet, szw. haf, hav, havet, dun. hav; z innego kręgu kulturowego: tureckie limen 'port', 'zatoka, zalew morski' z grec. limen, w tym zn. przyszedł na Ruś (tur. limen ≡ st.rus. limeń, limjeń, ukr. łyman; st. tur. liman ze śr.grec. limani) → alb. liman, bułg. liman, serb. chorw. liman 'port, zatoka morska', st.serb.chorw. limeń ≡ grec. limen;

3) "przystawanie statku, postój", "legowisko", por. grec. naustahmos dosł. 'miejsce postoju, odpoczynku, legowisko okrętów', orm. nawahangist 'port', orm. naw 'okręt' + hangist 'odpoczynek, spokój'; ogólnosłowiańska nazwa związana z czasownikiem "przystawać": pol. przystań, d.łuż. přistaw, g.łuż. přistaw, přistaw(n)išćo, czes. přistav, přistaviště, słowac. přistav, ros. přistań, brus. prystań, ukr. prystań, prystarnja, prystanyszczje, bułg. i maced. pristaniszte, serb.chorw. pristanište, słoweń. pristanišče; w nazwie łotewskiej (łot. piestātne) i słowiańskiej tkwi ten sam indoeuropejski rdzeń, który jest też np. w pol. stać, ros. stat', łot. stāvēt, pie. *st(h)ā-, por. niem. stehen, łac. statūō, st.ind. sthā-, por. KLEW 743;

4) "unieruchomienie statku" (przeciwieństwo ruchu), "przytwierdzenie do dna lub brzegu", "kotwiczowisko", "cumowisko", por. grec. hormos 'miejsce kotwiczenia', 'reda', 'port', jeśli to ten sam wyraz co hormos 'łańcuch, lina'; w innym kręgu kulturowym: malaj.

pelabuhan 'port, miejsce, gdzie się kotwicz, reda' (labuh 'zwisający, wiszący na sznurze, linie', np. w odniesieniu do kamienia, pełniącego funkcję prymitywnej kotwicy); por. też węg. kiköth 'port', kiköthely 'miejsce lądowania' (czas. kiköt 'przywiązywać na zewnątrz');

5) "przejście, przejazd, przeprawa", "wejście", "brama", por. łac. portus, wł. porto, hiszp. puerto, port. pôrto, fr. i rum. port; ang. port, walijsk. porth, niem. Port; ros., ukr., brus., bułg. przestarz. port; por. lit. uostas, łot. osta, etym. zw. z łac. ostium 'drzwi, dojście, dostęp'; por. także z innego kręgu: malg. seranana 'prędkie przechodzenie przed czymś'.

Dane etymologiczne pozwalają zaszczerpić poszczególne fakty kulturowe w dobrze ustrukturuowanym systemie "figur", poprzez które ulegają one konceptualizacji i werbalizacji. Metoda ta daje ogromne możliwości abstrahowania i uogólniania. Wydoskonalona, w przyszłości może oddać usługi nie tylko lingwistyce i geografii językowej, ale także teorii kultury - zgodnie z tezą, że nie tyle elementy doświadczenia ludzkiego są uniwersalną właściwością kultur, co sama zasada ich porządkowania, wyrażające uniwersalną strukturę umysłu ludzkiego⁷⁴.

Tego rodzaju etymologiczne podejście stawia szereg problemów na nowo: związek między synchronią i diachronią, między strukturą kultury a dziejami (obiektem kulturowym i jego rekonstrukcją), między dowolnością a motywacją. Na tym poziomie, który udostępnia nam etymologia, zanika przeciwstawność między tym, co znajduje się na powierzchni wypowiedzi, a tym, co tkwi w strukturze głębszej. Synchronia i diachronia zbiegają się ze sobą i organizują w struktury niezbyt liczne, proste i bodaj powszechne - "generujące" całość leksyki przy użyciu niewielkiej liczby prawideł derywacyjnych. Odtworzone struktury etymologiczne (elementarne, głębokie), definicje prawideł przekształceniowych, dzięki którym wyrazy aktualizują się na powierzchni życia, powinny określić bliżej problem sensu faktów językowych i kulturowych⁷⁵.

Kontakty językowe w morskiej wspólnocie kulturowej

WYZNACZNIKI KOMUNIKACYJNE KULTURY MORSKIEJ

Zwracaliśmy wcześniej uwagę na niektóre wyróżniające kulturę morską parametry komunikacyjne, m.in. komunikowanie wehikularne, zdynamizowanie i zwiększoną kontaktywność wymiany, tendencję do internacjonalizacji rzeczy, nazw i pojęć związanych z osiągnięciami technicznymi i cywilizacyjnymi, węzły komunikacyjne - porty (u ujścia wielkich rzek) oraz strefy graniczne i przygraniczne itd.⁷⁶ Odrębności komunikacyjne kultury morskiej kierują naszą uwagę ku problematyce ściśle socjolingwistycznej. Wehikularny, typ morskich kontaktów językowych warunkuje odrębne zjawisko języków kontaktowych (zwiększających możliwości pośredniczenia w procesach wymiany informacji), w tym języków przemieszanych, sztucznych, hybrydycznych, kolonialnych, handlowych (kupieckich), w rodzaju afrikaans, volapük, lingua franca, pidgin, języki kreolskie; te ostatnie utworzone dla celów handlowych przez tubylców, głównie na Antylach, przez uproszczenia morfologiczne któregoś z języków kolonizatorów (angielskiego, francuskiego, hiszpańskiego) i przesylenie ich pożyczkami z języka własnego⁷⁷.

Wyłania się odrębna problematyka dwujęzyczności (bilingwizmu) i wielojęzyczności (multilingwizmu), zarówno w aspekcie indywidualnym (psychologicznym) opanowywania przez dziecko języków obcych⁷⁸, jak i głównie w aspekcie społecznym, np. twory hybrydyczne w rozkazodawstwie na statkach o wielonarodowościowym składzie załóg czy procesy przemieszczania (amalgamacji) języków, gwar i dialektów w miastach portowych i terenach przygranicznych itp.⁷⁹

Badania socjolingwistyczne mogą się także przyczynić do bardziej dokładnego opracowania teorii i techniki przekładu. Opisują one bowiem tło społeczne i kontekst kulturowy użycia danego języka, w którym odzwierciedla się aspekt społeczny dwóch różnych wspólnot językowych.

Punkty styczne między lingwistyką i socjologią wyznacza pojęcie wspólnoty komunikatywnej. O ściślejszych związkach między ludźmi morza mogą decydować względy natury ekonomicznej (handel, wymiana towarów, kolonizacja, osadnictwo itp.), zawodowej (np. kantory handlowe, praktyki zawodowe w ośrodkach produkcyjnych bardziej zaawansowanych pod względem technicznym), ideologicznej (por. cechy wspólne tzw. mentalności ludzi morza), religijnej (np. migracje związane z prześladowaniami na tle wyznaniowym). W ten sposób powstają szeroko rozumiane wspólnoty kulturowe. Z chwilą, gdy wspólnoty te odczuwają potrzebę wymiany informacji i potrzebę tę realizują, przekształcają się we wspólnoty komunikatywne⁸⁰. Każda z nich dąży z natury rzeczy do wytworzenia jednolitego językowego środka komunikatywnego. Wspólnota komunikatywna jest bazą, na której wytwarza się wspólnota językowa. Pojęcie płaszczyzny komunikatywnej nawiązuje w pewnym stopniu do pojęcia "Verkehrsgemeinschaften", którym operowała dialektologia niemiecka⁸¹.

Wspólnota językowa jest zjawiskiem heterogenicznym. Niezgodność między stanem wspólnoty komunikatywnej a językiem ma najczęściej charakter zewnętrzny (tak, jak ma to miejsce w przypadku kontaktowania się z językiem obcym). Może to być także niezgodność wewnętrzna,

która wynika ze spóźnionej reakcji tego samego języka etnicznego na zmiany, które dokończają się na płaszczyźnie wspólnot komunikatywnych w zakresie odbicia świata obiektywnego oraz intelektualnej przeróbki tego odbicia⁸². Jak wiadomo, zmiany o charakterze cywilizacyjnym najszybciej rejestruje słownictwo i semantyka leksykalna. Jeśli w rachubę wchodzi zjawisko kontaktu i wymiany dóbr kulturowych, wówczas procesy te najlepiej odzwierciedlają różnorakie zapożyczenia: leksykalne, słowotwórcze (morfemowe), hybrydyczne, kalki (repliki) wyrazowe, frazeologiczne i semantyczne⁸³.

J. Szczepański wymienia cztery główne typy procesów społecznych: przystosowanie, współpraca, współzawodnictwo i konflikt. "Procesy przystosowania powstają wszędzie tam, gdzie jednostki lub grupy, znajdując się w sytuacji, w której spotykają podobne lub odmienne dążenia innych ludzi, nie mogą im narzucić swojego sposobu działania, muszą nawzajem przystosować swoje działania do siebie"⁸⁴. Ścisły związek współpracy i przystosowania polega na tym, że przystosowanie nie prowadzi do współpracy, natomiast każda współpraca wymaga przystosowania. Najczęstszą postacią przystosowania jest akomodacja, czyli tolerancja połączona ze wzajemnymi ustępstwami, co prowadzi do wytworzenia wspólnych wartości i norm oraz wzorów dotyczących obu partnerów komunikacji. Czym innym jest natomiast asymilacja, kiedy osobnik przystosowujący się odrzuca wszystkie swoje dotychczasowe wartości i wzory, przejmując nowe, bardziej atrakcyjne⁸⁵.

Sygnalizowanym tu rozróżnieniom socjologicznym odpowiada problematyka socjolingwistyczna zgrupowana wokół kwestii "język wspólnotą pracy, obyczaju i innych działań kulturowych"⁸⁶. W płaszczyźnie językowej na plan pierwszy wysuwa się zagadnienie interferencji w różnorodnych aspektach analizy: leksykalnej, morfologicznej, fonologicznej, semantycznej i innych. W ujęciu leksykologicznym i słowotwórczym - to przede wszystkim kwestia adaptacji i asymilacji obcojęzycznych zapożyczeń w rodzimym systemie morfologicznym.

Ogromna liczba prawidłowości obserwowanych wśród zjawisk społecznych ma swoje źródła w pewnych wzorach i normach kulturowych. "Jeśli w jakimś społeczeństwie działa wzorzec zachowania N i spełnione są warunki W, to zachowanie ludzkie przybiera (z reguły, czy z określonym prawdopodobieństwem) kształt Z_N "⁸⁷. Ponieważ relacja to przypomina stosunek, jaki zachodzi między matrycą drukarską a powstałym w niej tekstem czy rysunkiem, S. Nowak proponuje nazwę "prawo matrycowe" i prawom takim przypisuje doniosłą rolę w wyjaśnianiu zjawisk społecznych⁸⁸. Wiele analogii do działania prawa matrycowego znaleźć można na gruncie szeroko rozumianej interlingwistyki, w procesach przekładu, hybrydyzacji, kalkowania wyrazowego, frazeologicznego, składniowego i semantycznego oraz we wzmożonej tendencji do internacjonalizacji słów i pojęć w obrębie makrokultury morskiej.

Interesującą typologię zmiany społecznej proponował G. P. Murdock⁸⁹. Wyróżniał on cztery etapy zmiany kultury:

1. innowację (na którą składają się z kolei jej cztery typy: a) wariacja, b) wynalazek, c) próbowanie, d) zapożyczenie);
2. akceptację społeczną,
3. selektywną eliminację,
4. integrację.

Tak zarysowanym procesom odpowiadają (na zasadzie analogii) ogólnie rozpatrywane procesy "życia wyrazów", w tym różnorakie sposoby wzbogacania zasobu słownikowego (innowacje leksykalne i frazeologiczne: neologizmy słowotwórcze, neosemantyzmy, zapożyczenia - leksykalne, słowotwórcze, kalki, hybrydy, zapożyczenia semantyczne itd.)⁹⁰.

Dodatkowe argumenty przemawiające za łączeniem obydwu płaszczyzn analizy (kulturowej i leksykologicznej) przynosi teoria "jednostek kulturowych" (culturèmes) należących do jednego systemu kulturowego, istniejącego jedynie (podobnie jak język) poprzez jednostki ludzkie, którym jest wspólny⁹¹. Kultura stanowi więc swego rodzaju system semiologiczny, przekazujący, tak jak język - często z jego pomocą - pewną wizję świata, z tym jednak, że jest on od języka bar-

dziej "potencjalny" ("virtuel") i - że konotacja przeważa w nim nad denotacją. Będąc środkiem społecznej komunikacji, język służy jednocześnie jako forma wyrazu określonej kultury⁹².

W takim ujęciu zainteresują nas szczególnie wszelkiego rodzaju procesy integracyjne różnych wspólnot językowych zespolonych "ideą" nadrzędną w wyniku częstych kontaktów i wymiany informacji. Jako przykład posłużyć może międzynarodowa wspólnota komunikatywna ludzi morza.

Przyjmuje się, że internacjonalizmy - to kategoria synchroniczna, która ujawnia się nie wewnątrz jednego języka i nie dotyczy tylko pary języków pozostających w kontakcie, ale wiąże się z porównaniem większej liczby systemów leksykalnych. Internacjonalizmy to takie wyrazy, występujące w różnych językach, których forma zewnętrzna (pisana lub/i mówiona) pozwala na ich utożsamienie nawet osobie nie znającej danego języka i które są dla siebie wzajemnie systemowymi ekwiwalentami przekładowymi (tzn. są traktowane jako odpowiedniki przekładowe w słownikach dwujęzycznych). Powinny się one powtarzać przynajmniej w trzech językach należących do różnych rodzin językowych⁹³.

Dostrzegając walory metodologiczne strukturalistycznego postulatu konsekwentnego oddzielania płaszczyzny diachronii i synchronii w analizie faktów językowych, chcielibyśmy jednak widzieć procesy internacjonalizacji słownictwa dynamicznie - jako fakty osadzone w konkretnych realiach historycznych czasoprzestrzeni kultury morskiej, wiążąc je dla przykładu z odrębnym typem zapożyczania "łańcuchowego" w warunkach żeglugi przybrzeżnej (kabotażowej), połączonej z kontaktowaniem się drogą lądową w strefie nadmorskiej, czy też z typem kontaktowania się "łańcuchowo-gwiazdźdźistego" na pobrzeżach zamkniętych akwenów morskich i oceanów itd.

Za podstawowe kryterium wyróżniania internacjonalizmów należy uznać wzajemną przekładalność. Zgodnie z tym kryterium, jeżeli podobne formalnie wyrazy są swoimi ekwiwalentami przekładowymi przynaj-

mniej w jednym typie kontekstów (por. kontekst kultury morskiej), to są one wyrazami międzynarodowymi⁹⁴. Rozpatrując wzajemną ekwiwalencję przekładową wyrazów tzw. międzynarodowych, należy pamiętać, że internacjonalność, podobnie jak synonimiczność, jest pojęciem względnym. W zależności od prawdopodobieństwa pojawiania się w charakterze odpowiednika przekładowego, można wyróżnić internacjonalizmy:

- a) pełne, tj. odpowiedniki przekładowe we wszystkich typach kontekstów;
- b) częściowe - pojawiające się w niektórych typach kontekstów;
- c) pseudointernacjonalizmy, tj. zbieżne lub podobne formalnie leksemy, których nie można użyć jako ekwiwalentów przekładowych⁹⁵.

Sytuację komplikuje możliwość zapożyczania wielokrotnego i za pośrednictwem różnych języków - w różnych przedziałach czasowych i różnorodnych realiach kulturowych.

Ogólnie można mówić o kilku stopniach internacjonalizacji, uwarunkowanych genealogią i geografią językową, np.:

a) występowanie wyrazu międzynarodowego co najmniej w trzech językach należących do odmiennych, ale spokrewnionych ze sobą rodzin językowych z tego samego obszaru geograficzno-kulturowego (np. różne rodziny języków indoeuropejskich zespólnych wspólnotą kulturową tzw. Europy Bałtyckiej);

b) powtarzanie się wyrazów w językach, które nie są ani bezpośrednio, ani pośrednio spokrewnione ze sobą, ale należą do tej samej wspólnoty geograficznej i kulturowej (np. języki ugrofińskie oraz indoeuropejskie z terenu Europy, czy dialekty arabskie i języki romańskie w basenie Morza Śródziemnego);

c) sytuacja, kiedy podobny element odnaleźć można w językach odległych od siebie genetycznie, geograficznie i kulturowo (np. języki indoeuropejskie Europy i język japoński czy języki austronezyjskie). Dla każdego z tych typów należy przyjąć inny sposób interpretacji historycznej, a także odrębną terminologię leksykologiczną (por. internacjonalizmy, europeizmy, egzotyzmy itp.)⁹⁶.

PROCESY INTERFERENCJI LEKSYKALNEJ W PERSPEKTYWIE KULTUROZNAWCZEJ

1. Proces interferencji leksykalnej występuje wtedy, kiedy dwa różne języki znajdują się w kontakcie, tj. kiedy używane są na zmianę przez jedną i tę samą osobę⁹⁷. Najbardziej znanym typem interferencji jest zapożyczanie form leksykalnych z języka pozostającego w kontakcie z językiem zapożyczającym. Formy te mogą być wprowadzone bez zmian, i mamy wtedy do czynienia z importacją⁹⁸, lub mogą być zastąpione formami rodzimymi, co określa się mianem substytucji⁹⁹.

Biorąc pod uwagę wpływ wymowy i pisowni na ostateczną postać brzmieniową zapożyczeń, wytwory procesu interferencji leksykalnej podzielić można na pożyczki słuchowe (fonetyczne): bezpośrednio i pośrednio (zasłyszane od "pośredników" kontaktujących się z językiem oryginału) oraz graficzne (wzrokowe). Zapóżyżenia fonetyczne pochodzą z języka mówionego. Zapóżyżenia pseudobezpośrednio pochodzą od osób, które znając wymowę danego wyrazu na obcym gruncie, znały również oryginalną pisownię obowiązującą w języku, z którego pochodzi zapóżyżenie i pod jej wpływem, już po regularnej substytucji fonologicznej, została przekształcona jego forma¹⁰⁰. Zapóżyżenia graficzne realizowane są przez osoby, które znały tylko pisownię oryginalną i odczytały ją zgodnie z konwencjami języka zapóżyżającego¹⁰¹.

W procesie zapóżyżania wyrazy obce przechodzą bezpośrednio z jednego języka do drugiego, albo też pośrednio, tj. przez inne języki zwane językami-ogniwami. Przy zapóżyżaniu bezpośrednim mamy do czynienia z kontaktem prostym. Zapóżyżenia przez ogniwa pośrednie są wynikiem kontaktu złożonego, który składa się z dwu, trzech (i większej liczby) etapów zapóżyżania¹⁰². Wehikularny typ kontaktów morskich i znamienna tendencja do internacjonalizacji zapóżyżeń

niepomiaralnie komplikuje zagadnienie, i tak złożonego, kontaktu językowego w procesie interferencji leksykalnej. Dotyczy to nie tylko bałtyckiej strefy żeglugowej pozostającej w kręgu oddziaływań północnoeuropejskiej kultury morskiej, ale również - i przede wszystkim - kontaktów morskich w skali globalnej, np. morskiej kultury śródziemnomorskiej z innymi kulturami morskimi świata.

2. Na gruncie kulturoznawczo ukierunkowanej leksykologii procesy zapożyczania rozpatrywać można w szerszym kontekście kontaktu, "dialogu" czy "zderzenia" kultur, a także wymiany i przekazywania (komunikacji) dóbr kulturowych. Przenosząc zagadnienie na grunt ściśle leksykologiczny, zainteresuje nas bliżej nominacyjny i onomazjologiczny aspekt analizy semantycznej zapożyczeń, uwzględniającej ściśle powiązania historii słów i rzeczy. Za punkt wyjścia można przyjąć spopularyzowaną przez G. Matoré'go koncepcję tzw. wyrazów-świadków, które pojawiają się jako innowacje leksykalne odpowiadające innowacjom technicznym czy innym osiągnięciom cywilizacyjnym¹⁰³. Spośród wyrazów-świadków niektóre mają pierwszorzędne znaczenie, np. nazwy pojęć mieszczących się w polu semantycznym "orientacja w czasie i przestrzeni", "źródła energii", "surowce i materiały", "wymiana i komunikacja" - jako istotne wyznaczniki formacji cywilizacyjnych. Są to często słowa-klucze, które rządzą pozostałymi i są ośrodkami pól pojęciowych. Koncepcja wyrazów-świadków wydaje się szczególnie przydatna w rejestrowaniu kontaktów kulturowych i skomplikowanych kwestii pośrednictwa językowego.

Akcentując genetyczny aspekt analizy, poszczególne zapożyczenia można traktować (także na gruncie synchronii) jako "utajone" sygnały kontaktu i filiacji kultur w czasie i przestrzeni. Genetyczny proces ciągłości konfrontowany jest z takim samym procesem w porównywanej kulturze i to stanowi pole dyfuzji, wzajemnego wpływu przekazów wyrażającego się w zmianach endo- i egzogenego przebiegu kształtowania się tożsamości kulturowej. W ujęciu kulturoznawczym zainteresuje nas szczególnie zjawisko transkulturacyjnego, tj. każdy przejaw roz-

szerzania się elementu jednej kultury na drugą, przez przejęcie, za-
pożyczenie, a nawet przymusowy import, w których dochodzi do selekcji
i przekształcenia elementów przeniesionych¹⁰⁴. Typową koncepcją te-
rtium, które kształtuje się niejako na zasadzie średniej arytmetycz-
nej dwóch kontaktujących się kultur, jest koncepcja związana z po-
jęciem amalgamacji, tj. wzajemnego, przeważnie tylko częściowego,
zmieszania się i wzajemnego przenikania dwóch lub więcej kultur w wy-
niku ich złożonego kontaktu¹⁰⁵. Oba procesy mogą okazać się przydat-
ne w interpretacji faktów ściśle językowych.

3. Zwracaliśmy wcześniej uwagę, iż ze względu na znamiennej inte-
grację praktyki społecznej (preferowanych systemów wartości) ze śro-
dowiskiem naturalnym, jedynie kilka społeczeństw zasługuje w całej
rozsiażłości na określenie "ludy morskie", a mianowicie:

- 1) Kreta;
- 2) Fenicja;
- 3) Grecja - w basenie Morza Śródziemnego;
- 4) Wikingowie - na subarktycznych wodach północy;
- 5) Arabowie - na monsunowych szlakach Oceanu Indyjskiego;
- 6) Malajowie i ludy Oceanii (szczególnie Maorysi) w świecie
austronezyjskim¹⁰⁶.

Ze względu na powiązania bałtyckiej strefy żeglugowej z kulturą
ludów pobrzeży Morza Północnego i kontakty żeglugowe Europy Zachod-
niej (Atlantyckiej) z Europą Północną (Skandynawią) akcentujemy
szczególną rolę w złożonym kontakcie językowym żeglarzy i rybaków
Wysp Fryzyjskich (szczególnie w okresie przedhanzeatyckim), Holen-
drów (w XVI i XVII w.) oraz Anglików (w XVIII i XIX w.). Istotnych
wyznaczników bałtyckiej kultury morskiej poszukiwać będziemy w okre-
sie wspólnoty kulturowej hanzeatyckiego związku miast¹⁰⁷ (szczegól-
na rola Lubeki, dialektów dolnoniemieckich i bałtyckiego "plattu" -
czyli Platt-Deutsch). Zasygnalizowane fakty zilustrujemy wybr a-
nym i przykładami zapożyczeń leksykalnych, kolejno omawiając:

- a) zapożyczenia arabskie w północnoeuropejskim słownictwie morskim;
- b) zapożyczenia starofryzyjskie w bałtyckiej strefie żeglugowej;
- c) zapożyczenia niderlandzkie w polskim słownictwie morskim;
- d) pożyczki angielskie pojawiające się w złożonym kontakcie językowym w procesie zapożyczania z języka angielskiego do polskiej terminologii morskiej.

ZAPOŻYCZENIA ARABSKIE W PÓŁNOCNOEUROPEJSKIM SŁOWNICTWIE MORSKIM

1. W poszukiwaniu początków cywilizacji europejskiej wskazuje się na decydującą rolę, jaką w ostatecznym ukształtowaniu "samoświadomości" kulturowej Europejczyka odegrały podboje arabskie na kontynencie europejskim: poprzez Półwysep Pirenejski, Sycylię i Półwysep Apeniński. Nie Bizancjum, lecz Arabowie stali się dla średniowiecznej Europy głównym partnerem w konfrontacji koncepcji cywilizacyjnych i w wymianie płynących stąd zapożyczeń. Rozległy, interkontynentalny, arabski obszar kulturowy spełniał rolę swoistego medium w transmisji zdobyczy cywilizacyjnych Antyku i tertium w stosunku do kultur pierwszej generacji¹⁰⁸.

Wśród podstawowych zdobyczy cywilizacyjnych przejętych od Arabów wymienia się m.in.:

1) koncepcją arinu (zniekształcona nazwa miasta Uggain, przez które miał przebiegać centralny południk świata, leżący o 90° na wschód od zerowego południka antyku, lokalizowanego na skraju Wysp Kanaryjskich) - układu przestrzennego współrzędnych geograficznych globu ziemskiego;

2) zdobycze geografii morskiej w postaci map żeglarskich zwanych portolanami (portulanami), od włos. portulano, portolano sg., od porto 'port' z łac. portus;

3) osiągnięcia w astronomii i astronawigacji (odkrycie i nazwanie około dwustu nowych gwiazd);

4) pośredniczenie w przekazaniu chińskiego wynalazku kompasu (tak istotnego dla nawigacji w żegludze pełnomorskiej)¹⁰⁹, od włos. compasso, od śr.łac. compassare 'odmierzać' SWO 351.

Znani historycy arabscy z IX i X wieku pozostawili wiele informacji na temat morza, budowy okrętów, "arsenałów" (doki, stocznie), o bitwach morskich i statkach. Opisy faktograficzne odróżnić należy od literackich.

Już w poezji staroarabskiej spotykamy szereg nazw statków: safina (pl. safain, sufan), najbardziej popularna nazwa statku; khalijja, pl. khalaja, dosł. 'ul', 'duży statek'; 'adaulijja, od nazwiska budowniczego statków imieniem 'Adaul, albo od nazwy miejscowości 'Ada-uli w Bahrajnie; busi - na oznaczenie małej łodzi (zarabizowane słowo perskie buzi), por. średniowieczna buza (niem. Büse?), por. też pers. buz 'koza', 'byk', awest. būza- m. 'kozioł', germ. *bukka- KLEW 87; qurqur, pl. qaraqir (karak?) - 'długi, szeroki statek, duża łódź', w późniejszym okresie muzułmańskim termin ten używany był na oznaczenie statków wojennych chrześcijan, które przewyższały największe statki muzułmańskie zwane ghurab 'kruk', 'galera' (korab?); markab 1. 'pojazd, zwierzę, na którym się jeździ (wielbłąd, koń itp.)', 2. 'lektyka dla kobiet', 'siodło', 3. 'statek, okręt'. W Koranie występują też takie nazwy, jak: fulk (feluka?), między innymi na oznaczenie Arki Noego; dżarija 'to, co płynie' i safina 'jw' oraz wyrażenie dhat al-alwah wa 'ddusur 'zrobione z desek i gwoździ' (por. J. Bielawski, op. cit.).

Wiek IX i X w historii Arabów - to czas największego rozkwitu handlu i żeglugi morskiej, lata ruchliwej penetracji kupców i podróżników arabskich na morza Indii i południowo-wschodniej Azji, w kierunku północnym do Europy, Morzem Śródziemnym, poprzez Hiszpanię (ładem?) do Bordeaux, a morzem do Wenecji i dalej na północ, m.in. do państwa Polan. Handel arabski na dalekich wodach był prowadzony

na kilku rodzajach statków, z których najbardziej znane to: batil (wł. batillo), baquara (bak, barka?), kadis, sanbug i wspomniany fulk (hulk?). Flota (arab. ustul) składała się z okrętów, których nazwą najbardziej ogólną jest safina. Bardziej poetyckie wyrażenie to banat al-ma 'córy wodne', 'syreny'.

Szybkie okręty służące do wyścigów to dżarija (pl. dżawari), lub sabiha 'nawy pływające'. Szybkość statków bywa porównywana z rasowym rumakiem lub szybko latającym ptakiem. Najczęstsze jest porównanie szybkiego statku z ptakami odznaczającymi się siłą i szybkością lotu. Kiedy żagle są białe, to porównuje się statek z gołębiem (hamama), a kiedy są jasnoszare, to przypominają ptaki drapieżne, służące Arabom do polowania: szahin (pl. szawahin) 'sokół', szaudhaq 'białozór', a niekiedy gatunek gołębia wargq. Żagle szira - to 'skrzydła', lub 'serca, które pulsują', a wiosła miqdha - to 'rzęsy' (na ruchomej powiece)¹¹⁰.

Koncentrując w dalszym ciągu naszych rozważań uwagę na europejskich kontaktach żeglugowych, zainteresujemy się bliżej nie tyle terytorialnymi odmianami potocznej arabszczyzny mówionej Półwyspu Arabskiego i wysp Oceanu Indyjskiego (choć nazwę wiatru okresowego monsun uznać można za wyraz kluczowy), ile raczej dialektami Afryki Północnej (od granic Egiptu po Atlantyk), najbardziej odbiegającymi od reszty i najsilniej zróżnicowanymi. Ze względu na wehikularny typ kontaktów morskich interesują nas szczególnie: dialekt Malty, prześlgnięty wpływami romańskimi oraz wymarłe już dialekty Pantellerii i Sycylii, a głównie odrębny dialekt południowej Hiszpanii - andaluzyjski, który powstał wskutek nawarstwienia się języka kastylijskiego na obszary wyzwolone spod panowania Arabów z końcem wieków średnich; odznacza się on przede wszystkim kompletnym zmieszczeniem fonemów s i θ (pisane przez c/z/) oraz wymową v (wargowo-zębowe) w miejsce β (dwuwargowe)¹¹¹.

2. Od czasów nawiązania bezpośrednich kontaktów żeglugowych między Południem a Północą Europy (od XIV wieku) rozpoczął się pro-

ces szybkiej dyfuzji osiągnąć techniki żeglarskiej śródziemnomorskiego kręgu kulturowego (który wcześniej już wchłonął innowacje uzyskane dzięki kontaktom ze światem arabskim) z osiągnięciami północnoeuropejskiej techniki szkatniczej i korabniczej¹¹².

Arabowie przenieśli na Morze Śródziemne techniki żeglarskie stosowane na monsunowych szlakach Oceanu Indyjskiego. W dziedzinie ożaglowania wymienić można np. żagiel trójkątny, którego włoska nazwa vela alla trina (dosł. 'żagiel potrójny') w wyniku swoistej substytucji i asymilacji została przekształcona w vela latina (poprzez stadium → vela la trina → vela lat(r)ina?). Termin nie mający nic wspólnego z Lacjum (Latium) i mieszkańcami tej środkowoiwalskiej krainy, dokładnie skalkowały inne terminologie europejskie: fr. voile latine, ang. lateen sail, niem. Latein Segel, lateinische Segel, dun. latinsk sejl, ros. латинский парус, pol. żagiel łaciński¹¹³.

3. Na gruncie leksykologicznym zainteresują nas rezultaty złożonego kontaktu językowego, głównie przejawy interferencji w różnych płaszczyznach systemu gramatycznego (fonologicznej, morfologicznej) i leksykalnego, przede wszystkim procesy adaptacyjne związane z asymilacją zapożyczeń w rodzimym systemie morfologicznym języków wypożyczających (w tym także języka polskiego).

Wkładem Arabów do kultury morskiej Europy są m.in. takie nazwy osób, przedmiotów i pojęć, jak: admiral, albatros, arsenał, awaria, bezan, kabel, kalfatrować 'dychtować' (niem. kalfatern), monsun, taryfa, zenit. Zwrócić należy uwagę na zagadnienie pośrednictwa językowego w przenikaniu tych zapożyczeń do północnoeuropejskiego obszaru kulturowego:

admiral < arab. → fr. >, od arab. amara 'rozkazywać': amīr 'dowódca' + ar-rahl 'transport' lub alf 'tysiąc' dosł. 'dowódca transportu wodnego, morskiego (między północną Afryką i Andaluzją)' lub 'dowódca tysiąca (Saracenów morskich)' z pośred. → st.fr. amiral /ok. 1200 r./; admiral - w postaci skontaminowanej pod wpływem łac. verb. admirāri 'podziwiać', adi. admīrābilis, por. hiszp., fr. admi-

rable 'ts'; wczesno-nowo-w.niem. Admiral /1565/ KIEW 8; nl. admiraal /1681/ → ros. (general) admiral, viceadmiral Meul 20; d.niem. admirôl → kasz. admirôl (gen. -ála), admirôl pod wpływem pol. Hinze 97; stp. admiral // amirał; admiral /ok. 1577/: "został admiralem tureckim, abo Halibassą, to jest nad morzem hetmanem generaliem". SarnKs 70, SłXVI, łucz 115; Amirał "gubernator armaty y woyska na morzu" M. z Jaśl. /1641/; por. fr. amiral "chef des forces maritime d'un État" Vosg /1782/;

albatros < arab. → hiszp., port. > "Diomedea exulans, ptak morski z rodziny petreli, z rzędu burzyków (Procellariiformes) lub inaczej rurkonosych (Turbinariae)", od arab. al kādūs 'dzbaneł, kufel' → hiszp. 'rurka', 'trzcina', w nazwie ptaka hiszp. alcatraz, port. alcaçoz 'pelikan' lub 'fregata', 'duży ptak z rzędu wioślonych (Fregatus aquilus)' → ang.ind. albatross → ang., n.nl. albatros /XVII w./ → d.niem. lub nl. (hol.) → ros. → pol.; nazwa arab.hiszp. od charakterystycznej rogowej rurki w jamie nosowej ptaka (w górnej części dziobu);

arsenał < arab. → włos. > od arab. dār(es) sinā'a 'dom przemysłu', w zn. morskim 'miejsce schronienia i wyrobu statków' → włos. (wenec.) arsenale → niem. Arsenal 'Zeughaus', 'Schiffstand'; wśród najwcześniejszych zapisów "das Arzenal" /1483/ K1S 33, Wis 95; cyt. niem. z XVI w.: "Navalia loca in quibus stant naves, vel fiunt Arcynaal, dar man die schiff machet oder haltet" /1591/, Apherdianus, Tyrocinium latinae linguae, 155; "Arsenal" /1697/ Stieller, Zeitung-Lust, K1S; por. też hiszp. arsenal w zn. 'arsenał morski', 'siedziba admiralicji', fr. arsenal w zn. 'port wojenny'; stp. "arsenał wenecki" SarnKs /1577/; Linde: arsenał, arsenalik z franc. "gmach przeznaczony na skład broni, zbrojownia, cekausz" §. "Miejsce budowania okrętów. Arsenał ziemny, lądowy, wodny" Ossol Wyr /XVIII w./;

awaria < arab. → hiszp. → fr. lub arab. → wł. → fr. → nl. >, od arab. 'awār 'szkoda, uszkodzenie, strata', 'awārīja 'uszkodzony towar' → wł. /w XIV w./ avarìa 'uszkodzenie statku lub

ładunku', poprzez Genuę rozpowszechniło się w całej Europie: hiszp. avería, fr. avarie; niem. Havarie (arab. → wł. → fr.), Haverei < arab. → wł. → nl. > ; cyt. por. W. Sartorius, Rechenbüchl.: "wird nach Außweisung des Seerechts auff Haferey berechnet" (Gdańsk, 1592); d.niem. haferye /od 1582/, nl. averij, wcześniej fr. avarie /XVI w./ KIS 359; nl. haaverij, aaverij Wunsch /1681/ → ros. avaríja, avaréja, gavaréja (etym.lud.?) Meul 22;

bezaan < arab. → włos. → nl. > od arab. mazzān 'maszt', 'żagiel' przeniesiony na grunt północnoeuropejski w związku ze średniowiecznymi kontaktami handlowymi → wł. mezzana (albero di mezzana 'stermaszt') → (hiszp. mesana) → (fr. misaine) → ang. miz(z)en, dun., szw. mesan; nl. bezaan, niem. Besan 'żagiel gąflowy na tylnym maszcie'; zapisy z XIV, XV wieku: mesan, maisán, moisan, misan: "de moysahn, epidromos, sucurrens, secundae magnitudinis velum, ad puppim expansum"; "missanem, der hinder segel vor der popen" /1487/, późniejsze: "Meisan" /1636/, "Mesan" /1638/; od 1567 zapisy wskazujące na wymowę nagłosowego be-, p(e)-: "der Pusan" /1627/, "Besan" /1664/ KIS 88-93; por. E. Öhmann, Neuphilolog. Mitt. 1940, 41, KIEW 68;

kabel < arab. → łac. → fr. → nl. > 1. 'lina lub łańcuch kotwiczny', 2. 'angielska miara długości', 3. 'przewód położony na dnie morza'; od arab. ḥabl 'lina' w językach romańskich zmieszane ze śr.łac. capulum 'powróż, postronek, lina chwytna' → hiszp. cab-le → fr. câble → pikard. cablé → śr.nl. kabel; dun., szw. kabel z d.niem.; tekst prawa wodnego z Damme określa wyraźnie kabel, cabel /1407/ jako 'linę kotwiczną' NTPMJ 213;

kalfatrować Stad 29 'uszczelniać szpary między deskami pokładu lub szczeliny między plankami za pomocą pakuł i specjalnej masy uszczelniającej'; konopić, konopaczyć SłMKI II, niem. kalfatern, fr. calfater, ros. konopit' 'ts'; od arab. kafr 'smoła drzewna' → śr.grec. kalaphatēin → w podobnym znaczeniu powtórnie zapożyczone arab. kaḷafa → do języków romańskich: wł. calafatare, fr. calafater, cal(e)fater, calfeutrer, hiszp. calafatear; od nich Germanowie; n.nl.

/od 1598/ kal(e)faten, kal(e)fateren, w.niem. kalfate(r)n /od 1618/ KLEW 341; <typ kontaktu: arab. → grec. → roman. → nl.> ;

monsun <arab. → port. → nl.> 'okresowy wiatr zmienny na Oceanie Indyjskim'; od arab. mausim 'pora roku', do języków europejskich za pośrednictwem port. monção: nl. monsun /1627/, ang. monsoon, fr. mousson, ros. musson (z fr.); zjawisko opisane i termin rozpowszechniony przez A. V. Humboldta, Kosmos 1, 480 /1845/, KLEW 486;

taryfa <arab. → wł. albo fr.> 'urzędowe zestawienie stawek opłat albo cen za usługi'; od arab. verb. arafa 'wiedzieć, być poinformowanym', arifa 'zawiadamiać' subst. ta'rīf(a) 'określenie należności' z pośred. hiszp., port. tarifa lub wł. tariffa 'obwieszczenie należności za towar' → fr. tarif, niem. Tarif /od 1700/ z fr., wcześniejsze zapisy: "Driffas" /1514/, "Triffas" /1535/ KLEW 771;

zenit <arab. → hiszp. a. wł.> 'punkt przecięcia się linii pionowej miejsca obserwacji z kulą niebieską', od arab. as-samt 'kierunek głowy', samt (ar-ra's) (→) st.hiszp. zemt → hiszp., wł. zenit, fr. zénith, ang. zenith, niem. Zenit /od 1519/, KLEW 882.

Jako prawdopodobne zapożyczenia arabskie w morskim kręgu kulturowym wymienia się także:

feluka 'niewielki statek żaglowy na morzach Śródziemnym, Czarnym i Kaspijskim'; stp. feluga, Msc. "na feludze" ADiar /1595/, tucz 197; feluka "mały okręt arabski ze skośnymi żaglami" Zar; niem. Feluke, przekształcone na "Voluken" pl.: "... der Rest bestunde aus lauter Kauffmanns - Schiffen, Polakren, Tartanen, Fragaten, Bregantinen und Voluken". /1694/ Gröben, Orient. Reisebeschr., 30, KIS 286; od arab. fuluk pl. 'niewielki statek żaglowy' → wł. feluca lub hiszp. → fr. felouque SWO 212;

gala (flagowa, banderowa); arab. chil'a → hiszp. gala 'przepych strojów' /1658-1705/ KLEW 228;

materac <arab. → wł. → fr.> ; stp. materac: "Tedy materacami naprędcie zatkają, a potem zaprawią i smołami zalieją". /1577/

SarnKs 77; arab. matrah 'rodzaj poduszki do leżenia' → wł. materazzo; śr.w.niem. mat(e)raz, matreiz, śr.nl. matrasse, ang. mattress ze st.fr. materas (fr. matelas) KLEW 466;

sirocco 'wiatr wschodni' <arab. → wł.> od arab. šarqī 'ts' poprzez wł. scirocco, zapożyczenie z końca XIX w.; niem. Schirokko, Scirocco [ʃi' rɔko:] lub Sirokko, por. KLEW 651, FWB 641.

W kręgu oddziaływań (pośrednictwa) języka arabskiego w kontaktach żeglugowych w basenie Morza Śródziemnego, istotnych także dla kultury morskiej Europy Atlantyckiej i Północnej, wymienia się m.in. takie nazwy statków i łodzi, jak: barka, galeona (galija), karawela, korweta i szalupa¹¹⁴. Oto niektóre dane dotyczące typu (i powikłań) kontaktu językowego:

barka, słowo znane z żeglugi na Nilu, poświadczone w koptyj-skim barī 'czołno, czołenko, łódka', zapożyczone w podobnym znaczeniu przez Greków: βάρκισ, z tego poprzez stadium rekonstruowane *barica, łac. bārca przeszło ok. 200 r. n.e. (drogą morską?) do Hiszpanii i Portugalii, por. wł., hiszp., port., prowans. barca, st.fr. barque, st.fr.pikard. barque, fr. barque; ang. barge, bark, z pośrednictwem → dialektu pikardyjskiego (płn.wsch.st. fr. okolic Amiens i Arras) w XII w. → śr.nl. barke ⇒ śr.w.niem. /1195/, śr.d.niem., st.dun. barke, st.nord. barki KLEW 52, por. też mutacje kulturowe: barża, bardza i żegl. bark /1794/, nl., ang. bark KLS 71;

galeon(a), galiona f., galion m. 'wielki okręt wojenny' ≪ rom. por. wł. galeone, galione, hiszp. galeon; rzadkość formy niem., a przede wszystkim rychła specjalizacja zn. w d.niem. i niderlandzkim 'ozdoba na dziobie okrętowym' przemawiają za pochodzeniem wyrazu stp. z jęz. romańskich; w ścisłym związku etym. pozostają: 1. galea (stp. galija), 2. galera, 3. galeona, galiona, galion (galion); wł., st.hiszp., port., galea, fr. galé - w związku z grec. γαλέρα, γαλιον 'długi statek wiosłowy'; wł. galeone, hiszp. galeon, fr. galion 'duży statek' w zn. podobnym jak galea, galera, fr. galère; galea, galera ≪ arab. chalaja, chalion /cf. chali (chalion)

'wolny'/, a więc 'duży statek żaglowy (pozbawiony osprzętu wiosłowego?)' Diez 152 - 153, RK 123;

karawela - nazwa różnych typów żaglowców: 'niewielki statek z XV - XVI w. o szerokim dziobie, wysokiej, wąskiej rufie, 3 - 4 masztach (z nich 2 - 3 tylne) ożaglonych skośnie'; 'mały żaglowiec portugalski'; 'przybrzeżna francuska łódź rybacka'; wł. caravella, fr. caravelle ze st.port. caravela, zdrob. od cáravo 'statek' z późno-łac. carabus 'łódź (łozinowa?) kryta skórą' z łac. 'krab, pław morski', od grec. kōrabos 'rodzaj statku', 'chrząszcz jelonek'; niem. Karavelle, w średniowiecznych tekstach d.niem. "Karabelle" /1477/, nl. kareveel z fr. M. Wis, Ricerche... 156, KLEW 351;

korweta dawn. "żaglowy okręt wojenny, mniejszy od fregaty, jednopokładowy, zazwyczaj z jednym rzędem dział" SWOKop; niem. Korvette, "Courvette" /1721/, zapoż. z fr. corvette 'statek wyścigowy (szybki)' w XV w., wcześniej na pograniczu Flandrii, śr.nl. korf 'rodzaj łodzi (rybackiej)': "te corve varen = auf den Heringsfang gehen" KLEW 395;

szalupa 'łódź okrętowa', wł. scialuppa, hiszp. chalupa, fr. chaloupe; nl. sluipen (= śr.w.niem. sliefen 'ślizgać się'), zapisy z XVI - XVII w.: sloop 'łódź okrętowa' /1598/, cyt. fr. "saloupe" /1554/, "Cialupe" /1588/, "Schloupe" w tekście w.niem. /1629/, "Schlupe" /1647/, "Chaloupe" /1648/, "Schaluppe" /1697/ K1S 678; ang. sloop z nl., ang. shalopp z fr., szw. slup z d.niem. KLEW 634.

O prawdopodobnych związkach z arabską nomenklaturą (?) morską mówi się także w wypadku nazw¹¹⁵:

pasat(y) 'stałe wiatry wiejące od ok. 30° szerokości geograficznej ku równikowi'; niem. Passat(wind), od hiszp. pasado, skrót. *viento de pasada, za pośred. → nl. passat(wind) od 1637 → d.niem. /od 1655/ K1S 608;

pasażer 'podróżny używający publicznych środków komunikacji'; niem. Passagier 'Reisender, Fahrgast', zapoż. z XVI w. z wł. passaggiere (wł. passare 'podróżować'), podobnie jak arsenał i gondo-

ła (niem. Gondel), w zn. morskim, ang. passenger 'podróżny' ze st.fr. passagier KIEW 533.

Pozostając w dalszym ciągu naszych rozważań w kręgu europejskich kontaktów żeglugowych, przypomnijmy, że kraje przylegające do basenu Bałtyku i Morza Północnego utrzymywały ze sobą w późnym średniowieczu intensywne kontakty gospodarcze. Mniej aktywne były powiązania żeglugowe z obszarami za Cieśniną Kaletańską, wybrzeżami Francji, Hiszpanii i Portugalii. Jednakże obszary te stanowiły wraz z basenami północnomorskim i bałtyckim jedną wspólnotę, izolowaną od żeglugi śródziemnomorskiej aż do 1314 r., kiedy to handlowe okęty śródziemnomorskie przepłynęły Cieśninę Gibraltarską i nawiązały kontakt z portami atlantyckiej Europy. Od Portugalii i Hiszpanii aż po Finlandię można mówić w tym czasie o morskiej wspólnocie kulturowej, będącej następstwem kontaktów żeglugowych łączących europejską Północ: strefę zachodnią (atlantycką i częściowo północnomorską) ze strefą wschodnią (jutlandzką i bałtycką)¹¹⁶.

ZAPOŻYCZENIA STAROFRYZYJSKIE W BAŁTYCKIEJ STREFIE ŻEGLUGOWEJ

Kontakty żeglugowe z językiem starofryzyjskim

Już we wczesnych fazach rozwoju europejskiego budownictwa okrętowego wyodrębniają się dwa wielkie rejony skutnicze: południowy, obejmujący warsztaty pracujące nad brzegami Morza Śródziemnego, i północny - zlokalizowany na wybrzeżach od Zatoki Biskajskiej poprzez obrzeża Morza Północnego do Morza Norweskiego i Bałtyckiego. Dość wcześnie także zaczęły się kształtować w północnej części Europy dwie strefy skutnicze: zachodnia i wschodnia. Granica przebiegała w przybliżeniu w rejonie Wysp Zachodnio- i Wschodniofryzyjskich (na przedłużeniu rzeki Lauwers?).

Szczególna rola języka starofryzyjskiego i dialektów niderlandzkich w rozwoju europejskiej terminologii morskiej związana jest z kluczową pozycją ujścia Renu, Niderlandów i Wysp Fryzyjskich w kontaktach morskich i śródlądowych - na styku najważniejszych ośrodków skutniczych regionu północnoeuropejskiego: szkoły galijskiej (frankońskiej), fryzyjskiej, anglosaskiej i skandynawskiej. Jednocześnie zwraca się uwagę na wybitny udział skutnictwa nordyckiego w ewolucji wczesnego budownictwa okrętowego strefy wschodnioeuropejskiej. Niedoceniona wydaje się natomiast sztuka skutnicza ludów celtyckich (w strefie zachodniej)¹¹⁷.

Pracując w najbliższym sąsiedztwie znakomitej szkoły skandynawskiej, która w ostatniej ćwierci pierwszego tysiąclecia wkroczyła w stadium swej świetności, skutnictwo słowiańskie niewątpliwie asymilowało (zwłaszcza na obszarze duńsko-obodrycko-wieleckim) przed XIII wiekiem pewne cechy nordyckie. Można przypuszczać jednak, że w niektórych kwestiach skutnictwo słowiańskie miało wiele cech wspólnych ze szkołami ujścia Renu (substrat fryzyjski?)¹¹⁸.

Ruch handlowy wychodzący z obszaru ujścia Renu w VII wieku rozprzestrzenił się w kierunku północno-wschodnim (szczególna rola Wysp Północno- i Wschodniofryzyjskich). Kontakty handlowe między Europą Zachodnią a Bałtykiem utrzymywali obok Fryzów, którzy wyrastają w tym okresie na przodujących przewoźników morskich, także Jutowie z Kentu (po wyprawach piratów saskich na Wyspy Brytyjskie) oraz wschodni Anglowie. W rezultacie rozwijających się stosunków handlowych na głównych szlakach dalekiego zasięgu kształtują się ośrodki wymiany, interesujące także z punktu widzenia kontaktów językowych (jako istotne węzły komunikacyjne). W IX wieku na jednym krańcu morskiego szlaku handlowego łączącego obszar ujścia Renu ze Szwecją i Bałtykiem kwitnie Dorestad, na drugim Birka, a mniej więcej w połowie drogi Hedeby (Jutlandia)¹¹⁹.

Czy fakty z zakresu kultury materialnej oraz zwiększony udział Fryzyczyków w morskich kontaktach handlowych na tym etapie rozwoju

żeglugi znajduje potwierdzenie w danych językowych? Zwracając uwagę na ścisły związek między rozwojem szkutnictwa (korabnictwa) a zasięgiem pływania oraz między stopniem zaawansowania budownictwa okrętowego a rozwojem żeglugi dalekomorskiej, możemy przyjąć, że przybrzeżne i wyspiarskie dialekty fryzyjskie spełniały (jedynie?) rolę języka wehikularnego, swoistego medium, ogniwa pośredniego w morskich kontaktach językowych zarówno w kierunku południe - północ, jak i zachód - wschód.

Czy można mówić o wpływach fryzyjskich na południowych pobrzeżach Bałtyku jeszcze przed X wiekiem? Czy raczej połączyć je z okresem wspólnoty kulturowej hanzeatyckiego związku miast w XIII - XV wieku? W słownictwie morskim na Pomorzu Gdańskim zdecydowanie przeważają w tym czasie zapożyczenia dolnoniemieckie (można mówić o "piętnie" dialektycznym Lubeki). W wypadku pożyczek niderlandzkich i anglosaskich wchodzi w rachubę pośrednictwo dolnosaskie, duńskie, niekiedy szwedzkie (na obrzeżach zatoki Gdańskiej prusko-niemieckie). Jeśli nawet większość pożyczek z zakresu słownictwa morskiego docierała ze strefy bałtyckiej dolnoniemieckiego (pomorskiego "plattu"), to zarówno względy demograficzne (wielonarodowościowy skład załóg okrętowych oraz pracowników łasztowni gdańskich i elbląskich), jak i przede wszystkim - komunikacyjne (wehikularny typ kontaktów morskich) nie wykluczają także bezpośrednich wpływów fryzyjskich i holenderskich¹²⁰.

Przenosząc rozważania na grunt morskiej geografii językowej, zainteresujemy się bliżej grupą językową określaną w terminach historycznych jako ingweońska lub - wedle kryterium geograficznego - północnomorska (Nordseegermanisch), w skład której wchodziły języki rejonu Morza Północnego: starofryzyjski, anglosaski (staroangielski) i starosaski¹²¹. Zarówno względy kulturowe, jak i wehikularny typ kontaktów morskich przemawiają za uwzględnieniem ścisłych związków grupy zachodniej języków germańskich z grupą północnogermańską: północno-wschodnią (język duński i szwedzki) i północno-zachodnią (norweski, islandzki)¹²².

Pod pojęciem starofryzyjskiego rozumie się język fryzyjskich za-
bytków XIII - XV wieku. Faza nowofryzyjska obejmuje okres od XVI
wieku. Zabytki starofryzyjskie mają charakter głównie prawniczy,
dlatego nie dają pełnego wyobrażenia o zasobie słownictwa tematycznie
związanego z morzem. W związku z tym pojawia się niekiedy koniecz-
ność rekonstrukcji znaczeń morskich w materiale leksykalnym dotyczą-
cym innych dziedzin życia.

Za podstawę klasyfikacji materiału leksykalnego wykazującego
cechy języka starofryzyjskiego przyjmijmy (umownie) kryterium stop-
nia oddalenia od pomorskiego (kaszubskiego) obszaru językowego.
Z punktu widzenia rozwoju morskich kontaktów językowych istotne wy-
daje się tu wydzielenie kilku warstw zróżnicowanych genetycznie,
terytorialnie i środowiskowo:

a) dialekty dolnofrankońskie i starofryzyjskie ogniwem pośred-
nim w przyswajaniu zapożyczeń łacińskich z obszaru ujścia Renu (an-
kier, rema, planka, plichta i in.);

b) elementy starofryzyjskie w słownictwie północnomorskim (po-
średnictwo dolnoniemieckie), np. baken, bałka, fana, lina, top i in.;

c) formy wskazujące na ewentualne pośrednictwo dolnosaskie (bom,
grot);

d) elementy starofryzyjskie w średnioniderlandzkim słownictwie
morskim - fracht, lichtan, (hand)szpak i in.;

e) zapożyczenia morskie poświadczone w gwarach północno- i wschod-
niofryzyjskich (por. lawirować, lik, marszpikel, merk, part, strop
i in.);

f) elementy staroangielskie, starosaskie i skandynawskie (wyka-
zujące zbieżności ze starofryzyjskimi) w gwarach kaszubskich i słow-
nictwie flisackim (przykłady niżej).

Ugrupowanie materiału

Za punkt wyjścia przyjmujemy formy funkcjonujące w polskim słow-
nictwie żeglarskim ze szczególnym uwzględnieniem tych zapożyczeń
germańskich, które pojawiają się także w słownictwie kaszubskim¹²³

Język starofryzyjski ogniwem pośrednim w przyswajaniu
zapożyczeń łacińskich z obszaru ujścia Renu¹²⁴

ankier 1. 'kotwica', 2. 'część składowa mechanizmu zegarowego'; ankra 'klamra żelazna wzmacniająca pękające mury' SWO 56; ankra 'klamra ciesielska do spinania drzewa' Linde I 20; stp. ankra // ankora 'kotwica', fraz. "ankory zapuścić" 'zakotwiczyć' cyt. z 1584; "na ankrach stanąłem" /1599/, Bekiesz, Lepszy 191; kasz. arıker, Msc. arıkrü 'kotwica, żelazna klamra', arıkrowac kotwiczyć, wzmacniać żelazną klamrą'; por. kasz. arıker 'miara na płyny' (por. ankierka "mała beczka dębowa /.../ na szalupach służy do balastu wodnego" Zar) z d.niem., n.nl. anker, w podobnym zn. ang. anker, szw. ankare ze śr.łac. anceria, ancheria /XIV w./ 'mała beczka' pochodzenie niejasne KIEW 23; st.fryz. ānker m. 'kotwica', (łac. ancora) Holt 3, anker, ancker 'ts' St 135; płn.fryz. āngkar 'kotwica', 'beczka poj. 35 l.' Sch 5, śr.nl. anker 'kotwica', od łac. uncus 'zakrzywiony (hak)', grec. ὄγκυρα - jako grecki wynalazek kotwicy dwuramiennej, przedmiot i nazwa rozprzestrzeniły się w większości krajów europejskich; Germanowie, którzy łodzie swe i statki prymitywnym sposobem - za pomocą kamienia - unieruchamiali (st.w.niem. senchil, sinchila, st.nord. stiōri), przejęli ten wynalazek od floty rzymskiej w Nadrenii i na Morzu Północnym w tym samym czasie co *nawa (naue), śr.w.niem. nāwe, noŕwe, n.w.niem. Naue ≤ łac. navis 'statek do transportu towarów', KIEW 504;

kista kasz. (na Helu) 'skrzynka do przewozu ryb': "A potem układa się porządnie w kistach, naprzód srebrne mielnice, na nich srebrno-czarne łososie..." Bandr Zol (s. 271); niem. Kiste 'skrzynia, pudełko, paka, paczka', zapożyczenie ogólnogermańskie z łac. cista 'skrzynka, skrzynia' (z grec. kístē), st.w.niem. kista, śr.w.niem., śr.d.niem., śr.nl. kiste f., angl.sas. cest, ciste, st.nord. kista (stąd fin. kistu); niem. mors. Kiste 'kuferek marynarski' Rōd, odpowiada nl. kiŕt, scheepskist Winsch /1681/; najstarsze zapisy w doku-

mentach Hanzy: "myne schipkisten" /1378, z Lubeki/, "omnia mea arma et meliorem cistam meam navalem" /Lubeka, 1403/, "schipkisten" /1403/, "kiste" /1451/ Hans Urk. VIII 84, 73, K1S 449 - 450, K1EW 371.

planka "niemieckie określenie klepki, tj. deski poszycia lub pokładu" Demb; "bal, wąska tarcica w budowie statku" Ślm; Linde: blank okrętu "poręcza galeryi okrętowej, wierzchnie bramowanie okrętowe", blankowanie "obwodenie blankami" /cyt. 1609 r./; kasz. pląka, planka Lor PW 631, pom.platt-d., prus.niem. Planke Hinze 374; st.fryz. plánke f. (łac. planca) Holt 83, pñn.fryz. plank f. 'Planke', blank adi. 'błyszczący, połyskujący' Sch 99, 19, niem. blank 'ts', ang. blank 'biały' od rdzenia *blek- K1EW 81; niem. Planke 'dyl, tarcica, belka', 'plot z desek', żegl. 'burta', śr.w.niem. planke, śr.d.niem., śr.nl., dun. planke, szw. planka 'ts'; pikard. planke (st.fr. planche) 'bal drewniany', 'obicie dylami', 'umocnienie drewniane', łac. planca 'tarcica, deska' K1EW 553;

plichta 1. 'przód statku, część pokładu ponad sztabą, pomościk przedni dla załogi', 2. 'wspólna izba pod pokładem statku dla załogi' Ślm; kasz. plaxta 'pomościk ze szczebelków drewnianych w przodku łodzi', plixta 'ts' Lor PW I 637, wsch.pom. Plicht, d.niem., śr.nl. plicht 'ts'; st.fryz. *plicht w zn. mors.?, pñn.fryz. plecht m. 'półpokład na łodzi lub okręcie', plicht, -an f. 'Pflicht' ('obowiązek, powinność', 'nakaz', żegl. 'kokpit, miejsce do siedzenia /w żaglówce/'), por. niem. Pflicht, 'przykryte pomieszczenie w przedniej części łodzi', st.w.niem. pflihta, śr.w.niem. pflihte f., śr.d.niem. plicht, śr.nl., n.nl. plecht, pñn.fryz. pliuht, angl.sas. *pliht 'ts', Kluge łączy z łac. *plecta 'plecionka', 'wiązanie' K1EW 544, St 165 Sch 99, Łucz term 29;

kasz. rém 'wiosło (długie)' Ram, rēma Pobl, Berka, rēma 'wiosło służące do popychania' AJK 4 98; rémovac 'wiosłować' SGKSych IV 318, remka 'małe wiosło' Ślr 69, kasz. remklovac 'robić remką, wiosłować na głębi' SGKSych, Ślm; kasz. rēma ≤ d.niem. rême, rēm, prus.niem. Rēm Kleczk rec, platt-d. Reem Dñ 376, Borchl 87; st.fryz. rēm

m. 'Ruder' ('wiosło, ster'), st.w.niem. riemo, łac. rēmus, St 166, płn.fryz. remm, -an m. 'Rand, Borte' Sch 105; st.fryz. verb. rêma 'räumen, verlassen, aufgeben' ('ustąpić, cofać się'), angl.sas. rýman, st.sas. rûmian od germ. *rûm-jan KLEW 587;

Zapózyczenia starofryzyjskie (północnomorskie)
używane w bałtyckiej strefie dolnoniemieckiego

b a k a 'pława mniejszych rozmiarów, beczka' Ber; 'ustawiony na łodzi znak nawigacyjny w kształcie zbliżonym do stożka' Demb; baken, bakan 'pława używana przeważnie na wodach śródlądowych do oznaczenia szlaku żeglownego' MLM 18; ros. bakien, bakan z hol. baak, baaken (zapoż. z XVIII w.); kasz. baka 'znak dla żeglarzy' Lor PW I 14, z prus.niem. lub śr.d.niem. bāke 'znak świetlny'; st.fryz. bāken, bēken n. 'Signal, Zeichen, Feuerzeichen', st.sas. bōkan, st.ang. bēacen 'znak, sygnał' Holt 5, St 136, por. st.fryz. verb. bākken, bakan 'palić, piec, smażyć (na ogniu)', st.fryz. baka 'policzek'; niem. Bake f. 'znak na łodzi przeznaczony dla ludzi płynących po morzu' ze śr.d.niem., śr.nl. bāken 'światło latarni morskiej', st.nord. bākn 'znak' od germ. *baukna-, por. też niem. Bauche 'boja', st.w.niem. bouhhan, śr.w.niem. bouchen 'znak, sygnał' KLEW 45;

belka, kasz. balka, bałka 'wiązanie poprzeczne w bacie (łodzi) w postaci belki lub tarcicy' Ślr 10, přednř, slědnř balka Lor PWb I 15; "sztuka drzewa wewnątrz okrętu w poprzek od jednego do drugiego boku sięgająca" Kozł 106; stp. balka, balk m. 'belkowanie' /1570/ ≤ niem. żegl. Balken, śr.g.niem. i d.niem. balke RK 117; st.fryz. balka m. 'Balken' (st.w.niem. balko, st.sas. balko) Holt 5, St 136; śr.d.niem. balke, śr.nl. balc, n.nl. balk m., od zach.germ. *balkan; płn.germ. *belkan-, w st.nord. bjalki, szw. bjälke, dun. bjelke KLEW 46;

stp. f a n a 'chorągiew', kasz. fõna, fõna 'ts' Lor PW I 183, 191, 192, prus.niem. fõn, fõn 'Fahne' Hinze 184; st.fryz. fãna 'cho-

rażew, sztandar, proporzec', fana, fona 'ts' St 144; st.sas. fano 'ts', angl.sas., goc. fana 'chusta', od germ. *fanan-, pie. *pǎn-, por. łac. pannus 'sukno, łachman, szmata' KIEW 180;

kaper, kapr /1776/: "Armator abo kapr: znaczy komendanta okrętu wojennego, który krąży po morzu czyhajac na okręty nieprzyjacielskie; biorą się takoz te słowa (...) za same okręty wojenne, które służą do wycieczki. "F. Paprocki, O zwyczajach ..., s. 208; p̃n.fryz. kāpar 'Kaper', kāpārskap 'statek kaperski' Sch 69, nl. kaper z fryz. kapen 'zabierać, ukrasć' Doorn II 171, śr.nl. kapen 'czyhać, czatować, rozglądać się', n.nl. caper(tje) /1652/ 'okręt kaperski', w tekstach w.niem. "Kaper oder Freubeuter" /1665/, "Caper oder See-Räuber" /1676/ KIS 421; ang. caper 'przewodnik statków kaperskich' /1657/ od ang. cape 'płądrować po morzach' /1676/, późniejsze fr. capre 'Freibeuter', dun. kaper, kapre, isl. kapari KIEW 348; fryz. ā z germ. au, por. st.fryz. kāpia 'kaufen' (st.ang. cēapian, st.sas. kōpon) St 155;

kaszk. lōda 'pion, sonda, ołowianka', lōdovac 'określać głębokość wody za pomocą ołowianki' Lor PW I 461, platt-d. Lood 'Senkblei', śr.d.niem. lode (lōt) 'Blei', loden 'orientować się za pomocą ołowianki' Hinze 319; st.fryz. lād n. 'Lot' ('pion, kierunek pionowy'), ⁺lade 'ciężarek' Holt 61; niem. Lot 'pion, sonda', angl.sas. lēad, śr.nl. loot(d); por. pol. żegl. log 'przyrząd nawigacyjny do mierzenia drogi przebytej przez statek ...' MLM 146, niem. Log 'ts' /od 1715/, ang. log /od 1574/ w zn. 'kawałek drewna wyrzucony za burtę'; p̃n.fryz. logh naut. 'Log', loghbuk 'Logbuch', loghlin 'loglina' Sch 82; etymologia niepewna, por. st.nord. lāg 'wystający konar', norw. laag 'powalone przez wiatr drzewo', szw. dial. laga 'ścięty pień drzewa' KIEW 444, por. też niem. lugen 'wypatrywać, czatować', st.sas. lōkon, angl.sas. lōcian, ang. look 'ts', od germ. *lōg- KIEW 448;

lina, kaszk. lina Lor PW I 459, pol. lina /od XV w./, zdrob. linka u Lindego /z XVIII w./, por. też Linke wśród nazwisk fryzyj-

skich w Elblągu (d.niem.) RK /1570/; st.fryz. līne f. 'Leine, Seil' (st.w.niem. līn), st.fryz. ⁺lin 'len'; niem. Leine, st.nord. līna, śr.d.niem., śr.nl., angl.sas. līne od germ. *liniōn KLEW 433;

lād, stp. lād: "ziemia, lād z dawna to niemczyzna, / Którą i nasza przyjęła ojczyzna." KlonFlis, niem. Land; st.fryz. lānd, lond sprzyjało stp. zmianom ā(an) \Rightarrow ā \Rightarrow q ? St 157; kasz. lqd, lat; pol. ląd, stare zapoż. ze śr.w.niem. lant 'Land' Hinze 322 - 323, Kaest, §§ 131, 171;

kasz. rōdār 'wiosło' (Jastarnia), rūdār 'ster ręczny w łodzi rybackiej' Ślr 70; stp. rudel 'ster' /1570/ RK, Linde: rudel, rudło; niem. Ruder, śr.w.niem. ruoder, śr.niem. rūder, rōder, śr.d.niem. rōder, rō(e)r, śr.nl. roeder, szw. roder, norw. ror z d.niem. KLEW 612; st.fryz. rōther, rōr (st.ang. rōr St 167); por. też flis. "Ru na bakier!" 'Steruj w prawo!', por. pñ.fryz. rū, rūi = 'rudern', 'wiosłować' Sch 108;

kasz. selka 'szleja, szory (na konia)', 'szelki do ciągnięcia sieci' Ślz 1020, Ślr 77; sla, šlā pom. ze śr.d.niem. sil 'Seil, Riemen', platt-d. Sāle, pñ.brand. zēlen m., śr.d.niem. także sele 'Seil' Hinze 414; st.fryz. sēl n. 'powróż, lina' śr.nl. seel, n.nl. zeel; st.nord. seil, st.sas. sēl, st.w.niem. seil od germ. *saila KLEW 700, St 167;

stewa 'część szkieletu okrętu, przedłużenie stępki ...' MLM 259; kasz. štāva 'drewno klepkowe', štāviŋga 'przednia lub tylna stewa na łodzi' Ślz 1187; flis. przedniā, wśledniā stewa Ślr 75; niem. Steven z czasów hanzeatyckich; śr.d.niem. steven /1430/, śr.nl. stevene; st.fryz. stevene f. 'Steven, Vorderschiff', verb. stēvia 'usztywnić' Holt 104, staviŋge f. 'przysięga' St 172;

top 'szczyt (wierzchołek) drzewca ustawionego pionowo, np. masztu lub stengi' MLM 279; d.niem. topp, nl. top 'szczyt, wierzchołek', 'górne zakończenie masztu', angl.sas., ang. top też w zn. 'wierzchołek głowy', st.nord. toppr 'warkocz', st.fryz. topp 'czub (u ptaków)', 'kosmyk włosów, pęczek, wiązka, kiść (na maszcie?)'

Holt 115; por. kasz. brąmtop Lor PW I 50, 54 'rodzaj prymitywnego instrumentu (z włosiem sterzącym ku górze) używanego przez grupy z szopką i gwiazdką w okresie Bożego Narodzenia' in. břačadło SGKSyCh I 76, Bromtop Fr, Hinze 131;

Formy wskazujące na ewentualne pośrednictwo starosaskie (lub śr.d.niem.), por. st.fryz. ā : d.niem. ō ; w.niem. ū : angl.sas., st.nord. y, np.:

b l i z a, baka - "latarnia morska, znak nawigacyjny będący głównym punktem namiarowym w ogólnym systemie oznakowania nawigacyjnego wybrzeża..." IE 156; bliza kasz. - 'latarnia morska' Ber 17; baka, bliza Ślm 7, J, Bandr Zol 334; kasz. bliza 'latarnia morska' PWb 34, Hilf 160, Śl.kasz.11, Be 364 (SGP 1, 190), Fen, Gołęb 73; SGKSyCh (Jastarnia, Bór, Kępa Swarzewska); prus.niem. Blīse 'ts' Fr I 89; niem. mors. "Blüse" /1755/, północno-morskie i bałtyckie, d.niem. blüse f. 'światło latarni morskiej', angl.sas. blysa m., blysig f. 'pochodnia, żagiew, płomień, ogień', por. nl. blas n. 'czerwień', śr.d.niem. blosen 'rumienić się', angl.sas. a-blysiān oraz blyscan 'ts', ang. blush, st.nord. blys n. 'płomień, ogień', pñ.fryz. blees m.in. w zn. 'głównia' Sch 19, K1EW 84, K1S 106, Falk-Torp 285, Kleczk 220, Hinze 124;

b o m żegl. 'poziome, ruchome drzewce, do którego przymocowany jest dolny lik żagla...' MLM 35; kasz. bóm 'drzewce poziome jednym końcem przymocowane (przegubowo) do masztu', prus.d.niem. bōm 'ts'; kasz. bōma 'drzewo', d.niem. bōm Lor PW I 43, Hinze 127; flis. bom, bum, gik, baum Ślr; st.fryz. bām, niem. Baum 'drzewo, zerdź, tyka, drąg', śr.w.niem. boum, st.sas., śr.d.niem. bōm, dun., szw. bom z d.niem., śr.nl., n.nl. boom, angl.sas. bēam, ang. beam od zach.germ. *bauma- K1EW 57;

g r o t żegl. 'największy żagiel podnoszony na grotmaszcie'; 'grot- pierwszy człon nazw złożonych, dotyczących osprzętu należącego

do głównego masztu" MLM 88; st.fryz. grāt 'groß', angl.sas. grēat, st.sas. grōt, nl. groot w zn. żegl. 'grotmaszt, grotżagiel' KLEW 272;

rep żegl. " - nazwa linki o stałym, określonym przeznaczeniu, np. bojrep linka łącząca boję z kotwicą" Demb 43, flis. rep(p)er 'lina łącząca u góry reję z masztem' Hacz 391, Ślr, reper (niem. Repper?) 'uzda, podwiązka', por. niem. Rêper 'powroźnik' Kleczk rec, por. kasz. rėpnqc 'uderzyć', rəpa 'pejcz', rėp 'powróż, postronek?', śr.d.niem. rēp 'ts' Hinze 400; st.fryz. rāp m. 'Seil' ('powróż, lina'), st.sas. rēp, st.ang. rāp Holt 85, St 166; pñ.fryz. riap 'Reep, Strohseil' Sch 106; nl. reep ≅ ros. riep Ginn II 514; niem. Reep Rōd II 363, KIS 656.

Elementy starofryzyjskie w średnioniderlandzkim słownictwie
morskim¹²⁵

burta 'ściana boczna, bok statku', stp. bort, burt, borta; kasz. bōrta 'Bootsplanke...' Lor PwB 43, prus.niem. bōrt 'Bord', platt-d. Boord 'Rand eines Schiffes', d.niem.pom. bōrt Hinze 128; st.fryz. bord 'Bord, Fach, Tisch', w zapisie wsch.fryz. z 1457: "schepe van vyff borden grot" 'statek o wysokości pięciu desek (plank)'; tekst prawa wodnego z Damme /Gdańsk 1407/ stosuje termin flam. boert, boort już w zn. 'burty' ('bok kadłuba'), śr.d.niem bort Sch.-L I 400, śr.nl. boort, bort, bord Verdam 109, NTPMJ, pñ.fryz. būrd, -ar n. 'Brett, Bohle' Sch 24;

burdyna, burdynka, bortuna 'statek używany w porcie do przewozu towarów z okrętów lub na okręty' Ślm; stp. burdinek Calep /1510/ "navis actuariae" 'statek szybko płynący, chyży żaglowiec', SĪXVI II 509 - 510, Łucz 195; stp. burdynek z d.niem. bording, to z nord. byrðingr, w źródłach hanzeatyckich XIV i XV w. na określenie lichtug portowych i mniejszych stateczków żeglugi przybrzeżnej; nazwy średniowieczne: "burdingo" /1292/ "bordinge" /1312/, "berdinge" /1313/,

mogły być odnoszone do typów bliźniaczych konstrukcyjnie i eksploatacyjnie Smol St 90;

f r a c h t - potocznie - 'opłata za przewóz towarów statkiem' MLM 72; śr.nl. v r a c h t z dial. fryz. (ze względu na -a- w temacie) NTPMJ: v r a c h t /1407/, st.w.niem. f r e h t 'zarobek, płaata za przejazd', n.w.niem. F r a c h t z d.niem. lub śr.nl. /od 1292/, norw. f r a g t, dun. F r a g t, szw. f r a k t z d.niem., por. płn.fryz. f r ä c h t 'Fracht, Ladung' Sch 47, K1S 282;

l i c h t a n, l i c h t o n (\leq l i c h t a n, z a pochylonym), l i c h t u n (\leq l i c h t o n, z ó ścieśnionym) 'mniejszy statek do przeładunku towaru', zapożyczenie d.niem. z formantem adaptacyjnym -an /niem. L i c h t (e r) - k a h n/ SłXVI cyt. 1564 r.; l i c h t a r z - z formantem adaptacyjnym -ar z (niem. -er), śr.nl. l i c h t s c e p e (n) /1407/, l i c h t s c h i p; ang. l i g h t e r, dun. l e g t e r, l i g t e r, nl. l i g t e r, l i c h t e r, niem. l e i c h t e r, l i c h t e r, L ü c h t e r, szw. l ä t t a r e (l ä k t a r e); l i k t a r e NTPMJ 215; st.fryz. l i c h t a 'erleichten' ('ulżyć') Holt 66; cytaty z XVI w.: "Scapha minor alias l i c h t k a n; scapha levis alias l i c h t a r z" /1570/ Ślr 41; "1 l i c h t a r z, płaci 21 gr" /1537/ Rg Thel.

Słownictwo rybackie i żeglarskie poświadczane w gwarach północno- i wchodnofryzyjskich¹²⁶, mające odpowiedniki w gwarach kaszubskich (i pomorskim platt-d.)

h a n d s z p a k "drażek do obracania kabestanu" Szcz, Grab, MLM; h a n d s z p a k, czy h a n s z p a k - "jeśli mniej wyraźnie mówić - owa drewniana jakby kłonicza wsuwana w otwory kabestanu" Dar 119; "Na dawnych żaglowcach instalowano kabestan z napędem ręcznym, przy użyciu drągów - h a n d s z p a k ó w - wkładanych prostopadle do osi obrotu w otwory na górnej części bębna i popychanych przez kilku lub kilkunastu marynarzy (podobnie jak w kieracie)" IE 120; "ang. h a n d s p i k e - łom, drąg kabestanowy" Mil 145; h a n d s z p a k "uchwyt na kole sterowym" KK; korba, h a n d s z p a k, ang. w i n c h h a n d l e, dun. s p i l - h ä n d t a g, hol. z w e n g e l

Webb 3; niem. Spake (szczególnie w złożeniach: Hand-, Notspake), w tekstach w. niem. "die Handspacke" /1888/ K1S 733, n1. handspaak Witsen, Wunsch, Meul 73; etymologia - por. niem. Speiche 'szprycha' śr.d.niem., st.fryz. spēke, spāke, n.n1. spaak f., angl.sas. spāca m., ang. spoke, szw. dial. spaik 'Radspeiche', niem. mors. (Hand)-Spake 'uchwyt na kole sterowym' z dialektów fryzyjskich, por. wsch. fryz. spāke, spēke Doorn /1884/, K1EW 722;

kasz. lāv̄ir 'wiatr przeciwny', lōv'ir, lav'irovac 'żeglować zmiennym kursem pod wiatr', prus.niem. lawieren, śr.d.niem. laveren /od XV w./, wsch.fryz. lavēren, Hinze 309; st.fryz. lāvia 'zurücklassen' St 158, p1n.fryz. lāv̄iri verb., 'lavieren, kreuzen' naut. Sch 80;

lik żegl. 'krawędź żagla, zwykle obszyta likliną i wzmocniona...' MLM 143; kasz. līk 2. 'linka wzmacniająca obrzeże żagla', līk uovac 'obrębiać, oblamować żagiel' Lor PW 459, Ślr 53, Hinze 316; Linde: ligi l.mn. 'ts'; śr.d.niem. līk 'Saumtau', *liken; n1. lijk, wsch.fryz. līk 'ts', st.skand. līk n. (līk-sima 'Lick, Saum-Tau'); st.fryz. līk, p1n.fryz. līk adi. 'równy, podobny', goc. leiks 'gleich'; st.d.frank. gelīc, śr.n1. ghelijc, n.n1. gelijc, angl.sas. (ge)līc, ang. like, st.skand. (g)līkr 'równy', dun. lig 'ts'; por. lit. lygus, st.prus. polīgu 'gleich' od rdzenia *lig- 'kształt' K1EW 432, 259;

marlszpikel 'stalowy rożek używany do wykonywania splotów na linach stalowych' MLM 161; kasz. maršpīkér 'przybór rybacki' Lor PW I 490; niem. żegl. Marlspieker, zaświadczone we wsch.fryz. (1882), p1n.fryz. marlspikkær Sch 86, dial. sch1.-holst. Marlspieker Hinze 331; por. żegl. marlować 'opłatać linką drzewce i żagiel poprzez remizki jak przy ścięgu na okrętke' MLM 161, niem. marlen 'ts' (przekształcona postać czasownika mehren); śr.d.niem., śr.n1. spīker // spēkel, n.n1. spiiker 'kołek' od rdzenia *spei- 'ostro zakończony' K1EW 722, K1S 569;

kasz. mār̄k 'znak własnościowy na sprzęcie rybackim', 'punkt orientacyjny na brzegu' SGKSyh III 73, prus.niem. Merk, śr.d.niem.

merk, wsch.fryz. mark 'Merkmal, Zeichen' Hinze 335; st.fryz. merk 'Mark; Gewicht', verb. merka 'znaczyć, opatrzyć znakiem', st.nord. mark 'Zeichen' Holt 71, St 161;

zegl. paduna, padun, parduna, rzadziej fordun "wież tylna", "burtownica", 'lina biegnąca od szczytu masztu do burt statku, z tyłu za wantami'; kasz. barduna, pardón 'ts' Lor PW I 17, 611, d.niem., wsch.fryz., brem. Pardunen, nl. perdoen /1681/; kasz. (Hel) bWördun, por. dun. bardun, szw. bardun 'ts' Hinze 110; fardun, farduny pl. Zar 42 z ros. fardun(y), fordun(y), to z hol. pardoen Meul 148; możliwe adideacje w rodzaju pñ.fryz. pårdun n. 'Pardon' ('łaska, przebaczenie') Sch 97;

kasz. part, pört 'część złowionych ryb' Lor PW I 613, 651, Ślr 64, prus.niem. Part, wsch.fryz. Part 'Anteil, Teil', pñ.fryz. pärt (paart) 'ts' Sch 97, por. łac. pars, acc.sing. partem;

stelinga (sterlinga), sterling 'deska wywieszana za burtą na linach, umożliwiająca prowadzenie niektórych prac na zewnątrz kadłuba okrętowego' MLM 257; kasz. flis. stäl, stälina 'jedna z dwóch linek u sieci zwana na Wiśle zazwyczaj oprdtkiem albo popustą' Ślr 74, kasz. stel 'Reep'; wsch.fryz. Stelling, Stellen, Stelgen 'rusztowanie, obudowa', pñ.fryz. stelling n. 'Stellage(Bau)' Sch 127; śr.d.niem. stellinge 'Stellung, Lagerung' ('ustawienie, stanowisko') Hinze 417; st.fryz. stela 'stehlen' (st.ang., st.sas. stelan) St 172;

strop 'lina do podnoszenia ciężarów na statku, zwykle zakończona splecioną lub zawiązaną pętlą' MLM 261; kasz. štrop, štro-plovac, niem. Strop 'ts' /1702/, stroppen 'złożyć strop', wsch.fryz. Stropp 'pętla', pñ.fryz. ströp 'krótka linka' Sch 129, śr.d.niem. strop 'związany postronek', nl. strop, ang. strap 'ts' Hinze 480.

Słownictwo północnomorskie i skandynawskie (wykazujące zbieżności ze starofryzyjskim) w gwarach kaszubskich i słownictwie flisackim

kasz. abba, - ë 'wielka, głęboka fala na morzu, przypływ, odpływ morza' SGKSyh I 1; st.fryz., angl.sas. ebba m., pñ.fryz. äb

m. 'Ebbe' f. Sch 1; śr.d.niem. /od 1430/, śr.nl., n.nl. ebbe, stąd zapoż. szw. ebb, äbb, dun. ebbe; niem. Ebbe f. 'ts' KIEW 150;

kasz. bīta 'Strandgut' ('szczątki wyrzucone przez fale na brzeg', 'udział w zdobyczy z rozbitego okrętu') Lor PW I 33; pom. bīta z zach.prus. *bīte (d.niem. būte, platt-d. Būte 'Beute', 'łup, zdobycz', gw. schl.-holst. Būte 'Anteil am Strandgut'; śr.d.niem. bute, biute 'Beute') Hinze 121; st.nord. bȳta 'zdobycz wojenna', st.fryz. bīta verb. 'wtargnąć, wdrzeć się do cudzego mieszkania', bīte m. subst. 'drzazga, odprysk, odłamek' Holt 9, St 139;

kasz. d ě n ě g a, dem. d ě n u ŝ k a 'fala morska', 'chmura deszczowa lub przelotny deszcz' SGKSyCh I 158, 197; kasz. danaga 'Dünung' ('falowanie morza') Ram, dana Berka, Lor PW I 135, danaga 'fala' płn.wsch.kasz. AJK 10,67; prus.niem. Dünung f. (dūnīng) Mierzeja Wiślana, deniń, denińkx (Puck); sufiks -aga \leq iga Hinze 166; może w zw. ze st.fryz. denga 'dūngen' (?) Holt 15;

kasz. draga 'mała kotwica czteroramienna' Lor PW I 151, AJK 4, 10, Ślm 16, pol. żegl. dreka (anker) Zar 4; niem. Dreganker, Bootsanker Röd I 86; Draggen, Dragganker Paasch 334; Dreg, Dreganker /1870/, Dragge, Dregge KIS 191; nl. dreg /1671/ Witsen 486 \geq w.niem. Dregge, dun. Draeg, szw. dragg (kontaminacja ang. drag, fr. drague ze śr.d.niem. dragge ?) NnJ 73; pol., ros. dreka z hol. Gin II 489; prus.niem. Dragge, pom. Draggen, śr.d.niem. dragge, angl.sas. draege f. 'Drag-net' Hinze 170; por. st.fryz. verb. drega, draga 'tragen', st.sas. dragan 'ts', st.nord. draga 'ciągnąć' KIEW 786, St 142; płn.fryz. dregg 'Bootsanker' Sch 28;

kasz. dr ě v a c 'płynąć', do dr ě v a c 'dopłynąć' SGKSyCh I 230; pol. żegl. dryfować (drywować), d.niem. drīven, śr.d.niem. drīven, por. kasz. drīvĳovac 'treiben, jagen' Hinze 176 - 177; por. st.fryz. drīva 'treiben' ('pędzić, gnać, poganiać') Holt 16, St 142;

kasz. f a l a 'chmura deszczowa', 'krótkotrwały deszcz' SGKSyCh I 278, por. kasz. fala w zn. 2. 'Welle' Lor PW I 182; substytucja v \geq f (pol. fala \leq niem. Welle) niezupełnie jasna Hinze 183; por.

st.fryz. verb. falla 'fallen', 'sinken, flüchten' KIEW 182, St 144;

fał 'lina takielunku ruchomego służąca do podnoszenia żagli i części omasztowania' MLM 68; kasz. fala 'lina służąca do wciągania żagla' Lor PW I 182, Ślr 37; prus.niem. fal, fōl, faul; pol., ros. fał z hol. val, może w zw. ze st.fryz. falla, angl.sas. feallan, st.sas. fallan 'fallen', 'opadać' St 144, KIEW 182;

stp. flaga 'słota', "burza (morska szczególnie)" Brück; "Bo fliaga morska, która się wznosi i upada, czyniła to, że się widziało jakoby miał ptak wielki podlecieć." SarnKs, O zwyczajach, 73; z d.niem. Flage 'burza', "...dziś wyłącznie znana z niem. nazwy bandery 'chorągwi okrętowej' (niem. Flagge), słowa późnego w XVII w. z Skandynawii wziętego". Brück; por. niem. Flagge 'chorągiew', dun. flag /1569/, n.nl. vlag /1599/, fryz. (z Syltu) fłāg 'Fahne', szw. flagga /1605/ KIEW 201; do zn. 'burza morska', 'wzburzone morze' być może nawiązuje st.fryz. fliāga verb. 'fliegen' ('latać, lecieć, fruwać, powiewać'), st.sas. fliogan, st.ang. flēogan St 146; por. płn.fryz. flaag, -en 'Regenschauer', flagg, -en f. 'Fahne, Flagge' Sch 43;

flis. hak 'piaszczysta mielizna na rzece zwykle spiczasto zakończona' z XVI w.; kasz. hāk w zn. 5. 'mielizna', 6. 'zakręt wybrzeża morskiego' SGKSyCh; kasz. hōk, hōki pl. w zn. 'Biegung ander Meeresküste', 'Sandbank' Lor PW I 266, 699, por. kasz. hōk, ōk 'Hacke', 'ostre zakończenie brzegu' AJK 5 87; prus.niem., d.niem. hake Fr I 267; por. st.fryz. hōk 'Landspitze, Landzunge', st.fryz. hōk 'Ecke, Gegend' Holt 46, d.niem. hūke, huk Fr I 302, w związku z nl. hoek 'Landspitze', angl.sas. hōc, ang. hook 'Haken' w zn. mors. zapisy w tekstach d.niem. z XV w. "hoke" // "huk" KIS 382;

keja 'nabrzeże uzbrojone w urządzenia cumownicze'; niem. Kai 'gemaurter Uferdamm' zapoż. z XVII w., z nl. kaai, por. ang. quay, dun. kai, szw. kaj, fr. quai, może w zw. z celt. por. st.irl. cai 'droga, ulica' KIEW 338; por. st.fryz. kēi, kāi 'klucz', verb. kēia 'przechowywać, ochraniać, osłaniać, zabezpieczać' Holt 55, St. 155;

kasz. lōđdinga, loduńga Lor PW I 464, lozing (Hel) 'ładunek (na łodzi rybackiej)'; pom.platt-d. Lading, śr.d.niem. ladinge Hinze 322; może skontaminowane (?) z kasz. ⁺loza, (Rewa, Mechelinki) 'dawna łódź z płytkim dnem' SGKSyCh II 372; może skojarzone ze st.fryz. ⁺ledzinge 'Legung'?, st.fryz. verb. ledza 'legen' (?) St 158;

luk 'zamykany pokrywą otwór w pokładzie statku', kasz. luka 'nieoszlory otwór na strychu', 'otwór w pokładzie statku' SGKSyCh II 375; niem. Luke, prus.niem. Luke f. Hinze 324, nl. luik n. -en 'właz', 'okiennica'; pñ.fryz. lūk, -ken n. 'Klappe, Deckel' Sch 83; por. st.fryz. lūka, st.sas., goc. lūkan 'schließen' ('zamknąć, zamrzeć') Holt 67, St 159;

flis. rymac 'kierować się do brzegu' Ślr, por. st.fryz. ⁺rim 'Rand', pñ.fryz. remm m. 'Rand, Kant, Borte', st.ang. rima 'brzeg, krawędź, skraj'; bardziej prawdopodobny związek z flis. rumać "robić wiosłem, nie dotykając dna, poruszać nim na głębinie" (: rum 'wart, nurt rzeczny, środek wody'), por. flis. rëmac 'wiosłować' (: rema 'wiosło'), kasz. removac 'ts' SGKSyCh IV 318; por. kasz. rum 'przestrzeń, miejsce' (niem. Raum, st.w.niem., śr.w.niem., st.sas., angl.sas., goc. rūm) KLEW 587; verb. kasz. rëmac 'robić miejsce, pożegnać się', rëmac są 'wynosić się' SGKSyCh IV 367; kasz. rämłowac 'räumen' Hinze 412; dwie odrębne etymologie, por. st.fryz. rëma 'räumen, reinigen', st.fryz. rūm 'geräumig' ('obszerny, przestronny') Holt 88, st.ang. rýman; st.fryz. rēm 'Ruder' (≡ łac. rēmūs) St 166; por. lit. remiù, remīti 'podpierać się'; por. też niem. Ramme 'kafar, baba', pñ.fryz. rum 'ts' KLEW 579;

flis. ryza, rëza 'spływ, splaw, podróż w dół rzeki', kasz. říža, říza, rëza 'ts' (Kępa Żarnowiecka), rëzovac 'podróżować' (płd., śr., zach.) SGKSyCh IV 328; zach.prus.niem. říze 'reisen', 1. sg. říz, 2. sg. říst, Hinze 406; niem. Reise (por. gw. rajzy pl.), śr.d.niem. reis(e) 'wyruszenie, wymarsz', śr.nl. rëse f., n.nl. reis f., reizen f. 'podróż', późno-st.nord. reisa, szw. resa 'ts' KLEW 594; st.fryz., st.skand., isl. rīsa 'entstehen' ('powstawać,

brać początek'), st.sas., st.ang. rīsan, gac. urreisan 'sich erheben' śr.w.niem. rīsen, st.w.niem. rīsan 'wznosić się' i 'opadać' Holt 87, St 166; pń.fryz. riss n. 'Reis', 'Rute' Sch 107;

zegl., flis. z z z a, zeza, zyza 'miejsce ścieków okrętowych'; kasz. z z z a, z z z a 'brudna woda w studni'; kasz. przyimek zeza 'zza, spoza?'; stp. (o²)zeza 'miejsce grząskie'; psł. *sedra 'kropła, krew, gips (o gęstniejącej pieczy)'; por. też st.fryz. sánza 'versenken' ('zanurzyć, zatopić, pogrążyć') przy założeniu konwersji, por. również st.fryz. verb. sánza 'sengen', 'versengen' ('opalić, osmalić'), st.w.niem. sengen Holt 89¹²⁷.

Fakty z historii skutnictwa a zapożyczenia z dialektów fryzyjskich

Względy kulturowe (fakty z historii skutnictwa, korabnictwa oraz organizacji nadmorskich społeczności rybackich) przemawiają za uwzględnieniem w kręgu wpływów fryzyjskich i niderlandzkich także następujących form wyrazowych:

k o g a - typ statku najprawdopodobniej pochodzenia fryzyjskiego (zdecydowanie różniła się od wzorów nordyjskich); nazwy można do-
szukiwać się już w źródłach z X wieku (cogscult)¹²⁸ Vogel 492; zapisu "kogho" użyto w st.d.niem. glosach z XII i XIII wieku (głównie dla określenia jednostek niemieckich i fryzyjskich); niem. Kogge, st.w. niem. coccho, śr.d.niem. kogge, śr.nł. cogghe, śr.ang. cogge = st.fr. cogue, ang. kog, włos. cocca, łac. cogga; zapisy w glosach w.niem.: "herichohho" /1100 r./ na ozn. 'łodzi rybackiej (do połowu śledzi)', "kocke" /1210/, "hercogge" /1274/; w tekstach d.niem. "kocghe" /1299/ K1S 468; Kluge łączy tę nazwę z Kugel, śr.d.niem. kogel, śr.nł. ko- ghele 'Stock mit Kugelende'; od pie. *geu- 'zginać, zaginać' (o zaokrąglonych kształtach) K1EW 410, por. też germ. *kog- 'nos, wystająca część ciała'; w źródłach bałtyckich najstarsze wzmianki o kodze pochodzą dopiero z lat 1206 - 1210 i znajdują się w kronice Henryka

lotysza¹²⁹; około połowy XIII wieku podejmuje się rejsy z Flandrii wokół półwyspu Jutlandzkiego przez cieśniny duńskie na Bałtyk i w kierunku przeciwnym; Hanzeaci adaptowali kogę w wersji fryzyjskiej; przywilej księcia Świętopełka dla miasta Zwierzyna wystawiony w latach 1225-1229 wyraźnie określa kogę jako statek duży: "duas mag-nas naves que koggen appellatur" (Meklenburgisches Urkundenbuch I nr 100 B, s. 99), jest to jedna z najwcześniejszych wzmianek o tym typie statku w źródłach strefy Morza Bałtyckiego¹³⁰;

holk 'żaglowiec z końca XIV i XV wieku spotykany głównie na wodach północnych' MLM 93; hulk 'okręt żaglowy z XV - XVII wieku, odmiana karaki...'; przeważnie stary okręt wycofany ze służby i zacumowany na stałe do nabrzeża...' MLM 95; śr.łac. hulcūs z grec. holkās 'okręt, który jest holowany', grec. verb. hélkein 'ciągnąć'; późno-łac. hulca na ozn. 'statku towarowego', st.fr. hulque, angl.sas. /ok. 1000 r./ hulc, st.w.niem. /ok. 1100/ holko, śr.d.niem. hol(li)k; n.nl., ang. hulk, szw. holk 'wycofany ze służby statek'; od połowy XIV wieku nazwa holk występuje w źródłach archiwalnych coraz częściej, aby w wieku XV zająć miejsce kogi: "holk" /1342/ Beschwerdeschrift Lübecks (Hanseatisches Urkundenbuch II 725), "hulc" /1385/ Hans. Urkundenb. III 414, "hulk" /1395/ Verzeichnis eines Danziger Schiffers (Hans. Urkundenb. V 212), "twe hollyke" /1406, Bremen/, "hulke" /1410, Brügge an Reval/, "holck" /1418, Lübeck/, "hollik" /1452/ K1S 384; statki zarówno typu koga, jak i holk wprowadzili na Bałtyk Fryzowie; st.fryz. *holk, *hollik, *hulk w zn. mors.? St 152;

szkuta 'średniowieczny, niewielki, jednomasztowy statek żaglowy', 'dawny typ statku śródładowego /do XIX wieku/ przeznaczonego do przewozu ładunków również w żegludze przybrzeżnej' MLM 267; stp. skuta, szkuta 'statek przewozowy na bale i konopie', z d.niem. *skute RK 138, kasz. škūta, -a, šūta Lor PW II 463; nagłosowe pl. sk : šk : š wynika z niemieckich różnic chronologicznych, a nie wyłącznie dialektycznych: śr.d.niem. /od 1262/, n.d.niem. schūte,

schūte, śr.nl. /od 1364/ scūte, n.nl. schuit, śr.ang. shoute, późno-
-st.nord. skuta, szw. skuta, dun. skude, norw. skūt 'wystająca ostra
skała' (może w związku z wystającą dziobnicą), germ. *skūtion
w związku etym. ze schiesen 'strzelać, latać, biec szybko'; zapisy
w tekstach d.niem. "schuten" /1467/ Stettiner Urk. (Hans. Urkundenb.
IX 371); w tekstach w.niem. "Scutt" /1590/ K1S 707; nazwa b. popularna
na wodach północnoeuropejskich dla określenia średnich i mniejszych
statków o różnorodnym przeznaczeniu eksploatacyjnym; w Skandynawii
miała być znana już ok. 900 r., na północ przywędrowała prawdopodob-
nie z półwyspu fryzyjsko-(holendersko)-niemieckiego¹³¹; w źródłach
polskich nazwa szkuta pojawia się po raz pierwszy w 1214 roku, kiedy
to klasztor trzebnicki uzyskał zezwolenie na wysłanie Odrą po śle-
dzie "annuatim navem suam. que scuta dicitur" (Codex diplomaticus
Silesiae XVII. R. 1214);

maszoperia, kasz. mašoperajã 'sezonowy związek rybaków
kaszubskich (pochodzenia fryzyjskiego) oparty na zasadzie wspólnego
połowu (głównie węgorzy i łososi) i podziału ryb'; kierownik maszop-
perii, tzw. šëper, dzieli połowem jednakowo wszystkich członków
spółki, tzw. mašopłóv, kasz. mašxłop, mašop, mašop, mašxłopërovac
'brać udział w pracach spółki rybacko-szyperskiej' Lor PW I 492 - 493;
prus.niem. Maskopie, Maschkopie 'Maskopei, Gesellschaft', zach.platt-d.
Maschop 'kolega, towarzysz pracy', Maschopij 'załoga statku, spółka
handlowa', wsch.pom. Maatschopp, -schapp, Mattschop, Maschopei, Ma-
schepie 'spółka', kasz. mašopãrajã w modelu słowotwórczym budacejã
'budowanie' /formant -(ãr)ajã/, Hinze 332. Por. Z. Batorowicz, Zespo-
łowe rybołówstwo na polskim wybrzeżu, w: Prace i Materiały Etnogra-
ficzne, t. VIII - IX, 1951, s. 323 - 413.

Fakty z historii języka w interpretacji zapożyczeń starofryzyjskich

Względy demograficzne (ruchy migracyjne, wielonarodowościowy
skład załóg okrętowych hanzeatyckiej floty na Bałtyku oraz pracowni-

ków Łasztowni Gdańska i Elbląga), jak również czynniki komunikacyjne (wehikularny typ kontaktów morskich) przemawiają za uwzględnieniem bezpośrednich wpływów z dialektów fryzyjskich oraz niderlandzkich w polskim słownictwie morskim, rybackim i flisackim.

Zapoczątkowane we wczesnym średniowieczu osadnictwo fryzyjskie i holenderskie (na Mierzei Helskiej i Żuławach Wiślanych) ujawniło się szczególnie wyraźnie w czasie drugiej niemieckiej fali kolonizacyjnej w XVI - XVII wieku, kiedy to na tereny nadnoteckie i dalej w górę Wisły (na południe) napływa element nowomarchijski (brandenburski) z Pomorza Zachodniego, który niósł ze sobą wiele właściwości językowych niderlandzkich oraz "naleciałości" fryzyjskich.

Wyraźnie rysuje się grupa zapożyczeń fryzyjskich w gwarach północnokaszubskich pozostających pod wpływem zachodniego i wschodniego "plattu" (platt-deutsch); dotyczą one topografii wybrzeża, dynamiki morza oraz organizacji maszoperii - rybacko-szyperskiej spółki handlowej powstałej w XVI w.

Obecność rzeczowych zapożyczeń fryzyjskich przyjąć należy już dla wczesnej warstwy pożyczek, które rejestrują wzmożone kontakty handlowo-żeglugowe Hanzeatyckiego związku miast w XIII - XV wieku (koga, holk, szkuta, burdynek).

Większość pożyczek tematycznie związanych z morzem docierała ze strefy bałtyckiej dialektu dolnoniemieckiego (pomorskiego "plattu"). W wypadku zapożyczeń fryzyjskich należy także uwzględnić wcześniejsze etapy pośrednictwa niderlandzkiego (flamandzkiego), dolnosaskiego oraz skandynawskiego (duńskiego, niekiedy szwedzkiego).

Z perspektywy kulturoznawczej zapożyczanie rysuje się jako proces nawarstwiania elementów rejestrujących różne fazy chronologiczne kontaktów handlowo-żeglugowych, por. szczególną rolę dialektów dolnofrankońskich i starofryzyjskich w przyswajaniu zapożyczeń łacińskich z obszaru ujścia Renu (ankier, boja, rema, nef, planka, plichta, kluza, kista i in.) czy też dialektów i gwar północno- i wschodniofryzyjskich w przenikaniu elementów północnoeuropejskich (strefy

brzegowej Morza Północnego) na południowe pobrzeże Bałtyku /lawirować, kasz. lávir, lavir, (hand)szpak, marszpikeł, strop, werp, kasz. ryb. merk, part i in./.

Wśród specyficznych cech języka fryzyjskiego, które mogą być brane pod uwagę przy rozstrzygnięciu pochodzenia zapożyczeń, wymiermy tylko niektóre:

1) w zakresie fonetyki:

a) rozwój starych dyftongów germ. ai, au, *eu:

- st.fryz. ā lub ē \leq ai, por. st.fryz. māst 'meiste, grūste' ('największy'), goc. maists, st.sas. mēst, st.ang. māest, māst; st.fryz. wrāk 'krzywy', goc. vraiqs; st.fryz. +rēda 'bereiten, bereitliegen' ('przygotowywać się, leżeć, być w pogotowiu'), goc. raidjan;

- st.fryz. ā \leq au, np. st.fryz. rāvia, +rēva 'rauben' ('rabować, grabić, łupić'), st.isl. reyfa 'reisen, pflücken', st.nord. reyfa, raufa 'ts';

- st.fryz. ia (tylko przed i, j) \leq *eu (goc. iu, st.sas., st.w. niem. eo), np. st.fryz. biada 'bieten' ('prosić'), st.sas. beadan, bodan, angl.sas., kent. bēodan, 3. sg. bīot, st.nord. bjōða, goc. biudan;

b) zachowanie a bez zwykłej w językach ingweońskich palatalizacji w sylabie zamkniętej oraz w przeciwieństwie do anglosaskiej dyftongizacji krótkiego a \Rightarrow ea przed l, r, lub h + samogłoska, por. st.fryz. falla /'(b)padać'/, niem. fallen, st.ang. (zach.sas.) feallan, ang. fall, st.sas. fallan; por. niem. fällen 'ściąć, obalić', 'opuścić', śr.w.niem. vellen, st.w.niem. fellan, st.sas. fellian, angl.sas. fiellan, st.nord. fella, szw. fälla; st.fryz. fälla KLEW 182;

c) samogłoski e, ē bardziej zwięzione w porównaniu z otwartymi æ, ǣ w dialekcie zach.saskim języka anglosaskiego, por. st.fryz. dēla 'dzielić' (ē z germ. ai, por. goc. dailjan 'teilen', st.fryz., st.sas. dēl 'Teil' ('część'), st.nl. deil, śr.nl., n.nl. deel, angl.sas. dǣl, dāl, ang. deal, dole, goc. dails 'ts'; st.fryz. kēi, kāi 'klucz',

st.ang. cæy; st.fryz. sēla 'seilen', 'binden' ('wiązać'), st.ang. sælan;

d) tendencja do delabializacji labializowanych umlautów, np. st. fryz. grēta 'pozdrawiać', niem. grüßen, st.sas. grōtjan, angl.sas. grætan, ang. greet; st.fryz. denga 'düngen' ('nawozić, gnoić'), angl.sas. dynga(n);

e) zanik wygłosowego -n, por. st.fryz. helpa 'pomagać', niem. helfen od germ. *helpan;

2) w zakresie morfologii:

a) w warunkach kontaktów wielojęzycznych załóg okrętowych (swoistego bałtyckiego "volapüku") możliwość zamiany (substytucji) Kategorii części mowy, np. pomieszania form bezokolicznika na -a z mianownikiem rodzaju męskiego odmiany słabej rzeczowników (dotyczy st. ang. i st.fryz.), por. verb. inf. helpa 'pomagać', hlapa 'biec, pędzić' ('laufen'), [†]hlāpia 'skoczyć', hlesta 'lasten' ('ciążyć'), [†]hlastia 'lauschen, hören' ('słuchać uważnie'); por. angl.sas., st.fryz. hana 'kogut' m. (niem. Hahn m.), st.w.niem. hano; st.fryz. fāna m. 'Fahne' f., goc. fana 'Tuch'; st.fryz. ebba m.n., angl.sas. ebba 'Ebbe' f., 'odpływ morza';

b) możliwość włączenia do słowiańskich rzeczownikowych paradygmatów fleksyjnych form st.fryz. (st.ang.) bezokolicznika (konwersja), np. st.fryz. budda 'bitten', 'prosić (na klęczkach)' // bīda 'bleiben', 'warten', angl.sas. bidan, st.w.niem. bitan; st.fryz. biada 'bieten'; diūpa 'vertiefen' ('pogłębiać'), st.fryz. fālla 'fällen, toten, erniderschlagen', 'būßen'; st.fryz. walla 'wällen, sieden' ('falować, gotować się'), por. st.fryz. walla 'studnia, źródło, źródło', st.w.niem. wella; st.fryz. fella, fālla w zn. 'füllen, būßen' ('napełniać'), st.fryz. fliāta 'fliesen, schiffen', st.sas. fliotan; st.fryz. klemma 'klemmen' ('zaciskać'); st.fryz. klippa 'klingen, ausschlagen', śr.d.niem. kleppen; st.fryz. ledza 'legen, anlegen', lichta 'erleichten' ('ulżyć, ułatwić'); st.fryz. lūka 'schliesen', mēta 'begeggen' ('rozpoczynać'); meta 'messen' ('mierzyć, zmierzyć');

st.fryz. nima, nema 'nehmen', 'ergreifen, rauben', plichta 'in Besitz geben', st.fryz. rēda₁ 'reden, sprechen', rēda₂ 'raten, helfen' ('ratować, pomagać w biedzie'), st.sas. rādan, goc. rēdan; st.fryz. sān-dza 'sengen, versengen' ('opalić, osmalić'); sānza 'versenken' ('zanurzyć, zatopić'); talia 'zählen, rechnen', st.sas. talōn, st.ang. talian; st.fryz. hwīla 'weilen, bleiben', subst. hwīle f. 'Weile', 'Zeit', por. st.fryz. verb. ⁺hwīla 'welken' ('zwiędnąć, przekwitnąć'), st.w.niem. hwilōn; st.fryz. kuma, koma 'kommen, einkommen' ('przyjść, wniknąć')¹³².

W doborze niektórych przykładów kryją się tu sugestie co do ewentualnych zapożyczeń starofryzyjskich (?) w staropolszczyźnie (za pośrednictwem dolnoniemieckiego lub bałtyckiego "plattu"). Dotyczy to zarówno słownictwa ogólnego, jak i specjalistycznego (morskiego).

ZAPOŻYCZENIA NIDERLANDZKIE W POLSKIM SŁOWNICTWIE MORSKIM

Udział dialektów niderlandzkich w tworzeniu zrębów europejskiej terminologii żeglarskiej

Szczególna rola dialektów niderlandzkich (dolnofrankońskich) w rozwoju europejskiej terminologii morskiej związana jest z kluczową pozycją Niderlandów (rejonu ujścia Renu i Wysp Fryzyjskich) w kontaktach morskich i śródlądowych na styku najważniejszych ośrodków skutniczych regionu północnoeuropejskiego: szkoły galijskiej (frankońskiej), fryzyjskiej, anglosaskiej i skandynawskiej¹³³.

O ekspansji zapożyczeniowej języka holenderskiego (i innych dialektów niderlandzkich) w europejskim kręgu kultury morskiej świadczą dane J. van Ginnekena¹³⁴. Wśród 2 355 terminów i określeń specjalnych pochodzenia niderlandzkiego jedynie 453 nie zostały poświadczone jako zapożyczenia w żadnym języku europejskim. Pozostałe 1 902 po-

zyczki w mniejszym lub większym stopniu zostały uwzględnione w europejskiej nomenklaturze morskiej. Wiele z nich - to internacjonalizmy o ogólnoeuropejskim zasięgu użycia¹³⁵.

Jeśli uzupełnimy zestaw van Binnekena o dane dotyczące polskiej terminologii morskiej, wówczas udział zapożyczeń niderlandzkich w nomenklaturach morskich poszczególnych języków europejskich wygląda następująco:

1 177	zapożyczeń	niderlandzkich	w języku - niemieckim
1 032	- " -	- " -	- " - - rosyjskim
716	- " -	- " -	- " - - szwedzkim
682	- " -	- " -	- " - - duńskim
356	- " -	- " -	w niemiecko-holendersko-(łacińskich) rękopisach z zakresu budownictwa okrętowego, z XVII wieku (na terenie Gdańska) ¹³⁶
244	- " -	- " -	w języku - angielskim
125	- " -	- " -	- " - - polskim ¹³⁷
123	- " -	- " -	- " - - francuskim
89	- " -	- " -	- " - - norweskim
40	- " -	- " -	- " - - włoskim
36	- " -	- " -	- " - - hiszpańskim
31	- " -	- " -	- " - - portugalskim
14	- " -	- " -	- " - - bretońskim
4	- " -	- " -	- " - - prowansalskim

Nie kwestionowany, choć ostrożnie interpretowany, jest udział dialektów niderlandzkich (dolnoniemieckich w szerszym znaczeniu) w kształtowaniu niemieckiej terminologii morskiej¹³⁸.

Szczególny udział języka holenderskiego w tworzeniu (od podstaw) rosyjskiej nomenklatury żeglarskiej datuje się od końca XVII wieku. Związany jest m.in. z działalnością Piotra Wielkiego, twórcy nowożyt-

nej floty rosyjskiej, który w latach 1697 - 1698 incognito - jako Piotr Michajłow - odbywał praktykę budowlaną (szkutniczą) w Zaandam i Amsterdamie, gdzie kontaktował się ze znanym konstruktorem okrętów N. Witsenem, a po powrocie do kraju podjął także przedsięwzięcia mające na celu opracowanie nomenklatury morskiej i żeglarskiej¹³⁹.

W odniesieniu do polskich realiów historycznych na specjalną uwagę zasługuje pośrednictwo języka rosyjskiego w przyswajaniu holenderskiej (później angielskiej) terminologii morskiej w XVIII i XIX wieku. Chodzi o specyficzną sytuację setek i tysięcy Polaków, którzy w okresie zaborów odbywali służbę we flocie rosyjskiej, niemieckiej (pruskiej) i austro-węgierskiej, a po odzyskaniu niepodległości w 1918 r. przenosili nawyki nazewnicze (komendy i polecenia) z floty handlowej i wojennej zaborców, wykorzystując je w trakcie kształcenia i szkolenia kadr dla nowo powstającej gospodarki morskiej i marynarki wojennej. Podkreślić tu należy zasługi Mariusza Zaruskiego, który w swej działalności leksykograficznej jako jeden z pierwszych właściwie interpretował historyczne uwarunkowania polskiej terminologii morskiej i rozważnie oceniał walory komunikacyjne europeizmów morskich pochodzenia germańskiego w praktycznym komunikowaniu się ludzi morza¹⁴⁰.

Zapożyczenia niderlandzkie na tle historii osadnictwa

Tradycyjny podział języków germańskich uwzględnia w grupie zachodniej dwa zespoły:

- 1) języki anglo-fryzyjskie (anglosaski, fryzyjski);
- 2) język niemiecki:
 - a) wysokoniemiecki (Hochdeutsch),
 - b) środkowoniemiecki (Mitteldeutsch),
 - c) dolnoniemiecki (Niederdeutsch): dolnofrankoński (niderlandzki), dialekt dolnosaski (dolnoniemiecki w węższym znaczeniu)¹⁴¹.

W słownictwie morskim (rybackim, żeglarskim) w strefie brzegowej Pomorza Gdańskiego przeważają zapożyczenia dolnoniemieckie. W przypadku niektórych pożyczek fryzyjskich, anglosaskich i niderlandzkich

wchodzi w rachubę pośrednictwo dolnosaskie i skandynawskie (duńskie, niekiedy szwedzkie), zwłaszcza z okresu średniowiecznych kontaktów handlowo-żeglugowych hanzeatyckiego związku miast. Większa część pożyczek z zakresu słownictwa morskiego docierała ze strefy bałtyckiej dolnoniemieckiego "plattu" (w tym gwary prusko-niemieckie). Względy demograficzne (ruchy migracyjne Holendrów na południowo-wschodnie побереża Bałtyku, wielonarodowościowy skład załóg okrętowych i skutników łasztowni Gdańska i Elbląga)¹⁴², a przede wszystkim czynniki komunikacyjne (wehikularny typ kontaktów morskich) przemawiają jednak za uwzględnieniem również bezpośrednich wpływów fryzyjskich i holenderskich (niderlandzkiego "dietschu")¹⁴³.

Część słownictwa żeglugowego, głównie śródlądowego (flisackiego), przysłała do nas wraz z elementem środkowoniemieckim. Niektóre zapożyczenia flisackie "zabarwione" dialektycznie docierały z biegiem Wisły i na Pomorze aż po samo wybrzeże, por. tratwa, stp., gw. mazow. trafta /1423/ Księga ziemska, zakroczyńska, Ks.Maz. II nr 1876; śr.w.niem. trift (od treiben), jedyny zapis w Słstp "tryfta" /1417/ Mon.Iur. VI 112; poprzez wsch.środk.niem. treft → gw. prus.niem. traft ?, por. prus.niem. Traft /od 1783 r./ Fr I 150 z pol. (z Galicji?), por. też płn.fryz. drāft, -an f. 'Trift, Treibweg'; stp. trafta /XV - XVIII/ → tratwa // tratew f. /XIX w./ w modelu słowotwórczym dratwa // dratew, płatwa // płatew flis. K1S 807, Mosz 13 - 14.

Kolonizacja środkowoniemiecka w okresie krzyżackim miała kierunek północno-wschodni. Wewnętrzne ruchy migracyjne ("Binnenwanderung") w kierunku przeciwnym zadecydowały o przynależności obszarów leżących na płn.wsch. od linii Lębork - Kwidzyn do gwar dolnopruskich¹⁴⁴. Gwary niemieckie na pld.zach. od tej linii (środkowopomorskie) pozostawały pod silnym wpływem brandenburskim. Zapoczątkowane we wczesnym średniowieczu wpływy holenderskie (osadnictwo na Żuławach Wiślanych) ujawniły się szczególnie wyraźnie w czasie drugiej niemieckiej fali kolonizacyjnej w XVI - XVII wieku, kiedy to na tereny nadnoteckie i dalej w górę Wisły (na południe) napływał element nowo-

marchijski (brandenburski) z Pomorza Zachodniego, który z natury rzeczy niósł ze sobą wiele właściwości językowych holenderskich. Bezpośrednio z Holandii osadnicy przybyli na tereny nadnoteckie dopiero od roku 1765. Razem z Menonitami dotarła na tereny gdańskie i wiślane fala dolnoniemiecka, głównie z Pomorza Zachodniego. Fala ta poruszając się w głąb Polski doszła aż do Wołynia, zaś południowymi i wschodnimi brzegami Bałtyku aż do Archangielska, pozostawiając ślady słownikowe, fleksyjne i fonetyczne tzw. kaszubskiego "plattu"¹⁴⁵.

O ile identyfikacja elementów niderlandzkich w XVII-wiecznych dokumentach pisanych, dotyczących budownictwa okrętowego nie przysparza większych trudności, o tyle w obrębie mówionego słownictwa fli-sackiego rzecz komplikuje fakt naleciałości gwarowych oryli i flisaków rekrutujących się z wielu regionów Polski (Krakowskie, Sandomierskie, Mazowsze, Kujawy, Prusy Królewskie i Książęce). Tak na przykład "wyrażenie znane na berlince jest nieznanie na krypie, podobnież termin żeglarski, używany we Włocławku lub Płocku nie jest zrozumiały w Puławach lub Zawichoście"¹⁴⁶.

Przeгляд materiału (w zespołach onomazjologicznych)

Za podstawę ugrupowania przyjmiemy zarówno ogólniejsze wyznaczniki kultury morskiej w rodzaju homo mobilis (człowiek przemieszczający się z pomocą obiektów pływających), orientacja w czasie i przestrzeni, typ aktywności związany z opanowywaniem żywiołu morskiego, jak i bardziej szczegółowe: sam obiekt pływający, budowa okrętu (części kadłuba, osprzęt, wyposażenie) i in. Wyraźnie rysują się takie grupy tematyczne, jak:

- a) ludzie morza,
- b) nazwy jednostek pływających,
- c) osprzęt i wyposażenie zagłowca (omasztowanie, olinowanie, ożaglowanie),

- d) budowa łodzi (statku), pomieszczenia, osprzęt pokładowy,
- e) locja (znaki na wodzie i okręcie),
- f) stan morza, dynamika okrętu, kursy względem wiatru,
- g) okrzyki wysiłku zbiorowego (lub ostrzegawcze).

Poszczególne grupy tematyczne wypełniają uwarunkowane typem kontaktu językowego "wycinki" zapożyczonych stref pól semantycznych, wyrazowych i pojęciowych, istotnych z punktu widzenia ogólniejszej charakterystyki semantycznej słownictwa morskiego. A oto przegląd materiału.

Ludzie morza

bosman, ze śr.d.niem. // bocman Zar, Śl.rus. z hol. bootsman 'podoficer okrętowy' (Taube, 51); stp. bosman (7), posman (1 raz) 'czeladnik żeglarski, który takłował okręt (zaopatrywał w liny)', z d.niem./1570/; niem. Bootsmann odpowiada nl. bootsman, por. Kilian /1599/: boots-man 'nauta, navita, naviculator, navicularius, epibata, vir nauticus, nauclerus, nauarchus'; najstarsze zapisy: w zn. ogólnym "den schipman edder boesman" /1404/, Ordonnanz d.Lübeck, Hanse-tages (Hans. Urkund. V 607); "schipman und boeszman" /1451/, Ver-zeichnis des d.Preußen von d.Englând, zugefügt. Schadens (Hans. Urkundenb. VIII 84, 73) K1S 123; "Boßman" /1522/ 'najstarszy z marynarzy pokładowych', L. Roppel, Polski bosman, BIM 1956 nr 6(12), NTPMJ 206; por. też: Haupt-, Hoch- i Oberbootsman 'dozorca bosmanów i majtków' - w zapisach wskazujących na różnice chronologiczne i dialektyczne: "hovetboszman" /1456/ Hans. Urkundenb. VIII 487; "hauptbo-sman" /1580/, "Hochbootsmann" /1598/, "Hochboßman" /1627/, "Haupt-boßman" /1647/, "Hoog Bothsmann" (niem. hoch = nl. hoog 'wysoki') /1669/, "Oberbootsmann" /1678/ K1S 125;

bosman mat, w skrócie bosmat 'stopień w marynarce wojennej odpowiadający plutonowemu w wojskach lądowych' MLM 36, por. niem. Bootsmaat, skróc. od Bootsmannsmaat odpowiada nl. bootsmansmaat,

skrót. bootsmat; Kluge notuje także: "hovetboßmanns mate" /1580/ Brem. Urkunde, K1S 561; mat 'najniższy stopień podoficerski w marynarce wojennej', nl. maat 'towarzysz, kolega', w zn. mors. botteliersmaat, koksmaat, schiemansmaat; d.niem mât 'kolega', ang. mate, duń., norw. mat m. 'ts'; nl. botteliers maat /1681/, Wunsch 36; od zach. germ. *gi-mato (st.w.niem. gi-mazzo 'kolega od stołu'), germ. *mati- 'posiłek', por. goc. mats 'ts' K1EW 451, 464;

junga 'chłopiec okrętowy' Śl.rus. 4, Ber, Zar ≤ ros. junga ≤ nl. jonge ≤ śr.nl. jonge (Verdam, 277), niem. Schiffsjunge /1584/ K1S 401; Junge /1629/, nl. Jongen "Knaap, die dienst dat aan boord" Witsen /1671/; kasz. literac. juŋga, ros. juŋga, "kajuti dek-jungi" /1720/ Meul 84, NTPMJ 216 - 217;

kiper 1. 'piwniczny, zarządzający piwnicą win, winiarz'; w zn. mors. 'bednarz (na statku)' SWO 336, SłSE II 169; nl. kuiper w zn. mors. Wunsch /1681/, "kuypers" Witsen /1671/ Meul 117; ros. kiper z hol. // kupor 'bednarz' /1720/ poprzez ang. cooper 'ts' lub śr.d.niem. kûper Smir 170, Vasm II 421; nl. kuiper ≥ w.niem. Kûper w zn. mors. /1802/ K1S 499;

kok ≤ nl. kok 'kucharz' // kuk ≤ ang. cook; pol. kok "kucharczyk okrętowy" M. Zaruski, Sonety morskie /1902/, kuk // kok 'kucharz okrętowy' Ber; hol. scepskook Wunsch /1681/ ≥ ros. kok /1698/ Meul 105, Fogarasz, Studia Slavica 4, 1958; niem. Koch, st. w.niem. choh(hh), koch, śr.w.niem. koch; st.sas. kok, śr.nl. coc; zapoż. ze śr.łac. cocō (wł. cuocō, fr. queux) od łac. coquus K1EW 385;

locman (ros. locman) "zamiast: retman, pilot, proownik statku" Śl.rus.; hol. Loods of loodsmān, verb. "met een lood de gronden peilen" Wunsch /1681/, lood 'ciężarek ołowiany', een lootsman Witsen /1671/, ros. locman, fr. pilote, ros. adi. locmanskij (fląg), verb. locmanit 'wykonywać zawód pilota' Meul 125; nl. lootsman, "pjjilot - expertus nautā, qui bolide altitudinem maris explorat" /'żeglarz-ekspert (doświadczony marynarz), który sondą (ciężarkiem

ołowianym) bada głębokości morskie' / Etym. Teut. Ling. /1620/; śr.nl. loots-, loods-, lotsman, starsze lodsman, śr.d.niem. lōtsman (Falk-Torp I 652), loedman, loetman (Kopp. 100) pochodzą ze śr.ang. lo-desman od angl.sas. lād 'droga'; postać skrócona: nl. loods, duń. lods, szw. lots, niem. Lotse m. ≦ d.niem. lōts NTPMJ 221; por. kasz. lōca, lōcār 'pilot', czas. locac 'prowadzić według ołowianki' Lor PW I 461, platt-d. Loods, loots, niem. Lootse /1662/, skróc. nl., d.niem. Lootsmann /1644/, zach. pom. Lōcār 'ts'; por. też kasz. lōda 'pion, sonda, ołowianka', lōdovac 'zgiębiać', platt-d. Lood 'Senkblei', śr.d.niem. lode (lōt) 'ołowianka', loden 'orientować się według ołowianki' Hinze 319; ros. locman /1720/ ≦ hol. loodsman, śr.d.niem. lōtsman od ang. loadsman, Christ 38, Matz, LF 9, 213;

ma j t e k "marynarz i spodnie jego" z hol. maat (skąd i niem. Matrose i fr. matelot) o "towarzyszu (co dzieli ze mną chleb)" od końca XVII wieku, Brück 318; z hol. maetken pl.? Korbut 367; por. zapisy: maeltijt /1407/, maltiit /1429/ 'posiłek marynarski' NTPMJ 226, śr.nl. maeltijt, maletijt (Verdam, 343); por. hol matjes (haring) 'śledź' i prus.niem. Jan mat także matjan, Jantje K15 561; możliwe adideacje w rodzaju ros. dial. májtat 'tłumaczyć, rozumieć, objaśniać'? Vasm II 560;

kasz. mašxłop 'kolega, towarzysz pracy ze spółki rybackiej', mašop, matšop 'ts', kasz. šapār 'żeglarz, marynarz, przewoźnik', prus.niem. Schepper 'ts', kasz. xłop 'mężczyzna'; prus.niem. Mas-kopie, platt-d. Maschop 'kolega', Maschopij 'załoga', 'spółka połowowa', por. hol. maatschappij 'towarzystwo', śr.d.niem. mātschop, maschop od * mātschaft 'towarzystwo, spółka', niem. -schaft, st.sas., śr.nl. -scap, n.nl. schap KLEW 632;

ma t r o s rus. por. w cytacie: "szkolić, zam. ćwiczyć, sposobić (np. matrosów)" Ślr.; kasz. matrosa (matroza) Ślr "majtek niższego stopnia, marynarz, który musi odbyć praktykę zawodową"; ros. matrós, matrozy pl. u Piotra Wielkiego /1694/ ≦ hol. matroos Wunsch, de matrozen pl. Witsen /1671/ z fr. matelot, pl. -s, które wywodzi

się ze śr.nl. matten-noot Meul 134; niem. Matrose, śr.w.niem. mažge-nōže, st.nord. mgtunautr, śr.nl. mattennoot, z pośred. Normanów /XIV w./ → śr.fr. matenot (fr. matelot), przekształcona forma pl. fr. matelots zapożyczone ponownie w postaci → nl. matroos → duń., szw. matros, w.niem. Matrose KIEW 466, Franck 417;

sztorman - w żeglarskim morskim żeglarz pełniący samodzielnie służbę oficera wachtowego // szturman - "w gwarze marynarskiej - oficer nawigacyjny" MLM 269; sturman "oficer załogi, pomocnik kapitana, który robi obliczenia dotyczące się żegluga" Zar 19, szturman 'ts' SW, Zar, sztorman "zastępca kapitana na niewielkim żaglowcu" Ber 14, "oficer okrętowy na statku handlowym, mający prawo samodzielnie go prowadzić" Ślm 65; szturman zamiast sztorman (podkapitan, drugi oficer) Śl.rus. 6; Linde: styrman (cyt. z I połowy XVII w.); kasz. štirman, štěrman, štírnik, størnik, pom. platt-d. Stürmann Hinze 471; pol. szturman ≤ ros. štúrman, štjurman /1720/ Smir 339, stjurman /1697/ Christ 39, Meul 208 ≤ nl. stuurman, stuerman Witsen /1671/; NTPMJ 230: stierman, stuerman /1407/ 'sternik', śr.nl. stuurman, stierman Verdam 582, śr.d.niem. sturman Sch-L. IV 454; dun. styrmand, szw. styrman, por. st.nord. styrimadr 'dowódca statku'; ze st.dun. styraesman, styrisman 'ts' pochodzi angl.sas. steoresman 'dowódca statku Wikingów' Falk Altnord 5;

szyper - 'potoczna nazwa kapitana mniejszego statku, np. rybackiego, portowej jednostki pomocniczej itp.' MLM 270, szyper 'kapitan żaglowego okrętu' Zar 19; szyper, kapitejna [!] "właściciel mniejszego statku towarowego, spławnik; kapitan okrętu kupieckiego" Ślm 67, flis. "główny dozorca kolei, całego transportu wodnego" Ślr 114; stp. szyper, szyprowie pl. Klon Flis. d I, RK 34, łucz 116; ros. škíper, starsze ščípor, šxípor, škiper (u Piotra I), Smir 329, z nl. schipper, śr.d.niem. schippere Meul 181, Falk-Torp 999; śr.nl., flam. scipheer, sciphere /1407/, schipher(-n) /1429/ Verdam 521, śr.d.niem. schipher dosł. 'pan statku' Sch-L. V 99, NTPMJ 236;

zejman, "potocznie - stary doświadczony marynarz, często z zabarwieniem ironicznym" MLM 311; hol. Zeeman "een man, die ter see vaart" Wjnsch /1681/, ros. zeeman, zejman V., J.: "homme de mer, bon marin, bon manoeuvrier, lop de mer" ("wilk morski") Meul 242; niem. Seemann, Seeleute /1645/, See- oder Schiffmann /1676/ K1S 713;

Nazwy jednostek pływających

Mniej więcej do XVI wieku rozwój dużego żaglowca rysuje się dość przejrzyście w postaci linii ewolucyjnej: łódź wiosłowo-żaglowa (m.in. buza, ewer, krajer) - nef - koga - holk - karaka - galeon. W XVII i XVIII wieku, w okresie dynamicznego rozwoju żeglugi oceanicznej, linia ta znacznie się rozgałęzia i specjalizuje. Powstaje wówczas szereg jednostek przystosowanych do konkretnych zadań w żegludze małej (kabotażowej) i wielkiej wśród statków rybackich, wojennych i handlowych¹⁴⁷. Wśród nazw niderlandzkich wymieńmy tu tylko niektóre: bojer, brander, brandwachta, fleuta, flibot, jacht, pinasa, szmaka, oraz ze względu na pośrednictwo językowe w przekazywaniu anglo-amerykańskiej nazwy - clipper - szczytowe osiągnięcie w budownictwie drewnianych statków żaglowych.

Analiza nazw statków występujących w źródłach pisanych dotyczących okresu żeglugi hanzeatyckiej pozwala stwierdzić istnienie trzech podstawowych etapów rozwojowych: powszechnego używania kogi do XIII-XIV wieku, stopniowo zastępowanej przez coraz szerzej stosowany holk, a wreszcie pojawienie się około 1430 r. układu pełnorejowego (statku trójmasztowego) typu karaka i poszycia karawelowego, które dało nazwę nowemu typowi statku (karawela)¹⁴⁸.

Wzmoczona działalność Holendrów (przejęcie handlu solą bretońską przy okazji wojny duńsko-hanzeatyckiej w latach 1426 - 1435, oprowadzenie handlu śledziem z łowisk Morza Północnego), a następnie wejście ich na Bałtyk w wyniku wojny hanzeatycko-holenderskiej w latach 1438 - 1441 i umocnienie ich wpływów w czasie 13-letniej wojny Polski

z Zakonem Krzyżackim /1454 - 1466/ - wszystko to zapewniło im hege-
monię w bałtyckim handlu morskim¹⁴⁹. Proces ten w dziedzinie budow-
nictwa okrętowego charakteryzuje się pojawieniem się statku trójmasz-
towego, rozwiniętego konstrukcyjnie w późniejszym okresie Odrodzenia
(galeon, galiot i in.).

Oprócz trzech zasadniczych typów okrętów morskich okresu hanzea-
tyckiego (koga, holk, karak) znano liczne rodzaje mniejszych stat-
ków, używanych zarówno do służby przybrzeżnej i pomocniczej, jak
również do żeglugi wielkiej (nawet w okresie obowiązywania zakazu
żeglugi dla statków wielkich)¹⁵⁰. Znane od 1200 roku pod ogólnym
mianem "navis parva", w późniejszych czasach występują jako konkret-
ne typy. Takimi były np.: szkuta, znana od wczesnego średniowiecza
i używana szeroko jako statek kupiecki, rybacki, czy szybkobieżny
okręt łącznikowy towarzyszący flotom wojennym i desantowym; ewer
/1252 - 1456/, będący pierwszym żaglowcem Północy nie używającym wio-
seł, o przeznaczeniu wyłącznie towarowym (do jego obsługi mógł po-
dobno wystarczyć tylko jeden człowiek); barka, bardza, lub bardessa
/1343 - 1449/; esping /1350 - 1599/ 'duża łódź bezpokładowa'; balin-
ger /1379 - 1475/, chętnie używany jako okręt kaperski lub desantowy,
a także jako statek handlowy, czy wreszcie bardzo rozpowszechniony
kraj /1407 - 1454/, jednomasztowy statek z kasztelem rufowym,
o niewielkiej szybkości, wykorzystywany często nawet do wielkiej ze-
glugi i celów kaperskich¹⁵¹. Wśród nazw kontynuowanych w wiekach
późniejszych w odniesieniu do wydoskonalonych konstrukcji wymieńmy
także plojte (→ fleuta?), bark (skrót. od barkentyna?), bryg (por. wł.
brigantino), slup (por. szalupa), pinasa, pinka (por. esping), barkas
(por. barka) i in. Za podstawę klasyfikacji przyjmijmy (umownie)
średniowieczne rozróżnienia dotyczące wielkości (ładowności) stat-
ków: de navi magna (powyżej 12 - 18 łasztów ładowności) i de navi
parva (statki transportowe poniżej tej ładowności oraz statki rybac-
kie i pomocnicze różnego przeznaczenia). A oto przegląd materiału
(o ile to możliwe w kolejności chronologicznej).

Statki większe

n e f (st.fr. \leq łac.) 'średniowieczny statek rejowy, jedno-, później dwumasztowy, budowany w XI - XIV w. w zachodniej Europie...' WEP; por. niem. Naue z dialektu alem., środk. nadreńskiego Nähe f. 'łódź towarowa, 'prom', śr.w.niem. nāwe, nowe f., m. 'Lastboot, Fahr-schiff', zapożyczenie z czasów rzymskich (II/III w. n.e.) z łac. nāvis, nāvem KIEW 504; st.fr. nef → śr.nl. nef w zn. mors., por. w zapisie z 1401 r.: "de cogghen, schepen, crayers, evers ende barghen dre schepe dicke deen neffens den anderen, pleyten, cleene coggen, schepen van Brabant, de Hollandesche, Zelandesche unde van anderen stedten..." Der deutsche Kaufmann zu Brügge an den Hansetag (Hans. Urkundenb. V 509), K1S 230; w pierwszej części flandryjskiego prawa wodnego zastąpiono starofrancuską nazwę oryginału Rôles d'Ole-ron "nef" określeniem "scip" /1407/ 'pełnożagłowiec' NTPMJ 229;

k o g a - 'typ ciężkiego jednomasztowego statku handlowego'; narodził się prawdopodobnie u zachodnich wybrzeży Francji w związku z handlem towarami masowymi, zwłaszcza winem, na szlaku francusko-angielskim Soml St 144; najwcześniejsze wzmianki z 948 i 949 roku w spisach celnych Muiden, w postaci "cogscult" 'cło (od) kogi', a być może wcześniejsza nazwa "Cockinger-Friesen" spotykana już w 867 r. wskazują na pochodzenie fryzyjskie¹⁵²; określenie kogi jako wielkiego statku frachtowego występuje w 1206 i 1210 r., a może nawet w latach 1191 - 1195; w XIII - XIV w. koga jest najczęściej wymienianym typem wielkiego statku morskiego ("Coggo sive navis magna", wspomniana w 1351 r.), stanowiącego trzon flot handlowych i wojennych; kogi przystosowane do działań wojennych określano terminem "Vredecoggen" i "Heercoggen" /1274/, w Holandii nazywano tak i kogi kupieckie; jeszcze w 1403 r. były one w powszechnym użyciu, później jednak zostały wycofane i zastąpione holkiem, szczególnie na terenie Prus; typ statku ściśle związany z intensywną penetracją handlową Flaman-dów sięgającą od połowy XII w. w głąb północnych Niemiec, a nawet

w ostatniej ćwierci XIII w. za linię Łaby, do Berlina, Strzałowa i Gryfii¹⁵³, por. zapis w dokumencie wystawionym w 1281 r. przez księcia Bogusława IV: (zboże może być wywożone Pianą) "maioribus autem navibus liburnis id est coggonibus" PUB II nr 1211, s. 455; Słstp III 313: "Koga albo korap, carrabus" /1413 - 1414/ JA XIV 503;

holk, hulk - nazwa pojawia się w źródłach z X w., np. w londyńskim prawie miejskim z ok. 1000 r. już w zn. okrętu morskiego; wraz z organizacją związku kupców gotlandzkich Hanza mogła przejąć i powszechne stosowanie holku, który w XIV w. jest już drugim na Morzu Północnym i Bałtyku typem statku frachtowego, w źródłach jest jednak rzadziej wymieniany niż koga; około 1380 r. holk występuje już na równi z kogą jako statek równorzędny, a w 20 lat później zastąpił ją niemal zupełnie na niektórych szlakach żeglugowych; w spisach handlowych Zakonu Krzyżackiego wymieniono w 1400 r. tylko jedną kogę obok kilkudziesięciu holków, podobnie w księgach dokumentów Hanzy z lat 1415 - 1433 spotykamy nazwę kogi dwukrotnie, holku natomiast 19-krotnie, a w latach 1351 - 1463 nazwę holku wymieniono 54 razy, podczas gdy koga występuje tylko 12 razy¹⁵⁴; etymologię łączyć można także (?) (obok łacińskiej), jak się wydaje, z przejściowym charakterem konstrukcji kadłuba z burtami nadbudowanymi na prostej łodzi jednopiennej, por. niem. Hohl, nl. hol 'głębokość pomieszczeń okrętowych', niem. hohl 'wydrążony, wklęsły, wydęty', subst. sr.nl., st.fryz. hol, ang. hole 'jaskinia', 'jama, nora, nędzne mieszkanie', germ. *hul- łączy Kluge z lit. káulas 'kość'; angl.sas. hulc także w zn. 'chałupa, szałas', KLEW 313; Kluge odsyła do późno-łac. hulca 'statek towarowy' KLS 384;

okręt 'łódź, czółno, szkuta, statek, cymba, navis':
"Okrath scapha" /ok. 1500 r./, R. XLVII 355, Słstp V; psł. * o(b)krąť, od czasownika *o(b)krąťiti 'okręcać', pierwotne zn. 'to, co jest plecione, oplątane skrętami dookoła czegoś → 'plecione naczynie' → 'prymitywna łódź (pleciona)' → 'rodzaj statku'; leksykalny, kaszubski (pomorski?) archaizm peryferyczny zapożyczony przez polszczyznę

w XV w., Bern 627, W. Boryś, JP 1966, z. 4; etymologia G. Korbuta (z pomorskiego "piattu"); "hoch Rand" 'statek o wysokiej burcie' - wygląda na ludową, znajduje jednak pewne wsparcie w historii szkutnictwa i korabnictwa bałtyckiego, por. niem. Hochbord 'rodzaj małego statku na środkowym i dolnym Renie': "naviculam parvam, dictam hoh-bort" /1297/, "zvene noge oder hochportschiffe" /1400/, "hochborden" /1597/ K1S 374; hoch 'wysoki', śr.nl. hō, hoch(gh), n.nl. hoog, por. st.skand. haugr 'pagórek', lit. kaukarà 'wzgórek', łot. kukurs 'garb, guz', niem. Höcker, śr.w.niem. hocker, hog(g)er 'garb, guz, wypukłość' K1EW 311; Rand w zn. szkutniczym: Randgeer, nl. randgaartje 'najwyższa planka burty łodzi', Ransomhölzer, nl. randsoenhout /1681/ K1S 647; Rand 'krawędź, skraj', śr.d.niem., śr.nl. rant(d), st.fryz. rānd 'śląd po ranie', angl.sas. rand, st.nord. ragd f., dun., szw. rand, por. st.irl. rinde (ze st.celt. *rendiā 'naczynie z drewna') K1EW 580; być może wchodzi tu w rachubę zjawisko nałożenia się (synkrazji) średniowiecznej pożyczki germańskiej na starszą (kaszubską) w odniesieniu do konstrukcji mieszanej, łączącej cechy łodzi jednopiennej z nadbudowaną ku górze burtą, zastąpionej w okresie późniejszym formą zasadniczą?¹⁵⁵

karaka - "żaglowy statek z XV - XVII w. ..." MLM 112; krak "mały trzymasztowy statek duński" Zar 10; niem. Kracke /1418 - 1669/, Karacke /1672 - 1702/ z hiszp.-port. carraca = wł. caracca z arab.; fr. Caraque "wielki okręt portugalski" Siar, Vosg; formy wskazujące na nl. pośrednictwo: "crake" /1418/, flam. "kraeck" /1470/, "kragk" /1494/, por. nl. kraecke 'domus ruinosa' Kil /1599/, nl. kraak 'een slecht schip' Nl.Wb. VIII 14, w zn. jak nl. vrak 'zniszczony statek' (d.frank. k : v?), K1S 483;

karawela <fr. → nl.> cyt. stp. "... a nie tam był jakiś dziwny gallijon co Polacy nazwali »korab« z włoskiego »caravella« . A drudzy zową kogą ..." Sarnks, O zwyczaju, s. 55; nazwa różnych typów żaglowców: 'niewielki statek z XV, XVI wieku o szerokim dziobie, wysokiej, wąskiej rufie, 3 - 4 masztach (z nich 2 - 3 tylne

ożaglone skośnie)'; 'przybrzeżna francuska łódź rybacka'; wł. caravella, fr. caravelle ze st.port. caravela zdrob. od cáravo 'statek' z późno-łac. carabus 'łódź łożynowa, kryta skórą' z łac. 'krab, pław morski' od grec. kórabos 'rodzaj statku', 'chrząszcz jelonek', hiszp. carabela; niem. Karavelle // Kraveel, w tekstach średniowiecznych: "Karabelle" /1477/, "karuelen" (1496/99), "carfelen" /1507/, "Krafele" /1525/, "Carauella" /1556/, "Carvellen" /1584/ K1S 487; nl. kareveel, korveel 'navis vectoria' Kil /1599/ z fr., Wis 156, K1EW 351;

galeon, galeona, galion, galiun "żaglowy okręt wojenny z XVI - XVII w. ..." MLM 75, rus. galiun z hol.; stp. galijon (galijona, galeon, galeona) łucz 192, galeona, galiona f., galion m. /1570/ ≦ rom., wł. galeone, galione, hiszp. galeon RK 122; hiszp. galeón ze śr.łac. galea, pośrednictwo nl. w postaci śr.nl. galioen, w zn. 'ozdoba na górnej części dziobnicy' K1EW 229, por. pol.hol. "Gallioen" /1670/ NnJ, nl. galjoen ≧ w.niem. Galion, duń. Galion, szw. galion, ros. gal'jun Gin II 490, Meul 64;

galeas(a) "żaglowo-wiosłowy okręt wojenny z XV - XVII w. ..." MLM 75, M 389; wł. galeazza 'duży okręt wojenny' w tekstach niem. od 1419 r., w nowszym zn. 'dwumasztowiec z wysokim formasztem' Röd /1794/ Kluge łączy nl. galeas, galjas z fr. galéace, to z wł., Wis 124, K1S 294;

galeota, galijota, galiot "lekka, smukła galera, później niewielki żaglowiec o ożaglowaniu skośnym (...) budowany przez Holendrów w XVI i XVII wieku dla przewozu cennych ładunków z kolonii; także płaskodenny holenderski żaglowiec kabotażowy" M 389; "nieduży żaglowiec z XVI - XIX w. o ok. 200 t wyporności..." MLM 75; stp. galeota (galijota), galeta łucz 194; niem. Galiot, Galliotte, Galeote w zn. 'mała galera' zapożyczenie z jęz. romańskich: fr. galiotte, hiszp. galeota, wł. galeotta, zdrob. od łac. galea, zapisy w tekstach niem. 1557 - 1668; w nowszym znaczeniu 'szkuner-bryg' Zar 6, 'statek z zaokrągloną rufą o wyporności 30 - 200 t' ; zapisy z lat

1644 - 1907, Kluge łączy z nl. galjoot Winsch /1681/ w podobnym zn. K1S 297;

pinka, pinasa - typ okrętu holenderskiego żaglowego z XV - XVII w. Grab 137; pinka hol. 'statek rybacki o jednym maszcie gąfłowym, zwany też pinkje' WEP, wygląda na postać skróconą od esping (1350, Lubeka; 1462, Gdańsk); pinka znana z floty wojennej Zygmunta III i Władysława IV: "Przeciwko mnie też posłał siedem pink i espingów kilkanaście, o której armacie jużem też wiadomość miał". /1599/, Bekiesz, Lepszy 190; niem. Pink, Pinke 'mała łódź rybacka' wsch.fryz. (Doorn, 1882) = nl. pink 'ts' /1719/, wcześniej pinck 'navis piscatoria' Kil /1599/; Pinke /1791/ w zn. 'trójmasztowy statek towarowy' odpowiada nl., ang. pink, fr. pinque; etymologia niejasna K1S 617, por. d.niem. pin(ne) 'kołek, palik'; niem. Pinte 'dzbanek, konewka' w glosach z XV w., w.niem., d.niem. pint(e) odpowiada śr.łac. pin-ta ≤ pin(c)ta; możliwe przekształcenia o podłożu ekspresywno-emo-cjonalnym, por. nl. pink 'paluszek', duń. pinke, szw. pinka 'nocnik' K1EW 551;

pinasa 'holenderski statek handlowy z II poł. XVII w.' IE 242; spinas, to samo co pinas, pinka "statek dwu- lub trzymasztowy ze skośnymi, łacińskimi żaglami..." Zar 18; Linde cyt. z 1783, Bohom Hist 193; niem. Pinasse, od łac. pīnus 'świerk' → *pīnācea → fr. pinasse 'łódź z drewna świerkowego' → nl. pinasse /1598/ 'mały statek wojenny' → w.niem. Pinasse 'ts', zapisy: "pinnass" /1539/ K1S 114, "Pinas" /1631/, "Pinassen" /1897/ K1S 616, K1EW 550; na możliwość przejścia wyrazu z języka fr. wskazuje zapis u K. Vosgiena: "Pinasse f. bâtiment à poupe carrée, qui a 3 mats(et) des rames" Kasprz 68;

fleuta, fluit, fluita - "trzymasztowy, handlowy okręt żaglowy (...) z początku XVII w. (...) z charakterystyczną wysoką, zwężającą się ku górze, zaokrągloną rufą" Grab 51; budowany w końcu XVI w. głównie w Holandii /nazwa pochodzi od fletu [?] z powodu jego smukłego kształtu/ MLM 71; niem. Fleute, Fleutschiff 'trójmasztowy sta-
90

tek, szeroki, płaski (na wysokości wodnicy)' Röd /1794/; zapisy: "Flötta" /1627/, "Flötschiff" /1662/,"Flöte" /1669/, "Fluyt-Schif" /1676/ // "Fleut-schiff" /1676/, "Fluyt" /1687/, "Flute" /1699/; "ein großes holländisches Flötschiff" /1821/ K1S 267; nl. fluit, fluutschip Wunsch /1681/, ros. flejt, flûte, V., J. 'duża łódź (kanałowa?) do przewozu towarów' Meul 62; por. prus.niem. Flet 'mała łódź pilotowa' Fr /1882/, Flette 'mały statek rzeczny' Zedler /1735/ K1S 267; nl. fluit 'flet', śr.nl. flûte, fleute, floite ze st.fr. flaûte, fleute K1EW 208; niem. gw. Flet, Flette łączyć należy z Flöz 'pokład, złoże', por. pñ.niem. Flett 'izba w saksońskim chłopskim domu', st.fryz. flet 'dom',nl., ang., st.nord. flet, st.fryz., angl.sas. flett 'grunt', 'podłoga' K1EW 209; por. też Fleet n. pñ. 'rów, kanał (w Hamburgu i Holandii)' WSNP I 600;

korweta dawn. 'żaglowy okręt wojenny, mniejszy od fregaty, jednopokładowy, zazwyczaj z jednym rzędem dział' SWOKop.; hiszp. corbeta, port. corveta, fr. corvette z łac. corbita 'statek handlowy'; niem. Korvette w postaci "Courvette" w słowniku Jablonskiego, Allg.Lex.d. Künste /1721/, por. u Siarczyńskiego: "Corvette. Mały okręt o pojazdach i żaglach, najwięcej 20 armat noszący." /1790/, Kasprz 60, zapis wskazuje na możliwość zapożyczenia z języka francuskiego; niem. zapoż. z fr. corvette 'statek wyścigowy (szybki)' to w XV w. na pograniczu Flandrii zasymilowane ze śr.nl. korf (= w.niem. Korb 'kosz') 'rodzaj statku', por. śr.nl. te corve varen 'auf den Heringsfang gehen' K1EW 395;

kliper - "typ żaglowca z drugiej połowy XIX w. o charakterystycznym wysmukłym kształcie kadłuba..." Grab 77; niem. Klipper zapoż. z hol.angl.ameryk. lub austral. clipper; pierwsze zapisy: "Klipper" /1861/, "amerikanischer Clipper" /1862/ K1S 459.

Łodzie i statki (małe i pomocnicze)

buza, buss 'żaglowy statek rybacki używany głównie przez Holendrów i Anglików od XVII w.' IE 38; buza w zn. 'łódź do połowu śle-

dzi', zapis w księdze miejskiej Strzałowa, z 1298 r.: "unam navem dictam buza" Stral Stadtb III nr 487, s. 101; nazwa pochodzi prawdopodobnie z basenu Morza Śródziemnego, spotykana w zróżnicowanym brzmieniu i zn.; niem. Büse f. ≤ nl. buis, śr.nl. büse f. ≤ st.fr. busse ≤ śr.łac. buza, bucia 'duży statek', por. st.fryz. bussa f. 'Büchse' ('puszka, skarbonka'); zapisy dla jęz. niem.: w st.w.niem. glosach "paro/buzo" /1100/, śr.reńskie "bûzen und snecken" /1130/, w dokum. łac. Hanzy: "bussa" /1303/, nl. "buis" /1405/, "bûysse" /1429/; nl. buyse 'navis piscatoria' Kil /1599/ K1S 167, Smol St 158, Falk-Torp 110;

ewer 'statek małego rozmiaru' Zar 5; "(mówią, piszą:) ewer (zamiast:) krypa, bajdak" Śl.rus. 3; niem. Ewer, Ever 'statek rzeczny na dolnej łabie', nazwa najpierw w dokumencie flandryjskim w postaci flam. ênfaro "envare" /1252/ 'Einfahrer', 'łódź obsługiwana tylko przez jednego człowieka?', "eever" /1358/, "Ewer" /1907/ K1S 230, śr.d.niem. êvar, êver, w tekstach w.niem. Ever /1668/ K1EW 177;

esping 'duża szalupa bezpokładowa, barkas' P.; stp. esping: "Drugie jego pink i espingi widząc je i na morzu na takich że ich statkach nieraz, przepędzić kazałem (...) do Bornholmu". /1599/, Bekiesz, Lepszy 191; niem. Espink 'pinka z drzewa jesionowego' (śr.d.niem. esche-pinke) niem. Esche 'jesion', śr.nl. esce, angl.sas. æsc, płn.fryz. esk, por. też niem. Asch 'miska, doniczka', st.skand. askr 'łódka, naczynie' K1EW 174; z d.niem. pochodzą formy w językach skand.: duń., norw. esping; najstarsze zapisy: "espingh" (Lubeka, 1350 r.), "esping" (Gdańsk, 1466); "espynk is eyn schip, navis hispanica" /XV w./ Stralsunder Vocabular, nl. esping 'cymba' Kil /1599/; w zn. 'mały statek transportowy' notuje na Pomorzu Zach. Dähnert /1781/ K1S 227;

plejta, ploja 'mały statek skośnożagłowy' Zar 15; nl., flam. pleit 'rodzaj małego statku' Witsen, "de Vlaemsche pleiten en snauwen" Witsen 170, ros. plejty pl. 'playtes' V., Meul 154, por. niem. Plätte 'mały statek płaskodenny', rom. platto 'płaski', śr.łac.

platta 'navis planae species' K1S 619; najstarszy zapis z Brugii "pleyten" pl. /1401/ Hans.Urkund. V 509, K1S 230; por. też fluita, fleuta jw.;

k r a j e r, krejer "średniowieczny statek transportowy typu okrągłego, płaskodenny, jednomasztowy z żaglem rejowym (...) używany na wodach Morza Bałtyckiego i przyległych w XIII - XVI w." IE 146; niem. Kreier 'trójmasztowy statek z polskim takielunkiem' /1876/, Röd /1794/, co odpowiada wczesno-nl. kraaier 'śródlądowy, płaskodenny statek małego tonażu, używany we Flandrii' M 392; st.fr. craier, śr.ang. craier; zapisy śr.niem.: "crayers" /1401/, "crayers" /1410/, "unam crayeram" /1407/ "Kræger" /1470/ K1S 488; nl. kraaier od czas. kraaien 'pisać, skrzeczeć?', kraai, -en 'wrona', nl. kraaier 'statek używany na Bałtyku' \cong ros. kræer V., craier Meul 110, por. krejer 'mały statek skośnożaglowy' Zar 10;

berlinger 'mały statek wielorybiczny, używany również (we flocie francuskiej i angielskiej) jako jednostka wojenna i kaperska M 386, barlinger Fen 4, 64; niem. Ballinger 'nazwa ang. i fr. średniowiecznego statku' Röd /1794/; śr.d.niem. ballinger, śr.nl. ballingere, co odpowiada ang. (XV/XVI w.) balinger i wywodzi się ze st.fr. baleinier 'łódź wielorybiczna', fr. baleine 'wieloryb', zob. wł. baleniera 'rodzaj lekkiej pinasy' od łac. bālaenā 'wieloryb' K1S 67; może skojarzone z Barlinges, "Barlenga - Inseln", "die Insuln Barlinges oder Barrles" (Wyspy Berlinga, na płn.zach. od Lizbony) K1S 72; współczesna postać wyrazu przekształcona na skutek wtórnych skojarzeń (może z "berlinką?");

b a r d z a 'płaskodenny, kabotażowy (przybrzeżny) statek rybacki budowany w okresie Hanzy; popularny również u ujścia Tamizy w Anglii' M 386; barża "statek ciężkiej konstrukcji, zwykle bez masztów, dla przewozu towarów w porcie lub koło brzegów za holownikiem" Zar 2; Śl.rus.: barża (ang., fr. barge), zamiast: burdyna (bortyna), za-ciężniak; niem. Barse 'Barke, kleines Lastdchiff...' /1767/ = Barse 'mała łódź lub statek strażniczy' /1879/ Ostfries.Wb. I 109; do tego

dodajmy: późn.śr.d.niem. barse, barze 'mały statek wojenny' Sch-L.; odpowiada temu starsze nl. barge, fr. barge, ang. barge; punkt wyjścia st.fr. barge, śr.łac. barga w zn. identycznym jak 'barka' K1S 73; ros. барза ≤ hol. barge Meul 251;

f u s t a - "dawniej rodzaj lekkiego statku" Zar 6; "lekka, smukła galera" M 389; stp. fusta Radz 218 /1582/; Fust "lekki statek długi a wązki, z pojazdami i żaglami" Siar, Kasprz 60 /1790/; K1S: "(...) Galleen, fūst, kragk, nawen, parck, Kiel, weyding, hornach, rennschiff starck" /1494/ Brand, Narrenschiff, K1S 483; "Fusten und Galiotten" /1599/, "eine Portugesische Fust" /1672/; hol. fust n. -en 'beczka', śr.nl. fuste 'Weinfaß' Kil /1599/ K1S 291; por. też Faust 'pięść, kułak', śr.d.niem., st.sas. fūst, śr.nl. vuust, n.nl. vuist, od germ. *fūsti- 'o zaokrąglonych kształtach' K1EW 187;

boj e r, "ślizg lodowy - lodowy jacht o specjalnej budowie..." Grab 24; bojer albo bujer - mały statek o jednym maszcie Zar 2; Boyer, "statek do podpalania okrętów" [!] Siar 59, por. Boyer m. "chaloupe flamande ou hollandoise" Vösg, Kasprz. 64; stp. bujer, zdrob. "bujarek morskich zabójców" Calep 685a, SłXVI /1588/, łucz 190; niem. Bojer, Bujer 'szalupa flamandzka z podwójnym dnem i ożaglowaniem gaflowym' Seehafen /1702/, Bujer zapoż. z nl. boeier; por. Bojer w zn. spec. 'mały statek, za pomocą którego rozwozi się na wiosnę (po Ejdzie i Wezerze) boje, pławy, beczki i in. znaki nawigacyjne w dół rzeki (po lodzie) na morze' Jacobsson /1781/, w podobnym zn. Tunnenbojer Brem.Wb.I 108; zapisy w tekstach niem. : "Boiarth, musculus, curtum navigium" Chytr 221; "boyerde" /1525/, "boygert" /1526/, "Boier" /1598/, "Boyer" /1676/ K1S 113; nl. boeier 'mały statek towarowy z bukszprytem...' Wunsch, boeiers pl. Witsen /1671/, ros. bujer z hol. Meul 39, Smir 67;

s z m a k a - "smack; mały statek żaglowy z XVII - XVIII w..." IE 371; szmaga "żaglowiec pobrzeżny o 1 lub 2 masztach" Ślm 32; stp. smaka // szmaka /1570/ RK 139; szmaga J. Ch. Pasek /1695/, Potoc. Arg. /1697/; hol. Smak 'een vaartuig als een boejer...' Wunsch /1681/;

ros. szmaka z hol. Meul 188, nl. smacke 'genus navis oblongae' Kil /1599/; niem. Smack(e) 'mały statek z jednym żaglem...', d.niem. smakk, zapisy: "schmacken" /1524/ ..., "Schmack-Schiff" /1835/ KIS 697; w związku z d.niem. i nl. pozostają: ang. smack, dun. smakke, fr. semaque, hiszp. zumacca, wł. semacca KIEW 661;

brander "stosowany w XV - XVII wieku w wojnach morskich niewielki okręt naładowany materiałami zapalnymi, który po podpaleniu puszczano na flotę nieprzyjacielską" MLM 37; nl. brander, brandschip, od XVII w. /Wisch, Witsen/ ≧ ros. brandier /1704/ Meul 46; niem. zapisy w latach 1627 - 1900, KIS 139 - 140, wcześniej Hulsius /1613/ Schiffahrt 10, 38, KIS 139, KIEW 95;

brandwachta 'dyżurny okręt wojenny pełniący służbę ochronno-obszerną przed portem; w epoce okrętów żaglowych - okręt przeznaczony do zwalczania branderów' MLM 50; hol. brandwacht (Witsen, 1671) ≧ ros. brandwachta /1720/ Meul 47, niem. Brandwache (Adelung, 1793) KIS 141;

flibot 'mały statek z zaokrągloną rufą' Zar 6; flibot 'mała nawa wojenna z okrągłą rufą' Siar /1790/, Kasprz 60; hol. vlieboot Wisch /1681/ ≧ ros. fłibot 'łódź holenderska' Meul 228; niem. Flieboot 'rodzaj małej fleuty lub pinasy do połowu sztokfisz...' Schreiber /1773/; ang. fly-boat, fr. flibot z hol., podobnie najstarszy zapis niem.: "Sein Jacht Schiff war ein Flieboot, von Armuien in Seeland, von 25 Last oder 1000 Centnern". /1598/ Oriental. Indien III 181, KIS 268;

jacht - "początkowo holenderski stateczek śródlądowy, holowany z brzegu przez konie (po ścieżce holowniczej); później mała pomocnicza jednostka żaglowej floty wojennej; obecnie nazywa się tak każdy statek (żaglowy lub motorowy) używany do celów sportowych, spacerowych, reprezentacyjnych itp." M 390; "Yacht - rodzaj okrętu najczęściej używanego w cieśninie morskiej między Anglią i Holandią..." I. Krasicki, Zbiór /1781/; "Yacht, mały okręt o jednym pokładzie, obemya do 80 beczek" Siar /1790/, Kasprz 61; nl. jacht

'statek holenderskiego pochodzenia...' T., jachten pl. Witsen /1671/, jagt Wunsch /1681/ ≅ ros. jáchta /1720/, Croiset IORJS 15, 4, 38 i nast., Meul 84; na możliwość zapożyczenia z n.w.niem. Jacht wskazuje Gorajew /1896/ 437; niem. Jacht odpowiada nl. jagt, śr.nl. jaghte /1599/; niem. Jage-, Jachtschiff (Script.rer.Pruss. 5, 535) od 1523 r., skrót. Jacht, najwcześniejsze zapisy z XVI w.: "Jacht ist ein Rennschiff" /1538/; "(...) drei jachten oder Seitenschiff, die mann auff Italianisch Barckentin nennt..." /1558/ K1S 390; zapisy w postaci "yacht" wskazują raczej na recepcję ang. yacht /od 1660/ K1EW 328;

jo l - "typ żaglowca o dwóch masztach ze skośnymi żaglami..., jola, jolka 'mała łódź sportowa z jednym skośnym żaglem' MLM 105; jol (yowl) 'dwumasztowiec o ożaglowaniu skośnym' M 390; jola 'łódź norweska z jednym prostokątnym żaglem...' Zar 8; ros. jal, jalik zapoż. z ang. yawl [jɔ:l], to z hol. jol Gor 435; niem. Jolle f. 'łódź jednomasztowa na Morzu Północnym i Bałtyckim', d.niem. Jolle /od 1520/ także jölle, jelle, gelle, n.nl. /od 1599/ jol, ang. yawl, jollyboat, dun. jolle, szw. julle; fr. jol, yole z d.niem.? etymologia niejasna, por. st.nord. kjǫlr // kjöll 'kil' i 'statek', śr.d.niem., śr.nl. kēl, kil, ang. keel, szw. köl K1EW 367;

serbat "statek pomniejszy do jazdy przybrzeżnej, dawniej przy okrętach prowadzony i w działka uzbrajany" Ślm 57, por. w cytacie z XVII w.: "... ale i okręty nastąpiły zaraz, aby posiłek dać swoim, a tak gwałtownie strzelać poczęli, że serbatom żadną miarą do okrętu podpłynąć nie dali" Diarius /1628/, Pert 79; ros. szkerbot 'łódź przeznaczona do pływania po szkierach (zatokowa)', szerbót 'ts', wcześniej szcherbot, szczerbót (u Piotra I) Smir 340, 342, ros. z hol. scheerboot Meul 176; stp. możliwe zapożyczenie z gw. prus. niem. Schärboot 'łódź zatokowa', pierwowzór kanonierki Fr /1883/ II 267, K1S 682; por. też ang. surfboat, zapoż. niem. "Surfbooten" /1879/ w podobnym znaczeniu K1S 771;

s z n i a w a "lekki, zwinny stateczek żaglowo-wiosłowy, używany do celów zwiadowczych we flocie Piotra I" M 399; ros. sznau, sznia-wa w słowniczku Piotra Wielkiego, Smir 331; nl. snauw 'rodzaj flamandzkiego statku' Winsch, Witsen: "... de Vlaemsche pleiten en snauwen" /1671/ Meul 188; d.niem. snau, n.w.niem. Schnaue 'dwumasztowy statek...', pierwszy zapis z 1697 r.; platt-d. snauschip Dähn Pomm.Wb. 437 /1781/ K1S 698;

k u f a albo k u f t a "mały statek o żaglach ukośnych i pałakowatych sztabach" Zar 10; kuff - 'holenderska łódź transportowa z XVII - XIX w. jedno- lub dwumasztowa z ożaglowaniem gaflowym lub gaflowo-rejowym' IE 151; Koff "statek holenderski z masztem wielkim i przednim" Siar 60 /1790/; niem. Kuff f. 'szeroki, dwumasztowy statek handlowy' z nl. kof, kuf \geq ros. kof 'ts' Meul 105; d.niem. kuff /od 1782/, ang. koff /od 1794/, szw. koff /1803/, dun. kof /1838/, kuf, norw. kof, germ. skrót. od köpfardie (n.niem. Kauffahrteischiff), por. też nl. kuf(f) 'pomieszczenie' w zw. etym. z niem. Koben 'chlew', 'przegroda', westfal. küffe 'nędzna chata' KLEW 385;

b a r k a s "inaczej barkasa, na Morzu Białym karbas, większa szalupa 4 lub 8 wiosłowa, często z podnoszonym masztem" Zar 2; Śl.rus. (mówi się:) barkas (zamiast:) barkasa (podjazdka przy okręcie); barkas "ciężka, wiosłowa łódź okrętowa z dwoma masztami, o ożaglowaniu skośnym" M 386; wsch.fryz. barkass Doorn /1879/; niem. Bar-kasse f. /1821/, d.niem. barkass, już u J. Hübnera /1720/; nl. bar-kas zapoż. z fr. barcasse \leq hiszp. barcaza \leq wł. barcaccia, forma augmentatywna do rom. barca K1S 71 <pol. \leftarrow ros. \leftarrow nl.>;

s l u p "mały, jednomasztowy żaglowiec gaflowy bez bukszprytu..." M 398; "Sloop, lub Sloupe, szalupa Angielska, czyli statek, który Francuzi Corvette zowią" Siar /1790/, Kasprz 61; "1 okręt liniowy, 4 fregaty, 13 słopów, 12 statków parowych, 3 okręty przewozowe" Gazeta Warszawska 1844, s. 1; nl. sloep 'łódź okrętowa zbliżona do fregaty' \geq ros. šljup Meul 186, od nl. sluipen 'skradać się', poprzez d.niem. slup, z którym łączyć należy ang. sloop \leq nl. sloep

/1598/; niem. Schaluppe, w tekstach w.niem. "schlupe" /1647/, "Chaloupe" /1720/ KIEW 634; pń.fryz. skalupp f., skróc. slup 'łódź rybacka', wsch.fryz. slupe, slûp 'mała szybka łódź rybacka' Doorn /1884/ III 217;

Osprzęt i wyposażenie żaglowca

Poważnym osiągnięciem niderlandzkiego budownictwa okrętowego związanym z tworzeniem nowych typów statków było udoskonalenie osprzętu i wyposażenia dotychczasowych żaglowców, m.in. podwyższenie dotychczasowego masztu jednostopniowego przez przedłużenie tzw. kolumny masztu o kolejne elementy (por. stenga, bomstenga, bombramstenga)¹⁵⁶. Podwyższenie masztów pociągnęło za sobą nadanie nowym elementom - drzewcom, rejom, żaglom i linom takielunku stałego, półstałego i ruchomego - nowych nazw. Prowadziło to do istotnego wzbogacenia i przebudowy systemu klasyfikacyjnego nomenklatury dotyczącej poszczególnych części omasztowania, olinowania i ożaglowania.

Z rzemieślniczej (i ludowej) terminologii niderlandzkiej (lub fryzyjskiej) przejęliśmy podstawowe wyznaczniki orientacji pokładowej, typu:

góra - dół (bom - bombram - top), por. st.sas. bōm, nl. boom, st.fryz. bâm 'Baum', nl. bramra, -zeil, nl. bram 'Prunk' ('okazały'), śr.nl. bronc 'błyszczący', por. ang. prank 'ozdobić' KIEW 568, por. ang. top-gallant-sail 'bombramsel'; bombram-, por. st.fryz. bova 'oben', pń.fryz. bōwæn, hol. boven 'nad, ponad, powyżej', 'w górze' St 141, Sch 22; nl. top 'szczyt, wierzchołek, czubek', st.fryz. top 'czub (u ptaków)', 'czubek masztu?' Holt 115;

przód - środek - tył (fok- // for-, grot-, bezan- // krzyż- // krojc- // ster-); por. pń.fryz. fōk-, -māst, -rā, -saiəl, -want 'fokmaszt, fokreja, fokżagiel, fokwanty' Sch 44; niem. Fock, Focksegel 'Segel am Vormast' Kluge notuje od 1500 r., d.niem., nl., dun., szw. fok, fock(e), w związku z trójkątnym kształtem żagla, por. fryz.

fok, norw. fokka 'kawałek gruntu w kształcie klina', isl. Fokka wśród nazw miejscowych, KIEW 210; niem. vor-, por. st.nl., st.fryz. fore-, st.nord. for- 'przed, z przodu'; Winschooten /1681/ notuje: voorschip, voorseil, voorsteeven; u Rōdinga znajdziemy /1796/: Vorbramrah, Vorbramsegel, Vormars, Vormarssegel, Vormast, Vorpflicht, Vorschiff, Vorstenge i in.; odpowiadają temu nowsze angielskie: fore-, bowline, -keel, -rigging, -royal, -spritsail i in. NEDict IV 428, K1S 811; wsch.fryz. fōr-stenge Doorn /1879/ I 545; nazwy pozostałych składników nazw złożonych, por. st.sas. grōt 'groß' ('wielki'), nl. groot 'ts'; nl. besaan, niem. Besan 'żagiel na stermaszcie', krzyż- tłum. nl. kruis lub niem. Kreutz (krojc-); ster, stp. styr, angl.sas. stēor, st.nord. stȳri KIEW 747, por. nowsze ang. stern (niem. Stern 'rufa, tył okrętu' /1848/) K1S 751; niem. Kreuz-, notowane w XVII w. (Kreuzraa, Kreuzstenge) odpowiadają nl. kruisra, kruissteng Wunsch /1681/ K1S 489;

lewa - prawa strona: bakburta (d.niem., nl. bakboord, angl.sas. bœcbord) - sterburta (nl. stuurboord, d.niem. stūrbord, angl.sas. /ok. 900 r./ stēorbord) KIEW 748;

- oznaczenia punktów krańcowych: buk-, d.niem. boog, nl. boeg, por. śr.d.niem. bugh-, "baghspret" /1465/, śr.nl. boegspriet /od 1599/ 'bukszpryt' KIEW 109; nok 'zakończenie poziomych lub ukośnych drzewc': d.niem. raanock 'nok rei' /1582/, śr.nl. nocke, n.nl. nok, płn.fryz. nōk f. 'Spindel', nokk m. 'koniec rei' Sch 93, ang. nock 'ts', angl.sas. hnocc 'penis', szw. nock 'hak', dial. nocka 'stewa przednia' KIEW 513; top 'wierzchołek masztu', d.niem., nl., fryz. top 'ts'; pik 'górnny najwyższy róg żagla gafflowego', nl. pick 'ostre zakończenie' /1598/, fr. pique, odpowiada ang. peak, w zn. mors. niem. Pickhölzer, Pickstücke notuje już w 1795 r. K1S 615; afterpik // achterpik 'pomieszczenie na rufie jachtu', forpik 'pomieszczenie w dziobie jachtu', niem. Achterpik /1908/, die Vorpiek /1907/ zapoż. z ang. fore- i after-peak K1S 614; por. nl. achter 'z tyłu', st.fryz. efter 'ts', dial. zach.-hamburskie (a)ster ≤ *a^hpter KIEW 9.

Większość wymienionych elementów, często w postaci przedrostkowej (niesamodzielnej lekсыkalnie), wchodzi w skład bardziej rozbudowanych terminów złożonych, np. fokmaszt, grotmaszt, bezanmaszt, stermaszt, krojc-maszt gw. (z w.niem.), kruismaszt lub krejsmaszt (z nl.); fokstenga (lub forstenga), grotstenga, krzyżstenga, fokbramstenga, grotbramstenga, krzyżbramstenga itp. W podobny sposób oznaczono sztagi, czyli liny podtrzymujące maszt od przodu: fokstensztag, grotstensztag, krzyżstensztag, fokbramsztag, fokbombramsztag, grotbombramsztag itp.¹⁵⁷

Również żagle otrzymały analogiczne nazwy, z tą jednak różnicą, że żagle pierwszego podwyższenia, tzn. stengi (d.niem., wsch.fryz. stenge, n.nl. steng // w.niem. Stange) oznaczono według wiązania zwanego marsem (nl. merse 'kosz przymasztowy', por. westfal. marse 'kosz do noszenia /ryb/') łączącego kolumnę masztu ze stengami, np. fok- lub vormarszagięł, albo w formie skróconej fok- lub formarsel, forbramzagięł albo forbramsel, forbombramzagięł lub forbramsel itd.

Do podstawowego ożagłowania rejowego dochodzą w XVII i XVIII wieku żagle stawiane wzdłuż osi symetrii statku (kliwry i sztaksle). Całość nomenklatury dotyczącej omasztowania, olinowania i ożagłowania stanowi dość skomplikowany mini-system nazewniczy (rzeczowo-pojęciowy), którego poszczególne elementy zilustrujemy tylko wybranymi przykładami.

Omasztowanie (terminy jedno-, dwu- i trójmorfemowe)

maszt 'drzewce do noszenia żagli': stp. maszt, mast także w zn. 'reja', maszcik RK /1570/ 132, łucz 271, SarnKs 59; niem. Mast, st.w.niem., śr.w.niem., śr.d.niem., śr.nl. mast, angl.sas. moest, ang. mast, st.nord. mastr, od germ. *masta- m. '(Segel-) Stange', na gruncie pie. w zw. etym. z psł. mostъ (pierwotnie tylko drag?) K1EW 465; najstarszy zapis ("Maste" f.) notuje Kluge z 1380, Hans.Urkund. IV 704, K1S 572, Hinze 332;

reja 'belka zamocowana w poprzek masztu, służąca do utrzymywania żagla', stp. reja Flis 973 - 976, Aen 147, łucz 217; kasz. raja I 'Rahe' Slz 919, R., P., Be 606, Ślr 86, Kaest § 6; niem. Rahe, pod wpływem d.niem. i nl. także Raa, Ree, śr.d.niem. śr.nl. rā, n.nl. ra, dun. raa, najstarszy zapis: "Ab unde nemen dar uth ere ankere, segele, raa, unde sture" /1430/ Rufus, Lübeck. Chronik III 174, K1S 643: "Rehe" /1638/, "Ree" /1665/; niem., nl. Rah (=Räh) /1670/; nl. ree, ree'n of roen Yk 181, raa, ree Röd II 323, ra, ree Ginn II 514, NnJ 86;

mars 'bocianie gniazdo', 'platforma w miejscu połączenia kolumny masztu ze stengą' Grab 105; stp. mars /1570/ RK 131, cyt. "meersse" Klon Flis H 2 marg.; niem. Mars ≤ d.niem., nl. mars, merse ≤ łac. merce(m) zapisy z XV w.: "merssche" (1496/99), "Mers" /1598/, "Marß" /1631/ K1S 569; niem.-hol. Marsch /1670/, nl. mars ≧ w.niem. Mars, dun. moers, szw. märs, ros. mars Meul, Ginn II 507, NnJ 83, łucz term 85;

nok "koniec rei, gafa, gika, bukszprytu i bukszpiru" Zar 13; nl. "nok van de ree" Winsch /1681/ ≧ ros. nok 'ts' Meul 139; niem. "Raanocken" /1582/ K1S 588;

gaf "część omasztowania, drewno, opierające się jednym końcem o top kolumny masztu" Zar 6; pot. skrót. od gafel 'ts', 'belka skośna, niższym końcem w sposób ruchomy przymocowana do masztu' M 389; gafla "drag żaglowy, wsparty ukośnie o maszt wzdłuż statku od strony rufy" Ślm 19; ros. gafiel f. z hol. gaffel, z epoki Piotra I, Meul 64, Smir 83; niem. Gaffel z d.niem., nl., wsch.fryz. gaffel: "gaffel op boejers en Smaken" Winsch /1681/; w tekstach w.niem.: "Gabel" /1627/, "Gaffel" /1732/ K1S 293; pol.skrót. gaf - możliwe zapoż. z ang. gaff łucz term 94;

gik "albo bom, część omasztowania, drewno opierające się jednym końcem o maszt, drugim zawieszona na linie" Zar 7; zapoż. z ros. gik 'ts' ≤ hol. gijk Meul 67; niem. Gieck /od 1720 r./, Giik, Giwe Däh. Pomm.Wb. /1781/ z nl. gijk 'Leesegelspiere' K1S 314, łucz term 95;

stenga - "nastawa górna masztu"; "sten- przybranka, charakteryzująca takielunek stengi. A zatem: sten-sztąg, sten-wanty, grot-sten-farduny itp. "Zar 18; (mówią lub piszą:) stenga (ros. stieńga) - (zamiast:) szpir (nadstawa masztu) Śl.rus. 6; ros. stenga, stieńga, wcześniej steng /od 1714 r./ z hol. steng lub niem. Stänge, por. hol. groot steng \supseteq ros. grotstieńga, hol. bramsteng \supseteq ros. bramstieńga Meul 201, Smir 282; niem. Stange, śr.d.niem. stänge obok d.niem., wsch.fryz stenge, śr.nl. stenghe, n.nl. steng KIEW 739; w zn. mors. Stengel 'łodyga' i 'przedłużenie masztu': "Stengel" /1627/, "Stange" /1631/ KIS 750, łącz term 81; szpir 'przedłużenie masztu' Ślm 64, łącz term 82; niem. Spier z d.niem.: "spehren", "Spiere" /1742/ KIS 736; śr.d.niem. spīr 'małe ostre zakończenie', angl.sas. spīr, st.nord. spīra, pñ.fryz. spīr w zn. mors. Sch 124;

szpryt, "wypierak, część masztowizny, mianowicie obła sztuka drzewa, umieszczona ukośnie do stebra (słupa masztowego) i służąca do rozpinania żagla" Ślm 64, łącz term 94; d.niem. spriet 'Segelstange' wsch.fryz., pñ.fryz. sprēt, śr.d.niem. sprēt; w zn. 'drzewce na bukszprycie' łączy Kluge z angl.sas. spreot i nl. spriet 'antenna, lignum transversum in malo' Kil /1599/ KIS 740;

saling "wieżba łącząca głowę (top) masztu ze stengą, albo głową stengi, z bramstengą" Zar 17; (mówią:) saling (zamiast:) szląg Śl.rus. 5, łącz term 86; ros. saling /1720/ Smir 269, z hol. zaling lub d.niem. saling Meul 241; niem. Saling (*Salung?), Sahlingen Röd /1796/ poświadczony w d.niem. i wsch.fryz., co odpowiada w.niem. Sattelung (por. w pol. kalce semantycznej: siodło); zapisy wskazujące na nl. pochodzenie: "Seeling" /1668/, "Saaling" /1702/ KIEW 674; flis. szląg wygląda na zasymilowaną postać środk.w.niem. *S(a)lung, -ung \supseteq pol. gw. -Ńnk, -ąnk, -onk;

bukszpryt "albo buszpryt - maszt pochyły wystający nad wodę na przodzie okrętu" Zar 3; bukszpryt Kozł 242, Ślm 11, Ber 20, SłMKT III 2030, 2410, 2507, 2737, Demb 11, MLM 39, IE 36; niem. Bugspriet Röd I 406, Paasch 355, d.niem. boogspreet; najwcześniejsze

zapisy: "eyn baghspret", "bughspret" /1465/ K1S 160; nl. boegspriet , /od 1599/, w tekstach w.niem.: "Boegh-spriet" /1629/, "Bugspriet-Mast" /1726/ K1S, niem.-hol. "Bughspret" ("bugspriet") NnJ 71; nl. boegspriet ≅ w.niem. Bugspriet, norw., dun. Baugspryd, szw. bogspröft, fr. beaupré, ang. bowsprit, ros. bugszprit, buszprit, bokszprit /1720/; buszprit łączy Smirnow z ang., Meul 37;

bukszpir 'przednia nastawa (przedłużenie) bukszprytu' Zar 3; bukszpir "mniejsza sztuka (drewna) od szpira, prosta, rdzenna i zdrowa, od 8 - 10 sążni długa" Hacz 322; bukszpir, klinodrag 'nadstawa czyli przedłużenie bukszprytu do rozpinania żagli trójkątnych' Ślm 11, łucz term 76; Kluge notuje jedynie Backspier w innym zn. i etym.; wygląda na twór analogiczny, por. nl. boeg Witsen 585 ≅ w.niem. Bug, duń. Boug, norw. boug Ginn II 485; niem. Spiere 'drzewce masztowe', późno-śr.d.niem. spir, śr.d.niem. spīr 'ostre, małe zakończenie', angl.sas. spīr 'pęd, wypustka, latorośl', st.nord. spīra 'cienkie drzewce' K1EW 726;

fokmaszt 'pierwszy maszt od dziobu' MLM 72, Pr 13, skrót. fok, w.niem. Fockmast odpowiada nl. fokkemast Winsch /1681/, por. niem.-hol. "Focke mast" /1670/ NnJ 75; najstarszy zapis z d.niem. "fokkemast" /1464/ Danziger Urk. (Hans.Urkund. IX 95) K1S 280; nl. focke-mast Yk 167 /1697/, fokkemast Winsch ≅ w.niem. Fockmast Röd II 166, dun. Fokkemast, szw. fokkemast, ros. fokmačta Meul 133, Ginn II 490;

formaszt, fokmaszt Zar 6; niem. Vormast /1678 - 1909/ K1S 573, Fock-Mast Röd II 166; niem.-hol. Voor Mast /1670/, por. też formars, wymieniany wśród pożyczek niderlandzkich: "Voormarsch" 43 /1670/, formars // fokmars Zar 6; nl. voormars Röd II 154 ≅ w.niem. Vormars /1723/ K1S 811; ros. formars i pochodny formarszeil (u Piotra I) Smir 312, Meul 133, Ginn II 527;

fokstenga. SłMKT-III 2038, forstenga Zar 6; niem. Fock-stange (1669), Focke-Stenge /1730/ K1S 282; niem. "Forstangen" /1676/, "For-Stenge" /1702/ K1S 812; nl. voor-steng, fok-steng Röd II 706;

nl. voorsteng \cong w.niem. Vorsterenge, dun. Forstaeng, szw. förstäng,
ros. forstieręga (u Piotra I) Meul 201, Ginn II 527;

grotmaszt, grotamaszt, skrót. grot "na statkach dwumasztowych - maszt większy, na trzymasztowych żaglowcach - środkowy..."
MLM 88, Pr 13; grot- "przybranka, charakteryzująca części masztowania, takelunku i ozaglenia grot-masztu. A zatem: grot-reja, grot-marsel, grotbramsel, grot-wanty, grot-sztagi, grot-stenga, grot-mars, grotgaftopsel, grotbramreja itp." Zar 7; nl. de groote mast Yk /1697/ \cong ros. grotmačta Meul 79, Ginn II 493;

grotmars Zar 7, SłMKT III 2054; niem. das grosse Mars Röd II 154, Grossmars Paasch 375, K1S 329; nl. de groote mars Yk 178; nl. groote mars \cong w.niem. Grossmars, ros. grotmars Meul 79, Ginn II 493;

grotmarsreja, grotmarsareja SłMKT III 2429: wtórna gniezdna (grotmarsareja dolna), reja B2 (druga od dołu), niem. Grossuntermarsrah, ros. niżnij grot-marsa-riej; poz. 2430: wtórna nadgniezdna (grotmarsareja górna), reja B2 górna (trzecia od dołu), niem. Grossobermarsrah, ros. wierchnij grot-marsa-riej; grot-marsareja górna, marsreja górna grotmasztu Pr 14; niem.-hol. "Die Groote Mars Raa" /1670/ NnJ 102, 109; nl. grootmarseree \cong w.niem. Grossmarsraa /1843/ K1S 329, ros. grotmarsariej Meul 259;

grotstenga 'pierwsze przedłużenie kolumny grotmasztu' Pr 13, grot-stenga Zar 7, wtórniak gniezdny (grotstenga) SłMKT III 2056; niem.-hol. "Große Stenge" /1670/ NnJ 77, niem. die grosse Stenge Röd II 706, Grossstänge Paasch 370, Großstenge /1843/ K1S 331; nl. de groote steng Yk 174, groote steng \cong w.niem. Grossstenge, ros. grotstieręga Ginn II 493;

bramstenga 'drugie (licząc od dołu) przedłużenie kolumny masztu' Pr 13 ; bram- "przybranka, charakteryzująca masztowanie, takelunek i żagle, znajdujące się bezpośrednio nad stengą masztu (bram-reja, bramżagiel /bramsel/, bram-brasy, bramtopenanty itp.) "Zar 3; bramstenga SłMKT III 2042, Ber 19; niem. die große Bram-Sten-

ge Röd II 707, Bramstänge, Groß- Bramstänge Paasch 371; "Bramstenge" /1668/ K1S 138, "Bram Stänge" /1670/ NnJ 70; nl. bramsteng ≧ w.niem. Bramstenge Röd II 707, ros. bramstienğa Ginn II 486;

bezanmaszt 'tylny maszt na trzy- i więcej masztowym żaglowcu' MLM 29, Pr 14, Zar 2, Ślm 9, SłMKT III 2420, Demb 10, bezańmaszt Ber 17; niem. Besahnmast Röd II 166, K1S 91: "bißan Masten" /1629/, "Besaan- Mast" /1730/; nl. bezaan-mast Yk 173, bezaansmast ≧ w.niem. Besanmast, ros. bizań-máčta, wcześniej bezan-maszt /1720/ Smir 58, Meul 31, Ginn II 484;

krzyżstenga 'stenga na bezanmaszcie' SłMKT III 2068, krzyżownica Stad 35; krejs-, bezan- stenga Zar 10; niem. Kreutz-Steng(e) /1673/ K1S 490, Röd II 706; nl. kruissteng Wunsch /1681/ Ginn II 503;

krajcreja 'reja na tylnym maszcie' Ślm 53; krzyżreja SłMKT III 2098; niem.-hol. "Kreutzrah" /1670/ NnJ 81; niem. Kreutzraa Röd I 327, K1S 489: "Creutz-Ree" /1702/, Kreutzrah Paasch 379; nl. kruisraa Röd I 327;

bagenreja, beginreja 'dolna reja na tylnym maszcie pełno-rejowca', bagen-reja Mil 55; niem.-hol. "Bagien-rah" /1670/ NnJ 68; niem. Bagien-Raa Röd II 327; K1S 78: niem. "Begynen-Ree" /1702/; nl. bagijnera Wunsch /1681/, beginjree Witsen 484, begijn-ree Yk 192; nl. bagijnree ≧ ros. beginrej, begenrej Ginn II 482;

grotbramstenezelhof 'okucie łączące dół bramstengi ze szczytem przedłużenia kolumny grotmasztu'; dyby wtórniaka wyższego SłMKT 2061, ros. grot-bram-stień-ezelgoft ≦ nl. grootbramsteng(e)zelhooft ≧ w.niem. Grossbramstängeeselshofd.

Ożaglowanie

Terminy podstawowe: fokżagiel, skrót. fok Zar 6, SłMKT III 2275, Ber 28, MLM 71, IE 77, fokżagiel Ślm 18; niem. Fock, "Fock-Se-gel" /1707/ Röd II 588; K1S 278: "focken takel" /ok. 1500 r./; nl. fok ≧ w.niem. Fock, szw. fock, dun. fok, norw. fok, ros. fok, fokzejl z nl. fockzeil Meul 62, Ginn II 490;

grotzagi el, skrót. grot Pr 15, MLM 88; w.niem. Großsegel /1788/, Grotsegel /1875/ K1S 331; nl. groot, grootzeil Wunsch \cong ros. grot /1720/, Meul 73;

bez an 'żagiel na tylnym maszcie', bezañ Ber 17, byzan Ślm 12; nl. mesane, missan /1487/, bezaan /od 1567/ \cong w.niem. Besan /1664/, norw., dun. Mesan, ros. bizañ, bezañ /1720/, Meul 31, Ginn II 484;

krej sel, krejżagi el Zar 44, krzyżżagi el SŁMKT III 2296; niem. Kreuzsegel Röd II 590, K1S 489: "Creutzsegel" /1627/; nl. kruisseil Wunsch /1681/; nl. kruiszeil (kruisel) \cong w.niem. Kreuzsegel, dun. Krydsseil, krysssegel, ros. krjujsel, krjusel', starsze krejżjel' (dial. flam.?) z epoki Piotra I, Smir 166, Meul 116, Ginn II 503; nl. kruis, ros. kriest ("kriest u kanatow") // krzyż wygląda na polonizm Meul 113, Vasm II 388;

Terminy przyswojone jako proste (dwu- i trójmorfemowe): blind, blinda 'żagiel podnoszony na blindrei pod bukszprytem na dawnych żaglowcach' MLM 30, IE 29; niem.-hol. "Blinde" /1670/ NnJ 69; niem. Blinde m.f. Röd I 313, K1S 104: "Boven vnd vnterblende" /1627/, "eine Blinde" /1669/, "die grosse Blinde" /1702/; nl. blind f., grote blind, kleine blind, boovenblind Wunsch /1681/; nl. blind(e) \cong w.niem. Blinde, dun. Blinde, szw. blinda, ros. blind, blinda, blindzejl' (z hol. blindzeil) Meul 33;

bonet "albo lesel - żagiel pomocniczy, podnoszony przy pomyslnych wiatrach na końce rei żaglowych okrętów" Zar 3, Ślm 9; niem.-hol. "Bonnet" /1670/ NnJ 69; niem. Bonnet Röd I 350, K1S 116: "bonnith" /1462/, "Beneet" /1627/, "Bonet" /1638/; bonit 'artemon' Chytr 227; ang. bonnet (już od 1400 r.), nl. bonnet Wunsch /1681/ ze st.fr. bonet, pośrednictwo jęz. nl. (\rightarrow pol.) w XVII w.;

bramsel, bramżagi el 'prostokątny żagiel rejowy, podnoszony na bramrei' MLM 37, Zar 3, SŁMKT III 2281, Ślm 10; niem.-hol. "Bramseyl" NnJ 70; niem. Bram-Segel Röd II 583, K1S 136: "Bramsegel" /1673/ ; nl. bramzeil = d.niem. bramseil 'trzeci (licząc od dołu)

żagiel na grotmaszcie'; por. też formy oboczne "Brandsegel" /1631/,
nl. brandzeil /ok. 1700 r./ Kluge łączy z ang. brant 'wysoki, stromy'
KIS 140; nie wykluczone adideacje w rodzaju niem. brummen, śr.d.niem.
brammen 'mruczeć' (od odgłosów żagli na wietrze?) KIEW 104, por. kasz.
bramtop 'rodzaj instrumentu muzycznego', postaci oboczne brantop,
brumtop i in. Hinze 131; por. też odrębną etymologię st.frank. *brand
'páląca się głównia (na koszu przymasztowym?) jako znak rozpoznawczy'
KIEW 95; nl. bram- w złożeniach bramrahe, -segel, -stange w związku
z nl. pram 'Prunk' ('okazały, wspaniały') Kluge, op. cit.;

bryfok 'czworokątny żagiel rejowy, podnoszony wraz z reją
przy pełnym wietrze na fakmaszcie szkunera' IE 34, MLM 38; bryfok
Zar 3, także brejtfok Fisch, łucz term 111; niem.-hol. "de Brede
Focke"? /1670/ NnJ 116; niem. Breitfock (d.niem. breefock), Brefock
Röd I 385; "Breitfocke" /1638/ KIS 279; nl. breefok /w XVII w./ ≧
ros. brifok /1720/ Meul 48; w zw. etym. z breit 'szeroki', st.fryz.
brēd, śr.nl. breet(d), n.nl. breed, norw. brei(d) KIEW 98;

kliwer "żagiel trójkątny, rozpinany nad bukszpirem w sztabie
statku i chodzący po sztaku" Ślm 26; kliwar (?) "przedni żagiel trój-
kątny, chodzący po sztaku" Zar 9; kliwer MLM 119, Pr 14; niem.
Klüver Röd /1794/, KIS 462: "Ein Klüfer- oder Auslieger-Seegel"
/1732/; nl. kluiver (: klieven 'dzielić') Wunsch /1681/ ≧ w.niem.
Klüver, dun. klyver, szw. klyvare; ros. klivier, starsze kliwier
u Piotra I /1720/ Smir 144 z nl. kluiver lub d.niem. Klüver Meul 102;

lizel, lisel, lizle, lisle pl. 'żagiel wytykowy', 'dodatkowy
żagiel rejowy, stawiany na wytyku mocowanym do noku rei, najczęściej
na kliprach' IE 458, MLM 315, gw. lezle, łucz term 110; niem. Leese-
gel /1702/, KIS 529: "Leidtsegel" /1590/, "Leitsegel" /1671/; nl.
lijzeil Wunsch /1681/, wcześniej lystzeil; nl. lijzeil ≧ w.niem.
Leesegel, ros. lisjel', wcześniej lejzejlej Ust mors /1720/ z hol.
lijssel, lijzel Smir 176, por. też ros. lej zeil' gałs z hol. lijzeil-
hals Meul 123; por. niem. Lee 'burta zawietrzna', w tekstach w.niem.
"auff Ly" /1627/, d.niem. lē, n.nl. lij 'ts' KIEW 429;

marsel, marszagięł "zagięł prostokątny rozpięty na marsrei..."
MLM 161; marsel SłMKT III 2276, Grab 108; mar(s)-zagięł Śłm 34; niem.
Mars-Segel Röd II 582; K1S 571: "Mars segel" /1598/, "Mars-Seyl"
/1629/; niem.-hol. "Marschseyl" 19 (= "Marsch Sägel" 13, "Marsch
Segel" 26) NnJ 84, łucz term 112; nl. marszeil Wunsch \supseteq w.niem.
Marssegel, norw. Męrsseil, dun. Mersseil, szw. męrssegel, ros. mar-
sel' Ust mors /1720/ Meul 133, Smir 188, Matz 251;

sztafok "wielki zagięł skośny trójkątny, rozciągający się
po foksztagu" Zar 19; sztafok, sztag-zagięł kolumny fokmasztu Pr 15,
MLM 268, IE 371, sztafok (sztagfok) łucz term 108; niem. Stagfock
Röd /1794/, K1S 280: "Stach-Focke" /1668/; "Stackfock" // "Stagfock"
/1847/; ros. fokařtag 'lina, do której przymocowany jest fok' z hol.
fokkestag Meul 197; ros. sztag /1720/ z hol. stag, por. niem. Stag,
Smir 334;

sztag zagięł, "albo sztaksel - trójkątny zagięł skośny, cho-
dzący po sztagu" Zar 19; sztaksel, sztag-zagięł Pr 14, MLM 168, IE 371,
łucz term 103; niem.-hol. "Stachseyl" NnJ 91; niem. Stagesegel Röd II
575, K1S 744, "Stagsiegel" /1673/; nl. stagzeil /1858/ \supseteq ros. sták-
sel' /1894/, řtagssel' /1848/ Meul 396, Ginn II 521;

topsel, "top-zagięł, albo gaftopsel - czworokątny lub trójkąt-
ny zagięł skośny, rozpinający się między stengą a gaflem" Zar 20;
topzagięł Śłm 69, łucz term 116; "topzagięł rejkowy, zagięł rejkowy
topstengi; topsel rejkowy, topzagięł gafłowo-rejkowy, zagięł gafł-
owo-rejkowy topstengi; zagięł rozprzowy czworokątny topstengi; zagięł
rozprzowy trójkątny topstengi" Pr 15; topzagięł, skośnik górny
SłMKT III 2562; niem. Toppsegel /1771/; K1S 788: "die drey Döpf und
zwen Leidtsegel" /1590/, "das Topsiegel" /1638/; niem.-hol. "ein Top
Segel" /1670/ NnJ 115; nl. topzeil [wym. topsel], pl. topsels \supseteq
ros. topsel' (Bal, Miel), starsze top zejl raa 'rejka tops(e)la' Ust
mors /1720/, Smir 292; ros. topsel' z hol. topzejl lub ang. topsail
Meul 214;

trajsel "czworokątny żagiel skośny, rozpinający się między masztem, gaflem, gafem i gikiem" Zar 20; trajżagiel "żagiel czworokątny, rozpinany między masztem (krajcmasztem), gafiłą i bumem" Śłm 69, łucz term 101, 109; trajsel 'trójkątny żagiel sztormowy' MLM 281, IE 390; ang. trysail [wym. 'traɪsl] → niem. Trysegel /1904/, [wym. 'traɪzegel] → trisjel' (na wzór zapożyczeń holenderskich typu marsel, topsel), pożyczka wzrokowa (wymowa doliterowa) K1S 787;

trumsel "czworokątny żagiel fregaty stawiany na najwyższej rei" IE 401; żagiel szczytny (trumsel) SłMKT III 2286, łucz term 116; zapożyczenie z ros. triumsiel, utworzone na wzór holenderskich nazw żagli: *trium(f)zeil? 'żagiel triumfalny'?, może w związku z zapoż. nl. trjum 'pomieszczenie okrętowe' Vasm IV 112;

Terminy złożone (wielomorfemowe): forbramsel Zar 44, Grab 52, fokbramsel SłMKT III 2481, Grab 51, fok-bramsel, fok-bram-żagiel, żagiel bramstengi fokmasztu Pr 15; forbramżagiel Zar 44; niem.-hol. "Voorbramseyl" /1670/ NnJ 94; niem. Vorbramsegel Rōd II 589, K1S 137: "die Gy-Touwen des Vor-Bram-Segels" /1702/; nl. voorbramzeil Rōd II 589 ≧ w.niem. Vorbramsegel, dun. Forbramseil, szw. förbramsegel, ros. forbramsel' /1858/ Meul 46;

formarsel // fokmarsel Zar 6, SłMKT III 2278, formarsżagiel Zar 44; niem.-hol. "Voormarschseyl" /1670/ NnJ 95; "fok-dolny-marsel, mars dolny fokmasztu; fok-górny-marsel, mars-żagiel górny fokmasztu" Pr 15; niem. Vormarssegel Rōd II 589, K1S 811: "Vor-marschsegel" /1675/; nl. voormarszeil ≧ w.niem. Vormarssegel, dun. Formærseil, szw. Förmårssegel, ros. formarsel', starsze formarszeil' (u Piotra I) Smir 312, Meul 133, Ginn II 527;

grot-marsel Zar 7, SłMKT 2289, grotmarsżagiel Zar 44; "grot-dolny-marsel, mars-żagiel dolny grotmasztu; grot-górny-marsel, mars-żagiel górny grotmasztu" Pr 15; niem.-hol. "Groß Marschseyl" /1670/ NnJ 76; nl. groot mars-zeil Rōd II 567 /1794/ ≧ w.niem. Grossmarssegel /1807/, dun. stor Maersseil, szw. stor mårssegel, ros. grot-marsel' ≧ pol. grotmarsel Ginn II 494, K1S 329;

grotbramsel Zar 7, SłMKT III 2486; grotbramsel, żagiel
bramstengi grotmasztu Pr 15; niem.-hol. "Großbramseyl" /1670/ NnJ
76; niem. Grosse Bram Segel Röd II 588, K1S 329: "Großbramsegel"
/1900/; nl. grootbramzeil /1794/ \geq w.niem. Grossbramsegel, dun.
stor Bramseil, szw. bramsegel, ros. grotbramsel \geq pol. grotbramsel
Meul 46, Ginn II 493;

krzyżbombramsel SłMKT III 2296; ster-bombramsel, ster-
bombramżagiel, żagiel bombramstengi stermasztu Pr 15; ros. kriujsbom-
bramsel \leq nl. kruisbovenbramzeil Meul 113 \geq w.niem. Kreuzoberbram-
segel; dun. Bovenkrydsbramseil, szw. bofvenkryssbramsegel Ginn II
486; ros. křest- // kriu(j)s- z hol. // křyř- polonizm?;

grotstensztaksel, więźnik wtórny gniezdny, trójkąt B2
SłMKT III 2310: ros. grot-stień-řtaksiel', niem. Grosstāngestagegel
z hol. grootstengestagezeil Meul 72; pol. grot-stensztaksel, sztag-ż-
giel stengi grotmasztu Pr 15;

Olinowanie (stałe, półstałe, ruchome)

Terminy proste (jedno- i dwumorfemowe). br a s, brasy pl. "liny,
idące od noków (końców rei), dla obracania ich w płaszczyźnie pozio-
mej" Zar 3, Ślm 20, SłMKT III 2247, Ber 19, łucz term 128, Pr 17;
niem. Brasse f., Brassen pl. Röd I 372; K1S 142; "Brassen" /1702/;
nl. brassen Yk 222, Witsen 486 \geq w.niem. Brasse, dun. Bras, szw.
brass, ros. bras /1720/ Meul 47, Ginn II 487;

dirka, dirk 'lina utrzymująca w odpowiedniej wysokości nok bo-
mu żagla gaflowego' IE 55, Głow 179; dirk, dyrk Stad 18, Demb, dirka
A1, Grab 39, M; niem. Dirk m. Röd /1794/, d.niem. Dirk, skróc. od
imienia własnego Dietrich K1S 186; nl. dirk, dirkval, ros. derik Ust
mors /1720/, dirkfal L. /1856/, Meul 54;

fał 'lina takielunku ruchomego służąca do podnoszenia żagli
i części omasztowania' MLM 69, IE 74; Pr 16: gafel-fał, fał gafla,
pik-fał, fał piku gafla, fok-pik-fał, fał piku gafla fokmasztu itd.;
fał "lina do wyciągania skośnych żagli do góry (kliwerfał, sztak-
sel-fał, gaftopsel-fał, bomkliwer-fał)" Zar 5; Śl.rus. 3: (mówią:)

fał (zamiast:) fal, tryska; fał (fal) łucz term 130; kasz. fala 'lina do podciągania żagla' Lor PWB I 182, prus.niem. fal, fāl, faul Hinze 183; niem. mors. Fall, K1S 240: "blindefalle" /1564/, śr.d.niem., śr.nl., n.nl. val K1EW 181; nl. val \supseteq ros. fał /1720/ Meul 183; pol. fał \leq w.niem.? Fall m., por. też ang. fall, dun., szw. fal Vasm IV 183;

hals Zar, gals Str, als Yacht, halza Ślm 'linka trzymająca przedni dolny róg żagla skośnego lub dolne rogi żagla rejowego do przodu' łucz term 131; 'przedni dolny róg każdego żagla' Zar 7; chwył (hals) również w zn. 'położenie statku w stosunku do wiatru' SłMKI VI 7367, Ber 32, Demb 20; Śl.rus. 4: (mówią:) hals (ros. gals), zamiast: halza; niem. "Hals m. eines Segels" Röd I 691, K1S 349: "Hals" 'róg żagla' /1673/, wsch.fryz. "Halsgaten" /1882/; nl. hals een zeil Röd I 691 \supseteq ros. gals /1720/ Smir 80, Meul 75; wym. als być może gwarowa, por. kasz. als, přealzovac ('bałd zrobić') Budz (m-6), Hinze 100; mimo późnych /z XVII w./ zapisów możliwy wcześniejszy rodowód, por. st.nord. halsa, st.fryz.? hals 'róg żagla', dial. ang. halse wskazuje na germ. *halsa- K1EW 284; na tendencję do pluralizacji (dualizacji) wskazują formy niem.-hol. "Halsen" pl., NnJ 78;

lik 'wzmocniona kraweść żagla, przeważnie obszyta linką - likliną' IE 159; liga 'lina, którą się obszywa żagiel dla nadania mu mocy' Zar 11; lika (liga) Ślm 31, liklina Ber 45, Demb 29, Grab 92; niem. Leik eines Segels Röd II 44; Leik, Liek Paasch 481, Teckl 454; K1S 542: "leykes" pl. /1431/ Danziger Urk. (Hans.Urkund. VI 900) "Lick" /1702/; nl. lijk Wunsch /1681/ w etym. zw. z łac. ligāre 'wiązać'; niem.-hol. "Luck" /1670/ NnJ 82; nl. lijk Witsen, lyk Röd \supseteq ros. lik w zn. IV z hol. lijk lub d.niem. liek, śr.d.niem. līk 'ts' Vasm II 496; por. niem. Leiche m.in. w zn. 'szybki korpus', st.sas., st.fryz., st.nord. līk, śr.nl. lijc, n.nl. lijk, szw. lik, dun. lig, goc. leik 'ts' od germ. *līka-, por. lit. lygus, st.prus. polīgu 'gleich' ('równy') od rdzenia *lig- 'kształt' K1EW 432;

r e f, refy pl. "części żagla, które zwija się przy silnym wietrze" Zar 16; rafa Stad 47, refa Ślm 52; refy // troki Tur PM 128, ref Stok 74; ref (skrót) SłMKT III 2797, gw. flis. ryf "toż co popusta" Ślr 130, kasz. rifa 'liny do wyciągania sieci (rybackich)' AJK 4, 50, Hinze 404; niem. Reef Röd II 359, KIS 659: "Riffen" /1780/, "2 Reefen" /1794/; nl. rif Witsen 506, reef Röd \supseteq w.niem. "Reef", "Reff" /1850/, dun. Reev, Reb, szw. ref, ang. reef, ros. rif z hol. lub ang.; ros. ref /1720/ z hol. reev Meul 165, Vasm III 476, 486; etym. Kluge łączy ze st.nord. rif 'żebro', verb. rifa '(po)wiązać' KLEW 590;

r e p - "nazwa linki o stałym określonym przeznaczeniu, np. bojrep" Demb; kasz. rep 'powróż'? Lor GP 205, repnqc 'uderzyć' Hinze 400; niem. Reep Röd II 363, KIS 656: "Reep" /1821/, w licznych złożeniach: Boje-, Fall-, Steur-, Talje-, Windereep; niem.-hol. "Reep" /1670/, nl. reep Röd II 363 \supseteq ros. rep /1720/ Meul 163, Ginn II 514; w.niem. Reif, śr.d.niem. rep, nl. reep, st.fryz., angl.sas. rāp, ang. rope, st.nord. reip KLEW 592; por. też ref;

s p l i s, "albo splot - połączenie dwóch lin ze sobą za pomocą odpowiedniego splecenia ich pokrętek; splisować, spleść,połączyć splisem dwie liny" Zar 18; Śl.rus. 6: splis, splisować (ros. spliesień, splisniwat) (zamiast:) szpicunek, szpicować; splot, szplajs, splis 'stałe połączenie dwóch lin przez splecenie...' WEP; szplajs, szplajsowanie Mz; splot, ang. splice, niem. Spleiss, Spliss, Splissung, ros. spliesień SłMKT VI; szplajs 'splot liny' Grab, Demb; szplajsować Ber; niem. splissen /1702/ odpowiada nl. splissen Kil /1599/; fli-sackie formy oboczne splitzen /1795/, spitzen, spiesen (na łacie) Weber /1871/ KIS 739; niem. Splissung 'splecenie dwóch lin' Röd = d.niem. splisse, *splissing, wsch.fryz. splisse Doorn /1884/; nl. splitsing \supseteq ros. spliesień Meul 193, por. też d.niem. Splitseisen, wsch.fryz. splissiser 'włókno do splatania zakończeń dwu lin' /1847/; pol. mors. splis \leq ros. \leq hol. = d.niem. // pol. flis. szpicunek pod wpływem w.niem. Spitzung // mors. szplajs 'splot' \leq w.niem. Spleis /1880/ KIS 739;

s p r i n g 'cuma odchodząca od statku' Ber, szpryng "stanie na dwóch kotwicach, z których jedna jest zanurzona z nosa, druga z rufy..." Zar 19; szpring - spring 'lina przytrzymująca zacumowany statek...' IE 371; cuma szpringowa, szpring Pr 12; niem. Spring /1850/, "die Springe" /1807/ K1S 740; nl. spring L /1857/ \supseteq ros. špring V. /1894/ Meul 195; inter.: ang., dun. spring, hiszp. esprin, wł. spring Webb 15;

s t r o p "ucho z liny lub sznura zrobione" Zar 18; peęta (strop) bloku SMKTI VI 7162, chwytnia 7715; sztrop, linochwyt "peęta z postronka lub łańcucha do umocowania masztowizny i innych celów" Ślm 66; Grab 176, MLM 261; "strop linowy, łańcuchowy, jednoramienny, dwuramienny..." Pr 12; niem. Stropp Rđd II 750, Paasch 494; K1S 767: "ein Strop" /1702/; nl.-niem. "Strop" NnJ 92; nl. Strop Winsch \supseteq ros. strop V. /1894/ Meul 207, Ginn II 522; stare zapoż. zach.germ. z gr.-łac.: gr. stróphos \rightarrow łac. stroppus, struppus 'sznur, rzemień' \rightarrow wł. stroppo, hiszp. estrovo, fr. étrope \leftarrow (st.fr.) \rightarrow (st.fryz.?) \rightarrow angl.sas. stropp, ang. strop, strap, śr.nl. strop(pp), n.nl. strop; pñ.fryz. \rightarrow wsch.fryz. \rightarrow śr.d.niem. strop, d.niem. strüppe K1EW 758; Št \leq d.niem. scht \leq st Fr, Kleczk rec;

s z k o t "tylny, dolny róg żagla, także lina służąca do wyciągania tego rogu" Zar 18; ciąg (szkot) ŚLMKT III 2319, neol. peęnica Kleczk rec, SO, R 9, 10; szoty (szkoty) pl. Ber. Vil, TB; peęcina żagla, niem. Segelschot Tech II 499; szut Ślm 66, Stad 52, Śl.rus. (mówią:) szkot, zamiast: szut; flis. szuty pl. Hacz 386, łucz term 132; flis. szota czyli rabenda Kost /1817/; współczesne: szot, szoty, szkot [!] IE 371; szot, "szot latacza, bomkliwer-szot, szot bomkliwra (...), fok-bombramszot, szot żagla bombramstengi fokmasztu" itd. Pr 17; stp. szut, szuta, szuty pl. /1611/ W. Łoziński, Broc Morze₁ 208, Haur /1679/; gw. kasz. szut, szuty Śl.kasz. 67, fokłov'šót 'szot fok-żagla' i in. Budz, Hinze 449; niem.-hol. "schoten" pl. /1670/, niem. Schoten eines Segels Rđd II 503, K1S 703: "die Schooten" pl. /1702/; nl. schoot Witsen, Winsch \supseteq ros. szkot, starsze

Šxot Ust mors /1720/, Smir 341, Meul 181; inter. ang. sheet [šit], w.niem. Schot [šot], hol. schoot [shōt], fr. écoute [éku(t)], hiszp., port. escota [eskota], wł. scotta [skotta] Ginn II 517; szot // szkot w zw. etym. z niem. Schoß, śr.d.niem. schōt, śr.nl. scoot m., scōte f., st.fryz. scāt m., angl.sas. scēat 'róg, ostre zakończenie' KIEW 677; flis. szut(a) r.ż. Linde; kasz. šót Hinze łączy ze śr.d.niem. schōte f. Hinze 449;

s z t a g 'lina podtrzymująca maszt z przodu' Zar 19; wież przednia (sztag) ŚlMKT III 2143; sztag "lina stalowa olinowania stałego, biegnąca w płaszczyźnie symetrii statku żaglowego..." IE 371, Demb 50, Grab 189, MLM 268, łucz term 124; sztag, "sztag rozporowy, sztag kolumny masztu" itd. Pr 15; sztag, sztaga, masztowy odciąg osiowy WEP; Śl.rus. (piszą:) sztag (zamiast:) sztak; flis. sztak /1739/ Bursz 767, staczek zdrob. (: stak?) Kost /1817/, stachja, stachje pl. (na Niemnie) Glog 50, Ślr 111, sztak lub uzda Kozł 524; flis. i gw. kasz. stach Śl.kasz. 57, kasz. stach ≤ d.niem. stach, flis. sztak ≤ d.niem. żegl. Stag Kleczk; niem.-hol. "Stach" /1670/ NnJ 91; niem. Stag Rōd II 678; najstarsze zapisy d.niem.: "hovetstech" /XV w./ Greiswalde Glossen; "stach" /1464/ Danziger Urk., "Stag" /1673/ KIS 743; nl. stag, stagen pl. Witsen /1671/ ≥ ros. sztag /1720/ Smir 334, Meul 197, inter.: śr. d.niem. stach, nl. stag, angl.sas. stæg, ang. stay, st.nord. stag; fr. étai zapoż. ze st.frank. *stag KIEW 736; na skutek procesów asymilacyjnych (ubezdzwięcznienie w wygłosie) kontaktują ze sobą dwie odrębne etymologie: niem. Stag n., germ. *stak-: *stek- od pie. *stā- 'stehen' ('stać'); niem. Stake f. 'pal, ostro zakończone drewno', germ. *stakan-, od pie. *steg- 'draż, belka' KIEW 737;

t r o s 'gruba lina do holowania sieci lub statku' Ber 78, niektórzy mówią troc Ślr 121, troslina SW; Śl.rus.: (mówią:) tros (zamiast:) trosa, wązyszczce (mocna lina pociągowa) Ślm 70, niem. Trosse - pol. przewieź Stad 61; flis. trosa Bursz, Walig 234: "Strossa"; kasz. trosa Hinze 501; niem.-hol. "Troß" /1670/ NnJ 61; niem.

Tross Röd II 811, Irosse f. Paasch 495; K1S 796: "trossen" /1464/
Danziger Urk. IX 95; nl. tros 'lina do holowania' Kil /1599/, z fr.
trousse 'lina', śr.d.niem. trosse, trotze Sch-L. IV 616; nl. tros
Wunsch /1681/ ≧ fr. drosse, wł. drossa, trozza, hiszp. troza, port.
troça, ros. tros, gw. archang. tros z nl. tros Meul 217, Ginn II
524;

tryl, trel 'lina do holowania statku' Bursz 781; tryl, rza-
dziej trel "pólka do ciągnięcia statku pod wodę", "ścieżka holow-
nicza, droga holna" Ślr 121; stp. trel, tryl: "Ścieżkę flisowską już
musisz zwać trelem" Klon Flis; "kiedy flis idzie w trylu, aby go
z lądu nie wciągnięto na wodę" Haur /1675/; kasz. trel 'linka, którą
obwiązują kamień u sieci' Śl.kasz. 65; niem. Treil Röd II 605, d.niem.,
wsch.fryz. treil, nl. treil 'lina holownicza' Wunsch /1681/, nl.
treilen 'fune navem trahere' Kil /1599/, wsch.fryz. treilen, gw.
prus.niem. treideln Fr II 410, K1EW 789, Broc Mich 177;

Zapózyczenia dwu- i trójmorfemowe (paradygmat żeński): buksa -
"lina służąca do ciągnięcia, czyli buksowania statku"; buksować
"ciągnąć statek na buksie, holować" Zar 3; Śl.rus. 3: (mówią:)
buksa (ros. buksir) zamiast: lina holna, trelówka; mówią: buksować
(ros. buksirowat') zam. holować, trelować, na zaciąg brać; ros.
buksirowat' /1720/ ≧ hol. boegseeren 'holować' Witsen, Meul 37;
buksa (: buksować?) wygląda na potoczny derywat wymienny; niem. bug-
sieren zapoż. z nl. XVI, XVII w. K1S 159; nl. boegseeren, wcześniej
/XVI w./ boesjaar(d)en, boechseerden z port. puxar 'ciągnąć, holo-
wać' ≧ łac. pulsāre 'uderzać' K1EW 109;

bulina 'lina służąca do podciągania ku przodowi nawietrz-
nych krawędzi czworokątnych żagli' Ber 20, Zar 3, Ślm 11; odchylnica
(bulina) SłMKT III 2399; niem. Bullentau? pol. trzymak Tur ŻP. /1922/;
bulina 'dodatkowa linka na jachtach do przyciągania rogu szotowego
(foka) do want' MLM 39; bulina (odchylnica) Pr 17; bulina (odciąg
dziobowy żagla) Smol Daw 32 (S. Ludwig); już w okresie Hanzy flaman-

dzkiej: "boechline" /1407/ 'lina przy dziobie statku, cuma', śr.nl. boech 'dziób statku'; niem.-hol., (wsch.w.niem.) "Boojeliene" /1670/ NnJ 69, NTPMJ 208; niem. Bulien, Buline, Buleine; najstarsze zapisy d.niem. z XV w.: "bolinc", "bolynen" /1464/ Danziger Urk. /Hans. Urkund. IX 95, K1S 163; nl. boech-lijne 'funis bolidis' ('loglina') Kil /1599/; nl. boelijjn 'odciąg dziobowy' Witsen 485 ≙ fr. bouline, wł. bolina, hiszp. bolina, port. bolina; w.niem. Buline, szw. bolina, norw. Boline; ros. buliń, wcześniej bulin /1720/ z hol. boelyn, boeling Smir 68, ros. bugleń na Morzu Kaspijskim, bugliń archang. gw. (ołonick.) buglina Kulik, Meul 9; nl. boelijjn (w XVII w. także boeling) odpowiada ang. bowline /1325/ i st.nord. bóglina /XIII w./ K1S 163;

g a j a 'lina ruchoma służąca do obracania w płaszczyźnie poziomej gafla, wytyku łodziowego, żurawików, bomu ładowniczego itp.' MLM 75; "gaja rei łacińskiej" Bocz 246, por. niem. Backspierengeie - pol. wodza wytyku (wytykbras) SłMKT 2590; "gaja bomu ładowniczego, g. wytyku, g. żurawika" Pr 12, 17, Mil 143; por. "więźcie boczne żurawia przymaszowego, ang. derrick guys, niem. Ladebaumgeien SłMKT III 2758; niem. Gei, nl. een zeil in de gei (o żaglu niezwiniełym, nieprzymocowanym do rei, gafla itp.), niem. aufgeien 'zagięł z pomocą gejtawy do rei przyciągać' Röd I 166, odpowiada temu wsch.fryz. gêj' de seils up, nl. geien, które Kluge łączy z ang. guide-rope i fr. guide; niem. Geie 'lina lub łańcuch do poruszania żurawika łodziowego' wygląda na późniejsze zapożyczenie z ang. guy 'ts', por. "die Gei an der Steuerbord" (Hamburg, 1832) K1S 309; pochodzenie wyrazu niejasne, por. st.fryz. gêia verb. m.in. w zn. 'przekroczyć', st.isl. geiga 'zmienić kierunek, skierować w bok', st.ang. for-gægan 'ts' Holt 34; por.niem. dial. geigen 'przemieszczać (się) tam i z powrotem' K1EW 241; por. też niem. Ger 'oszczep', 'wytyk', st.nord. geirr, germ. *gaizas K1EW 248; zob. też gejtawa;

gejtawa 'lina służąca do podciągania do rei dolnych rogów żagla rejdowego przy zwijaniu' MLM 82, np. "gejtawa dolnego mars-żag-

la" Pr 16; gejtaw r.m., gejtawy pl. (r.m., r.ż.) Zar 6; Śl.rus. (mówią:) gejtaw (ros. gitow, niem. Geitau), zam. hyslina, hysówka; kasz. găjtavə pl. Hinze 214; przyciąg (gejtawa) SłMKT III 2383; gejtawa (przyciąg) Ber 30; kasz. gejtawe (przeciagi) T.kasz.; w zbliżonym zn. pećina, (niem. Bauchgording, ang. bunt-line) Tech, Tur PM. /1921/ 128; ang. clew line - pol. giejtawa Mil 177; niem.-hol. "Gitau" /1670/ NnJ 75; niem. Geitau Rôd I 647, K1S 309: "Gy-Touwen" /1702/; stare zapożyczenie flamandzkie: "ghetouwe" /1407/, "getouwe" /1429/; "getawe" (1), "Gezeug" (5), "zeug" (1) /1522/, "getaue" (1), "gezeug" (5), "zeug" (1) /1611/; odróżnić należy: 1. śr.nl. getouwe, getauwe, getouw \geq nl. getouw 'sprzęt, narzędzie'; 2. śr.nl. ghetuuch, getuych, getuge, nl. tuig: st.w.niem. giziug, śr.w.niem. geziuc, ziuc, w.niem. Gezeug, Zeug; śr.d.niem. tuch 'materiał, wyposażenie, sprzęt', także w zn. mors. i flis. 'osprzęt', tj. 'ogół przedmiotów składających się na omasztowanie, ożaglowanie i olinowanie statku' por. Ber 58, cajch, cajg Ślm 12, łucz term 122; nl. geitouw, gijtouw 'lina do przyciągania żagla' \geq w.niem. Geitau, dun. Gitou, szw. gogtåg, ros. gitov, wcześniej gejtouv /1720/ Meul 66, Ginn 491; NTPM J 220;

marlinka 'linka do mocowania lików żagla do bomów i gaflí' IE 182; "linka służąca do przysznurowania żagla do drzewc" Demb; marlinka ŻP. /1922/ 13; dwunitka (marlinka) SłMKT VI 7023, marlinka, zmijka (linka dwupokrętkowa) Webb 13, 19; gw. zach.pom. marlinék = "grupši provůzek" (Opalenie, Złotowskie) Nitsch I; niem. Marlian, Marling Rôd II 150, Teckl 457; Marleine, Marien, Marling Paasch 492; K1S 568: "merlinge" /1468/, "merling" (Lubeka, 1470), "marlinck" /1488/; nl. marlijn, marling: "Marling of meerling, dun touw, dat bequaam is om iets te maeren of te meeren, dat is wast te binden" Wunsch, Meul 132, por. niem. mehren 'mnożyć, powiększać' K1EW 470; nl. marling, marlijn \geq w.niem. Marlleine /1732/, Marlien, Marling, ang. marline, dun. Mærling, szw. mårling, fr. merlin, port. merlin, hiszp. merlino, wł. merlino, n.grec. merlino Ginn II 507; ros. márlin, marlin /1720/ z hol. marlijn Smir 188; pol.-niem.-hol. "Marling" /1670/ NnJ 83;

paduna, parduna, padun, rzadziej fordun; wież tylna, burtownica żegl. 'lina biegnąca od szczytu steng (oraz bramsteng i bombramsteng) do burt statku z tyłu (ku rufie statku) za wantami' WEP; barduny albo burtownice Sier 205; bokownica - (niem.) Pardune ŻP. /1922/ 13; fardun, farduny 'liny podtrzymujące maszt z tyłu' (foka-farduny, grot-farduny, bezan-farduny itp.) Zar 5; Śl.rus.: (mówią:) farduny (niem. Pardunen) zam.: barduny, burtownice Ślm 12, Śl.kasz. 9; kasz. bardūna 'Pardunen', pardqn PWB 17, 611, bördūn (Hel); d.niem. Pardun, wsch.fryz., nl. perdoen /1681/, dun. bardun Kleczk rec 220, Hinze 110; niem. Pardune; przewież skośna (parduna) Stad 43; padun, padun Lud₁, Tum, Vil, Dar; wież tylna (padun) SłMKT III 2127, Ber 58, parduna Szcz 193, paduny, parduny Grab 133, Łucz term 126; niem. Par-dune d.niem. pardune, perdune /1768/; nl. perdoen Winsch /1681/ ≧ w.niem. "Perdoen" /1702/, "Pardonen" /1832/, "Bardunen" /1880/, "Pardune" /1888/, "Stengbordunen" /1880/ 'liny biegnące do burt' K1S 606; dun., szw. bardun, ros. pardun /1720/ z hol. perdoen lub d.niem. perdūn(e); ros. fordun pod wpływem licznych terminów holenderskich z nagłosowym voor- (for-) Smir 218, Meul 148; etymologia wyrazu niezupełnie jasna: Falk-Torp łączy z włos. bardoni pl., por. też niem. mors. Paarden f. w zw. etym. z Pferd, śr.nl. pe(e)rt, paert, nl. paard, 'lina do ciągnięcia statku przez konie?', możliwe adideacje z burtą (niem. Bord) K1EW 542;

perta - "lina rozciągnięta pod reją, na której pracujący przy żaglu marynarze opierają nogi" IE 239, MLM 220, Pr 14, Vil, Dar, Grab, Tum, Lud₁; chodnica (perta) SłMKT III 2658, Ber, M, pert, part, party pl. Zar 14, Śl.rus. 5: (mówią:) party (niem. Pferde) - zamiast: tryle, koniki (pod rejami), Łucz term 135; niem. Paarden Röd /1796/, d.niem., wsch.fryz. Peert /1702/, Paarden /1847/, Pferd /1887/ K1S 601; nl. paard Winsch, ros. pert(y), pierta, pierty Meul 145;

perlina 'lina łącząca kotwicę zawoźną ze statkiem' Zar Kom 52 z ros. perlin /1720/, pierliń z hol. paarlijn, paardelijn Smir 224, Meul 146; niem.-hol. Pferdliene /1670/ NnJ 85; niem. Pferdelien Röd II 262, Pferdeleine Paasch 490; K1S 612: "Pferde Linie" /1673/, d.niem.

pêrlin dosł. 'końska lina', 'długa lina do holowania statku przez konie' w żegludze śródłądowej NTPMJ 208; nl. paerde-lijnen Witsen 504, nl. paar(d)e lijn ≅ w.niem. Pferdelein /1814/, dun. Pertline, szw. pertlina, ros. perliń Ginn II 513; może skojarzone z Penterline "Tau, damit man das Ancker aufholet..."? NnJ 61, niem. Pertürlien, Porteurlien Röd II 260; nl. portuurlijn Witsen ≅ w.niem. Porteurlien, Porteurleine, dun. Pertyrline, szw. perturlina, ros. pertúliń, per-túleń 'lina lub łańcuch kotwiczny', wcześniej porturlejn Ust mors /1720/ Smir 233, Meul 156;

rabandy, rabandy, szuty "sznurki w kółka związane, którymi brzeg żagla do masztu (rei) jest przywiązany" Hacz 385; Linde: ra-bandy; jak dowodzi pierwowzór niemiecki Raabände, sznurki te służyły początkowo do wiązania na statkach rzecznych żagla nie u masztu, lecz rei, Ślr; kasz. rabunta 'Segelmastleine' Budz, Hinze 391; niem.-hol. "Rahbänder" /1670/ NnJ 86; niem. Raabanden Röd II 329; K1S 645: "noch under eyne rabande dat takel to der moyzan und focke-mast denende" /1464/ Danz. Urk. (Hans.Urkund. IX 95); nl. reebanden Winsch /1681/, raabanden Röd; nl. rabant, reebant ≅ fr. raban, ros. revant (dawn. raabant) Ginn II 514;

rebanty 'naszywki poprzeczne na żaglu w miejscach umocowania refów' Zar 16; "Żagiel nadto posiada (...) naszytce płócienne - podłużne i poprzeczne, z których szczególnie ważne są górne poprzeczne, zwane ref-bantami". Zar 48; refbant(y) ≅ niem. żegl. Reffband(en) /1892/ 'wąski pas płótna na przedniej części żagla opatrzonej linkami (Reffbändsel) do zwiżania i rozwijania żagla' Kleczk rec, K1S 656, Hinze 393; obydwa wyrazy często mieszane ze sobą, por. "rabandy, rabanty, refbanty, najczęściej refliny - linki używane przy refowaniu, tj. skracaniu powierzchni żagla przez ułożenie jego części fałdami na maszcie lub rei i owiązanie reflinką" J 286, Demb, Grab, WEP; refbanta r.ż. Głow 312, refbanda Wys 40; naszywka skrótowa (niem. Reffband) SLMKT III 2851; refbanty IE 291;

reflina 'linka służąca do zmniejszania powierzchni żagla'; reflina (skrótka) Ber 68, reflina IE 291, MLM 232, Grab 155; Śl.rus. 5: (mówią:) sejzingi (zamiast:) stuziny, refiny; kasz. rāv (D. rāvku) 'ref na żaglu' Slz 941; rāvina 'Reffleine' ('linka do refowania żagla') Slz 941, R, P., Śl.kasz. 54, Be 609, Budz, Kleczk rec 214, Hinze 397; z formantem adaptacyjnym -ina /d.niem. *revlin(e)/; specjalizacja znac. formy deminutywnej reflinka // linka refowa Pr 10, reflinka Al; refseizingi "krótkie linewki, przymocowane kilku rzędami do żagla, dla zmniejszenia jego powierzchni" Zar 16, reflinki → refseizingi Grab, reflinki TB, Vil,; skrótka (reflinka) SłMKT VI 7416, IE 291;

reftalia 'lina lub talia (...) służąca do wybierania wolnego liku żagla' Demb, Lud₁; wielokrążek żaglowy - niem. Refftalje Stad 47; wielokrążek skrótowy, talja skrótowa (reftalia) SłMKT III 2802; "wielokrążek refowy, talia refowa, reftalia" Pr 14, Mil 303; nl. riftalie, reeftalie T. /1861/ ≧ w.niem. Refftalje /1901/, ros. rif /1894/, reftali V., J, Meul 167; ros. rif z hol. reef, rif lub ang. reef Meul 165;

talia 'zespół bloków z liną służący do zwiększenia siły uciągu' Dar; talia, wielokrążek, zblocze IE 381; zblocze, wielokrążę Ślm; wielokrążek (talja) SłMKT VI 7164, Al, Stad 60; talia (wielokrążek) Mil, Vil, Grab, Demb, Szcz, Tum, TB, Ber, Mz, Głow; talia Tum, Rem, Kl, M; Śl.rus.: (mówią:) tale (ros. tali, niem. Talie), zamiast: talki, obceje; kasz. talja 'Talie' Budz., Hinze 486; talki (talje), obceje, szercajg 'rodzaj zblocza (wielokrąża) w olinowaniu statkowym' Ślm 68; niem. Talje Röd II 770, d.niem., wsch.fryz. = nl. talie, stare zapożyczenie flandryjskie, które Kluge łączy z włos. taglia K15 775: "tallige lynen" /1464/ Danz. Urkund. (Hans.Urkund. IX 95), wcześniej w tekście flandryjskiego prawa wodnego: "fustalle" /1407/, "stellige" /1429/ 'wielokrążek, więźba beczek' NTPMJ 234; nl. talie, np. taliehaak Winsch /1681/, ros. tali /1720/, talki? Smir 287 z nl. talie lub n.w.niem. Talje, śr.d.niem. tallige od włos. taglia z łac.

tālea Meul 207; talka może rodzime, por. tala, talka 'motek nici' Brůck, Vasm IV 16; por. też st.fryz talia verb. 'zählen' ('liczyć', 'dzielić'), st.ang. talian, st.nord. telja KLEW 874; nl. talie 'wielokrażek' ≧ w.niem. Talje, dun. Talje, szw. talja, pol. talia (z pośred. ros.?) Ginn II 522;

topenanta (na Darze Pomorza - topenant r.m.) 'lina biegnąca od masztu i podtrzymująca nok rei' Dar; topnanty pl. Zar 20; ważnica (topnant) SłMKT III 2190, Ber 73, ros. topenanty Yacht /1921/ 107, łucz term 129; topenanta Pr 12, Wys, IE, Mo; niem. Topnant (Toppenant) Stad 60, TB, Tum, KL, Rem, Vil, M, Mz; niem. Toppenant Röd /1796/ odpowiada nl. toppenant Wunsch /1681/, skróc. od *toppen-want KIS 787; niem.-hol. "Topnant" /1670/ i "Toplent" NnJ 93; nl. toppenant Witsen 511 ≧ w.niem. Toppenant, dun. Toplent, szw. toplanta, ros. topenant /1720/ Smir 291 także tuponanta etym. lud. archang. Meul 213; dun., szw. przekształc. może w zw. z niem. dial. Linte 'wstążka', śr.d.niem., śr.nl. lint 'ts', ros. lenta por. Vasm II 482;

tryska, treska - "linka do podkasywania żagla, aby sternik mógł widzieć drogę przed sobą" Bursz 783; tryska "cienka lina służąca do wciągania półki w górę masztu za pomocą bloczka" Hacz 389, L., Ślr; "Tryska stara w sążni 25 z blochem, szybą i pytką nową jedną" /1739/ Bursz 768, "Triska" Walig 234; kasz. tryca, trycka 'kółko od kołowrotka', czas. trícovac 'ciągnąć w górę' Hinze 499; gw. trycka, tryska 'kółeczko przy szpulce kołowrotka' AJK VI M-275 (Malborskie, Kociewie); śr.d.niem. trîtze, trîce, trisse 'lina do wciągania żagla' Dähn /1781/; niem.-hol. "Blinde trieß" /1670/ NnJ 69; nl. blinde trijs ≧ ros. blindatris Ginn II 484; nl. trijsen 'ciągnąć w górę linką z pomocą bloku' Wunsch /1681/ KIS 796; por. ros. trieska, ukr. triska, pol. trzaska, z rodzimym rodowodem Vasm IV 100;

wanta, want, wanty pl. 'liny podtrzymujące maszt z boków' Zar 21; wanty, flis. karnaty Ślm 72, wanty p. burtownice Ślr 11, wanta, want r.m., rzadko karnat J 290; wież boczna (wanta) SłMKT III

2114; wanta, masztowy odciąg burtowy WEP; "wanta przymasztowa" Pr 15; wanta, wanty Grab, MLM, IE, Mil, Demb, Vil, M, Dar, KK, Bł, HB, Tum, KL, TB, Fen, Lud₂, Szcz, Rem, Mz itd., łucz term 122; niem. Want, Wand Röd II 886, Want, Wanttau Paasch 391; K1S 821: "dat grote Want" /1673/; nl. want of wandt Röd, want(en) \supseteq w.niem. Want, norw., dun. Want, szw. want, ros. wanta, wanty, starsze want /1714/ z hol. want Meul 234, Ginn II 528; por. śr.d.niem., nl., flam. want 'sieć do łowienia śledzi' w zw. etym. z winden K1EW 839; por. też śr.nl. want, wandt Verdam 678, śr.d.niem. want, gewand, n.w.niem. Gewand 'sukno (materiały cienkie i grube, jedwabne, wełniane oraz lniane)'; śr. flam. want(s) /1407/, gewand(es) /1429/ 'ts' NTPMJ 232;

wyblinka Demb 56, wyblinka Ber 82; Śl.rus. 7: (mówią:) wyblinka (ros. wyblenki), zamiast: strzemiona, leziwo (webliny = niem. Webeleinen); linka drabkowa, drabki Tur ŻP. (1922) 13, szczeble Zaw /1930/ 6, Szcz; wyblinka (drabki) Ber, M; drabkówka, lina drabkowa SłMKT VI 7027, drabka III 2653; drapki [!] Tur PM. /1921/ 127; łucz term 124; drablina, wyblinka Grab, MLM, IE 431, wyblinka (szczebel drabiny wantowej) Sł.ros.-pol., drablina Webb 22, wyblinka - lino- wy szczebel na wantach Dar, KL, wyblinka pl. Lud₁, Tum, "wyblinkowa lina" KL i in.; niem.-hol. Wäfflienen oder Weblienen /1670/ NnJ 95; niem. Wewelienen, Wewelingen, wewelings Röd II 900; Webeleine Paasch 423; K1S 828: "Wevelingen" /1702/, "Wevelings oder Webelinien" /1847/; nl. weevelingen Wunsch, Witsen \supseteq w.niem. Weweling, Webeleinen, norw. vevling, dun. Vævling, szw. vefling, ros. wyblenki pl., wyblenka, wyblink sg. /1848/ Meul 238, Vasm I 367, Ginn II 529;

Zapożyczenia dwu- i trójmorfemowe (paradygmat męski): b a k - s z t a g 'lina olinowania półstałego, biegnąca od górnej części masztu w bok ku tyłowi i zamocowana do burty' WEP w zn. 3.; bak-sztag, baksztagi 'liny umocowujące bukszpryt z boków'; 'kurs okrętu żaglowego względem wiatru' Zar 1; Śl.rus. 3: (mówią lub piszą:) bak-sztag (zamiast:) basztag Ślm 8; wiąz ościenia - Bogstąg Tur ŻP (1922)

13, zwrot przez wiaz Tur PM 123; półpełny wiatr (ros. baksztag) SłMKT VI 7290, łucz term 126; baksztag (odciąg burtowy) Fed, Pr 15; baksztag inaczej padun Tum; baksztag Demb, Grab, MLM, IE, Dar, Mz i in.; niem. Backstag Röd I 207, d.niem. = nl. bakstag Winsch /1681/; KIS 57: "baksteghe" /1407/ w dokumentach Hanzy; nl. bakstag ≧ ros. pol. bakštag, bakštagi (w licznych złożeniach) /1858/ Meul 25;

benzel rus., węzeł, ros. benzel' także venzel', polonizm? Smirnow (RFW 21, 28); hol benzel, "bensel of bindsel" Winsch, Meul 30, Vasm I 151; niem. Bändsel /1890/, starsze Bindsel Röd I 305, KIS 67; pol. przewiaz, ang. seizing, niem. Bändsel, Bindselung, ros. bienziel SłMKT VI 7063; etym. d.niem. bensel, por. st.fryz. bānd 'Band', st.ang. bend; †st.fryz. sēl 'Seil', śr.nl. seel 'rzemień' KIEW 700;

bujrep "linka, na której puszcza się bujak" Zar 3; bujref, zdziara, zdzierka, boberlina "lina, do której przywiązana jest do pazurów kotwi buja (pław)" Ślm 81; "linka pławki (bojki), ros. bujriep" SłMKT VI 7254; bojrep 'linka łącząca bojkę kotwiczną z kotwicą' Demb 11, Grab 20, MLM 34, IE 30, Głow 364, Lud₂, TB, Webb i in.; niem.-hol. "Boojereep" /1670/ NnJ 70; niem. Bojereep /1767/ odpowiada nl. boeireep, Winsch /1681/; najstarsze zapisy z okresu Hanzy: "bo-gerepe" /XV w./, "boygerepen" /1464/ Danz. Urk.; nl. boeireep ≧ w.niem. Bojereep, ros. bujrep z hol. Ust mors /1720/ Smir 67, Meul 39; pol. bujrep z ros., bojrep z niem.-hol., d.niem.?.; etym. - p. boja i rep, śr.nl. bo(e)ye, n.nl. boei ze st.fr. boye, fr. bouée KIEW 89;

drajrep żegl. - "podnośnica rei, lina służąca do podnoszenia rei wzdłuż masztu" Ber 24; trarep Zar 20; Śl.rus. (mówią:) trarep, drarep (ros. drajriep), zamiast: trarew, trarwa (Linde:) "trarefem zagiel do góry hysują" Magier; trarwa flis. Hacz 387, traref, trarwa, hyclina (= hyslina) Ślr 119: drarepy, drarepy Sier 10; stp. trarew /1679/ Haur 174; kasz. dreryp Gołęb 71, 176, drājyrīp PwB 154, Hinze 173; podnośnica rei (drajrep) SłMKT III 2667; podciągacz -

Drehrep Tur ŻP /1922/ 13, łucz term 130; drajrep Grab, MLM, IE, Lud₁, Tum i in.; niem. Drehreep Röd I 558; najstarsze zapisy wskazują na postać d.niem. Dregereep: "de baksteghe sii eyn olt dreghe reep..." /1407/ Danzig an Reval (Hans.Urkund. V 812) K1S 193; nl. draaireep Wunsch \supseteq ros. drájriep /1720/ Smir 111, Meul 58; niem. Drehreep w etym. związku z tragen, st.fryz. drega, śr.nl. dreghen, st.nord. draga, por. st.nord. dragreip, od germ. dragen 'ciągnąć'; d.niem. rēp 'lina, powróż' Hinze 173, K1EW 590;

f a l e Ń "linka służąca do prowadzenia bąka za rufą statku" SJPDor; cunka, ros. faleń, faliń S1MKT VI 7494, Demb; "cuma szalupy Szcz, Dar, Lud₁, "hol bączka" IE 72, "cuma łodzi" Fed; faleń Grab, MLM, Tum, Mil, Webb; "cuma burtowa łodzi, faleń (?) burtowy" Pr 13; niem. Fangleine /1892/, Fanglien Röd /1794/ \leq nl. vanglijn Witsen /1671/ \supseteq ros. faleń, faliń J /1848/ Meul 222; w zw. etym. z fangen 'chwytać', por. st.fryz. fā 'ts'; Leine, śr.nl. līne K1EW 433, 194;

f a l r e p 'linka zastępująca poręcz na trapie' WEP; niem. Fallreep - "schody na statek" ? Stad 21; trap, schodnia Stok 28; "falrep - linowa poręcz trapu" Ber 27; falrep, schodki przyburtne... Ślm 18; "schodki zaburtowe, niem. Fallreepstreppe, Fallrepp" S1MKT II 1799; falrep 'linowa poręcz drabinki lub schodków na statku' SJPDor; 'linka spełniająca rolę barierki wzdłuż krawędzi trapu' IE 74, Grab, MLM; niem. Fallreep /1767/, d.niem., wsch.fryz. odpowiada ją nl. valreep Wunsch /1681/ por. też d.niem. fallreep w zn. 'Fallreepstreppe': "Die Vall-Reep oder Treppe" /1702/ K1S 243; nl. valreep T. /1861/, ros. falerp 'ts' Meul 222;

g o r d i n g - "(podciąg) - lina przy czworokątnym żaglu umożliwiająca podciągnięcie go celem zwinięcia" Ber 31; bieżnik (gording) S1MKT VI 7170, łucz term 134; gording, podciąg WEP; gording Grab, MLM, IE 91, Pr 16, Tum, Vil, Lud₁, Dar; flis. gorcyl Ślm 20, gorcel /1791/ Guld 209, Bursz 779; gard "lina służąca do podciągnięcia do góry drewna lub liny (gaf-gardy, bak-gardy, nok-gardy)"

Zar 6; niem. Gordings /1850/ = d.niem. görding, gördingen oder gördings pl. Röd /1794/, wsch.fryz. görding 'ts' Doorn /1879/; różnicowane dialektycznie i chronologicznie formy Gürtels, Gordings zestawia Zedler /1735/ KIS 323; nl. gording, buikgording Wunsch /1681/ ≧ w.niem. "Buyck-Gordings oder Gurtels" /1702/; ros. gordień PM. /1858/ Meul 69; niem. Gürtel 'pasek' śr.w.niem. gürtel m.f., śr.d. niem. gördel, st.fryz. gerdel (por. pol. kordel) KIEW 277;

garda 'lina utrzymująca w płaszczyźnie symetrii statku drzewce gafla' Demb; garda, dirka Pr 14; gard Zar, gardafał IE 87, MB - wymieniane wśród zapożyczeń francuskich; lepiej chyba łączyć z germańską etymologią, por. goc. garda 'plecionka' KIEW 233; z fr. pochodzi garda 'rozwidlony koniec gafla obejmujący maszt' (fr. garde)?; garda - 'szpona (gafla)' IE 87; por. hol. geerd, np. geerd-talie Meul 66;

bukgording - "gording środkowy, lina służąca do podnoszenia dolnej krawędzi żagla" Dar, Tum; pećina, Bauchgording Tech 494, Tur PM. /1921/; podciąg dolny (bukgording) SłMKT III 2366; niem.-hol. Buckgordings pl. /1670/ NnJ 71; niem. Bauchgordingen Röd I 664, Bukgording Paasch 432; d.niem. buggording odpowiada nl. buikgordingen pl. Witsen, buikgording Wunsch, KIS 324; nl. buikgording ≧ w.niem. Bauchgording, dun. Buggarding, szw. bukgårding, ros. bykgordień etym. lud., por. brambyčki (hol. brambui(k)jes?) PM /1858/, Meul 51, Ginn II 487; niem. Bauch 'brzuch', 'wybrzuszenie (żagla)', śr.d.niem., st.d.frank., st.fryz. būk 'ts'; bauchen verb. dun. byge, szw. byka, norw. bykja z d.niem. būken KIEW 56;

nokgording 'gording najbliższy noku rei' Dar, Tum, Vil, Lud₁, Mil; podciąg boczny (nokgording) SłMKT III 2367; nokgordingi (ang. marne 'ts') Bocz 223; nok-gardy Zar 13; niem. Nockgordingen Röd, KIS 324: "Die Nock-Gordings oder Gurtels" /1702/; nl. nokgording ≧ ros. nokgórdień, wcześniej nok gordings Ust mors /1720/ Smir 205, Meul 139;

juzing 'cienka linka, dwu- lub trzypokrętkowa (czasem smółkowana) do robót bosmańskich' Grab 69, Dar, Lud₁, Demb, Mz, Vil, HB, Jędrz, Głow, IE; powrozek, huźlinka - Hüssing Tur ŻP. /1922/ 13; trójnitka (juzing) SłMKT VI 7024; juzing (trójnitka, linka trójpokrętkowa) Webb 20, nitka opaskowa, hol. garen huizing, niem. Takelgarn Webb 22; ang. housetine, trójnitka, juzing, ang. techn. 'obudowa, oprawa' Mil 154; niem.-hol. "Huising" /1670/ NnJ 78; niem. Hüsing Röd I 745, d.niem., wsch.fryz. hüsel, hüselin, hüseln, hüsling; hanzeatyckie zapisy z XV w.: "husing unde merling" /1473/ K1S 387; niem. "Hüsing", "Huysingh" /1732/ odpowiada nl. huizing Winsch, Witsen; nl. huizing /1671/ ≧ ang. housing, ros. juziń, juzierń; wcześniej gjuzing Ust mors /1720/ Meul 82, Ginn II 496; nl. huizing, d.niem. hüsing od huiz, hûs 'dom', 'rzecz domowego wyrobu' Vasm IV 529;

kabelgarn - "nić (nitka) skręcona z włókien roślinnych" Vil, Dar; "przędza, nić, kabelgarn" Fed; niem. Garn, dun. kabelgarn. ros. kabołka Webb 23; wić - Kabelgarn Tur ŻP. 13; nitka, niem. Kabelgarn SłMKT VI 7001; grępiło, włókno Stok 45; niem. Kabelgarn, najstarsze zapisy z okresu Hanzы flamandzkiej: "kabelgarne" /1262/, "cabelgarnes" (Gdańsk, 1452) K1S 405; nl. kabelgaren Winsch, ros. kabołka /1858/ Meul 86;

kabeltau (kabel) "najgrubsza lina, także miara długości" (kable albo kabeltawy) Zar 8, 81; Śl.rus.: (mówią:) kabeltow (hol. kabeltouw) zamiast: kabel, tał (niem. Tau), kablówka (miara długości, fr. encablure) Ślm 24; niem.-hol. "cabel tau" /1670/ NnJ 71; niem. Kabeltau 'lina kotwiczna', śr.d.niem. kabeltouwe = śr.nl., por. zapis z okresu Hanzы: "kabeltow" (Gdańsk, 1464), w.niem. "Cabeltau" /1647/ K1S 406; nl. kabel, kabeltouw Winsch ≧ ros. kabel', ka-
biel'tow, starsze kabieltou /1720/ Smir 124, Meul 86, Ginn II 497;

karnat - "flisacka nazwa wanty" Zar 8; karnaty 'liny trzymające maszt... (z boku)' Hacz 383; karnat, szpantał "lina (...) idąca z wierzchu masztu do głowicy statku" Bursz 779, karnat - w li-

nostroju żaglowców, p. szpantał Ślr 190, Śl.Spław 10; Bursz 760, 768, :
"Karnat stary w sążni 67" /1739/; "Karnati" (karnaty) Walig 234; stp.
karnaty Haur /1679/ 170, Linde II 325; karnaty p. wanty Ślm 72; J 281,
Yacht, Tur ŻP. nr 5 /1922/ 73, łucz term 123; karnatyn Mrong; kasz.
karnatele, karnodle 'liny z blokami, które maszt podtrzymują...' Śl.
kasz. 31, Hinze 260; niem. Karnat /1741/, wcześniej: Karna /1657/;
niem. Garnat /1733/, Staggarnat /1794/ zapoż. z nl. garnaat, karnaat,
skąd ang. garnet KIS. 301; por. ros. kanat /1642/ z n.grec.? kanāti
'funis' Vasm II 178; kasz. karnatele ≤ d.niem., nl. karnat-tajlen
Kleczk rec; etym. germ. por. niem. Garn 'przędza, nić' KIEW 232;

kordel, kordyl "gruba lina używana na statkach do ich przytrzy-
mywania, ale głównie do uwiązywania na niej kotwi" Ślr 35; kordyl
'lina konopna' Hacz 379; kardel, kordel 'wielka lina okrętowa do zwi-
jania i rozwijania żagla' ≤ d.niem. kardêl, kordel RK /1570/;
"Kordela do kotów (kotwic)" Mrong, Linde cyt. z XVIII w. w zn.
'powróż'; dial. słowiń., kasz. kłordâl 'powróż, lina, sznur' PWB 417;
stp. kordel 'powróż, którym się żagle na statku rozwijają' RK 51,
łucz 220, ze śr.d.niem. kordêl 'powróż, lina okrętowa' ≤ śr.nl.
cordeel, cardeel ≤ fr. cordelle NTPMJ 215; niem.-hol. "Cordeel"
/1670/ NnJ 72; zapisy z okresu hanzeatyckiego : "cordeel" (Gdańsk,
1464), śr.flam. "coerd(-en)" /1407/, "cord(-en)" /1429/ NTPMJ, nl.
kardeel 'prymnesium' Kil /1599/; nl. kardeel ≥ szw. kardel, ros.
kardiel /1720/, gardiel, także gordielja Meul 91, Smir 134, Ginn II
497, por. gard 'lina do podciągania drzewc okrętowych' Zar 6, skrót.
ros. gardel ?, por. gording; etym. por. niem. Kordel KIEW 393;

leper, "lofer, biegun - każdy sznur przechodzący przez bloki
i tworzący wraz z nimi talki (talje, obceje)" Ślm 30; lofer, robocza
lina "lina służąca do obalania masztu" Mrong, Ślr 88; leper "długa
lina od sieci, zwana na Wiśle oprótek albo popusta, niem. Zugleine"
Śl.kasz. 37; kasz. lêpâr 'Zugleine am Netz' PWB 451, AJK 4, 50,
Hinze 312; niem. Läufer Röd II 31, Laufer /1723/ KIS 520; nl. looper
Wunsch ≥ w.niem. Läufer, dun. Löber, szw. lôpare, ros. łopar /1720/,

łopyr' (na Wołdze) Smir 181, Meul 126, Ginn II 506; flis. leper ≤ d.niem. Löper = nl.looper; flis. lofer ≤ środk.w.niem. Läufer, Laufer; kasz. lëper = prus.niem. Reper 'lina u sieci', tymczasem prus.niem. Rêper 'Seiler', 'powroźnik', stp. 'zylarz' Fr II 223 - 224, a Rêp, Rêf, Reif 'lina, powróż', natomiast kasz. lëper ≤ prus.niem. Löper 'Läufer, Zugleine' Fr II 36, Kleczk rec;

mantel "w olinowaniu skutnem czyli taklu: gruba lina przechodząca przez jednoszybowy blok i unosząca bezpośrednio ciężar" Ślr 46, Ślm 33; mors. rener 'lina ładunkowa' IE 294; w innym zn. antał - spustka 'lina do schodzenia (z pokładu) do szalupy' Dar; niem. "Mantel f. eines Takels" /1879/ odpowiada nl. mantel, mantels pl. Witsen /1671/, Meul 131; nl. mantel ≥ w.niem. Mantel, dun. Mantel, szw. mantel, pol. mantel NnJ 83, ros. mántyl' PM. /1858/, mántyr (na Wołdze) Dal /1903/ Ginn II 507; mantel - (w licznych wyrazach złożonych, np. ros. manteltali z hol. manteltalie, które w SłMKI VI zastąpiono wyrażeniem wielokrążek złożony (talja złożona), niem. Manteltakel poz. 7169; nl. mors. mantel z hiszp. amantillos; antał 'lina do schodzenia' Dar ≤ niem. Manntau /1899/ K1S 779; kasz. mańtál, mańtál PwB 'płaszcz' z niem. Mantel, śr.d.niem., śr.nl., śr.ang. mantel, K1EW 460; rener, por. niem. Renner 'biegacz', 'koń wyścigowy', rennen 'biec, pędzić, lecieć', nl. rennen 'ts' K1EW 596, por. też flis. ren 'maszt przedni (fokmaszt)' Kozł, Ślm 54;

sejzing 'krótka, cienka linka służąca do tymczasowego zamocowania części osprzętu na statku' Grab 165, MLM, IE; sejzingi "krótkie linewki umocowane w różnych odstępach i służące (...) na rei do uwiązywania zwiniętego żagla; na żaglu - refsejzingi - do brania refów" Zar 17; cejzingi (na Darze Pomorza) Dar, Tum; Śl.rus. (mówią:) sejzingi (zam.:) stuziny, refiny Ślm 61; troczyzna (sejzing) SłMKI III 2780; "nałożyć przewiąz, ang. to put on a seizing, to seize" SłMKI VI 7067; "specjalny przewiąz (ang. throat seising)" Bocz 203; ang. seizing (linki, sznury włókienne używane do przewiązów) Mil 295, 264; krawaty, sejzingi, niem. Zeisinge, fr. rabans, hol.

zeilbanden Webb 49; seizing Vil, Mz, KL, Głow.; niem.-hol. "Spießei-
sen" (= "Spießhorn" 'rozek takielarski' ?) /1670/ NnJ 55; niem.

Seising Röd, "Seysing" /1702/ KLS 725; d.niem., wsch.fryz. odpowiada
nl. seizing Winsch, zeizingen Witsen, od czas. seizen z fr. saisir
'złapać, chwycić'; nl. seizing, sijzing, zeizig ≧ w.niem. Seising,
ros. siezeń archang., wcześniej ref sezeń Ust mors /1720/ Smir 264,
Meul. 184; stuziny "sznurki na bokach żaglu, które się podczas hysu
przywiązuje..." (Linde), stużyny, stużyna Mrong (: stuga), por. ros.
stuga 'wstążka', 'przewiąz', st.rus. sūtuga, d.łuż. stuga, pol. wstę-
ga od psł. *sūtoga w zw. etym z ros. tugoj, tjaga, tjanut' Brück 635,
por. ros. rastuga, sustuga Vasm III 786;

s z w e r t a w - "lina służąca do uwiązania okrętu do brzegu"
Zar 19; Śl.rus. 6: (mówią:) szwartow, szwartować (zamiast:) cuma, sztor-
cuma, strzosa, odbieg; cumować, strzosować; kasz. švërta 'deska kon-
strukcyjna w dnie łodzi', švorta Budz, Hinze 485; niem.-hol. "Schwer-
tau" (Gdańsk, 1670) NnJ 89; niem. Schwertau Röd II 534, "schwer Tau"
/1720/; nl. zwaartouw, zware touwen Witsen ≧ ros. švartóv, wcześ-
niej švartou /1702/ Smir 327, stąd švartovat', švartovít' ≧ pol.
rus. szwartow, szwartować Zar, Meul 245, Ginn II 531; kasz. švërta
z niem. Schwert /1665/ KLS 710;

t a l r e p "lina ściągająca jufry (bloszki) want" Zar 20; tal-
rep, ściągacz Stok 96, ściąga więzi (talrep) SłMKT III 2648; Śl.rus.:
talrepy (niem. Taljereepen) zamiast: kalaryfy Ślm 24, flis. kalarefa,
kalaryfa "lina służąca do podnoszenia lub rozciągania żagla" Bursz
779, Linde cyt. z XVII w. (Haur 170); kalaryfy "sznury do ściągania
junfer pomiędzy wantami" Ber 36; kalarufy flis. /1791/ Guld 209,
kalarychwy Hacz 383, kalaryfy /1739/ Bursz 768, kalarefa Walig,
"kalaryfa dziś pospolicie holendą zwana" Ślr 30; w terminologii mor-
skiej: talrep // ściągacz linowy Demb 52, Grab 199, MLM, IE, Dar,
Lud₁, Tum, Mil, Webb, Vil, Fed, KL i in.; niem.-hol. "Talgreeps"
(= Taljereeps) NnJ 93 niem. Taljerep Röd, odpowiada nl. talie-reep
Witsen 510; nl. taliereep (talreep) ≧ w.niem. Taljereep, Talreep,

ros. táľrep, táľrep, dial. archang. tarlepá Meul 210, Ginn II 522; flis. kalaryfy zniekształcona postać dial. *taljerif ? por. Reff KIEW 590;

t a k i e l "wszystkie liny z blokami (i okuciami), które służą do trzymania masztów i ich przedłużeń i do kierowania rejami i żaglami"; "wszystkie reje i same żagle" /1570/ RK 143; takiel "1. p. talki (niem. Talje), obceje, szercajg, rodzaj zblocza (wielokręża) w olinowaniu statkowem; 2. takielaż, cajch, ryg, zupełny oporząd statku (osprzęt), tj. całokształt lin, sznurów i łańcuchów z blokami, podtrzymujących masztowiznę (drzewca masztowe) i służących do manipulowania żaglami (linostrój)"; również "ogół żagli (żaglostrój) oraz masztów, rej i drągów" Ślm 68; kasz. táćkle, -óv, tylko w l.mn. 1. 'stare, zniszczone sprzęty domowe' (...) 3. ryb. 'linki zakończone haczykami z przynętą, przytwierdzone do liny unoszonej przez pływaki', 4. 'manatki', 5. 'narzędzia rzemieślnicze' SGKSyCh, kasz., słowiń. táćkel, táćkla, táćklovac, żegle přatoklovac Budz, por. Hinze 494; term. "takla łososiowa dryfująca p. zestaw haczykowy" IE 381; łucz term 122; niem.-hol. "Takel" /1670/ NnJ 92; niem. Takel 'olinywanie i ruchomości statkowe na dawnych żaglowcach', śr.d.niem. takel ≪ wsch.fryz. ≪ śr.nl. takel por. w zapisach Hanzy wskazujących na kontakty z dial. niderlandzkimi: "takel" /1406/ Urk. des Grafen v. Holland (Hans.Urkund. V, 731, 3); "unde se villen do in Hollander schepe unde nemen daruth alle towe unde takel, sture unde seghel" /1430/ LüB.Chron. III 174, K1S 771; nl. tackel "armamenta navium ut funes, anchorae, vela" Kil /1599/; nl. takel Witsen ≧ ang. tackle, w.niem. Takel /1591/, dun. Takkel, szw. tackel, ros. takiel' J. /1848/ z hol. lub d.niem. Meul 208, Ginn II 522, KIEW 768, 873;

t a k i e l a ż Ślm 68, częściej takelunek Zar 19, Fisch; takielunek Ber 75, Grab, MLM, IE; takielunek 'olinywanie' Bocz, Fen, HB, TB, KL, Bor, Rem, Vil, Dar, M, Mz, P, Cass, MET, Grab, Tum; takielunek 'osprzęt' Al, Ber, Fisch, Jędrz, Fen, Meis₁, Mil, Wys; por. łucz term 121; "takielunek, takelunek, takiel, takielaż, otaklowanie,

dawne: cajch, ryg: 1. 'olinowanie statku wodnego', 2. 'olinowanie statku wraz z osprzętem pomocniczym', 3. 'osprzęt (olinowanie, oza-
 glowanie, omasztowanie), uzbrojenie statku, otaklowanie statku'" WEP;
takielaż, kasz. tőkłoża 'Takelage, Takelung', tőklińga Budz, por.
 Hinze 494; pol. flis. zapisy z początku XIX w.: "Tak zbudowany statek
 spuszcza się z warsztatu na wodę i tam opatruje się w ustrojenie zwa-
 ne Takelage" /1817/ Kost 127; takielaża? r.ż.: "Wówczas chwytałem
 się jednej z lin takielaży, bujającej w powietrzu, lub też drabiny
 masztowej" /1836/ Tripp I 16; niem. Takelage 'Tauwerk'... Röd /1796/
 "Tackelage" /1702/ K1S 773; nl. takelasie, takelagie, tuig \supseteq w.niem.
Takelage, Zeug, dun. Takelage, Takelagie, Takelase, szw. takelage,
tackelage, ros. takielaż, starsze takałaż Ust mors /1720/ z hol. ta-
kelage Meul 208; flis. cajch z d.niem. lub środk.w.niem. Zeuch
 'osprzęt', nl. tuig, ang. rigging, rig Teckl, NTPMJ 220; gw. prus.
 niem. Takel, Takelzeug Fr II 392 'motłoch, hałastrą' czemu odpowia-
 da płn.brand. tőkeltūx 'ts' Hinze 494; w.niem. Takelung /1864/, Ta-
kelwerk /1716/, nowsze derywaty od takeln 'taklować', abtakeln
 /1702/, nl. tackelen 'naves rudentibus armare' Kil /1599/, śr.ang.
tackle /od 1400 r./ K1S 773;

Terminy złożone (dwu-, trój-, cztero- i więcej członowe): f o k s z t a g // fokasztag Zar 6, Ślm 18; "więź przednia przedniaka dol-
 nego; więź przednia A1 (fokasztag)" SłMKT III 2146; (fokasztag) 2446,
forsztag Zar 6, Ber 29; fokasztag, fokasztag, "sztąg kolumny fokmasz-
 tu" Pr 15; niem.-hol. "Focke Stach" /1670/ NnJ 75; niem. Focke-Stag
 Röd II 680; "Das Focke-Stag" /1702/ K1S 282; nl. focke-stag Yk /1697/;
 nl. fokkestag \supseteq w.niem. Fockstąg, dun. Fokstąg, szw. fockestag, ros.
fokaštag PM /1858/ Meul 197, Ginn II 490;

g r o t s t e n s z t a g 'stalowa lina usztywniająca grotmaszt
 w linii symetrii biegnąca od topu stengi w stronę dziobu' MET 1027;
grot-stensztag, sztag stengi grotmasztu Pr 15; "więź przednia wtór-
 niaka gniezdnego, więź przednia B2 (grotstensztag)" SłMKT III 2539;

grot-stensztąg Zar 33, por. ros. grot-stień-sztąg; grotstensztąg (ang. main-topmast stay) Bocz 212; niem.-hol. "Das große Stängestach" /1670/ NnJ 59; niem. das grosse Stengen-Stąg Röd II 680; "Großstengenstag" /1902/ K1S 331; nl. grootte-stengstag Röd; nl. grootstengstag \supseteq w.niem. Grossstengenstag, dun. stor Stængestag, szw. stor stängestag, ros. grotstieństag \supseteq pol. grotstensztąg Ginn II 494;

grotbramsztąg, sztąg bramstengi grotmasztu Pr 15; "więź przednia wtórniaka wyższego, więź przednia B3 (grotbramsztąg)" SłMKT III 164; nl. grootbramstag \supseteq w.niem. Grossbramstag, Grossbramstengstag, dun. store-bram-Stængestag, ang. main toppgallant Stay, szw. store bramstängstag, ros. grotbramštag \supseteq pol. grotbramsztąg Janik, Über... 59;

grotmarsafał, grotmarsfał, fał marsrei grotmasztu Pr 16; "podnośnica wtórnej gniezdnej (B2) (grotmarsafał)" SłMKT III 2212; niem.-hol. "Große Marschfall" /1670/ NnJ 76; niem. die grosse-Mars Fall Röd I 560, Gross-marsfall Paasch 441, Großmarsfall /1907/ K1S 329; nl. grot-mars-zeils-val Röd; nl. grootmarseval \supseteq w.niem. Gross-marsfall, dun. stor Mærsefald, szw. stor mårsefall, ros. grotmarsafał \supseteq pol. grotmarsafał Ginn II 493;

grot-sten-wanty Zar 42; "więź boczna wtórniaka gniezdnego (grotstenwanta)" SłMKT III 2122; grot-stenwanta, wanta stengi grotmasztu Pr 15; niem.-hol. "Große Stenge wand" /1670/ NnJ 77; niem. die grosse Stengenwant Röd II 868; Gross-Stängewanten Paasch 390; nl. groot-stengwandt Röd \supseteq ros. grotsterwany \supseteq pol. grotstenwanty Ginn II 494;

grot-stensztaksel-szot, szot sztagżagła stengi grotmasztu Pr 17; "ciąg więźnika wtórnego gniezdnego (grotstensztaksel-szot)" SłMKT III 2325; niem. Grossstängestagsegelschot \leq hol. grootstengestagzeilschoot \supseteq ros. grotstieńgištaksiełškot Meul 259;

grotbombrambukgording, "grot-bombramgording żagła bombramstengi grotmasztu" Pr 17; "podciąg dolny wtórnika wyższego (grotbombrambukgording)" niem. Grossbrambukgording \leq hol. grootbovenbrambuikgordig \supseteq ros. grot-bram-byk-gordień Meul 70.

Okucia i bloki

blok "krążek w oprawie drewnianej lub żelaznej, służący do zmiany kierunku działania liny" Mh; "machina prosta, złożona z niskiego walca z wydrążeniem rowkowym na obwodzie dla liny..." Zar 2; "rolka obracająca się na osi, obudowana drewnianymi policzkami..." Demb; "blok w olinowaniu statku: krążek drewniany z wyżłobieniem na obwodzie, przez który zarzuca się liny, w ustach spławników pospolicie bloch" Ślr 8; blok "część osprzętu pokładowego ułatwiająca pracę lin przy podnoszeniu ciężarów" Grab 22; Linde: blok, bloch, bloszek "drzewo grube, nieociosane"; "u flisów bloch, kółko, po które, gdy mają holować, pulkę (linę polną), a podczas hysu tryskę hysują" (Magier); w zn. mors. żegl. cyt. z XVIII w.: "Majtki silną ręką blok obracali" (Przybylski, Luzyada 268); flis. bloch, blok, kluba 'kółko drewniane lub metalowe' Kozł 422; "Item karnat stary w sążni 67, blochów 4 z szybami i pytek 2" /1739/ Bursz 768; stp. blach(a), dem. blaszka /1570/ \leq w.niem. Blech; *blacha 'blok, bloch, kluba' \leq w.niem. Bloch, dzisiejsze pol. blok: albo wprost z d.niem. block 'Schiffsrolle', albo \leq niem. Block \leq d.niem. RK 118; w niem.-hol. terminologii skutniczej znane w Gdańsku /1670/ terminy złożone: "Bras(s)blocke" pl., nl. brasblok 'blok brasowy?', ros. brasblok; "Cordeelblock" (nl. kardeelblok); "Düppelte Blöcke" (nl. een dubelde blok 'blok podwójny'), blok dwukrążkowy SłMKT VI 7145, Pr 12; "Gitau block" (nl. geitouwblok 'blok gejtawy'); "Hanger blocke" (nl. hangerblok 'blok na krótkiej linie'); "Kinnbackenblock" (nl. kinnebaksblok Wunsch, 'blok szerokokrążkowy'? Pr 12); "Marschfallblock" (por. nl. marseval, ros. marsafał); "Marschootblock" (nl. marseschootsblok \geq ros. marsaśkotblok 'blok marsaszota'); "Schootblock" (nl. schootblok \geq ros. śkotblok 'blok szota'); "Stachblock" (nl. stagblok \geq ros. śtagblok 'blok sztagu'); "Takelblock" (nl. takelblok \geq ros. takielblok); "Takelhacke" (nl. takelhaak 'talia o blokach z hakami'); "Toplentblocke" (nl. toppenantsblok 'blok topenanty') NnJ 67 - 97,

Meul 34; flis. bloch ze środk.w.niem. Bloch, śr.w.niem., st.w.niem. bloh 'kloc, bal'; żegl. mors. blok 'część osprzętu pokładowego' z nl. blok /od XVII w./;

bejfut 'wiązanie żelazne, łączące reje z masztem lub stengą' Zar 2; "okucie w środku rei, łączące ją z masztem" Dar; "więźba rei górnej, niem. Rack einer Oberrah, ros. bejfut" SłMKT III 2731; niem. Beifuß 'Racktalje...' Röd I 300, odpowiednik nl. bijvoet Winsch, K1S 79; nl. bijvoet Witsen /1671/ \cong ros. bejfut, w założeniu grotabejfut J. /1848/, Meul 33;

jufers "krążek z twardego drewna lub metalu zaopatrzony w otwory, przez które przechodzi łącząca (dwa jufersy) lina" Dēmb, Grab, MLM, IE; "jufer albo bloszek - klocek z drewna okrągły dla dociągania za pomocą talrepów want" Zar 8; Ślr 4: (mówią:) jufers (niem. Jungfer) zam.: jafra; junfra "krążek drewniany płasko-wypukły o trzech otworach do przewlekania kalaryfów" Ślm 23, Ber 35; "nawlek ściągu (jufer)", niem. Juffer, Jufferblock, Jungfernblock, ros. ju-fiers SłMKT VI 7177, III 2650; jufers Lud₁, jufersy (ang. dead eyes) Bocz 203; zjawisko depluralizacji, por. B. Kreja, O tzw...; niem. Jungfer Röd I 759, d.niem. juffer, junfer sg. w tekstach w.niem. "Jungfern", "Jumfern" pl. /1847/ K1S 402; Juffer Paasch 508, Teckl 442; nl. juffers pl. Witsen 495, juffer sg. Röd; nl. juffer(s) \cong w.niem. Jungfer, środk.wsch.niem. Junffern (?) pl., Juffern pl. NnJ 63, dun. Jomfru, szw. jungfru, ros. jumfier(a), wcześniej jumfor (w rękopisach Piotra I) Smir 352, junfers, jufers sg. z hol. lub w.niem. Meul 85, Vasm IV 531;

kausza, chomątko 'metalowe okucie, umieszczone zwykle w oku liny, służące do ochrony jej przed przecieraniem' Grab 75, MLM, IE, Webb, Rem, HB, Fed, MR, Dęb, Jędrz; kausza "kółko żelazne z wgłębieniem ochraniające od wewnątrz pętle linowe" Al, Ślm; "chomątko, wykładka (kausza)" SłMKT VI 7179; przewlek, niem. hölzerne Kausche, ros. kousz VI 7180; kausza (ang. thimble) Bocz 243; niem.-hol. "Kauschen" NnJ 79; niem. Kausch, Kausse Röd I 824, Kausche Paasch 544; nl. kous

f. Witsen, kousen pl, kousjens zdrob. Wunsch, Meul 109; nl. kous \supseteq w.niem. Kusse, Kausch, dun. kous, szw. kous, fr. cosse, ros. kouš /1720/, kous J. /1848/, Smir 164, Ginn II 502; ros. kous, kouš z nl. kous; pol. kausza z w.niem. Kausche f., por. d.niem. i wsch.fryz. kause, kaus K1S 435;

kipa, kip "drewniane lub metalowe oczko umocowane do pokładu..." Grab 77, MLM, IE, Jędrz, Wys, Rem, HB; rowek na krążku, ros. kip SłMKT VI 7140; nl. keep of kerf 'nacięcie, karb', 'wyżłobienie, rowek (na bloku)', 'wpust, felc' Wunsch, Witsen; ros. kip u bloku J., Meul 94; d.niem., wsch.fryz. kāpe, kepe, kāp, kēp 'Kerb, Einschnitt' K1S 436; w odniesieniu do jachtingu wchodzi w rachubę zapożyczenie z jęz. ang., por. ang. keep 'element łączący' techn., por. też hol. kip f. 'kura' (skojarz. na zasadzie podobieństwa kształtu?);

putka "żelazne okucie na bokach okrętu i dookoła masztów" Fen₂; putki, D. -ów Ślm 52; pytka, bomsztryk flis., sztrop Ślm, Ślr 84; pytka, putka "1. lina u spodu masztu z okiem (pętłą), w którym umocowany jest koniec rei; 2. krótka lina do napinania obcei i kar-natów" Bursz 780; pytki pl. Hacz 385, Bursz /1739/, Walig, Gulj /1791/; stp. putka, putki /1570/ \leq d.niem. pütting 'żelazne okucia (...)' do których przymocowane są liny, by wzmocnić maszty i ich przedłuże-nia' RK 135; nl. putting \supseteq wsch.fryz. \supseteq d.niem. \supseteq gw. prus.niem.; por. puta, puta 'dupka', 'wstydlive części (kobiety)', d.niem. (Oldenburg, Ostfriesland) püt, püt i szw. gw. puta, pytta, Hinze 390;

puting-wanty "żelazne pręty łączące ruszty z kadłubem"? Zar 16, por. "Wanty niekiedy przytwierdzone bywają do burt, częściej jednak do grubych desek za pomocą sztab żelaznych (want-putingów) do boków okrętu" Zar 41; Ślr 5: (mówią:) putingwanty zam.: putki (oku-cia); "podwiezie (putingswanty), niem. Püttingswanten, Püttings, ros. putings-wanty SłMKT III 2621; "podwieź burtowa, niem. Püttingseisen, Rüst(s)eisen, ros. want-puting" III 2623; podwieź burtowa, hol. put-ting Webb 20; "podwiezie siodła (putingswanty salingu), niem. Bram-püttingswant" SłMKT III 2632; podkarnaty - Püttingswanten Tur ŻP.

/1922/ 13; podwantki albo podstrónki Tur PM. /1921/ 126, tucz term 123; podwieź burtowa, wantownik Grab 141, Mil 221; niem.-hol. "Pettings" /1670/ NnJ 85; niem. Puttingen, Pyttingen Röd II 314, Püttings Paasch 394; d.niem., wsch.fryz. püttings pl. odpowiada nl. puttings Wunsch /1681/ K1S 634; nl. puttings \cong w.niem. Püttings, dun. Pytting, szw. puttings, ros. putens, putins, pjutens, puteri z hol. putting, pl. puttings Meul 157: putingwanty, putingswanty (częściowa depluralizacja dotyczy pierwszego członu złożenia), por. ros. pútensvánty pl., pútensvánta (J.: putinswanta) Meul 158, Ginn II 513; niem. "Püttingswanten" /1879/, "Püttingswanten" /1880/, "Puttenwanten" /1907/ K1S 635;

r a k żegl. 'pierścień przy rei ochwytyjący maszt'; raksa 'okucie w kształcie podkowy lub pierścienia ochwytyjące sztag' Lud₂; rak "kołnierz (metalowy, łańcuchowy, linowy) uchwytyjący maszt..." Dar, Vil; flis. rak - "na tratwie - klin poprzeczny w ryklu do łączenia pasów" Ślr 85, Kozł 334, Hacz 356; raki "drewniane paciorki (...) około masztu, [które] służą do łatwiejszego posuwania w górę żaglu z reją" Hacz 385; raki // korale "gałki drewniane, na linkę dokoła masztu nawleczone" Ślr 35; "raki oder hölzerne Kugeln" Walig 234, raki "drewniane gałki lub haki przy maszcie" /1739/ Bursz 768, ŻP 19v; żegl. "pierścień więźby rejowej, niem. Rackband" SłMKT III 2706; "rak, opaska rakowa, pierścień rakowy, złącze rakowe (niem. Rack, Rack-band, Rack-ring, Rack-verbinding)" Stad 46; rak, więźba Pr 14; zapożyczenie semantyczne, por. niem.-hol. "Rack" /1670/ NnJ 86; niem. Rack, d.niem. (wsch.fryz.) rak, st.nord. rakki w zn. żegl., czemu odpowiada nl. rak, w tekstach w.niem. "Rack" /1702/ K1S 641; nl. rack Witsen 505 \cong fr. raque, w .niem. Rack Ginn II 514;

r a k s a "karabińczyk służący do przyczepiania liku żagla do sztagu" Demb 50, Grab 153, Dar, Bor, Webb, MLM, IE, Rem; raksy "pierścienie chodzące po sztagach, do których przyszyte są żagle trójkątne" Zar 16; raksy (pełzacz pierścieniowe) Ber; raksy pl. Al., Meis₂, TB, Głow, Wys; pełzacz (raks) SłMKT VI 7182; raks, raksa, pełzacz pier-

ścieniowy WEP, Fed; raksa, ślizgacz Mil 145; nl. rak sg., raks pl. \cong ros. raksa gw. archang., wcześniej raks /1720/ Smir 251, Meul 160; zjawisko depluralizacji w języku rosyjskim, w tej postaci przejęte przez jęz. polski;

r a k s k l o t y, korale, koraliiki, rózańce, raki żegl. "drewniane kulki z otworami nawleczone na linkę lub drut (...) [które] ułatwiają przesuwanie się gafla wzdłuż masztu "WEP, Demb, Grab, MLM, IE, Fed, Głow i in.; niem.-hol.: "Ein Rack ist gleich einer pater noster, bestehende aus kleinem holzernem Kugeln, Kloten genant". /1670/ NnJ 53; nl. rackkloten Kil /1599/ \cong wsch.fryz. \cong d.niem. \cong w.niem. Rackkloten Rðd II 333, KIS 642; nl. rakkloot, rakskloot \cong ros. raks-kłot, rakskłoty \cong pol. rakskłoty Meul 161; zjawisko depluralizacji częściowej (spójka nl. złożenia -s- traktowana w jęz. ros. jako wykładnik l.mn.);

s z o t r i n g "ruchomy pierścień na bomie, do którego przymocowuje się szoty" Demb; szotring, pierścień szotowy, niem. Schotring \leq hol. schootring Meul 167, Webb 13, pierścień szotowy, szotring Grab, MLM, IE, Wys.

Budowa łodzi (statku)

Elementy konstrukcyjne

b a k "część pokładu między dziobem a przednim masztem" Demb; "przednia część pokładu dziobowego", "pokład nadbudówki dziobowej" Dar; bak, pokład dziobowy Grab, MLM, Mo, HB, P; "bak(!), dziobówka lub pokład w części dziobowej" IE 11; bak "przednia część jachtu" Al, bak, "dawn. kasztel przedni" Zar; niem. Back "przednia nadbudówka, pomost przedni" Stad 11; Śl.rus.: (mówią:) bak, zam.: galarda (z fr. gaillard) (kasztel czyli terem przedni), łucz term 28, 53, 62; nl. bak Witsen 483 \cong w.niem. Back Rðd I 128, dun. bak, szw. back, ros. bak (zapoż. z czasów Piotra I) Meul 23, Ginn II 482; niem.-hol. "Back" (Gdańsk, 1670) NnJ 51; propozycje terminologiczne odwołujące

się do słownictwa flisackiego, por. niem. Bug - klerf, prząd okrętu Stad 16, nie uwzględniają kryterium zharmonizowania funkcjonalno-stylowego z warstwą bądź kręgiem kulturowym użytkowników języka i w tym sensie w nowszej warstwie słownictwa technicznego są niefortunne, por. flis. glerf "część tratwy licząca sobie od 20 - 40 sztuk drzewa" Hacz 332; SłXVIw.: glerf, gielf w zn. 2. 'tarcica, deska' w zn. flis. 'tafla, plenica': "... tabula alias oth glyenya ...", Metryka Koronna /1511 - 1540/, 41/181; por. też w zn. ciesielskim klerf, klenieć, kliniec, klenica 'deska bez fugów do pokrycia dachu' ŻP 16v, Kozł 424;

dek żegl. 'kryty pomost statku, pokład' SJPDor, Linde w innych zn.; 'pokład, pomost' Ślm 14, por. fr. pont, wł. ponte; dek Demb, Szcz, Mo, Grab, MLM, IE, J, Rem, Eur; dek 'pokład okrętu' Ber; niem. Deck, pokład (pomost) Stad 17, łucz term 52; kasz. dąk 'Verdeck des Schiffes' PWB 128, Bandr Zol 266; deka, dek 'sufit drewniany z belkami widocznymi w izbie' AJK V M-220 (Puck), dial. dek 'dach' (wsch. Mazury) Nitsch, prus.wsch. 310, deka 'powała' Wysin (Złotowskie), Nitsch, op. cit. 173, Hinze 160; flis. pobitka 'domek nad kajutą lub inną wystawką na pokładzie statku' niem. Deck Ślm 46; niem. Deck, Verdeck /1720/ odpowiada nl. dek /1675/, overdek (Kilian, 1599), ang. deck /od 1513/; od fr. couvert, wł. coperta, hiszp. cubierta K1S 177; nl. dek \geq d.niem. \geq w.niem. Deck, ros. dek /1701/ z hol. lub ang. deck, Christ 39, ros. óperdek, fr. troisième pont, ang. upperdeck Meul 53; rodzime odpowiedniki: pokład, model słowotwórczy znany w średniowieczu: pokład, kład, pokładnica 'depozyt, skarb, skarbnica' Biblia Leopoldy /1561/, pokłady 'pogrzeb' /ok. 1500 r./ Brück; poklat, pokletnica 'daszek, szranki', 'kolebka' Mącz /1564/, "poklat albo rydwan" /ok. 1500 r./, "poklad" /1532/ 'pokryty wóz' w zw. etym. z klec, psł. *klěť 'byłe jak zrobione, sklecone pomieszczenie' SłSE II 198; pokład w zw. etym. z kłaść, kładę, por. lit. klóti, klóju 'słać, rozpość ierać, nakrywać, pokrywać' SłSE II 252; flis. pobitka (: pobić, pobić 'przykrywać skutę deskami'):

"majstrowi od roboty koło pobitki" /1757/ Guld 170; statki z towarami nie mające za wyjątkiem budy i kuchni żadnego nakrycia pokrywano zazwyczaj dachem, doraźnie skonstruowanym; tak bowiem należy interpretować kilka wzmianek (m.in. z 1723 r.) o wynagrodzeniu sterników przy robieniu "pobitek" ("pobijek", "pobojek", "pobujek") KAP Kr, 4824, k. 85 - 88; 4825, k. 11, 62v i in., Bursz 773;

kil "spodnia belka idąca wzdłuż całego okrętu, jak gdyby jego kręgosłup, zwany też stępką" Zar 8; stępka, kil Stad 30, SłMKT II 1229, Stok 48, stępka 'gniazdo masztu' Yacht; kielbalka "sztuka z krzyżulcu, 6 - 8 cali gruba, służąca na rozporę między krokwiemi" Kozł 37; kil Al, Yacht, Fisch, łucz term 41; stępka // kil Grab, MLM, IE, Webb, Mil, MR, Rem, Mh, Fed, Fen, Szcz, Fen Nec, Bł; kil // stępka HB, KL, Tum, KK, Mz; kasz. kil, čil, kilplanka PWB 404, Śl.kasz. 33, Gołęb 175, prus.niem. kil 'Schiffsbauch' Fr I 360, zach.pom. platt.-d. Keel 'Kiel' Dðhn 223; Hinze 295; niem.-hol. "Der Kiel oder Keel (...) wie in Ovid(ius) Lib(er) 14 Metamorph(oses) zu lesen... mediisq(ue) carina subdita navigiis spina mutatur in usum" (po położeniu stępki w środku statków kadłub statku przekształca się w przedmiot użyteczny) NnJ /1670/ 48; niem. Kiel Rðd I 829; najstarsze zapisy w zn. 'statek', 'łódź': "kiele" /1152/, "kêl", "kiel", "kile" (wczesnośredniowieczne), "chylene" pl. /1394/, "kiel" /1463/; w zn. 'stępka łodzi lub okrętu': "carina, navis fundamentum, de schipsboden, keel" Chytr /1582/, "Keyl" /1590/, "Keiles" /1598/, "Kiel" /1669/ KLS 440, 441; niem. Kiel 'Schiff', śr.nl. kiel, angl.sas. cēol, st. nord. kjöll, od germ. *keula-; Kiel 'Grundbalken des Schiffs', śr.d. niem., śr.nl. kêl, kil, ang. keel, angl.sas. scipes cele 'rostrum navis' KLEW 367; typ kontaktu: północ-południe: nl. kiel \geq (ang. keel /?/), fr. quille, hiszp. quilla, port. quil'ha, wł. (a)chiglia; ros. kil (w rękopisach Piotra I, 1703) z hol. kiel lub d.niem. Kiel Christ 39, Smir 142; por. też ang. keel wymieniane wyraźnie jako źródło zapożyczenia w rękopisach niem.-nl. o budownictwie statkowym w Gdańsku /1670/ NnJ 48, Meul 95;

kilson "belka przylegająca z wierzchu do kilu" Zar 8; "belka przypierająca z wierzchu do kilu" Ślm 26, Al 11; niem. Kielschwein - nadstępka Stad 31, Stok 48; nadstępka, kilson SłMKT II 1252, Demb 24, Grab, MLM; łucz term 42; niem.-hol. "Kielschwein" (= "Kolschwyn", "Kolsing") NnJ 79; niem. "Kielschwein", "Kolschwinn" /1702/, Kolsem, Saatholz Röd I 895, "Kehlschwein" /1742/ K1S 446; nl. kolswijn, kolsem Wunsch /1681/ = ang. keelson, kelson, w etym. zw. ze st.nord. kjölsvinn \cong dun. kjölsvin, szw. kölsvin \cong ? nl. kolzem, kolzwijn Ginn II 501; ros. kilson (u Piotra I kiłson), dial. kincel z ang. keelson Matz 203, ros. kilson, kilsen J., por. hol. kolzem Meul 96;

klinka lub klink 'żelazny nit' \leq niem. żegl. Klinke 'zagięty szpic białego bolca', klinken, verklinken 'nitować'; stp. "bolc z klinkami", "rynka z klinkami" 'pierścień, kółko z nitem' RK /1570/ 125; "klinkierowy system poszycia" Grab 77; "poszycie zewnętrzne zakładkowe" SłMKT II 1218; "niem. Klinkergang - poszycie klinkierowate" Stad 32; klinkier Tech 627; niem. Klinke odpowiada nl. klink Wunsch, czas. klinken 'przybijać, nitować' K1S 457; ros. klinkier 'kamień, głaz' pl. 'kocie łby' Ust mors /1724/ z niem. Klinker? Smir 143, Vasm II 251;

reling - "poręcz, również nadburcie, falsburta" Ber 67; Śl.rus.: (mówią:) reling, zamiast: reląg, por. flis. szyłąg i in. z -ąg \leq w.niem. -ung; w zn. mors. "niem. Reling - burtowa poręcz, bariera" Stok 75, burta?, poręcz Stad 47, barjera SłMKT II 1780, por. baryera (na górnym pokładzie) Jabł, Kasprz 71; "poręcz okalająca okręt" /1864/ Pert 522; barierka, poręcz nadburcia Mil 237, listwa relingowa Webb 1; reling Grab, MLM, IE, Mo, Dar, Demb, Vil, Jędrz, Meis₁, Bor, KL, Fen, KK, Smol.Daw, Szcz, Fen Nec, TB, Bł; kasz. relińga Budz, Hinze 399; niem. Reling, Regeling Röd II 371; w tekstach w.niem.: "Regeling", "an den Rellingen" /1732/, w kontekstach wskazujących na zapożyczenie z jęz. ang.: "an die Railing" /1835/ // "Reling" oraz "der Railing" /1864/, "Reeling" /1880/ K1S 659; nl. regeling Witsen /1671/ skróć. reling \cong w.niem. Reling, starsze Re-

geling, dun. roëling, szw. reling, ang. railing, ros. regiel, regieli pl. także reglens sg. z hol. regelings pl. J., Meul 163; możliwy kontakt typu: ang. railing \cong w.niem. Reling \cong pol. reling; rufa 'tylna część okrętu' Zar 17, Ber 67; rufa, flis. pośledź, zajdy Ślm 55; "rufa, tylec, tylnia, tylnica, tył okrętu" Stad 27, łucz term 33; rufa, achterpik J 287; flis. rufa (na Wiśle) // rupa (na Niemie) Glog 50; wślad statku Sier 34; flis. rufa // cal: "Na szkucie rufa, na trafcie cal" Haur; zestawienie nazw antonimicznych dotyczących opozycji "przód-tył" statku (tratwy) Broc Morze₁ 40; stp. rufa, cytaty z XVI w.: KlonFlis, Gost; A. Koch mylnie na ozn. 'przodu okrętu' łucz 209; kasz. rófa 'pomieszczenie w tylnej części okrętu' Budz w związku z d.niem. Roof 'dach, przykrycie', ang. roof, angl.sas. hróf, st.nord. hróf w zn. mors. 'dach w tylnej części łodzi', d.niem. Roof w tekstach w.niem. dopiero od 1821 K1S 666; nl. roef (wym. ruf) Witsen, Wunsch, ros. ruf (u Piotra I), zdrob. rúbka, rubočka "kajutka postawlennaja na palubie" V., Meul 168; flis. cal wygląda na uproszczoną postać w.niem. Zagel 'ogon' dial. d.refńskie i prus.niem., śr.w.niem. zagel, st.w.niem. zagal, angl.sas. tœgel, ang. tail K1EW 874; por. niem. Zahl, Zahlen 'płacenie, zapłata'? (na ostatniej tratwie znajdowała się skarbówka, gdzie wypłacano wynagrodzenie flisakom) K1EW 874; por. też niem. Zoll "kłoczek drzewny" Brück 55 i niem. Zelle 'pomieszczenie zamknięte' K1EW 881;

s z e r s z t o k gw. - "poprzecznicą luki ładunkowej, służąca jako oparcie pokrywom lukowym" Ber 73; szersztoki "żelazne legary, które kładzie się w poprzek luku ładowni" Grab 177, MLM, IE; tech. rozpornica (lukowa); flis. szarsztyk, p. załam, załom, załomek "przód lub tył statku czworogrannego do góry wzniesiony i stanowiący część dna" Ślr 142, cyt. załomek /1842/ in. podjazd "załamanie dna statku ku górze w przodzie lub w tyle, z niemiecka zowią tę część konstrukcyjną »szarsztyk« " Ślr 70, por. też szersztoki, p. kleszcze "dwie łąkate sztuki drzewa, oparte nieruchomo o spód statku, służące do wzmocnienia podstawy masztu" op. cit. 33, w podobnym zn. szarsztuki:

"Bale skrajne zowią się szarsztukami" /1817/ Kost 111; niem.-hol. "Scharstocken" (= "Schaarstocken") NnJ 88; niem. Schaarstocken, Scheerstocken Röd II 418; nl. Schaarstokken Röd II 434 \cong w.niem. Scheerstock?, szw. skårstock Ginn II 516; por. też w innym zn.: "pas mocnicy, mocnica, ang. sheerstrake, niem. Schergang, ros. szirstriek" SłMKT II 1414; niem. Scherstock dosł. 'kij rozpierający', por. niem. Stütze 'podpora', Stück 'kawał, kawałek, część', dial. pñ. Stuken 'pień drzewa' Broc Morze₁ 180; niem. Stecker 'wtyczka', niem.-hol. "Steck", NnJ 92;

s z t u c a 'podpora służąca do utrzymania kadłuba okrętowego podczas budowy na lądzie', 'podpora pokładu w okręcie' \leq w.niem. Stutze, Stütze, Stützen; od sztucy 'podpory' należy odróżnić sztuce dualis do sztuka (drzewa przeznaczonego do spławu) (niem. Stück), np. "za dwie sztuce" /1570/ RK 47; niem.-hol. "Stützen" /1670/ NnJ 92, pol. "wspornik pokładowy (Deckstütze), podpora, pilers (Stütze f.)" Stok 96; niem. Stützen Röd II 755; nl. stutten, Schooren Röd II 755; nl. stutten \cong dun. Stötter, szw. stöttar Ginn II 522;

r u s z t (a), ruszty "deski z zewnętrznej strony burty przytwierdzone naprzeciw każdego masztu dla większego odchylenia want podtrzymujących maszty z boku" Zar 17; niem.-hol. "Roste am Schiff" /1670/ NnJ 87; niem. Rusten, Rüsten Röd II 403, Rüste Paasch 18; K1S 672: "Rust" /1730/, "unter die Rusten" /1795/; d.niem., wsch.fryz. rüst, rüste, nl. rust Witsen 506, Wunsch 215; nl. rust \cong w.niem. Rust, Rüst(en), dun. Rüst, szw. rust, ros. rjust, grotrjust (u Piotra I) Meul 173, Ginn II 516; przymostki "miększe bale albo szyny stalowe z zewnątrz burt statkowych będące podstawą dla putków" Ślm 51 wyglądają na niezbyt udany neologizm B. Ślaskiego, wzorowany na konstrukcjach gwarowych;

s t e w a ryb. "ogólnie sztaba lub zgięta ku górze łukowata sztuka drzewa, stanowiąca przedłużenie kilu (stępk)" Ber 72; stewa, sztaba Ślm 59; flisackie określenia przedniej części statku (tratwy): broda, czoło, dziób, front, głowa, kaf (na Warcie), kleń, na-

czołek, nos, przodek, przód, pysk, sztaba, zagłówek Broc Morze₁ 40; w terminologii morskiej: dziób, stewa przednia Sier; nos, sztaba Zar, dziób 'przód okrętu', dziobnica 'belka w przodzie okrętu' Stad, Łucz term 28 - 32; stewa (przednia, tylna) obecnie: dziobnica, tylnica Demb 48, Grab 181, Kl, Szcz, HB, Tum, TB, Fen, Bor, P, Mz, Mo, M, Mh, Cass, Pr 6, Wys, Fed, Webb, Smol St, MLM, IE; kasz. stéva 'przedłużenie stępki', předná stéva, sledná // vsledná stéva SGKSyCh, Bandr Zol 225, štéva 'dziób czółna', štávinga Hinze 465; niem.-hol. "Stewen" (= "Stáwen", "Stewinge") NnJ 92; niem. Steven, Vorsteven Röd II 720; najwcześniejsze zapisy z czasów hanzeatyckich: "vor de steven" (Lubeka, 1430) K1S 757; nl. voorsteeven, agtersteeven Winsch /1681/; nl. steven \cong dun. Stævn, szw. stáf, ros. štéven /1703/ także gw. Škievěn Smir 335, Meul 202; istotne dla opozycji kulturowej: morski (kasz., ryb.) - śródlądowy (flis.) składniki szeregu synonimicznego stewa: sztaba, stp. staba, sztaba /z XVI i XVII w./ mają to samo pragermańskie źródło, bo stewa \leq d.niem. żegl. Steven (\leq) st. fryz. stevene, st. nord. stafn, od germ. *staþna; flis. sztaba \leq w.niem. Stab, od germ. *staba- K1EW 735, 748;

s z p e j g a t - "mały otwór w pokładzie u jego krawędzi dla ścieku wody" Zar 19; szpygata "otwór w pokładzie statku u burty do ścieku wody" Ślm 64; szpigat "wcięcie u dołu burty, którędy spływa woda z pokładu statku; ściek" Ber 74; Śl.rus. 6: (mówią:) szpigat (niem. Speigat) (zamiast:) szpygata, rzygulec okrętowy; "niem. Speigat - nozdrzyna (ściek okrętowy)" Stad 56; "ściek okrętowy, zlew" Stok 89; "szpigaty - małe otwory w fałszburcie tuż nad pokładem dla ściekania wody" Dęb 93; neol. odpływnik, ros. szpigat SłMKT II 1479; zarówno procesy nominacyjne (zapożyczenia, neologizmy, neosemantyzmy), jak i różnorakie sformułowania definicji słownikowych można rozpatrywać w obrębie funkcji poznawczej języka, por. inne formy konceptualizacji słownej w okresie powojennym: szpigat "otwory, przez które spływa woda z pokładu przez reling za burtę..." Demb 50; "otwór odprowadzający wodę z pokładu" Dar; "otwór w nadburciu, przez który odpły-

wa woda wlewająca się na pokład" HB; "otwór w nadburciu lub tuż pod nim w burcie, służący do odpływu wody z pokładu za burtę" Vil; szpigaty "otwory w nadburciu lub też pod nim w burcie, służące do odprowadzania wody z pokładu za burtę" Bor; spływnik (szpigat), zwany także ściekiem burtowym TB; odpływnik, szpigat "otwór w nadburciu lub w poszyciu pokładu, służący do spływu wody, która dostała się z za burty na pokład podczas splukiwania pokładu, zalania falą itp." Grab 188; szpigat "mały otwór w nadburciu, odprowadzający ścieki z pokładu" Tum; szpigaty "otwory w burcie, którymi ścieka woda z pokładu" Meis₁; szpigat (spływnik) Webb 3, Fed; wylewnica odpływowa, szpigat? Pr 7; niem. Speigat: "spoigatter" /1627/, "Spey-Gaten" /1702/, "Spie-gaaten" /1774/, "Speigatten" /1899/ KIS 735; d.niem. (wsch.fryz.) spêgat, speegaatje Doorn /1884/; nl. spiegaten Witsen 509, spygaten Rôd II 643, spiegat, spijgat, spuigat Ginn II 520; nl. spie-, spij-, spuigat ≙ dun. Spjegat, szw. spygatt, ros. špigát Ust mors /1720/, Smir 333, dial. špigel, archang. špagat Meul 190;

wręga, "żegl. wręg (dawniej: wrang, szpant, żebro), belka, kształtownik lub prefabrykat spawany, stanowiący element wiązania (→ kadłuba) burt i ewent. dna statku wodnego; leży w płaszczyźnie pionowej, prostopadłej do wzdłużnej płaszczyzny symetrii statku; górne końce w. połączone są z → pokładnikami, a dolne z → dennikami lub stępką (na małych statkach)" WEP; szpant "żebro kadłuba związane z kilem" Zar 18; Śl.rus.6: (mówią:) szpangout, szpant, (zamiast:) wręga, krzywka Ślm 76; szpangont Zar, krytycznie: Yacht 109; wręg (niem. Spante), półwręg okrętu (niem. Wrange) Tech II 458, 468; wręga stępkowa (Bodenwrange) Stad 14, dennica Ślm 15, łucz term 43 - 47; flis. wręga, rzadziej wrąg, krzywka "sztuka drzewa w postaci zgiętego kolana, służąca do połączenia boków statku z dnem, żebro statkowe" Ślr 136; wręgi, gw. (Płockie) bręgi "krzywe sztuki drzewa przybite do burt i ławki galaru" Hacz 378; wrąg, wręga, kokora "sztuka drzewa dębowego w kształcie zgiętego kolana, wyrobiona ze strzały drzewa, przy

której jest główna gałąź, albo ze strzały drzewa i głównego korzenia" Kozł 109; kasz. vraga 'żebro łodzi' Śl.kasz. 69, vrenga Budz M-6, słowiń. vraga 'Kurbel an der Handmühle' Slz 1350, Hinze 519; stp. wrag m., wreği pl. 'krzywe sztuki drzewa dębowego, które na kształt żeber tworzą szkielet okrętu', w rejestrze Bąkowskiego stosunek a : ę (por. zapisy: "wragk" // "wreği, wreği") jak 75:107 RK 36 i nast., kasz. i stp. vraği, wreği z prus.niem. Wrangen pl. Fr 2, 481, to ze śr.d. niem. Wrange Hinze 519, Kaest 6, 50; na możliwość oddziaływania języka holenderskiego wskazują zapisy z 1670 r.: "Bodenwrangen" NnJ 69; niem. Wrange, d.niem. "wrangen" /1582/, n.flam. wrang, st.nord. röng 'Wrange', por. szw. vränger 'żebro okrętowe' od st.nord. rangr, vrangr 'krzywy, zakrzywiony' KLS 841; szpant wygląda na nowsze zapożyczenie z niem., por. niem. Spanten /1791/, d.niem. (wsch.fryz.) spand, spant, nl. spant Witsen, Meul 189; szpangout - to rusycyzm przeniesiony przez naszych marynarzy odbywających służbę we flocie rosyjskiej, por. ros. špangóut (w rękopisach Piotra I) z hol. spanthout (Witsen), Smir 332; flis. kokora (z Polesia) zapoż. z ukr. kokóra 'pień drzewa szpilkowego wraz z kolankowato zagiętym korzeniem, używany przy budowie statków' od psł. *kokor- jest reduplikowanym wariantem psł. *koreně SłSE II 336;

Pomieszczenia okrętowe

k a j u t a współczesne: kajuta "każde pomieszczenie mieszkalne na statku" Dęb 23, Mh, Mw, Mz, J; kajuta "często stosowana nazwa → kabiny na statku wodnym WEP, Grab 69, MLM, IE, HB; kabina, kajuta, mesa Fed, Webb; kajuta "izba mieszkalna we wnętrzu statku" Zar 8; "oddzielna ubicajka na statku dla podróżnych lub starszyny okrętowej" Ber 36; kajuta, kabina Stok 45, SłMKT II 1837, kajuta nawigacyjna II 1838, Dęb 91; kajuta "pokoik pod pokładem jachtu" Al; kajuta, często w XIX w: "budki czyli kaiuty" Kost /1817/ 118, kajuta /1829/ Syr Pam; kajuta czyli "izba dla dozorczy (na bajdaku)" Kontrym /1829/ 29; kajuta pasażerska Połuj I /1854/ 170, kajuta Osiń /1835/, Pert

454; "wejście do kajut ekwipażu"; omówienie jako impuls nazwotwórczy: "sypialne komórki" Tripp /1836/, Pert 447, "ciasna komórka" Daleki /1811/, Pert 385; "izdebka okrętowa" Otw Pam /1705/ Pert 149; kajuta /1867/ Gordon, Pert 480, Janik /1882/, Pert 538; kajuta Brzoz /1885/ Kasprz 71; "Cajute" Vosg, Kasprz 64; kehita, archaizm "dawniejsze określenie kubryka" Fen; stp. *kehita czy *kohita? 'komórka z wagensozu na przodku okrętu, opatrzona pięciu oknami i drzwiami' RK /1570/ 125, forma polska potwierdza etymon niem. \leq *Koje + Hütte; niem.-hol. "Cajite" /1670/ NnJ 72; niem. Kajüte Röd I 770, Paasch 63, pojawia się na początku XV w. w postaci d.niem.: "kaiute" /1407/, "kayuten" /1438/; w tekstach w.niem. w poł. XVII w. \leq d.niem. = nl. kajuit, por. "Cojüte" /1647/ KLS 410; nl. Kajuit "Kamer op een schip" Winsch, Witsen \geq fr. cajute, cahute, ros. kajuta /1705/, także kajút Ust Mors /1720/ zapoż. z niem. Kajüte lub hol. kajuit Meul 87, Ginn II 497, Vasm II 216;

kajutkompania żarg. T. Dębicki, Roz 171; Śl.rus. (mówią:) kajutkompanja (zamiast:) biesiadnia (wspólna sala, np. oficerska), fr. mess, niem. Messe, por. mesa okrętowa, kasyno oficerskie Stok 63; niem. Kampanje 'pomieszczenie na tylnym pokładzie' Röd, odpowiada nl. kampanje \geq szw. kampanen, dun. kompanen; od łac. compānia 'towarzystwo (od stołu)', por. łac. pānis 'chleb'; w zn. morskim: "Campanien" /1627/, "Compagnje" /1673/, "Cajüte de Campagne" /1830/ KLS 419, ros. kajutkopania z nl. *kajuitkampanje?

jut "pokład rufy okrętu, bardzo często wzniesiony nad poziom ogólny pokładu" Zar 8; "Przybudówki te tworzą z przodu i tyłu okrętu wzniesienie, zwane bakiem i jutem" Zar 19; Śl.rus. 4: (mówią:) jut (niem. Hütte, fr. dunette), zamiast: duneta (kasztel czyli terem tylny); "niem. Hütte - pol. huta [!], pomost tylny, Hütten-deck - pomost huty" Stad 28; "nadbudówki mieszkalne na rufie i dziobie kasztel i forkasztel (...) lepsze niż jego [M. Zaruskiego - przyp. J.O.] nowoczesne [odpowiedniki - przyp. J.O.] jut i bak" Yacht /1921/ 109; "pokład rufówki, niem. Hüttendeck, ros. pałuba juta" SłMKT II 1423;

rufówka, ros. jut /1856/, łucz term 53 - 55; powojenne: "rufa - tylna część statku czasem zwana jutem" Mz; jut, górny pokład rufy, rufówka Fed; por. też półjut (ros. połujut) zam. półduneta Śl.rus. 5; niem. Hütte 'Deckbau auf dem Mittelschiff' /1892/ odpowiada nl. hut [wym. jut, gjut?]; zapisy z XVI w.: "Hütten" /1598/, "Hütt" /1663/, "Deckshütte" /1864/ KIS 387 - 388; nl. hut: "hutten of tenten" Witsen \supseteq ros. jut, wcześniej gjut Ust mors /1720/, Meul 83, Vasm IV 535, KLEW 322;

kabelgat "magazyn bosmański do przechowywania lin, bloków i sprzętu okrętowego" Szcz, Szkwał /1936/ 121; kabelgat "schowek na liny, różne materiały i części osprzętu, najczęściej na dziobie" KL; "skład lin oraz materiałów do konserwacji kadłuba i osprzętu" Lud₁; "skład lin i materiałów konserwacyjnych" Dar; komora linowa, niem. Kabelgat, ros. kabelgat SłMKT VI 7033; komora linowa, kabelgat "pomieszczenie na okręcie, gdzie przechowuje się zwoje lin" Grab 80; schowek bosmański Fed; schowek bosmański, magazyn bosmański Webb 11; niem. Kabelgat Röd /1794/, pom.platt.-d. Dähn /1781/; zapisy z XVII w.: "das Cabelgatt oder Ancker, Strick-Loch" /1686/ KIS 405; nl. kabelgat Witsen, Wunsch \supseteq ros. kabelgát V., kabałgát, kabałgat, także kabaugát Meul 87, Vasm II 150 \supseteq pol. kabelgat (lub z niem. Kabelgat);

kambuz - "w gwarze marynarskiej - kuchnia okrętowa" Zar 8; Śl.rus. 4: (mówią:) kambuz, zam. kambuza (kuchnia okrętowa); kambuza - kuchnia okrętowa Ber 36; kambuza "ognisko kuchenne na statku" Ślm 24; "kuchnia okrętowa" Tripp /1836/, Pert 447; kambuz "kuchnia na statku" Demb 23; KK, KL; kambuz "kuchnia okrętowa" Szcz, Fen, Tum, Mz, P, M, Grab, MLM, IE; niem.-hol. "Cabuisse" /1670/ NnJ 71; kasz. kambłůza, kabłůzka 'małe pomieszczenie (buda) z drewna', kambłůza 'kuchnia okrętowa' PWB 325, Hinze 253, Śl.kasz. 31; niem. Kombüse Röd I 897, Kabüse 'Schiffsküche' KIS 408; nl. kombuis 'promptuarium, cella promptuaria (...) culina nautica' (Kilian, 1599); d.niem. kabüse Dähn /1781/, st.march. kabûz, wsch.fryz. kabuus Doorn /1882/; zapisy z XVII w.: "der combuis oder Küchen"

/1627/; "Combūse", "Feuer-Heerd oder Camin", "die Combuse"/1702/
KIS 472; nl. combuis Witsen 487, Wunsch \supseteq fr. combuse, ros. kámbuz,
kámbus, wcześniej kambous Ust mors /1720/ Smir 127, dial. kónfuz
(na Morzu Kaspijskim) Meul 106, Ginn II 501; przejrzysta etymolo-
gicznie druga część złożenia: śr.d.niem. hūs 'dom', człon ka-, por.
skrót. słowiańskie ka 'chata'? Broc Mich 16, ostatecznie może ma
związek z łac. capsa 'schowek'; trudności głoskowe w interpretacji
*camin-hūs?, ka(m)-būse?, por. buza 'statek wiosłowy' KLEW 113,
por. też łac. ūrere 'palić', combūrere (z *coamb-ūrere 'popalić, po-
parzyć' KLEW 114, E. Słuszkiewicz StLTLS 17;

kubryk - "kajuta załogi na przodzie okrętu; inaczej lawiza
albo orlop" Zar 10; kubryk (gw.) "pomieszczenie załogi na statku"
Ber 43; Śl.rus. 4: (mówią:) kubryk, zam.: plichta, czeladnia, pi-
lasy; łucz term 60; kubryk (marynarski) Mo, Bor; kabina dziobowa,
kubryk Webb 1; kubryk (pomieszczenie załogi) WEP, Fed, MR, Demb,
Dar, P, M, Tum, KL, Fen, Szcz, Grab, MLM, IE; niem.-hol. "Kuhbrücke"
/1670/ NnJ 81; niem. Kuhbrücke Röd I '926, "die Kuhbrücke" /1608/ KIS
495; nl. koe-brug Witsen 497; nl. koebrug \supseteq w.niem. Kuhbrücke,
ros. kubrik, wcześniej kubrijuch Ust mors /1720/ Smir 169, Meul 104,
Ginn II 501; lawiza? Sier 34, por. ros. ljabzá, ljabzjá 'gadula,
papla', ljabzat', ljavzat', ljavandat 'paplać', 'bełtać' wariant ekspr.
od lábza? Vasm II 548, 443; mało prawdopodobne fr. lavis m. w innym
zn. ('rozmywanie barw w akwareli'); pilasy 'miejsce na skutach,
gdzie sypia załoga' Bursz 780; pilasy - "na dawnych skutach: miej-
sca pod pochodami, gdzie flisy sypiają" Ślr 65; pochoda "tarcica dla
sternika przy rudlu, w poprzek burt umocowana na stojakach" (pila-
sach?), por. pilaster, ros., ukr. piljastra 'filar o przekroju pro-
stokątnym' z fr. pilastre m. lub wł. pilastro, od łac. pīla 'kolum-
na' Vasm III 262;

orlop "kajuta załogi na przodzie statku" Zar 14; Śl.rus. 5:
(mówią:) orlop, zam.: plichta; "pokład wnętrza, ang. lower orlop
deck, niem. Raumdeck, ros. trjumnaja płatforma, kubrik" SłMKI II

1427; "pokład nadwnętrza, ang. orlop deck, niem. Orlopdeck, ros. orłopnaja pałuba" II 1428; "Orlopdeck - trzeci pokład (trzecie piętro albo strop)" Stad 43, Łucz term 60; niem.-hol. "Überlauff" (= "das obere Verdeck") NnJ /1670/ 94; niem. das dritte Deck Röd I 449; Überdeck Paasch 20, 75, Oberlauf, Oberlof, Überlauf KIS 593, 801; nl. overloop \supseteq w.niem. Oberlof, Oberlauf, Overlof, ang. orlop Ginn II 511; ros. orłóp, orłópdek z ang. (\leq nl. overloop) Matz 266;

plichta "mieszkanie, izdebka dla majtków, zazwyczaj w sztabie statku" Ślr 65, L., Bursz 780; plychta "mała budka przy sztabie" Hacz 384; plichta "przód statku, część pokładu ponad sztabą, pomościk przedni dla załogi" Ślm 45, Sier 10; plychta "część drewnianej podłogi łodzi" Fen; flis. plichta - niem. Plicht 'kl. Mannschaftslogis' Krann 92, "plichta zgniła" Łoz; "Plochta z windą i sztabą" (lina?) /1752/ Bursz 765; kasz. plichta "przód statku, również pomościk ze szczebelków drewnianych w przodku łodzi, na którym staje załoga" Śl. kasz. 49, plixta, plaxta 'ts' PWB 637, wsch.pom. platt-d. Plicht Knoop 2, 11, d.niem. mors. Plicht 'ts' Hinze 375; niem.-hol. "Das Plecht oder Plicht ist der Ort im Vordertheil des Schiffs, da die Taue liegen" /1670/ NnJ 51; niem. Plicht (d.niem.), st.w.niem. plihtha 'prora', angl.sas. plihtere 'proreta'; KIS 620: "Pflicht" /1673/; nl. plegt, stuurplegt Winsch /1681/; niem. Pflicht f. 'Schuttdach im Vorschiff', śr.w.niem. pflihte, śr.d.niem. plicht, śr.nl., n.nl. plecht, płn.fryz. pliuht, angl.sas. *plihht, w zw. etym. z łac. *plecta 'wiązanie', 'plecionka' KIEW 544;

rum 1. "magazyn, przedział towarowy w kadłubie statku";
2. "rum (wody), wart, nurt" Ślm 56; Śl.rus. 7: (mówią:) trium, zam.: rum, magazyn okrętowy; w zn. flisackim: 'wart, nurt rzeczny' znany z XVII w.: "Rum rozumie się środek wody" /1679/ Haur 174; kasz. i flis. "pał portowy, winduga, kres podróży wodnej flisów" znany z XIX w.: "Statek stanął u rumu" Gluz, Ślr 90; kasz. rum 'przedział w kabinie statku na składanie towaru' Śl.kasz. 54; słowiń. rùm 'plac, pomieszczenie', rqm Ślz 965, 946, Hinze 412; w zn. mors.: "Między

pokładami są »rumy« lub magazyny" Yacht 109; "rum // trum - przedział towarowy na statku" Sier 75; trium, używane krótko po I wojnie św. (J), Broc Morze₁; niem.-hol. "Raum im Schiff" /1670/ NnJ 87; niem. Raum eines Schiffs Röd II 352; d.niem. rûm, nl. ruim 'alvus navis' Kil (1599); KIS 649: "Ruym" /1629/, "Raum" /1647/; nl. ruim Witsen, Winsch \supseteq w.niem. Raum, szw. rummet, ros. trjum (z hol. 't ruim, in 't ruim 'pomieszczenie' \supseteq ros. intrjûm 'dolna część pomieszczenia okrętowego'); wcześniej ros. rjujm (u Piotra I) Smir 268, Meul 172, Ginn II 515; flis. rum 'wolna przestrzeń na wodzie' łączyć należy ze śr.w.niem. rûm 'Raum' RK 137; mors. kasz. rum 'przegroda (na statku)' z d.niem. i- pom. "plattu" Hinze 412, KLEW 587;

s z k a f u t "śródokręcie, pokład między rufą a bakiem" Lud₁, Dar; szkafutowy 'dyżurny na pokładzie' Dęb /1934/ 93; Śl.rus. 6: (mówią:) szkafut, zamiast: wyżka, kasztel, czyli terem środkowy; rusycyzm przeniesiony przez naszych marynarzy odbywających służbę we flocie rosyjskiej: ros. škafút 'część pokładu między fok i grot-masztem', wcześniej šxavot (u Piotra I) z hol. schavot, Smir 339; nie z ang. scaffold Vasm IV 447, n.nl. scafaut, -ot n. KLEW 632;

s z a n i e c "część pokładu między spardekiem a jutem" Zar 18; Śl.rus. 6: (mówią:) szkańce (niem. Verschanzung), zam.: kasztelunek, szarńc (okrętu); przykład złęgo tłumaczenia: "rufowa platforma" [!], zam. pokład rufowy (ros. szkancy) A. Stiepanow, Port Artur, tłum. A. Galis /1950/; pokład szarńcowy Pr 5; niem. Schanze 'ein der Back (auf dem Heck) gegenüberliegender Deckbau' /1884/, Röd /1796/, "Schantz" /1673/, "Schantze" /1702/ KIS 680; nl. schans 'galeryjka rufowa', 'półpokład'? Witsen, Winsch; nl. schans f. -en \supseteq ros. škancy pl. tant. Ust mors /1720/, Smir 329, Meul 174, Hinze 423;

Ruchomości okrętowe

b a l a s t 'ciężar przyjęty na statek w celu polepszenia jego stateczności' Grab; balast "ładuga małej wartości (...) brana na okręt (...) w celu zachowania właściwości morskich okrętu" Zar 1;

"ładunek mający na celu utrzymanie równowagi statku" Ber 15; balast p. naciąg Tech, Stad 12, "balast, naciąg wodny" Stad 67; "balast wodny, niem. Wasserballast" SłMKT IV 3618; balast "ciężar na dnie jachtu wewnątrz lub zewnątrz na kilu" Al; balast, obciążnik Fed; "balast stały, wodny" Pr 5, HB, Cass, Mil, Demb, P, Mz, Mh, KK; "balast (przeciwwaga)" Sport, Broc Morze₁ 31; stp. balast, bałast? ≤ d.niem. ballast RK /1570/ 117; kasz. balašt PwB 14, Hinze 108; niem. Ballast, notowany w końcu XIV w.: w postaci barlast ≤ *barm-last, por. angl.sas. bearn scipes 'rzeczy na statku', st.nord. barmr 'brzeg, krawędź'?; postać zasymilowana ballast znana w szw., dun. już w XV w.; d.niem. Ballast 'saborra' /1585/ Chytr, K1S 64; nl. ballast Witsen, Wunsch ≥ ros. bałłást Ust mors /1720/ z hol. lub d.niem. ballast, skąd także ang. ballast Christ 40, K1EW 46, Meul 27;

bratszpil "machina na nosie okrętu, służąca do wyciągania kotwicy" Zar3; bratszpyl "przyrząd mechaniczny w przodzie statku do dobywania z wody kotwi, pozioma winda kotwiczna, kołowrót" Ślm 10; winda kotwiczna (braszpil) SłMKT VI 7228, Szcz, Dęb 11, Grab 23, Mh, Mw, KL, Mz, Tum; braszpil[!] → wciągarka kotwiczna IE 33; kasz. braszpila; bratszpil "sztuka dębowa, mająca 13 - 27 palm obwodu w odziemku" Kozł; "winda kotwiczna" kasz. R 2; niem. Bratspilt, Bratspiess R8d I 383; K1S 145: "Bratspieß" /1673/, "Bratspidt" /1742/, "Bredtspil" /1807/, "Bratspill" /1817/; niem.-hol. "Braatspieß" /1670/ NnJ 70; nl. braetspilt Witsen 486, braadspilt Wunsch; nl. braadspil, braadspit ≥ w.niem. Bratspilt, Bratspill, ros. brátšpil, brášpil /1720/ Smir 65 (z hol. lub niem. Bratspil) Meul 45, Ginn II 486; niem. Bratspieß 'rozeń', etym. K1EW 96, 726 - 727;

drek "mała kotwica z trzema lub czterema łapami" Zar 4; Śl. rus. 3: drek (hol. dreg, niem. Dregge), zam. draga (kotewka); mors. drektaw "gruba lina" Zar 4; Śl.rus.: drektow (hol. dregtouw), zam. kordel (do kota); draga "mniejsza kotew, zazwyczaj o 4 pazurach bez kiersztaka" Ślm 16 ; kasz. draga "kotwica niewielka o czterech wąsach (pazurach) do sieci lub statku" Śl.kasz. 19, kasz. draga 'kotwica dwu-

ramienna w przeciwieństwie do kotwicy czteroramiennej zwanej kotwa' SGKSychn, Pwb 151, Hinze 170, Gołęb 176, Bandr Zol 226; niem. Dragge, Dregge 'mała kotwica', notowana w dokumentach Hanzy z XIII w.: "od scrutandum cum dragis..." /1287/ K1S 191; nl. dregghe 'harpago' Kil /1599/ nasuwa Klugemu możliwości etymonu *drī-egge 'potrójny hak?'; por. niem. tragen 'ciągnąć', st.sas. dragan, st.fryz. drage, drega, śr.nl. dragen, dreghen, st.nord. draga 'ts', goc. gatragan 'pociągnąć' K1EW 786; niem.-hol. "Dragge" NnJ 73; nl. dreg 'mała kotwica trój- lub czteroramienna' Wunsch /1681/; nl. dreg \geq w.niem. Dregge, dun. draek, szw. dragg (kontaminacja: ang. drag, fr. drague, z śr.d.niem. dragge itd.); ros. dreg, wcześniej drek /1720/ Smir 111, Meul 58, Ginn II 489; drek w zn. mors. z XIX/XX w. z hol. dreg; kasz. i flis. draga ze śr.d.niem. dragge; kasz. darka 'rodzaj haka' z d.niem. Darge \leq jutl. dorg, zapoż z norw. drage ze st.germ. draga 'ciągnąć' Hinze 159;

flaja "wąs kotwi", "pazur czyli łapa kotwi" Ślm 73; kasz. flaja "pazur kotwicy, zwany przez szyprów wiślanych fląka" Śl.kasz. 22; kasz. flaja 'Ankerfliege, Ankerarm', fleja 'Ankerflügel' Pwb 189; zach.prus.niem. *flaj(e), *flāj(e), prus.niem. Fliege, Flêg f., [wym. flāj, flaj], śr.d.niem. vlêge Kleczk rec 217, Hinze 195; niem.-hol. "Anker Flie" /1670/ NnJ 67; niem. Ankerflū, Flū = Ankerflügel, Ankerflünke Röd I 92, wcześniej szw. fly, ankarfly /1741/ K1S 274: "flege edder hake am Ancker" /1585/; Flunke, dial. (Lubeka) flunk K1S 276; nl. enkerblad, vloei Koen-Endep 57; opozycja kulturowa: mors. flaja : flis. flunka wynika z różnic dialektycznych i chronologicznych, por. prus.niem. Flêg f. [wym.flaj, flāj] derywat paradygmatyczny; flis. flunka z d.niem. "plattu"? /Flunk(e) w XVIII w./;

hanszpug "krótki drąg do obracania kabestanu" Zar 7; Śl.rus. 4: (mówią) handszpug (ros. gandszpug), zamiast: hanszpuk; handszpug, kłonica, śmigiel "drążek poziomy do obracania ganszpyłu" Ślm 22; ganszpył, kabestan, hołubka "pionowa winda do kotwi" (op. cit., s.19); handszpak "drążek do obracania kabestanu" Szcz; flis. hanspug "drąg

krótki brzozowy do windy" Kozł, ŻP; niem. Spake (szczególnie w złożeniach: Hand-, Notspake), zapożyczenie st.fryz. spēke, spake, n.nl. spaaak f., wsch.fryz. spāke, spēke Doorn /1884/, w tekstach w.niem. "die Handspake" /1888/ K1S 733; nl. handspaaak Witsen, Wunsch \geq ros. ganšpag Ust mors /1720/, później gánšpug Smir 80, Meul 76;

helmą t, p. "hamulec steru, kierownik, rękojęść czyli trzon u rudla na małym statku" Ślm 22; "trzon rudla zwany z niem[iecka] przez lud kaszubski helmynt będzie miał postać literacką: helmą t (Ślaski, 1937); Śl.rus. 5: (mówią:) rumpel, zam. helmą t, kierownik (u rudla); kasz. helmynt, elmynt Śl.kasz. 28; kasz. élmqt 'Ruderpinne' PwB 180, Bandr Zol 335, Hinze 181; pomorskie (słowiń.) kawka 'ts'; wśród propozycji terminologicznych w materiałach SłMKT "sterownica", Śl.term. 5; Yacht 109; opozycja mors. kasz. élmqt : flis. hamulec ma źródło dialektyczne i chronologiczne: w.niem. "Helm-Holz" /1742/ : d.niem. helmholt 'uchwyt steru' /1407/ notowany w dokumentach Hanzy (Danzig an Reval) K1S 365; fryz. helmholt, st. nord. hjaln-vqlr 'Ruderpinne', angl.sas. helma 'wiosło sterowe', nl. helm 'rękojęść steru', d.niem., nl. helmholt 'uchwyt trzonu sterowego' K1EW 302;

kluzak "przykrywa do zamykania kluzu, gdy łańcuch kotwiczny jest wyciągnięty" Zar 9; ang. jackass 'stożkowaty worek do uszczelniania kluzu kotwicznej' Mil 162; niem. Klüssäcke Röd /1794/ \leq nl. kluissakken Wunsch /1681/ \geq ros. kljuzsák, także chljuzsák V. etym. lud., Meul 102 \geq pol., rus. kluzak (w okresie międzywojennym); "pokrywa kluzu kotwicznej, półpokrywa kluzu kotwicznej" Pr 6;

kluz "otwór w kadłubie w pobliżu sztaby, przez który przechodzi łańcuch kotwiczny" Zar 9; (mówią:) kluz (niem. Klüse) zam. kluza Śl.rus. 4, Ślm 26, Ślr 33, Ber 39, Al, Yacht; "nozdrze kotwiczne (kluz)" SłMKT VI 7227, II 1614; niem. Klüse - przewlek Stad 32; "nozdrze(a), ucho" Stok 49; "kluz, kluz, nozdrzyna cumowa, nozdrze kotwiczne" WEP; "kluz, przewłoka" Fed, Grab 78; kluz kotwiczna Vil, Głow, Pr 6, TB, Ber, Demb; kluz Bł, Mz, Lud₂, Mw, KK, Kl, Szcz, Tum,

MR; kasz. klůza, knůza w zn. ogólnym 'zamknięcie, areszt, koza' PWB 363; śr.w.niem. klūse, śr.d.niem. kluse Hinze 272; niem.-hol. "Clusen", /1670/ NnJ 72; niem. "Klūsen" /1673/, "klusen" /1702/ K1S 460: zapoż. z nl. kluis Witsen, Wunsch; nl. kluis ≧ w.niem. klūse, dun. Klys, Klyds, szw. klys, ros. kljuz, także chljuz, chljuz', chljust dial. archang., etym. lud. Meul 101, Ginn II 500;

knecht "inaczej pachołek - pal krótki na pokładzie statku do uwiązywania lin" Zar 9, Ber 39, Grab 78; knecht[!] → pachioł IE 131; pachoł, poler, knecht WEP, Fed; niem.-hol. "Knecht" /1670/ NnJ 80; niem. Knecht /1742/ odpowiada nl. knegt Wunsch, knechts pl. Witsen; nl. knecht ≧ w.niem. Knecht, dun. Knegt, szw. kneckt, ang. knight(head), ros. knecht, knek, kneka archang. Meul 103, Ginn II 501; niem. Knecht, etym. K1EW 380;

koja "łóżko na statku" Ber 39; kojka "łóżko na okręcie" Zar 9; Fisch, Al; Śl.rus. 4: (mówią:) koja, kojka, zam. legło (łóżko statkowe); legło "wyrko czyli łóżko majtków" Ślm 30; "łóżko to łóżko a nie »koja«" Zaw /1930/ 6; tapczan Tech II 482; Kost /1817/ 119; koja Pr 9, Mil, MR, Grab, Mz, KL, Tum, Meis₁, TB, KK, Rem, P, Mh, IE, Eur, Roz, Webb; niem.-hol. "Kojen", "Coojen" /1670/ NnJ 72, 80; niem. Kojen Rōd I 890, w.niem. Kaue, śr.w.niem. kouwe, goc. kaujō wskazują na związek z łac. cavea 'przegroda'; w zn. mors. odpowiada temu śr.d.niem. kōje, śr.nl. cōie, n.nl. kooi, por. koye int schip 'cubile nauticum, lectulus nautae' Kil /1599/; zapisy w tekstach w.niem.: "Kojen" /1669/, "Koje" /1673/ K1S 468; nl. kooi Witsen, Wunsch ≧ w.niem. Koje, dun. Koie, norw. koie, szw. koj, ros. kojka z nl. lub d.niem. kōje Meul 109, Matz 208, Ginn II 502;

kranbelka "dźwigar na nosie (= dziobie statku), na osi pionowej służący do podnoszenia kotwicy na pokład albo do burty" Zar 10; krambelka "pozioma belka na baku wystająca za burtę, służąca do podnoszenia kotwicy do poziomu baku" KL; "dźwigar kotwiczny, niem. Kranbalken, ros. kran-bałka" SłMKT VI 7233; niem.-hol. "Krahnbalck" /1670/ NnJ 81; niem. Krahn-Balken Rōd I 235, w tekstach w.niem. "die Kraan-

-Balcken" pl. /1702/ K1S 486; nl. kraen of kraenbalck Witsen 498; nl. kraanbalk ≧ w.niem. Kranbalken, dun. Kranbielke, szw. kranbalk, ros. krambalk (u Piotra I) Smir 165, później kránbalk, krámabalk, kránbałka, krambałka, kránbała, krámabała, także kránbał, krámpał archang. Meul 111, Ginn II 502, niem. Kran, 'żuraw (portowy)', etym. K1EW 399;

k r a n i e c. "kloc z drzewa albo ze sznurów dla ochrony burt od uderzeń" Zar 10; Śl.rus. 4: (mówią:) kraniec, zam. oganiacz, fender; odbijacz, odbojnica Fed; odbijacz "elastyczna »poduszka« spleciona z lin...", odbojnica, odbojowa listwa 'belka drewniana lub metalowa zamocowana wzdłuż burty...' Grab 123, MLM, IE; nl. krans, kransje Winsch ≧ ros. kranc, krániec Meul 112; niem. Kranz, K1EW 400;

m a r s z p i k e l, swajka "stalowy rożek (...) używany do wykonywania splotów na linach stalowych" Grab 105, MLM, IE, WEP, Demb, Dar, Rem, Vil, Mz, KL, HB, Lud₁, Webb; marSPIKIEL Tum; ang. "marline spike, rożek skutniczy" Mil 282; żarg. ekspr. żartobliwe: "czy się mówi »marySPIKIEL«, czy marSZPIKIEL również?" (na "Pogorii") Głos nr 1, s. 4; kasz. maršpiker, maršpíker 'przybór, narzędzie skutnicze' PwB 490, Hinze 331; niem. Marlspieker /1887/, "Marlinespike" /1880/ K1S 569, ze wsch.fryz. Marlspiker Doorn /1882/; śr.d.niem., śr.nl. spíker, n.nl. spijker, w zw. ze st.nord. spíkr m., spík f. 'paznokcieć, pazur' K1EW 722; nl. marlen 'owijać, oplatać' w zn. żegl. Winsch /1681/, w zw. etym. z mehren 'powiększać' (z l wstawczym) K1S 568; pol. żegl. marlować 'oplatać linką drzewce i żagiel poprzez remizki, jak przy ścięgu na okrętke' Głow 189;

n a g i e l "kołek drewniany lub żelazny u burty i koło masztów, służący do uwiązania lin do żagli i masztowania" Zar 13, 26; Śl.rus. 5: (mówią:) nagiel, zam. cwintnał, koziółek; znany w słownictwie flisackim?, por. "segel-nagel - blisko styru do burty przybity drążek, na który zakłada się linka [sic] do żaglu idąca" /1835/ Hacz 391; por. kasz. nąjleka 'goździk' PwB 558, Hinze 350; w powojennym słownictwie żegl.: nagiel (kołek) Grab 115, MLM, IE, Tum, KK, HB, KL, Dar i in.; niem. Nagel Röd II 206; nl. naagel Winsch, nagels pl.

Witsen \supseteq ros. nagiel' Ust mors /1720/ Smir 202, Vasm III 36, Meul 139; żegl. "nagielbank["!] \rightarrow kołkownica przyburtowa lub przymasz-
towa" IE 198, TB; kołkownica Webb, gw. nagielbank, nagielbanki pl.
Dar 28, 40, z niem. Nagelbank Röd /1796/, K1S 584;

n a k t u z "skrzynka, szafka, w której umieszczony jest kompas
na statku" Zar 13; Śl.rus. 5: (mówią:) naktouz, zam. naktuz, świet-
liczka; Ślm 37, Szcz, Demb, Grab, MLM, IE, KL; naktuz, kołpak Mz;
"naktuz, podstawa kompasu" Webb 5; niem-hol. "Nachthäußlein" (= "Nacht
Hauß") /1670/ NnJ 84; niem. Nachthaus Röd II 203, Paasch 511; zapisy
z XVII w.: "Nachthüssgen" /1647/, "Nachtheusleins" /1669/ K1S 584;
nl. nachthuis Witsen 501 \supseteq norw., dun. Nathus, szw. nakterhus, ros.
naktóuz, wcześniej nacht-gojs (u Piotra I) Smir 203, Meul 138, Ginn
II 508;

p e j l - k o m p a s "kompas zastosowany do brania pejlingów"
Zar 14; nl. peilkompas Winsch \supseteq ros. pełkompas (Dal), wcześniej
pieil'-kompas Ust mors /1720/ Smir 222, Meul 149, K1EW 536;

p l e c h t "prawa kotwica okrętu" Zar 15; niem.-hol. "Plecht-
ancker" (= "Plichtancker") /1670/ NnJ 86; niem. Plichtanker, Haupt-
anker Röd I 83; najstarsze zapisy d.niem. z okresu Hanzy: "Plicht-
ancker" /1464/ Danziger Urk. (Hans. Urkund. IX 95) K1S 621; d.niem.
Plichtanker odpowiada nl. plechtanker Witsen 504, plegtanker Winsch;
nl. plecht(anker) \supseteq ros. plecht, wcześniej w postaci kalki-hybrydy:
plecht jakor' Ust mors /1720/ Smir 228, Meul 154, K1EW 544;

p o l e r , p a c h o ł e k "słupek na pokładzie statku tuż u burty do
wiązania lin" Ślm 43, Szcz; niem. "Poller - przewięziel, uwięziel,
pachołek, słup przystankowy" Stad 44; "pachoł cumowniczy, niem.
Poller, Landpoller " ŚlMKT IV 3460; "poler lub pochoł" Tum, "pachołek,
poler" Webb, "pachołek, poler, knecht" Grab, MLM; "pachołek - poler,
knecht["!]" IE 233; poler Demb, Tum, KK; niem. Poller = Polder, Pöl-
ler Röd /1796/ odpowiada temu d.niem. boller, wsch.fryz. bolder,
płn.fryz. poller Sch 100, ang. bollard; zapisy z początku XIX w.:
"Pöllers" /1821/, "Poller" /1835/ K1S 622, od ogólnogerm. bol 'pień
drzewa' Broc Mich 184, K1EW 88;

p o m p a - "machina ciągnąca rurami wodę do góry" Zar 15, Tech; kasz. pómpa 'Pumpe' PWB 646, Hinze 377; stp. pompa (okrętowa) RK /1570/ 135; niem.-hol. "Pompen daal", "Pompenhacke" /1670/ NnJ 86; niem. Pumpe, "die Pomp" /1598/, czemu odpowiada fr. i nl. pomp Wit-sen, Wunsch \geq ros. пómpa Ust mors /1720/ z hol. \leq hiszp., port. bomba; śr.nl. pompe /przed 1450 r./ KIEW 570;

r u m p e l "na małych statkach rękojeść sterowa - drążek poziomy, przytwierdzony jednym końcem do głowy steru; inaczej dyszel sterowy" Zar 17; Śl.rus. 5: (mówią:) rumpel, zam. helmat, kierownik (u rudla); "rumpel (sterownica)" Ber 68; niem. "Ruderpinne f. - kierownica" Stok 77, "Kierownica // sterownica" Garn, Kom. na łodzi /1945/, s. 4; "kołek w sterze" Stad /1923/; rumpel "rękojeść steru" Kucz, Szcz; "sterownica, rumpel" Mil, WEP, Jędrz, Demb; "rumpel (sterownica)" HB, Ber, TB, M, Rem, "rumpel, sterownica" Grab, MLM, Webb, Tum, Cass; "rumpel - ramię steru" IE 298; "rumpel, drążek sterowy" Lud₁; niem.-hol. "Ruderpenne" NnJ 88; niem. Ruderpinne Röd II 399 = d.niem. rohrpinn 'clavus, gubernaculum' Richey /1755/, wsch.fryz. rôrpenne Doorn /1884/; w tekstach w.niem. "die Rohr-Pinne" /1669/, "die Ruder-Pinne" /1676/ KIS 617; nl. roerpen Wunsch \geq w.niem. Ruderpinne, dun. Roerpind, szw. roderpinna, ros. рурѣн (u Piotra I), рулпен J. /1848/, рúмпіел' archang. /1856/ Meul 169, Ginn II 515, Vasm III 516;

s z p i l \rightarrow kabestan "winda cumownicza w postaci bębna obracającego się wokół osi pionowej, poruszanego silnikiem elektrycznym, maszyną parową lub ręcznie" Grab 70, MLM 268; szpil[!] żarg. \rightarrow kabestan IE 371; szpyl, kołowrót, wijadło "przrząd do wyciągania w górę", p. bratszpyl, ganszpyl "kabestan, hołubka, pionowa winda do kotwi" Ślm 27, 19; flis. szpil "kołek do zakładania w oko szrykówki sztaka" Ślr 109; "część wierzchołkowa masztu" Ślm 64; Kozł 490; flis.: "małe drążki zwane szpilami, tkwiące pod bontami łączącymi kłoce w tafle" Miś 58; w terminologii międzywojennej: "niem. Spill l. kabestan, winda okrętowa" Stok 89; "przyciągarka bębenkowa, dźwigarka

bębenkowa", 2. "przyciągarka kotwiczna, wyciąg kotwiczny, dźwigarka kotwiczna" Stad 10, 56; "ganszpyl, kabestan, hołubka, pionowa winda do kotwi" Ślm 19; "niem. Gangspill - kabestan, pacholek bębenny, bęben kotwiczny" Stad 23; "szpil, dźwignica (rodzaj ciężnika) do przyciągania ciężaru (→ przyciągarka)" WEP; "przyciągarka, kołowrót kotwiczny" Fed; "szpil, p. winda kotwiczna" Demb; "oś windy kotwicznej, ang. spindle, hol. spil, ros. szpindel" Webb 7; kasz. špela Śl.kasz. 62, Budz, Ceynowa, Hinze 454; niem.-hol. "Spille" (= "spelle") /1670/ NnJ 90; niem. Spille Röd II 655, Spill Paasch 347; niem. "Spill" /1627/ 'winda kotwiczna' (wcześniej Spille f.) d.niem. odpowiednik w.niem. Spindel 'wałek, wrzeciono', 'słup środkowy' K1S 737; nl. spil Wunsch, spijl ≥ ros. špil archang. Ust mors /1720/ Smir 333, Meul 191; ang. spill (≤) śr.nl. spille K1EW 727; por. stp. spil, szpil ≤ d.niem. Spill 'winda okrętowa' RK /1570/ 140;

s z t o k kotwicy "drąg żelazny lub drewniana belka poniżej ucha, prostopadła do płaszczyzny łap i służąca do tego, ażeby kotwia na onie musiała łapą o grunt zahaczyć" Zar 19; Śl.rus.: sztok (kotwi), zam. kiersztak, jugo; kasz. štok 'Ankerstock' Hinze 473; niem. "Anker-stock - poprzeczka (kotwicy)" Stok 4, Stad 10; "poprzeczka kotwicy, ros. sztok jakoria" SłMKT VI 7206; niem.-hol. "Anker Stock" /1670/; niem. "Ankerstock" /1673/ K1S 24; nl. ankerstok Witsen, Wunsch ≥ w.niem. Ankerstock, dun. Ankerstok, szw. ankarstok, ros. ankerštók, skrót. štok /1858/ Meul 22, Ginn II 482, K1EW 752;

s z t o r m t r a p "rodzaj drabinki sznurowej służącej do wchodzenia na pokład podczas kołysania się statku na pełnym morzu (jakóbka)" Ber 74; "sztormowe schodki (sztorm-trap)" Zar 19; Śl.rus. 6: (mówią:) sztorm-trap, zam. lesica (rodzaj drabiny); "jakóbka podwójna, ros. sztormtrap" SłMKT II 1801; "ang. Jacob's ladder, drabinka linowa, sztormtrap", "ang. pilot ladder, drabinka linowa pilotowa, sztormtrap pilotowy" Mil 167, Grab 181, MLM; "sztormtrap - sznurowa drabinka z drewnianymi stopniami (wciąg[!] pilota, wciąg trapowy)" IE 372; sztormtrap Dar, Vil, Szcz, KL, Mz, Mh; "drabinka burtowa,

drabinka linowa, szstormtrap" Pr 13; nl. stormtrap L /1856/ \cong ros. štor|trap
| |
, štur|trap
| |
 (Dal) Meul 205;

s z w a b r a "pokrętki starych lin ucięte i przymocowane do ręcznego drążka (styliska); służą do mycia pokładu" Zar 19; Śl.rus. 6: (mówią:) szwabra (niem. Schwabber), zam. szwabel[!]; "suszka (szwabber), ros. szwabra" SłMKT VI 7127; flis. szwobel "miotła z gałganów zrobiona, aby woda podczas zamiatania w nią wsiąkała" Hacz 392; niem. "Schwabber" /1720/ z ang. swabber Röd /1796/, K1S 708; ros. švábra Ust mors /1720/ z nl. zwabber Wunsch lub d.niem. (n.w.niem. Schwabber) Meul 246, Vasm IV 417; współcz. myjka, szwaber Fed, Webb 22, Grab, MLM, Demb; myjka - szwabka IE 200;

s z t u r w a ł "połączony z kołem sterowym poziomy walec, na który nawija się ciągnio sterowe wprawiające w ruch maszynę sterową (...)" WEP; szturwał inaczej ster-wał Zar 21; sztorwał "urządzenie do kierowania statkiem w postaci wału z kołem obracającym" Ślm 65; "koło sterowe" /1836/ Tripp I 75; sztorwał Drap Ster 51; szturwał KL, Tum, Dęb, Grab, MLM, IE, Mz, Lud₁; "koło sterowe (szturwał)" M, Webb; ros. hybrydę (kalkę-hybrydę?) objaśnia się jako połączenie štur (\leq) hol. stuur 'ster' + wał (od walić 'uderzać?'), por. niem. Steuerwelle 'wał, na którym umieszczone jest koło sterowe' (a. Stenzel), starsza nazwa stiurrad (z epoki Piotra I) z hol. stuurrad 'ts' Meul 207, Vasm IV 481;

t r a p "skośnie zawieszane wzdłuż burty statku schody, służące do wygodnego wchodzenia na pokład statku z łodzi lub nabrzeża" Grab 192, MLM, IE; powojenne: trap, drabinka, schody, schodnia burtowa, trapik Demb, zejściówka Fed; trap Dęb 94, MR, Dar, Mz, KL, Tum, Bł, Fen, Meis₁, Rem, Mw, Webb; międzywojenne: Śl.rus. 6: (mówią:) trap, zam. trep (wstępy, schodki); "trap, p. trep, pochoda, pochód - kładka, tarcica przenośna do chodzenia na statku; także tarcica w tyle krypy, ponad burtami na stojakach stale osadzona, po której sternik chodzi, gdy jest przy rudlu" Ślr 120; Ślm 46; "schody; drabina, niem. Treppe, Leiter, ros. trap" SłMKT II 1800; "schody to schody, a nie

» trap «" Zaw /1930/ 6; "schodnia - pochyły mostek z poręczami, ustawiany na burcie zamiast trapu dla komunikacji z lądem" Szcz; trap J, Szcz; omówienie - jako impuls nazwotwórczy: "zszedłszy ze wschodów, a raczej z drabiny" /1868/ Wolski K. 172; flis. trepy "bal, na którym chodzi styrnik w czasie pływania" Hacz 389; kasz. trapa, trapa, trāpa (-ów, pl) Hinze 495; niem. Treppe f. 'schody', śr.d.niem. treppe, trappe, śr.nl. trap(pe), st.fryz. treppe K1EW 790; nl. trap Witsen \supseteq ros. trap (Dal) Meul 216, Vasm IV 94;

w e r p "kotwica zawoźna - pomocnicza kotwica (...) służąca do wykonania manewru statku bez pomocy maszyn, jak np. odciążenie statku od nabrzeża" Grab 212; "niem. Warpanker - kotwica holownicza" Stad 67; "kotwica zawozowa" Stok 109; "kotwica zawoźna (werp), niem. Wurfanker, Warpanker, ros. zawoznoj jakor' S1MKT VI 7213; "werp - kotwica wywoźna" IE 420; niem. Warp, Warpanker Doorn III 518 = prus. niem. Werp 'Wurf' Fr II 465, por. też st.fryz. werp 'Wurf' St 204; nl. 't Werpanker Witsen, skróc. werp \supseteq ros. vierp-anker /1720/ Smir 73, Meul 237, ros. vierp J. /1848/ Ginn II 529;

w e r p, "pachołek - kołek pionowy na przodzie statku do uwiązywania liny zwanej stach (nazwa znana i na Wiśle)" Śl.kasz. 48; może w zw. metonim. z *werplina?, por. niem.-hol. "Werpline" /1670/ NnJ 96; pol. rzutka S1MKT VI 7028; werp \leq prus.niem. Werp 'Wurf' Fr II 465 w zn. ogólnym 'rzut', por. też nl. werpen 'poruszać statek za pomocą kotwicy i liny' K1S 823; Worpen 'belki specjalne z tyłu statku' Kleczk rec, K1S, K1EW 855.

Tkaniny i okrycia

b r e z e n t "plótno nieprzemakalne do okrywania towarów i luk towarowych na statku" Zar 3, Ber 19; brezent, "opona - plótno smolone, zabezpieczające od wilgoci luki pokładowe" Ślm 10; "niem. Per-senning - pokrowiec (uszczelniający przy włazach)" Stad 43; "bre-zent (lukowy)" Webb, Mil; brezent SJP, SW; niem. Presenning, Persen-ning Röd; K1S 626: "obersten Lucken mit Pressennings" /1732/, "die

Luken mit Persenning" /1788/, flis. (na łabie) "Present" /1871/ Weber 84; nl. presenning Witsen, Wunsch \supseteq ros. prezening /1729/ Ust mors \supseteq brezént /1894/ Meul 156, Vasm I 211; źródło etym. fr. préceinte 'okrycie' ze st.fr. porceinare 'zakrywać', 'obejmować' KIEW 564; o ros. realizacjach morfologicznych d.niem. -ing por. Meul 224;

ma ta "plecionka czworogranna ze słomy a. łyka, rogoża, którą obściełają lub zakrywają zboże i inne towary na spławie" Gluz, Ślr 46; stp. mata 'ts' Gost /1560/, KlonFlis, Guld /1754/; niem.-hol. "Matte" /1670/ NnJ 97; niem. Matte, w d.niem. dokumentach Hanzy: "cista et matta" /1407/; "myne kisten, noppensak unde matten" /1416/ KIS 576; we flandryjskim tekście prawa wodnego: "matte" /1407/ NTPMJ 217; nl. maten Witsen 500, mat Wunsch \supseteq ros. mat V., T. /1861/ Meul 133; stp., flis. mata f., por. niem. Matte, st.w.niem. matta, śr.w. niem., śr.d.niem., śr.nl. matte f., angl.sas. matte, n.nl. mat; źródło: łac. matta w zn. mors. zestawia Kluge z hebr. mitthāh 'przykrycie' KIEW 466;

kaszk. trojer 'wełniany sweter rybacki' Bandr Zol 86; sło-wiń. trojer 'rodzaj wełnianej koszuli' Slz 1229; niem. mors. Trojer = wsch.fryz. Troje Doorn III 436; śr.d.niem. troie, troge, troige Sch-L. IV 614, śr.w.niem. treie, troie, nl. trui, norw. trøya, dun. trøje, szw. tröja 'Jacke' KIS 796, Hinze 499;

zi u j d w e s t k a "kapeluszy marynarski nieprzemakalny" Zar 22; Śl.rus. 7: (mówią:) ziujdwestka, zam. zydwest[!]; "zydwestka (ang. south-wester)" Ber 84; *zydwest (Gołęb sydwester) "okrągła czapka marynarska z materiału nieprzemakalnego" Śl.kasz. 73; zydwestka lub südwestka "nieprzemakalne nakrycie głowy o szerokim rondzie, związane pod brodą" Demb, Jędrz, Tum, Fen, Bandr Zol; zydwest "kapeluszy marynarski z płótna oliwionego, o szerokim skrzydle, chroniący od ulewy oraz pluskającej fali" Ślm 82; zydwestka Fed, Webb; zjudwestka "część ubrania sztormowego - nieprzemakalny kaptur z szerokim rondem zawiązywany pod brodę" Grab 214, MLM 312; "zjutwestka → ubranie sztormowe" IE 453; niem. Südwester /1851/ KIS 770; nl. zuidwester L./1856/ \supseteq ros. zjudvestka (Dal) Meul 245.

Orientacja w czasie i przestrzeni

Wyznaczniki orientacji pokładowej

b a k b o r t, "bakort - lewa burta okrętu" Zar 1, Ber 14; Śl. rus. (piszą:) bakbort, zam. bakort "lewy bok statku" Ślm 7; "niem. Backbordseite - lewa strona (okrętu)" Stad 12; bakburta Dęb 90; "burta lewa statku, niem. Backbord" SłMKT VI 7551, II 1408; "burta lewa (podział załogi), niem. Backbordwache" VI 7552; łucz term 37; flis. bakord "brzeg lewy rzeki" Hacj 319, Kozł; flis. Na bakier! Na lewo! Hacj; Ru bakier! (skrót. rumaj!) komenda sternika: Wiosłuj przy lewej burcie! Kozł 320, Ślr cyt. z 1604 r., Broc Morze₂ 265; Linde, cyt. z Chmielowskiego, Ateny /1753/: "Styrny [styruy] ku bakortu"; bakort 'brzeg lewy rzeki', Wolski L. /1849/, ŻP, Volck /1649/; współczesne: bakbort Webb, Fed, ME, SJP, Demb, Mz; bakburta HB, KL, Fed, Webb, Grab, MLM, IE; "nazwa pochodzi z czasów Wikingów, gdy na statkach sterowano wiosłem sterowym, zamocowanym na rufie z prawej burty (zwanej sterburta), a przeciwną burte, do której sternik zwrócony był tyłem (back) nazywano bakburta" Grab 14; niem. Backbord (d.niem.) Rđd I 224, odpowiada nl. bakboort, angl.sas. bæcbord, fr. bâbord (z nl.); najstarsze niem. zapisy z XV w.: "backbort" K1S 55; nl. bakboord Witsen \cong ros. bakbort (w czasach Piotra I) Smir 53, Meul 24; flis. bakier, najprawdopodobniej zniekształc. postać d.niem. bakbort Wijk, Kleczk, Broc Morze₂ 266;

sterburta "prawa burta statku" Grab 172, MLM; sterburta, Zar 18, Ber 71; sterbort J, Demb; "burta prawa, niem. Steuerbordseite" SłMKT II 1409, Stad 58; flis. sztymbork "prawy bok statku" Ślm 66, łucz term 37; flis. sztymbork, sztymbork, sztymbort "prawy brzeg rzeki a. prawa burta statku"; Hasła retmana: "Na sztybork!", "Trzymaj się sztyborku!" Sztybor!", "Ru - sztybork!" Ślr 112; Linde (Magier): sztymbork, sztymbor, sztymbort "prawy brzeg, czyli kraj okrętowy"; w wariantcie instruującym wypowiedzi z XVII w.: "Prądu, hakow, zawad jakich, aby rotman i sternik pilnie przestrzegał dla szwankowania

(uchowaj Boże) statkow: pilnować sztemborku, bakortu, śrzodka, a mieć dozor i baczenie na wszystkie miejsca" Haur /1674/ 44; Brocki, Morze₂ 260 omawia także inne warianty fonetyczne szymbort, szybork, szybor, szyber; niem. Steuerbord, d.niem. dial. stlrbord; angl. sas. stéorbord i przeciwnie bæcbord notowane ok. 900 r. (König Alfred, Orosius, s. 17) K1S 753 \cong ang. starboard; st.nord. stjórn-bordi K1EW 748; nl. stuurboord Winsch, stierboort Witsen \cong ros. štír'bórt, štirbórt "prawaja storona" J. /1848/ Meul 208;

kurs "kąt pomiędzy południkiem geograficznym danego miejsca, a płaszczyzną diametralną okrętu, gdy okręt jest w biegu" Zar 10; kurs żaglowca względem wiatru - "kąt pomiędzy położeniem statku i kierunkiem wiatru" Ber 43; kurs "kierunek, w którym statek się porusza" Dęb /1934/ 91, "kierunek jazdy na morzu" Al; "kierunek biegu statku" Fisch; kurs "droga, jaką ma przebyć statek pasażerski": "Paropływ \gg Sandomierz \ll odbywał kursa do Ciechocinka"/1854/ Ślr 40; Śl.rus. 5: (mówią:) rejs, zam. ryza, pływanka, kurs; por. też ruta "kierunek drogi statku, kurs" Ślm 56; "kurs statku (względem kierunku wiatru)" SłMKT VI 7533, 7331; współczesne: kurs "kierunek, w którym idzie statek" Tum, Dęb, Dar, MR, Mh, Mw, Feđ, TB, Kl, J, Webb, Grab, MLM, IE i in.; stp. w cytatach łac.: "Bo ten cursum nawigacyjnej dzierżeli przed wzięciem Cypru" /1577/ SarnKs 61; "(wyjeżdżał) na kurs (...) czatami pod afryckie lądy" /1595/ Anonim 33; "żeglowanie - łac. cursum per mare" G. Knapski /1649/; "kurs nasz odnawiamy" /1760/ Grotk 168; "kurs do Rygi trwa od 2 ½ do 5 tygodni" Połuj IV /1855/ 77; niem. Kurs 'kierunek żeglugi' notowany już w XV w.: "koers" /1431/ K1S 499; odpowiada nl. koers, ang. course źródło: fr. cours, course = łac. cursum 'bieg' K1EW 413; nl. koers Winsch 'kurs względem wiatru' \cong ros. kurs /1720/ Smir 171, Meul 104; zapoż. semant.;

locja "nauka o morzu w zastosowaniu do żeglarstwa, ze szczególnym uwzględnieniem głębokości, skał, mielizn, prądów, przypływów a także znaków żeglarskich na lądzie" Zar 11; "książka opisująca warunki żeglugi po danym morzu" Dęb /1934/ 92; Śl.rus.: (mówią:) locja

(ros. łocija), zam. retmanja, pilotaż (fr. pilotage); "zamiast locji możnaby użyć pilotaż (fr.), pilotowanie, pilotnictwo["]" Arct, Sł.il. jęz.pol. /1916/; "O opisowym kursie locji" (G. Kański, 1927); "opis mórz (locja - książka), przedtem locja" SłMKT V 5359; locja "opis danego obszaru wodnego i jego wybrzeży dokonany z punktu widzenia potrzeb żeglugi" Ber 46, Broc Morze₁ 8; locja w dwudziestoleciu międzywojennym - niewątpliwie z ros. łocija, od hol. loods 'pilot' także w paradygmacie żeńskim łóca 'ts' dial. Meul 125, lub hol. loodsen 'prowadzić okręt'; mogły sprzyjać temu kaszubskie łóca 'locman', łóćár, łóćac, por. niem. lotsen ze śr.d.niem. Hinze 319; może jeszcze starsze uwarunkowania?, por. angl.sas. lōcian (ang. look), niem. lugen 'wypatrywać, czatować' KIEW 448;

lot, "albo sonda - lot-lina, lina ze znaczkami oznaczającymi metry lub sążnie, uwiązana do lotu" Zar 11; "sonda inaczej lot - ciężarek w kształcie ściętego ostrosłupa z zagłębieniem u spodu do mierzenia głębokości wody" Zar 17; Śl.rus.: (mówią:) lot (ros. лот), zam. ołowianka, grzęzło; kasz. łóda 'pion, sonda, ołowianka', łódo-vac 'zgiębić', zach.platt-d. Lood 'Senkblei', śr.d.niem. lode (lôt) 'Blei' Hinze 319; śr.nl. loot(d) \cong nl. lood Witsen, Wunsch, loot \cong ros. лот z hol. lub niem. Lot, Meul 125; najstarsze zapisy "lot" z XV w., KIS 549;

log "przyrząd do mierzenia szybkości biegu okrętu" Zar 11, Tech II 490, Yacht 113, Al, Fisch, Ber, Szcz; "log, chyżomierz, fr. loch, chorw. log, plavčica Kleczk, SłMKT V 5114, IV 4137; loga "przyrząd do mierzenia chyżości statku" Ślm 31; "log zwykły, burtowy, ręczny, mechaniczny, elektromagnetyczny, elektryczny, ciśnieniowy, skrzydełkowy" Pr 11; niem. Log /1715/ zapoż. z ang. log /od 1574/, szczegóły na temat wynalazku (deszczużki z linką podzieloną na węzły) znanego w XIV wieku, por. Broc Kot 59; Kluge łączy to ze śr.ang. logge 'kłoda (drewna)', szw., norw. logg, dno log ze st.nord. lāg 'sterczące drewno', fr. loch [wym. lok], pożyczka z hol. log 'kłoc, polano' KIEW 444, por. też germ. *lōg- 'patrzeć' (niem. lugen) KIEW 448; mo-

zliwe kontaminacje formalne i znaczeniowe z "lot" 'ołowianka';
 pejling (nl. peiling) "kierunek kompasowy przedmiotu widzia-
 nego z okrętu" Zar 14, pejlingować, pejlingator "przyrząd nawigacyj-
 ny" op. cit.; pajling, pajlować, pajlingować Fisch; peleng "położe-
 nie statku w odniesieniu do przedmiotu, którego sytuacja jest wiado-
 ma" Ber 59; Śl.rus.: (mówią:) pejlin, pejlingować, zam. relewacja,
relewować (z fr.) Ślm 53; "namierzać (pelengować): brać kierunek,
 kierunkować, celować" SłMKT V (Kleczk., Wstęp 6); "namiar (peleng):
 kierunek na przedmiot, ką, pejling" V 5064; "namiernik (pelengator):
 namierzan[?], [namierzacz?] przyrząd V 5303; "nabieżnik (linia kie-
 runkowa), niem. Deckpeilung" V 5071; peiling Al; "namierzanie (Peilung)"
 Yacht, ŻP. /1922/ nr 4, 57; "peleng[!] żarg. → namiar" IE 238; niem.
Pegel 'wodowskaz', d.niem. pegel /1768/ 'ts', angl.sas. pægel
 'wiadro (miarą)', verb. peilen w zn. mors. 'namierzać' /1795/ odpo-
 wiada nl. peilen Wunsch; w tekstach w.niem.: "Pegeling", "Pegelinge"
 /1673/, "Peilung" /1716/ K1S 611; nl. peiling Witsen \geq ros. péleug,
pelengovát /1857/ Meul 149; niem. Pegel, śr.nl. peghel, n.nl. peil,
 ang. pail łączy Kluge ze st.fr. paielle \leq śr.łac. pagella 'tablica,
 stronica' K1EW 536;

rejda /nl. reed(e), ros. rejda/ - "część zatoki poza portem,
 dogodna dla postoju okrętów na kotwicy" Zar 17; reda "mniej lub wię-
 cej obszerna przystań wodna, przylegająca do lądu i pozwalająca stat-
 kom na zakotwiczenie się..." Ber 65; reda "miejsce do stawania na
 kotwicy" Dęb 93; reda "obszar wodny przed portem" Szcz; "rejda albo
reda" Sier; Śl.rus. 5: (mówią:) rejda, zam. rejda (nie reda!), kot-
wiowisko Ślm 53; "przedmorze, reda" SłMKT V 5462; "przedmorze-schro-
 nisko" IV 3358; "reda, rzadziej rejda, rejda" J; kasz. reda 'Reede'
 Śl.kasz. 52, Atl. 10, 45, Hinze 399; flis. przystań, przystępa "miejs-
 ce przybijania i odbijania statków" Ślm 51, p. bugaj, moława, rejda;
 dawne flis. przystaj i przystanie, por. napław, pał, przystępa, win-
duga, zatonie Ślr 83; współczesne morskie: "reda, przedporcie (awan-
 port), przedmorze, kotwicowisko" WEP; reda Tum, Dar, Dęb, Grab, MLM,

IE, Mz, P, Tum, Meis₁, Fen, Lud₁, MR, Mh; niem. Reede (starsza ortografia Rhede) Röd II 379; śr.d.niem. rêde, śr.nl. reede, reide f., n.nl. ree(de); w najstarszych zapisach: "reyde" /1480/, "der reyde" /1524/, "die Reide" /1613/, "die Reede" /1669/ K1S 654; w zw. etym. z reeden, śr.d.niem. rêden 'bereiten', por. st.fryz. + rêda 'przygotowywać się do podróży', w tej rodzinie etym. ang. to ride at anchor 'stać na kotwicy' K1EW 584, Broc Morze₁ 137 i nast.; nl. reede, ree Wunsch ≙ ros. rejđ Ust mors /1720/, także rejda (Dal), Meul 162;

wachta powojenne: 1. "część (zmiana) załogi pełniąca służbę w ciągu określonego czasu"; 2. "okres czasu (zwykle 4 godz.), w ciągu którego pełni służbę jedna zmiana załogi" WEP; rozróżnienie stosowane w większości cytowanych słowniczków; - międzywojenne: wachta "dyżur na statku" Ber 79; "warta - zwana też wachtą" Zar 21; wachta "służba, dyżur na pokładzie" Dęb 94; zmiana "część załogi na jachcie turystycznym w podróży" A1; "straża (wachta) (czas): stróża, dyżur, czas dyżuru" SłMKT VI 7547; "straża (wachta) (część załogi), stróża, oddział, część załogi dyżurująca" VI 7548; Śl.rus. 7: (mówią:) wachta, zam. waruga, zmiana (zaciągana na statku); por. stp. flis.: "Tak każda kolej prowadząc tę traftę / Trzyma swą wachtę" KlonFlis (wachta 'czuwanie, służba na statku'); kasz., słowin. vaxta, vaxtovac Slz 1255, Hinze 508; niem. Wache, d.niem. wacht, w zn. 'czas służby': "Wachte" /1665/ K1S 815; nl. wacht ≙ ros. váčhta Meul 233, por. K1EW 830.

Znaki na wodzie (i okręcie)

bober 'pływający znak żeglugowy; oznacza przeszkodę leżącą w samym nurcie, którą można ominąć z obu stron'; buja (boja), bober "pław wszelkiego rodzaju unoszący się na wodzie, z dala widoczny, płucisko" Ślm 11; bober, jesiotr "drewniany pław, czyli spławek, wskazujący miejsce, gdzie zarzucona kotwica, zwykle okrągły i czerwono pomalowany", mar. buja Ślr 8, PF VI 702; pol. bóbr, czes. bobr, serb. dabar, rozpodobnienie z babar; prus. bebrus, bebras, babras i debrus, dabras Brück 32; NTPMJ: "dobber" /1407/, "bogen" /1522/

'pływak, pława, boja'; w drugiej części flandryjskiego prawa wodnego w tzw. ordynacji występuje jednorazowo wyraz dobber na oznaczenie pływającego znaku, który wskazuje miejsce spuszczenia kotwicy; odmienna ta nazwa oznacza właściwie 'kawałek drewna połączonego z kotwicą', w związku z tym zastąpienie nazwy dobber określeniem bogen 'łuk'; dobber (znany z okresu Hanzy flamandzkiej) pozostaje w związku z czasownikiem śr.nl. dobben, dubben 'zatonąć, zatopić', 'wydrążyć, pogłębić, kopać' (Verdam 154); śr.d.niem. dobber, douwer Sch-L. I 529, 559; dobber 'tabula anchoralis' Kil /1599/; por. ang. bob, bobber 'spławik (u wędkii)', verb. bob 'podskakiwać na wodzie'; flis. bober, skojarzony z nazwą zwierzęcia wodnego na zasadzie etymologii ludowej? (znak zwany bobrem miał też nazwę jesiotr - od nazwy ryby); śr.nl., flam. dobber skontaminowane z wczesno-n.w.niem. Bogen 'łuk'? NTPMJ 223;

b o j a "pław u sieci rybackiej albo u kotwicy" Śl.kasz. 12; buj (boja), bober Ślm 11; bujak albo boj "pływak żelazny lub drewniany na powierzchni wody" Zar 3; (mówią:) buj, zam. buj (boja) = spławie, pław u kotwi lub na kotwi; (mówią:) bakien, zam. bakan, buj ja wytyczna (na mieliznie lub warcie) Śl.rus. 3; "niem. Boje - pława" Stad 15, "boja, pława" Stok 16; bojka "pława mniejszych rozmiarów służąca zazwyczaj do oznaczania miejsca zatonięcia statku, zgubienia kotwicy itp." Ber 18; "bojka kotwiczna" Demb; "pława (boja) ratunkowa" SłMKT VI 7495; "pławka kotwiczna (bojka)" VI 7253; boja Yacht, Tur, Al, Dęb; boja, buj ja, beczka J; kasz. bója, bójka // płůvač PwB 43, Atl. 4, 33, Hinze 127; prus.niem. Bolle, Boie f. 'Boje' Fr I 94; Kleczk rec 220; powojenne tendencje: boja, pława Fed, ME, WEP, Grab, MLM, Rem, Bł, HB; pława (boja) Webb; boja Tum, Meis₁, Mil, KK, Jędrz, Mh, Mz, Dęb, SJP; niem. Boje 'bojka kotwiczna', w d.niem. "ein Ancker sunder Boyen" /1575/ w zn. 'beczka kotwiczna', ze śr.nl. bo(e)ye, "boye" /1407/ NTPMJ 223, to, podobnie jak i ang. buoy ze st.fr. boye (fr. bouée), hiszp. boia, port. boia, wł. boa ≤ późno-łac. boja 'więzy, pęta (na szyję) dla niewolników i zbrodniarzy', pierwotnie oznacza 'łańcuch łączący kotwicę z pławą' K1S 111; W. Mitzka łączy

st.fr. boje z d.frank. *bokan 'znak, sygnał' KLEW 89; w polu asocjacyjnym etymonu pozostają jeszcze niem. Bolle KLEW 90, verb. böen (fryz. böien, böjen) = nl. buien /1681/ 'stormen' (o przedmiocie poruszającym się na wietrze) KLS 108; nl. boei [wym. buj] Witsen \cong ros. buj (1705, u Piotra I), archang. buj, bujok Meul 38 \cong pol. buj (bojka?) u marynarzy odbywających służbę we flocie rosyjskiej;

b a k a "beczka (najczęściej żelazna) pływająca na powierzchni wody na kotwicy (...) służy jako drogowskaz w miejscach niebezpiecznych" Zar 1; "pława mniejszych rozmiarów, beczka" Ber 14; "ustawiony na lądzie znak nawigacyjny w kształcie zbliżonym do stożka" Demb; baka inaczej stawa "ostrzegawczy znak nawigacyjny mający kształt wieży lub stożka" SJP; "latarnia morska - bliza, baka, znak nawigacyjny będący głównym punktem namiarowym w ogólnym systemie oznakowania nawigacyjnego wybrzeża" IE 156; kasz. baka 'Bake, Schifferzeichen' PWB 14, prus.niem. Bake Zies 275, śr.d.niem. bāke 'Leuchfeuer', st.fryz. bāken 'ts', baka 'policzek' Holt, Hinze 108, AJK III, M 101; niem. Bake f. w tekstach w.niem. od 1617 r., ze śr.d.niem. bāke ("baken" z XV w.), "Baken" /1598/ KLS 60; "vurbake" 'Feuerbake' /z XV w./ KLS 61; st.fryz. bāken, śr.nl. bāken, n.nl. baak, baken; st.nord. bākn 'znak, sygnał', dun. bayn, szw. (fyr)båk, w zw. etym. z Boje KLEW 45; nl. baak of. baaken Wunsch \cong ros. bakan, bakien Meul 24;

f l a g a, albo bandera "prostokątny kawałek materii określonych kolorów, z określonymi godłami, służąca do zaznaczania przynależności okrętu do pewnego państwa, narodu, wreszcie stowarzyszeń" Zar 6; flaga "mniejsza lub większa chorągiew, wskazująca narodowość lub rodzaj zatrudnienia statku" Ber 28; "niem. Flagge f. - bandera; flaga - tylko handlowa" Tur, Al; "bandera narodowa: flaga narodowa" SłMKT V 5574, "flaga armatora" V 5587; "niem. Flaggengeffel - drzewce na banderę" Stad 22; stp. flaga "okrętowa bandera, wielka chorągiew przy maszcie" L. od XVII w. Brück; niem.-hol. "Flagge" /1670/ NnJ 74; niem. Flagge Röd I 588; w tekstach w.niem. od 1609 r.

K1S 254; nl. vlagge 'vexillum navale' Kil /1599/; nl. vlag ≧ w.niem. Flagge, dun. Flag, szw. flagg, flagga /od 1605/, ros. флаг /1699/ także w Ust mors /1724/ Smir 308, Meul 227, Ginn II 526;

fleta, "banderka - proporczyk na maszcie lub rufie, chorągiewka" Ślm 7, z fr. flouette? Ślr 21; B. Janik łączy to z hol. vleugel /1670/ ≧ w.niem. Flügel /1735/, szw. flögel, ros. fljugier, wcześniej fljugiel Ust mors /1720/, Smir 310, Meul 228; możliwe skojarzenia z Fleet 'takielaż i maszty' (d.niem. = wsch.fryz.), 'osprzęt łodzi do połowu śledzi' Doorn I 508, K1S 265; por. też kasz. fląxta 'warkocz, splot na czubku głowy', derywat postwerbalny Flechte od flechten 'pleść, zaplatać', st.nor. flētta 'ts' K1EW 203;

gieś "proporczyk sztabry (na dziobie)" Ślm 20; "niem. Gösch f. proporzec" Stok 37; niem.-hol. "Gößchen" /1670/ NnJ 57; niem. Gösch Röd /1794/, wcześniej Göschung /1683/, "Geesge" /1702/, "das Geusje" /1702/, "Gösche" /1720/ K1S 325; nl. "geus of geusjen" Wunsch, Witsen ≧ dun. Gjös, szw. gjös; nl. geusje ≧ w.niem. Gösch, szw. gjösgast, ros. gjujs, wcześniej gujs z hol. geus (w czasach Piotra I) Smir 97, Meul 67, Ginn II 481; możliwe adideacje związane z etymologią ludową, por. gw. gesi 'gęsi'?; nl. geus z fr. gueux 'żebrak, łajdak' K1EW 265;

wypel "długa chorągiewka na maszcie" Zar 21; "wimpel (łopotka)" Ber 81; "niem. Wimpel - wstęga znakowa" Stad 68; "znak okrętowy, wimpel" Stok 111; Śl.rus. 7: (mówią:) wypel, zam. wempel (proporczyk); flis. (?) wempel "długa wąska bandera w kształcie wstęgi z kosami, wywieszana na grotmaszcie jako sygnał" Ślm 74; niem.-hol. "Wimpel" /1670/ NnJ 96; niem. Wimpel Röd II 904; K1S 834: "unsere Fahnen vnd Wimpeln" /1627/; angl.sas. wimpel, d.niem., nl. wimpel znane w XV w.; śr.nl. svimpen 'okrywać, zawiąć' K1EW 862; nl. wimpel Witsen, Wunsch ≧ ros. вѣмпелъ, starsze вѣмпѣл', вѣмпѣл (u Piotra I) Smir 76; zapoż. z hol. lub d.niem. Meul 238, Ginn II 529;

Stany morza (rodzaje wiatrów)

bryza "periodyczny wiatr terenowy wiejący zwykle prostopadle do ogólnej linii brzegowej" Ber 19; "bryza, powiew" Stok 18; "bryza, powiatr" SłMKT V 5571; "świeży periodyczny powiew wiatru" Rey; "bryza, wzwiew - lekki stały wiatr i w ogóle każdy stopień wiatru między sztyłem a szturmem" Ślm 10; bryza "dłuższy ustalony wiew wiatru, zwykle od lądu" J; bryza "umiarkowany wiatr lokalny o rytmie półdobowym występujący na wybrzeżach morskich; bryza morska (dzienna), bryza lądowa (nocna)" Grab 28, MLM, IE, Dęb, WEP, Mil, P, Lud₁, HB, Tum, KL, M, Meis₁, Webb; kasz. brīža "lekki wiatr" PwB 52, brīža Ro (NS 21); prus.niem. Brise f. 'świeży powiew wiatru od lądu lub od morza' Zies 87, Hinze 135, kasz. brīža "silny powiew wiatru" Bandr Zol 130; stp. cyt. z mylnym komentarzem: "Wschodnie (wiatry), których Hiszpanie nazywają Brise [Brisc], panują między Tropikami..." Lencz /1613/, Drap 159, 156; por. Brise f. "vent de terre, qui souffle la nuit..." Vosg 64; niem. Brise, zapożyczenie północno-morskie z języków romańskich, w tekstach w.niem.: "an denen Brisen" /1726/ KIS 150; hiszp. briza → ang. breeze /XVI w./ → dun. brise, norw., szw. bris KLEW 101; kasz. brīža, briza ≤ prus.niem. Brise ≤ d.niem. brīs, brīse ≤ wsch.fryz. ≤ nl. bries ≤ hiszp. brisa Kleczk rec;

głada "łagodna fala na morzu, jaka bywa w czasie pogody; cicha morska woda" Śl.kasz 23; głada, głada "spokój, cisza (na morzu) kasz. N, kasz. T, Bandr Zol 72; Ślm 20; głada "gładkie morze, cisza morska" Fen, Sier, SJP, Dar 155: "Rankiem wiatr ustaje. Głada. Całkowita głada!"; "ros. morskaja gład' - morska gładź" Fed; kasz. głada 'spokojna powierzchnia morza' (pow.pucki) Atl VI M-268; głada 'gładka powierzchnia morza', gładniec 'o morzu - wygładzać się', gładnoc (o = q), o morzu: 'uspokajać się': "muerże gładnieje" (w gwarach bylackich Kaszubów nadmorskich), Broc Mich 103; morze "zgladło" Gołęb 73; kasz. głada, derywat paradygmataczny od przymiotnika d.niem. glâd (prus.niem.platt-d.) glâd, nl. glad 'śliski, gładki', st.fryz. gled

'ts', st. nord. glagr, norw. glad 'zadowolony' od germ. *glada-
KIEW 259;

flauta "bezwietrzna pogoda na morzu, p. sztıl" WEP; "flau-
ta (sztıl) gwarowe określenie ciszy na morzu w czasie bezwietrznej
pogody" TB, Dar, Rem, Col, Sport, Bor, Demb; "sztıl, flauta, cisza
(morska), pogoda bezwietrzna na morzu" Grab 181, MLM; "flauta - brak
wiatru" Demb; niem. "Flaute" (Hamburg, 1842), derywat od przym. flau
'słaby (o wietrze)' Röd /1794/, d.niem., wsch.fryz. flauw /1673/ K1S
265; nl. flauwte /XVII w./ \cong w.niem. Flaute f. 'cisza morska' \cong
pol. gw. żarg. flauta (z możliwością bezpośrednich wpływów jęz. ho-
lenderskiego już w XVII w.);

sztıl, flauta "cisza, pogoda bezwietrzna na morzu; określe-
nie siły wiatru i stanu morza według skali Beauforta (0 w skali B),
podczas sztylu = 0° B, szybkość wiatru 0,0 - 0,2 m/sek" Grab 181,
MLM; współczesne gw. sztıl, sztyl, cisza (morska) Dar, Tum, Bor, Mz,
Fen, Tum, Roz, Mo; sztıl "cisza morska" Dęb 93; "sztel albo sztıl,
cisza na morzu" Sier 208; Śl.rus. 6: (mówią:) sztıl, zam. sztyl;
sztyl "cisza na wodzie", stp. malacja Ślm 66; "niem. Stille - cisza
morska" Stok 93; "cisza, ros. sztıl" ŚlMKT VI 7304, "martwa cisza,
ros. mjortwyj sztil, niem. Totenstille" VI 7317; "zupełne bezwietrze"
Fed; stp. cichość (morska) łucz 229, cisza morska Paproc /1776/;
kasz. štäl subst. Śl.kasz. sztel 62, d.niem. dē štıl, w.niem.
die Stille Hinze 468; niem. Stillte (d.niem. = wsch.fryz.) /1770/,
verb. stillen 'uspokajać się (o morzu)' /1647/ K1S 760; nl. stil
/1660/ \cong ros. štıl subst. Meul 202, nie z niem. Stille, Goriajew ES
426;

nord "północ, strona świata, oznacza się literą N" Zar 13;
norda gw. "wiatr północny"; "(mówią:) nord, zam. norda, morka, mor-
szczyzna Śl.rus. 5; "norda, morszczyzna, siewierz - strona północna,
wiatr północny" Ślm 37; kasz. norda Śl.kasz. 45, Bandr Zol 338; "nor-
da, nordost, nordvest 'wiatr północno-wschodni i -zachodni' SGKSyCh,
J, Fen; stp. "Norte" 'północ' Lencz Relat /1613/ Drap 158, "Nordēs-

ter" /1701/ B. K. Malicki, Drap 232; kasz. nórda, nòrd, nordväst PwB 563, Hinze 353; "nord-west, NW - północny zachód, kierunek lub wiatr z tego kierunku" KK, Kasz. R, Fen, KL; flis. nurwas etym. lud. (niem. Nordwest) "wiatr północno-zachodni" p. morka Ślr, por. współcz. pot. żegl. nordweściak 'ts' Eur 106; niem. Nord(en), Nordost(en), Nordwest(en), prus.niem. Noorde 'wiatr północny', d.niem. norden Sch-L. 249; nl. nord ≅ ros. nord Meul 140; zapożyczenie germ. północno-morskie, por. st.nord. norðr, angl.sas. norð, st.fryz.; st.sas. north KIEW 513; nl. noord west ≅ ros. nord-vest ≅ pol. nord west /z ros. lub z niem. Nordwest(en) 'wiatr północno-zachodni' Meul 140;

pasaty "wiatry stale wiejące od zwrotników w kierunku równika Ber 59, SłMKT IV, Dęb 93, pasat "wiatr wiejący w pasie podzwrotnikowym" Demb, Tum, Lud₁; pasaty "stałe wiatry o umiarkowanej sile (3 - 4°B) wiejące w strefie równikowej..." Grab 134, MLM; pasat "wiatr regularnie wiejący w strefie międzyzwrotnikowej z siłą od 4 do 5°B." IE 236; niem. Passate, Passatwinde ≤ nl. passaat Winsch ≤ hiszp. pasado, skrót. *viento de pasada; nl. passat (wind) /od 1637/ w tekście d.niem.: "Nord Ost Passasie Wint" /1655/ KIEW 608; nl. passaat ≅ ros. passát V. /1894/ Meul 148;

sztorm "burza morska" Zar 19; "burza z silnymi i gwałtownymi wiatrami" Ber 74; "wicher morski" Fisch, Dęb 94; "burza (sztorm)" SłMKT IV 4092, "wichura, niem. Sturm" VI 7313, "gwałtowna wichura, niem. sehr starker Sturm" VI 7315; (mówią:) sztorm, zamiast: szturm (nawałnica) Śl.rus. 6; stp. szturm, sturm, por. "już żeglarze gotują się i opatrują przeciw sturmowi i wiatrom" SarnKS 70, opis pola wyrazowego "nawałność // szturm (morski)", por. Łucz 105; w tekstach dotyczących realiów morskich (szwedzkich) także stp. storm: "Król JM chciał się być rano ruszyć, ale wiatr i storm był tak, że cały dzień na tym miejscu musieliśmy trwać" /1598/ P. Tylicki, Pert 63; kasz. słowiń. štorm, štorám Słz 1193, Śl.kasz. 63, wsch.platt-d. štorm Mischke 13, podobnie gw. nowo-marchijskie; d.niem., śr.d.niem. storm, prus.niem. szturm, zapoż. przed 1500 r. ze śr.w.niem. sturm, Hinze 473; opozycja kulturowa: morski (sztorm) - flisacki (szturm) ma podłoże

dialektyczne i chronologiczne: kasz. sztorem \leq d.niem. storm : flis. szturm \leq w.niem. (środk.w.niem.?) Sturm, Kleczk rec; niem. Sturm 'burza, wicher', 'natarcie, uderzenie', st.w.niem. sturm, śr.w.niem. Sturm 'atak, natarcie'; st.sas., nl., angl.sas. storm, st.nord. stör-
mr 'wichura' KLEW 762; śr.nl. w przekładach flandryjskiego prawa wod-
nego "storm" /1407/, "Sturm" /1522/ w zn. mors. NTPMJ 231; nl. storm
Wunsch /1681/ \geq ros. štorm u Piotra I /1696/ i Ust mors /1720/,
Christ 40, Smir 337 z nl. lub śr.d.niem. storm Meul 205, Vasm IV
479;

zyda gw. "wiatr południowy" Ber 84; zyda "strona południowa,
albo wiatr z południa dmący, południowiec, węgier" Ślm 82, Śl.kasz.
72, Bandr Zol 99, Fen; kasz. zīda, zīd, zida Hinze 528; (mówią:)
zjujd, zam. zyda, południowiec (wiatr) Śl.rus. 7; niem. Süd, Süden,
śr.nl. süden, n.nl. zuid KLEW 763; nl. zuid \geq ros. zjujd Ust mors
/1720/ Smir 117, Meul 107, 244;

Dynamika okrętu, kursy względem wiatru

bejdewind "kurs okrętu względem wiatru, przy którym wiatr
uderza w żagle z przodu, z ukosa" Zar 2; "kurs taki (...) nazywa się
pod wiatr albo bejdewindem" op. cit. 100; "płynąć bejdewindem (1/4
wiatru) oznacza, że statek żaglowy ma wiatr z boku dzioba" Ber 16;
"Statek może iść »z wiatrem«, »na wietrze« (ros. w baksztag),
»w pół-wiatru«, »przy wietrze« (ros. w bejdewind)" Yacht 113; Al
mylnie: "bejdewind = wiatr z tyłu"; "pod wiatr (iść), ros. biejdie-
wind" SłMKT VI 7333; "bejdewind - inaczej ćwierć wiatru - kierunek
wiatru nadchodzącego pod kątem ostrym do dziobu; żegluga w bejdewind -
żegluga na wiatr" Demb, Jędrz; "bejdewind 1. jedna czwarta wiatru,
wiatr wiejący skośnie do dziobu pod kątem ostrym do linii symetrii
statku"; 2. kurs statku żaglowego, przy którym kąt zawarty między
dziobową częścią linii symetrii kadłuba a kierunkiem wiatru zawiera
się w granicach 0° do 90°" Grab 19, MLM; kurs skośnie pod wiatr -
ćwierćwiatr lub bejdewind" IE 151; "na wiatr (bejdewind), hol. aan-

-de-wind" Webb 11; "ostro do wiatru, hol. bij-de-wind, niem. hoch am Wind" Webb 10; "pełny bejdewind, hol. vol-en-bij" Webb 12; "kurs na wiatr, tj. najostrzejszy możliwy kurs pod wiatr" IE 151; warianty fonetyczne: bejdewind lub bajdewind Mil, Mz, Dar, Rem; bejdewind KK, Tum, Meis₁, KL, Hß, Sport, M, WEP, Eur, Wys, Col, Głow, Fed, SJP; niem. Beidemwinder: "gut beim Winde segeln" = "ein guter Beidemwinder sein" /1878/, d.niem. "bidewinder" /1879/ K1S 79; nl. bij de wind, "bij de windt" Witsen /1671/ \cong ros. бэјдевінд T /1861/ Meul 32; bajdewind pod wpływem ang. lub w.niem. Beidemwind(er); bejdewind - ruscyzm oddający niektóre cechy dial. jęz. nl., por. drijven, "północni Holendrzy wymawiają dreiven, germ. treiben" NnJ 32; znamiona dialektu flamandzkiego: -ei zamiast -ê, np. scejp; niem. Schiff, śr.nl. scip, scēp, n.nl. schip; -ei \leq -ege, np. seide = 'mówił' zecghen (zeggen) 'mówić' NTPMJ 32, Pręd, Wijk 761, Franck 71;

fordewind "kurs okrętu względem wiatru, gdy wiatr z tyłu w żagle uderza" Zar 6, "kurs z wiatrem, pełnym wiatrem albo fordewindem", "zwrot przez rufę (...) zwrotem przez fordewind zowią" op. cit. 103; "płynąć fordewindem (pełnym wiatrem) oznacza, że statek żaglowy ma wiatr z tyłu prosto w żagle" Ber 29; "pełny wiatr, ros. fordewind" SłMKT VI 7292, "pełnym wiatrem, niem. vor dem Winde" VI 7339; fordewind Dęb, Meis₂, Dar, Grab, MLM, Jędrz, Tum, Mo, Sport, Vil, Rem, Tum, Col, Mz, HB, TB, Bor; "fordewind, wiatr z rufy" Fed, "wiatr wprost z rufy" Webb 18; niem. Vordenwinder 'statek żeglujący fordewindem' ("ein vor dem Winde segelndes Schiff") /1879/ K1S 813; nl. "voorwind of voor de wind" Winsch \cong ros. фóрдевінд, фóрдiewінт (u Piotra I) Smir 312, Meul 231;

halfwind: "Kurs pełniejszy, przy którym płaszczyzna diametralna z kierunkiem wiatru stanowi kąt 90° nazywa się kursem w pół wiatru, albo halfwindem" Zar 7, 101; "półwiatr, niem. halber Wind, Dwarswind, ros. га́лфвінд" SłMKT VI 7289; pot. hajwin(t) zasłyszane na "Darze Pomorza"; "hafwind \rightarrow półwiatr, halfwind "wiatr wiejący prostopadle do płaszczyzny symetrii statku; również kurs statku, przy którym

wiatr wieje prostopadle do linii symetrii kadłuba" Grab 146; MLM; "półwiatr albo halfwind" IE 151, M, Webb; "półwiatr, hafwind" Fed; halbwind // halfwind Tum, HB; niem. "mit halbem Winde segeln" /1806/ R8d I 690, K1S 837; nl. halfwind Witsen \cong ros. gálfvind, gálfind V. /1894/, Meul 74;

o w e r s z t a g, "inaczej zwrot przez sztag" Zar 14; "zwrot przez czoło" Tur O żagl., zamiast współczesnego "zwrot na wiatr" Głow Wsp 197; "owersztag" Dęb, Roz 168, 211, Tum; "robić zwrot na wiatr (przez sztag)" Webb 7; "ros. oviersztag, zwrot przez sztag, zwrot przez dziób" Fed; Śl.rus. 5: "(mówią:) owersztag, zam. (flis?) obsztag "zwrot statkiem przy lawirowaniu" Ślm 39; nl. over stag Witsen \cong ros. oviersztag, wcześniej oworsztach (u Piotra I) Smir 209, Meul 144; flis. obsztag \leq w.niem. Überstag (wenden), por. w.niem. Über, st.d.frank. over; skróć. ob, ober KIEW 800;

d r y f "zbaczanie z drogi, ściśle mówiąc z kursu pod wpływem wiatru" Zar 5; dryf, p. znos, spływ (Brückner: unos) "kąć zawarty pomiędzy kilem statku a kierunkiem, w którym statek porusza się względem wody" Ber 83; dryf "kąć zbaczenia statku z drogi, którą ma podążać" Ślm 16; "zбочenie wywołane wiatrem lub prądem" Dęb 90; "znos, dryf" SłMKT V 5038, VI 7384; dryf A1, "dryft - zbaczenie z drogi pod wpływem wiatru lub prądu" Fisch; drywa ŻP. /1922/ JKT 40: "Kil (...) zmniejsza drywę, trzyma jacht lepiej na powiętej kresce (kursie)"; "pławienie się (drywa)" ŻP. /1922/ nr 5, 73; "drejfowanie, dryfowanie, znos" Kleczk rec 37; Śl.rus. 4: (mówią:) ledz w dryf (ros. лечь w дрейф) zam. stanać pod dryfem[!]; stanać w znos (w dryf)" SłMKT VI 7387; por. w innym zn. dryft "przenoszenie przedmiotów przez prądy morskie (z ang. drift 'to co unoszone przez wiatr lub wodę')" SJP II 400; powojenne: dryf "znoszenie statku z kursu pod wpływem wiatru i fali" Grab, MLM, Dar, Vil, P, Mw, Demb, Jędrz, Tum, Cass, Sport, Mo, Rem, Fen, KK, TB, Bor, Fed, Mil, Lud₂, Meis₁, Col; dryf, znos, spływ M; "dryw, znos" WEP, HB, Mil, Głow; "dryf, znoszenie, zbaczenie" Tum; niem. Trift d.niem. (= wsch.fryz.) "drift" /1879/ odpowiada nl.

drift Wunsch; pozostające w zw. etym. z Seetriften pl. 'szczątki okrętu, towary z okrętu rozbitego wyrzucone na brzeg' znane z d.niem. zapisów z okresu Hanzy: "zeedriften" /1363/, "zeedriffen" /1469/ K15 714; nl., fryz. drift : w.niem. trift (:treiben) K1EW 791; kasz. dravac PWB 157, dravac Śl.kasz. 35 ≤ d.niem. driven, śr.d.niem. drîven 'pędzić, gnać' Hinze 176; ros. drejif, starsze drijf Ust mors /1720/, traktuje się raczej jako nowszy derywat od zapożyczenia słowotwórczego dréjfit, drejfovát (z hol. drijven), trudności głosowe nie pozwalają łączyć z hol., ang. drift ? Smir 111, Meul 58;

rejs żegl. "podróż statku, pływanie po morzu w określonym celu" WEP; Śl.rus. 5: (mówią:) rejs, zam. ryza, pływanka, kurs; rejs, rejzować, cytaty z XIX w.: "Łódź taka (...) odbywa zwykle dwa rejsy w górę do roku i służy na 3 - 4 lat" /1855/ Połud IV 77 (dotyczy Guberni Witebskiej); "Żagiel chmielowskiej roboty (...) który już trzy razy rejzował" /1739/ Bursz 769; wyraźnie rysuje się opozycja: mors. żegl. rejs J, Roz, Tum, MR, Fed, P, Mh, Grab, MLM, IE // flis. ryza, ręza; gw. rajza, pl. raizy; flis. ryza 1. "spławianie drzewa w odległe miejsca"; 2. "kilkanaście tafli lub pasów drzewa użytkowego lub opałowego razem spławianych" Hacz 358; ryza, rzadziej reza "droga, jaką ma przebyć statek lub tratwa, podróż spławników", cyt. z XVII w.: "Na uczynki miłosierne ma dać na każdą ryzę gr. trzy, a sternik gr. jeden" /1614/ Pr.Krak.II 844; "Qui suam pecuniam vellet dare pro reza in civitate, unde enavigaret" (Przywileje szyprów bydgoskich, XVII w.); "Myto oryloom za rezę do Gdańska płaci się..." Aleks 165; przysłowie: "Długa ryza - krótka sukmana" LUD, XIII, 258; ryza także w zn. "ścieżka służąca do spuszczenia po niej z gór drzewa opałowego, szczapowego, pospolicie w Karpatach używana" Kozł 439; kasz., słowiń. riža 'podróż (morska)' Slz 945, rāiza Derd Cz 23, 26; rajs (pod wpływem żegl. rejs) Bandr Zol 27; ryza (riža) Śl.kasz. 55; ręza, riža, reža (i wiele form obocznych) Lor GPM 587; zach. prus.niem. rīz (1. sg.), rīst (2. sg.), rēzd (impf.), rīze 'reisen', Hinze 406; niem. Reise 'podróż'; st.w.niem. reisa 'wymarsz, wyprawa (wojenna)', śr.nl.

reise /1407/, rēse, n.nl. reis, szw. resa; niem. reisen, śr.w.niem. rīsen, st.w.niem. rīsan 'podnosić się, wyruszać', st.sas., angl.sas. rīsan, ang. rise, st.fryz., st.nord., isl. riša 'powstać, zerwać się (do podróży)'; u źródeł opozycji flis. ryza : gw. rajzy : mors. żegl. rejs - zarówno czynniki chronologiczne, jak i dialektyczne (przy wzajemnym oddziaływaniu form rzeczownikowych i czasownikowych?): gw. raizy) ≤ w.niem. Reise f.; flis. ryza, reza ≤ gw.prus.niem. *riza (w zw. ze śr.nl. rēse? KLEW 594; pol. żegl. rejs rus. ≤ ros. riejs ≤ nl. reis Wunsch, Meul 165;

Nazwy czynności flisackich i żeglarskich

brasować "obracać reje w płaszczyźnie poziomej" Zar 3; "reje fok-maszty odbrasowuje się do położenia zasadniczego" op. cit., s. 104; "niem. brassen - brasować (poruszać reją poziomo), niem. Brasse - brasówka, niem. Brassen - brasowanie Stad 15; "brasować (wodzić)" Ber 19; "wodzić (brasować)" SłMKT III 2248, "obracać (brasować) reje" VI 7361; por. stp.: "Bosmani zasię i majtkowie mali / Sznurowo do rejów przypięte trzymali / Dlatego aby żaglow naciągali / A po dobrym je wicherze obracali". Borzym /1662/ s. 71, w. 163 - 166; "przebrasować na nowy hals" SłMKT VI 7362; "zbrasować prosto" VI 7363; "obrasować, przebrasować" Lud₁, Vil, "odbrasować, obrasować tępiej, podbrasować, brasować ostrzej, gw. podbrasunek 'podbrasowanie'" Dar; brasować "zmieniać ustawienie żagli rejowych za pomocą lin zwanych brasami" Grab 23, MLM, Fed, Roz, Cass, KL, "usztywniać, żegl. brasować" Mil; "brasować, ciągnąć brasy"; hist. w zbliżonym zn. flis. garować = brasować "nastawiać reje podług wiatru" Ślm 19, "przyciągać pod wiatr garami" Ślr 21; niem. "brassen" /1702/ Kls 143, Rbd I 378, odpowiada mu nl. brassen = ang. to brace, z fr. brasser; nl. brassen ≥ w.niem., dun. brase, szw. brassa, ros. brasopit'? Ginn II 487; flis. garować (:gary) 'ustawiać żagiel i reję garami', por. niem. gehren 'ciąć, rznąć ukośnie', angl. sas. *gāran, st. fryz. *gara? por. KLEW 241;

buksować "ciągnąć statek na buksie (linie holowniczej), holować" Zar 3, SJP; Śl.rus. 3: (mówią:) buksować, zam. holować, trełować, na zaciąg brać, Ślm 22; "zaciągnąć statek - holować w górę rzeki" Ślr 140 (cyt. z 1600 r.); kasz. buksovac 'buknę w kole osadzić', prus.niem. Buchse, Büchse Zies 1, 853, niem. buchsen, büchsen 'die Radbuchse festigen' /1633/, SGPKar 1, 135, Hinze 143; niem. bugsieren, /od XIX w./, wcześniejsze zapisy: "buxireten" /1627/, "büchsiren" /1681/, "bouxiren" /1702/, "bucksieren" /1716/, "boog-siren" /1778/ wskazują na niderlandzkie pochodzenie: nl. boegseeren Witsen /1671/ \supseteq w.niem. bugsieren, dun. bugsera, szw. bogsera, ros. bugsirovát', wcześniej buksirovát' Ust mors /1720/ Smir 67, Meul 37; termin buksować, jako wieloznaczny (por. zn. 'ślizgać się w miejscu') zdominowany przez jednoznaczny holować \leq niem. holen - starego wyrazu germańskiego (por. st.nord. halôn 'ciągnąć'), przejętego w zn. mors. w XVII wieku, KIS 379; flis. tryłować, trył (znany w XVI w.) por. nl. treilen 'fune navem trahere' Kil /1599/, wsch.fryz. treilen, wsch.prus.niem. treideln KIEW 789; kasz. trélovac Budz, trélac Bil z pom.platt-d. treilen? Hinze 407; flis. trələwać L. (cyt. 1776), Krann 92; "holowanie z brzegu (tryłowanie)" Lambor 169; w kontekście techn.: ang. track - tryłować, holować na trył Mil 315;

dryfować: "Mówi się: okręt dryfuje, jeżeli on zbacza z wytkniętej drogi, lub cofa się pod działaniem wiatru i prądu wody" Zar 5; "być znoszonym, dawać się znosić" Ber 25; dryfować - o statku 1. "zbaczać pod wpływem wiatru lub prądu od kierunku, w którym jest sterowany; 2. kłaść się pod wiatr; 3. dryfować na kotwi, cosować, ciosować, o statku: "płynąć, gdy kotew nie trzyma" Ślm 13; cosować, czosować, flis. "kierować w dół rzeki, nieść z prądem" ("Woda go scosowała".); "Szkuta ciosuje = z wodą w tył się cofa" L., Ślr 14, PF VII 205; "być znoszonym z kotwicą (dryfować na kotwicy)" SłMKT VI 7263, "być znoszonym (dryfować)" VI 7385, "znosić, dryfować" V 5040; "dryfować, zbaczać z kursu" Al; "być znoszonym w bok przez wiatr lub prąd" Dęb 90; "dryfować (kłaść się, stawać w dryf)" Vil; "dryfować, być zno-

szonym z kursu przez wiatr lub falę, przede wszystkim z powodu braku pełnej zdolności manewrowej; gdy statek ma pełną zdolność manewrowania, o znoszeniu go z kursu mówimy, że statek »ma dryf« a nie dryfuje" Grab 42; dryfować Webb, Rem, Mo, Demb, P, Mh, Mw, Jędrz, TB, Lud₂, Meis₁, Mz, Mil, J, Bł, HB, Bor, Eur; kasz. dravac 'treiben' PwB 157, dravac, drywować Śl.kasz. 19; d.niem. driven, śr.d.niem. driven 'ts' Sch-L. 1, 577, w kasz. z samogłoską skróconą, być może pod wpływem dräfta 'wygon' Hinze 176; niem. treiben w zn. mors. 'dryfować' wymieniane w słownikach techn. XVIII i XIX w. odpowiada nl. drijven, por. w zapisach z XVI i XVII w.: "dryven" /1526/, "trieben" /1647/, "treiben" /1668/ K1S 792; nl. drijven Winsch \supseteq ros. dréjfit' (na Wołdze), driejfovát', odriejfit', leč v driejfi, leżat' v driejfi V., J., Meul 58; flis. ciosować, czosować hiperpoprawne, najprawdopodobniej w związku z niem. dial. bawar. zaufen 'iść wstecz' SłSE I 107; możliwe skojarzenia (?) z flis. czaz "zgięcie chluby w grubszym końcu, służące do wiązania, czyli łączenia jednej chluby z drugą" Hacz 326; może w jakimś związku z ros. dial., ukr. cob, cobié 'od siebie, na prawo', pol. k sobie 'na lewo'? Vasm IV 304;

halzować "a. podpasywać (liną o nazwie hals, halza), o żaglu: przyciągać pod wiatr"; o okręcie: "obracać przed wiatrem" Ślm 22; por. stp. flis. zahalzować: "Na Hysz [hys]. Gdy wiatr dobry ku gorze [w górę rzeki], aby do gory żagiel, y zá warkocz [gary, szoty?] i za trarew ciągneli, y one záburtowali, y zahálzowálí, według potrzeby" (ustawili w odpowiednim kierunku do wiatru) Haur /1679/ 174; współczesne: "halsem prawym, lewym, płynąć, iść - znaczy mieć na żaglowym okręcie wiatr z prawej lub lewej strony" Zar 7, Ber 32; "iść lewym (prawym) chwytem, wiatrem, halsem" SłMKT VI 7368 - 7359, A1; "halsować - inaczej lawirować" Demb, Lud₁, Mil, Rem, HB; "halsowanie, lawirowanie" Dar, Mz; pot. halsówka Eur 97; "halsować (na wiatr)" Webb, "halsować (przez dziób, rufę)" Mo, Vil, Bor; niem. żegl. halsen znane z XVIII/XIX w. odpowiada nl. halzen; źródło: st.nord. hálsa 'to clew up the sail' K1S 350; prus.niem. halsen w zn. 'sich nebeneinander

legen, Hals an Hals legen' Fr I 269; ros. gałs /1720/ z hol. hals, diełat gałsy, nl. halzen maken, synonim lawirowat' z hol. laveeren, Meul 75;

hysować "podnosić żagle do góry"; hyz "wiatr pomyślny prosto w żagle" Ber 33; hysować "podnosić, wciągać do góry po blokach" Ślm 22; hycować, hysować "żagiel w górę podnosić" Ślr 28, cyt. "wyhysowawszy żagle" Pasek /1659/, hycować, niem. heißen, hissen Krann 91; kasz. həsac 'aufziehen, hissen (Segel)', asac PwB 8, 265; hysować, kasz. esac, hasac Gołęb, "u dzisiejszych flisów pospolicie hycować i ycować" Śl.kasz. 29; kasz. hysować : flis. hycować (Linde: hyzować, Korbut: hysować), cf. d.niem. hissen : hiperpoprawne ? w.niem. hitzen Kleczk rec, Hinze 236; współczesne: hisować "wciągać za pomocą liny (fału) jakiś przedmiot w górę" Demb, Fen, Tum, KL, Meis₁, HB, Grab, Webb, P, Roz; hysowanie, hycowanie WEP; niem. hissen (d.niem. hisen), aufhissen (d.niem. uphissen), w końcu XIX w. formy w.niem. heißen, aufheißen, w zn. 'wciągać żagiel (do góry)': "His up dat segel" /1542/; "ir segel gegem windt aufhetzen" /1548/; "das Segel uphissen 'velum attrahere'" Chytr /1582/; "auffhissen" /1720/ K1S 370; wariant rozpowszechniony w XVII i XVIII w.: d.niem. (wsch.fryz.) hisen, hiessen, hiisen, huissen, któremu odpowiada nl. hijschen (≠ z jęz. rom. por. fr. hisser, wł. issare) : w.niem. hetzen /1548/, flis. hitzen (na łabie) Weber /1871/ K1EW 310;

konwojować "pod załogą żołnierską odprowadzać, niem. convoiren, escortiren" L.; morską specjalizacją znacz.: "Na dni ośm przed tak piękną ewakuacją (Jérémie) wysłany stąd byłem konwojować morzem pod strażą trzystu ludzi dziesięć statków amerykańskich..." Sułkowski, Skałk /1798/, Pert 339; niem. convoieren: "convoyren" /ok. 1600 r./ K1S 171; nl. konvooieeren ≧ ros. konvoirovat', konvoevat' i derywaty odczasownikowe konvoirovanije, konviróvka J., Meul 108; konwój 'eskorta, orszak' : konfoj [!] Pasek I 334; Convoi, Konwój "okręt wojenny przydany kupieckim dla ich bezpieczeństwa" Siar 59, Vosg 65, z-fr.; ros. konwój 'eskortujący oddział' znany od Piotra I /1703/ z hol. konvooi lub fr. convoi, od

convoyer, łac. conviāre 'ochroniać' Vasm II 308; łac. con-vōlō 'razem latać, razem spieszyć, zbiegać się';

l a w i r o w a ć 1. uwarunkowania historyczne: stp. cytaty z XVI - XIX w., omówienie jako impuls nazwotwórczy: "Czi maia okręty barzo ładne, prędkie, tak iż przeciw wiatrom mogą żegliować". /1577/ SarnKs 282 (wyrażenie "przeciw wiatrom" można tłumaczyć jako "lawirować") Drap 66; w wariancie dialektycznym "labirować" (b : v): "I między gniewliwymi tam i sam wodami / Labiruje i bieży niskimi żaglami" P. Kochanowski, Orl. szal., P. XVIII, zwr. 145, w. 7 - 8 /1620/; "lawirując tedy godzin kilka przypłynęliśmy dnia trzeciego do Anglii..." /1623/ J. Rybiński, Danysz, s. 312, Pert 112; "po rozmaitej lawirując drodze..." (w. 50); "znowu węzykiem kręcimy" /1662/ Borzym, w. 133, s.16; u J. Ch. Paska: lawirować (2) czyli "żeglować pod wiatr zmieniając często kurs statku, płynąć zygzakiem, krążyć, kołować": "Od rzucą się (sc. okręty) zaraz od siebie naymniey nadziesięć Staian y poczęli lawirować et interim (a tymczasem) armatę nabiać". 68v; "Dwa nasze (sc. okręty) cofnęły się nazad wport apotym lawiruią". 68v /1695/ Śl. J. Ch. Paska I 367; "że szyper lawirować musi..." /1697/ Potoc.Arg., w. 30, s. 761; "fr. louvier, louvoyer - okrętu przód obracać, aby wiatr nie zepchnął" Malicki /1701/; "My, choć z odwagą życia, przecie lawirujem / Wnet z szturmem, wnet z przeciwnym wiatrem się (pasujem)" Grotk /1760/, w. 191-192; "a okręt nasz (...) lawiruje przed owym brzegiem Prus..." /1831/ I. Domejko, Pert 430;

2. współczesne: lawirować "płynąć pod wiatr (bejdewind) zmieniając co pewien czas kurs okrętu..." Zar 10; "płynąć pod wiatr halsami" Fisch; "dojeżdżać do celu jadąc zygzakiem" Al; "płynąć zygzakami mając na zmianę wiatr raz z lewej, raz z prawej strony" Dęb 91; "(statek może) lawirować, jeśli wieje »lawir« kasz. (wiatr przeciwny)" Yacht 113; lawirować, toż co krzyżować, a więc iść pod wiatr to jedną burtą, to drugą" Ślm 30: lawirować "płynąć pod wiatr przy pomocy żagli, krzyżować, kasz. kricować" Ber 45; "lawirować, niem. kreuzen, aufkreuzen, lavieren, ros. lawirowat" ŚlMKT VI 7380, "wylawirować

(np. z portu), niem. auskreuzen, ros. wyławirowat' VI 7381, "wławirować (np. do portu), niem. einkreuzen" VI 7382, "odławirować (np. od brzegu), niem. abkreuzen (von einer Küste), ros. otławirowat'" VI 7383; powojenne: "ławirować, p. halsować" Demb; "ławirować, podnosić się na wiatr" M; "ławirować, płynąć żaglowcem pod wiatr zakosami, czyli halsować" P; "ławirować - iść zmiennym kursem statkiem żaglowym do określonego punktu przy wietrze wiejącym z kierunku, w którym leży punkt docelowy..." Grab 91, MLM 140; ławirowanie → halsowanie "prowadzenie statku żaglowego pod wiatr według zmienianego kursu" IE 98; "ławirowanie, żeglowanie zygzakiem" Mil 257; 3. dialektyczne: kasz. lavir, lövır 'przeciwny wiatr', fraz. dać na ławir "płynąć łamaną linią ku celowi" Gołęb 176; kasz. lavırovac PWB 440, Śl.kasz. 37, Hinze 309; prus.niem. lawieren Fr II 14, d.niem. lavêren, pom.platt-d. lawire verb. inf., wsch.fryz. lavêren, śr.d.niem. laveren Sch-L. II 640, st.fryz. lâvia 'hinterlassen, zurückerlassen' St 158, płn.fryz. lăwîri verb. 'lavieren, kreuzen' (naut.) Sch 80; w.niem. mors. "lavieren" /1524/; w tekstach d.niem. "laveren" /od XV w./ KIS 522; nl. laveeren Witsen /1671/ ≅ ros. ławırovat', ławıruju Ust mors /1720/ Smir 172, Meul 118; nl. laveeren, śr.nl. loveren z fr. louvoyer (w XVI w. loveer) w zw. etym. z luv 'strona (statku), z której wieje wiatr', śr.d.niem. lōf, d.niem., dun. luv, nl. loef; st.w.niem. lappo 'flache Hand, Ruderblatt', st.fryz. lappe 'łopata', dun. lab, szw., norw. labb 'łapa' KLEW 450, 427; stp. ławirować // łabirować, kasz. lavırovac z prus. niem. "plattu" lub środk.w.niem. lavieren? Hinze 309; pol. żegl. ławirować z przełomu XIX/XX w. z nl. (z pośrednictwem ros.) we flocie rosyjskiej, lub n.w.niem. lavieren (wśród marynarzy odbywających służbę we flocie pruskiej lub austro-węgierskiej);

lądować "wysiadać z okrętu na brzeg" Zar 10; "wysiadać na ląd, czyli kraj"; lądować (o wodzie) "występować z brzegów" Ślm 30; lądować - "o statku przybijającym do brzegu" Ber 45; lądować, przylądować 'przybić do brzegu' L.; lądować 'przybijać do lądu (o stat-

kach wodnych i samolotach)' SJP Lehr, także w zn. 'wysiadać na ziemię ze statku czy samolotu (o ludziach)'; omówienie dla wyszłego z użycia "przyładować": "...żeby i też komiegi do łądu przyprowadzili" /1758/, Guld 164; wylądować: "...że Bóg dozwoli szczęśliwe nam wylądować" /1804/ ('przybić do brzegu', 'wpłynąć do portu') Kierzk Pam, Pert 368; ładowanie 'przybicie? statku wodnego lub powietrznego do ziemi', u J. Słowackiego: ładunek: "zły do ładunku brzeg wybrałeś", w środowisku morskim ładowanie wyszło z użycia, przykład specjalizacji zn. (w odniesieniu do statków powietrznych, kosmicznych itp.) Broc Kot 87; niem. landen 'aus dem Schiff ans Land steigen' /1781/ Dähner Pomm. Wb. 266; d.niem. (pom.platt-d.) odpowiada nl. landen Wunsch /1681/, zapisy z XVII w.: "landen" /1662/, "wir möchten Landen" /1675/; w tekstach w.niem., starsze zapisy także w postaci "lenden" /1561/ KIS 509; w tekstach śr.d.niem. "de schepe konden nicht bi deme overe belanden" Lüb.Chron. I 14, KIS 84: pol. ładować (: ład znany od XVI w.) przy oddziaływaniu modelu niem. landen (d.niem. = nl. landen); Hinze 322;

likować, oblikować, przylikować "obszyć krawędź żagla likliną lub przymocować żagiel likliną do drzewca" TB; "ros. oblikowanie n. likowanie (obszycie krawędzi żagla linami)" Fed; "likować (wszywać liklinę w płótno)" Mil; likowanie Głow 191, Mil 322; flis. likować, likowany (o żaglu) 'obszuty dookoła linką': "Żagiel chmielowskiej roboty, likowany i rabandowany..." /1739/ Bursz 769; nl. een zeil lijken L /1856/ ≅ ros. likovát' (: lik) Meul 122;

ostengować: "mówi się o żaglach, że się ostengowały, jeżeli wiatr uderzy w nie ze strony przeciwnej i przycisnie je do steng" Zar 14, 102; "ostengować żagle - obrócić żagle lub statek w ten sposób, by wiatr uderzył w żagle od przodu, przyciskając je do masztów, hamując w ten sposób bieg statku lub cofając go" Tum 175; Śl.rus. 5: (mówią:) ostengować się (o żaglach), zam. przywrzeć do szpirów; "położyć na maszt (ostengować żagiel), niem. backholen, backdrücken, backlegen (ein Segel), ros. obstienit' parusa" SłMKT VI 7356; nl.

op steng "Kommando, dat de zeilen zoodanig gebrast moeten worden..."
Witsen 407 \cong ros. obstieńg "Masque tout! Brasse à culer par tout!"
J., ros. obstienit' (: obstień) "coiffer, mettre sur la mât, masquer
les voiles, mettre les voiles à culer", ros. ob stieńgu // na stieńgu
Dal, Meul 144; pol. ostengować, zasymilowane w typie czasowników
odrzeczownikowych (por. ożaglować) pozostaje w związku z ros. obstieńg,
ostień (\leq hol. op steng);

strychować 1. "żagiel spuszczać"; 2. "wiosłem z lékka w
wodzie zanurzać dla nadania odpowiedniego kierunku albo powstrzymy-
wania statku" Ślr 104; "zabystrzać, strychować pojazdą, dzierżąc
pióro pionowo w wodzie dla powstrzymania biegu łodzi na bystrzy"
Ślm 79; strychować "wstrzymać zwolna galar pojazdami" Hacz 381; "der
Segel Streichen, ściąganie (żagli)" Stad 59; niem. "streichen Back-
bord" "lewa w tył" (komenda) wiosł. Stok 94; strychować 'spuścić
żagiel' - na znak subordynacji (jako element ceremoniału morskiego):
"... i każdy okręt, tak ten, co z portu wychodzi, jako i co wchodzi,
żagiel strychować ma..." (= powinien), dopisek: "Spuścić żagiel
(z niem. streichen) przed nimi musi z wielkim praeiudicium (uchy-
bieniem, ujmą) JKMci" /1639/ K. K. Gosiewski, Wassenberg, s. 160,
Pert 122; flis., w wariantcie instruującym: "... gdy zaś wicher, albo
szarga, strychować potrzeba, to iest żagiel spuścić, y pilnie na ten
czas do dobrego ściągać lądu, a gdy do tego nie przyjdzie, za wczasu
koteff wyrzucić" /1679/ Haur 174; "Gdy Statek uwięźnie na prądzie,
na haku albo na Rafinie, to albo na strych biją, albo laskami doby-
waią..." op. cit. s. 174; niem. streichen Röd II 741, d.niem. de se-
gel striken = wsch.fryz. de seils striken, czemu odpowiada nl.
strijken het seyl Kil /1599/, ang. to strike sail 'opuszczać żagiel',
śr.w.niem. strichen, śr.d.niem. striken; w zn. 'opuszczać flagę (na
znak pozdrowienia)' nl. het seil strijken Winsch /1681/, w tekstach
w.niem. "strichen" /1627/, "strichen" /1687/ KIS 764; flis. stry-
chować ze śr.w.niem. strichen lub wsch.środk.niem. (prus.niem.)
*strichen' 'streichen', w związku ze śr.w.niem. strichen? por. Hinze 477;

szerować liny "przewlekać je przez bloki" Ślm 63, Ślr 107 (zaszerować); szery, p. gary "sznury po obu zewnętrznych końcach żagla, służące do napinania go pod wiatr..." (s. 21); niem. scheren 'Tau oder Kette durch einen Block oder eine Klüse ziehen': "scheeren" /1807/ K1S 686; kasz. šārovac 'das Garn beim Weben scheren' Slz 1156; vasārovac 'ausscheren (die Leine)' Budz, všārovac 'einscheren'; wsch. platt-d. scherren, prus.niem. schēren Fr II 268, Hinze 426; por. nl. scheer tros, scheerlijn Witsen \supseteq ros. ščertrós(y) Meul 177;

s z t a u o w a ć "układać ładunek w ładowniach statku" Bor; "niem. umstauen - ułożyć na nowo" Tur 150; "Sztauować - rozmieszczać ładunek drobnicowy w ładowni" Lud₁; "układać ładunek na statku" Vil, "rozmieszczać ładunek" Mil; "rozsztauować (podsunąć ładunek pod światło luku), przesztauować (sztauować ponownie)" Mil 247; "sztauowanie, sztauerka, rozmieszczanie ładunku" Mil 292; niem. stauen /1770/, d.niem. dial. notuje Sch-L. ok. 1400 r., odpowiada temu nl. stouwen (Kilian 1599) i ang. stow, "Waren stauen" /1702/ K1S 746, K1EW 741;

s z w a r t o w a ć Śl.rus. 6: (mówią:) szwartować, zam. cumować, strzosować; ros. švartóv, wcześniej švartou Ust mors /1720/ Smir 327, stąd švartovát', švartóvit' 'cumować' (: švartóv \leq hol. zwaartouw) interesująca akomodacja drugiego członu nl. złożenia w zastosowaniu do form koniugacyjnych na -ować, Meul 245; cumować L. (: cuma \leq niem. Zaum, śr.w.niem. zoum, zōm, zām) K1EW 877; flis. strzosować, ustrzosować 'cumować' L.: strzosa, sztrosa "lina do przymocowania statku a. trzonu rudłowego", cyt. z 1789 r. Ślr 105; trosa, niekiedy troc "lina gruba, używana głównie do holowania statków", w.niem. Trosse f. /od 1807 r./, śr.d.niem. trosse już w czasach hanzeatycznych; nl. tros z fr. trousse K1S 797, K1EW 793.

Okrzyki wysiłku zbiorowego (lub ostrzegawcze)

A w r a ł! - "wywołanie całej załogi do pracy na pokładzie (tzw. pracy awralnej), termin pochodzenia holenderskiego (o v e r a l) przy-

jęty w Rosji, stosowany dawniej u nas na statku szkolnym »Lwów« " KL; "...przy końcu »awrału« (...) wszyscy przysłuchiwali się na luku śmiesznym opowiastkom Wołodii" Szcz 212; "zarządzono morskie wachty pod koniec »awrału« " Szcz 213; Owral! "hasło do osadzki wszystkich majtków na pokładzie, ang. over all!, niem. Überall!, ros. awrał" Ślm 43; (mówią:) awrał, zam. owral (zbiórka załogi, osadzka) Śl.rus. 3; osadzka "zbiórka załogi na pokładzie celem podjęcia wspólnej pracy lub odbycia ćwiczeń z bronią" Ślm 42; nl. Overal! Witsen, Overal! Wunsch \cong ros. Avrał!, Owrał! "Wszyscy na pokład!", fr. En haut tout le monde! J., Dal, Meul 144; osadzka /:osadzać (się), stp. gw./ wygląda na neologizm B. Ślaskiego; niem. Überall! "Raus! Raus! Fall! Fall! Oberall!" /1711/ KIS 799;

Pałundra! rus., ros. Połundra!, Pałundra! "Wnimanije! Pobieriegis! - ostrzeżenie dla ludzi na pokładzie przed rzuceniem jakiegoś przedmiotu z rei lub z marsa; w kontekście żartobliwym (ludycznym) chrztu równikowego: "Hans pojawił się wkrótce zza domku kubryka krocząc poważnie i wykrzykując: "Wirra, majna, pałundra! Chrzcisz się Josef - łachudra! Brzytwa kuma, z rozkazu Neptuna, / Pięknie ogoli, jak pędzel osmoli, / Drzyj, Josef, kurat, boy, / Aj, aj, aj, ahoj!" (Kurat! - popularne przekleństwo estońskie); "Brzytwa ze stali dębowej, echt handszpakowej / Hop, la, la! Josefa, jungę, golić ma!" Szcz 210 - 211; ros. pałundra, połundra z hol. van onderen 'od dołu, ze spodu' z dysymilacją n-n \cong ł-n, skontaminowane z ros. panier, apanier 'położenie pionowe liny kotwicznej' Meul 223; "Majna! Żagiel w górę! Żagiel w dół!" (na Morzu Czarnym) od wł. (am)mainare Vasm II 559; vir(r)a mors. inter. ros. vira! "Podnoś!" z wł. virare 'obracać' Vasm I 318; A hoj! pozdrowienie żeglarskie, por. niem. "Boot Ahoi!" z ang. ahoy /od XVIII w./ KIS 14, por. inter. aha!, śr.d.niem. hui! Hinze 98, 241;

Panier! - we flocie rosyjskiej: "Kotwica pion! (meldunek, kiedy łańcuch kotwiczny przybierze kierunek pionowy)", por. paner "chwila, kiedy (...) kotwica zaczyna się odrywać od dna" Zar 14; ros.

panier, apanier z hol. op en neer 'do góry i w dół' (d.niem. neer = w.niem. nieder) Meul 142;

Ru! - Rozkaz sternika, gdy nawożuje do wiosł: Ru na bakier! "wiosłuj przy lewej burcie" i Ru sztybork! "wiosłuj przy prawej burcie" (oba wyrażenia już w druku z 1604 r.) PF VI 48; Ru na wodę! hasło: "Suń na środek rzeki" Gluz, Ru na dulki! Siadaj na pojazdy! skróć. od Rumaj! "Wiosłuj!", por. Riemen₂ 'Ruder' zapoż. z II/III w. n.e. łac. rēm_{us}, śr.nl. rieme, n.nl. riem, KLEW 599; na wpływy fryzyjskie wskazują formy czasownikowe: płn.fryz. ru v. = rūi 'ru-dern', 'wiosłować', 'sterować' Sch 108.

Wnioski językowe (morfologia zapożyczeń niderlandzkich)

1. Z perspektywy kulturoznawczej - liczny zespół zapożyczeń wykazujących cechy niderlandzkiego "dietschu" (przeszło 300 wyrazów prostych i złożonych) odzwierciedla zarówno ogólniejsze fakty i procesy w rozwoju europejskiej kultury morskiej, jak i cechy specyficzne, związane z kształtowaniem się polskiej terminologii morskiej w I poł. XX w.

2. Obecność elementów niderlandzkich przyjęć należy już dla wczesnej warstwy zapożyczeń dolnoniemieckich, które rejestrują wzmożone kontakty handlowo-żeglugowe hanzeatyckiego związku miast XIII - XV wieku /koga, holk, buza, ewer, krajer, maszt, sztąg (stach) bakburta, sterburta, bulina, gejtawa, baksztąg, bojrep, draga, dober (bober), junga, locman, szyper i in./.

Wśród zapożyczeń średnio-niderlandzkich wyróżnić można szereg warstw genetycznych, m.in. elementy dolno-frankońskie i płn. niderlandzkie wskazujące na pośrednictwo w przyswajaniu zapożyczeń łacińskich z obszaru ujścia Renu (ankier, boja, koja, kista, kordel, kluza, nef, planka, strop, plichta i in.); zapożyczenia starofryzyjskie /baka, baken, balka, bram-, fana, (hand)szpak, top i in./; pożyczki płn. i wsch.fryzyjskie (pośrednictwo zachodniego "plattu" i gwar

prus.niem.) w słownictwie rybackim i żeglarskim /por. kasz. lavir, lövır, lávırovac, żegl. lawirować; lik, marlspikiel, marlinka, rak(i), rakskloty, werp (anker) i in./; formy wskazujące na ewentualne pośrednictwo dolnosaskie (bliza, bom, grot i in.); zapożyczenia niderlandzkie (d.niem.) w słownictwie kaszubskim i flisackim, np. żegl. paduna, padun, parduna, kasz. bardúnø, büördun, por. nl. pardoen, d.niem. (brem.), wsch.fryz. Pardunen, z pośrednictwem dun. (szw.?) bardun.

3. Dokumenty gdańskie z XIV i XV wieku wykazują dwie formy języka niemieckiego, tj. dialekty: średnio-dolno-niemiecki i środkowo-(wysoko-)niemiecki. Oba dialekty dotarły wraz z przybyszami z północnych i środkowych Niemiec do Gdańska - coraz bardziej rozwijającego się ośrodka portowo-handlowego. Dialekt średnio-dolno-niemiecki zajmował w średniowiecznej kancelarii Gdańska dominujące miejsce. Był językiem aktywnie uczestniczącego w zarządzaniu miastem mieszczaństwa: językiem sądownictwa, administracji miejskiej, żeglugi i handlu morskiego.

4. W świetle przeprowadzonej analizy wyraźnie rysuje się opozycja kulturowa: morski (d.niem.= nl.) - śródlądowy, flisacki (wsch. środkowo-w.niem.), por. mors. rejs ≤ ros. ≤ nl. : flis. ryza ≤ prus.niem. (lub śr.w.niem.); mors. jufers ≤ ros. jufiers ≤ hol. juffers pl. : flis. jafra, junfra ≤ w.niem. Jungfer; opozycję ową wzmacniają zestawienia nominatów typu: rodzimy (flisacki) - obcy (morski); por. wręga - kokora, krzywka; bocianie gniazdo - mars kień (glen) - bak; pokład - dek i in.

5. Ekspansja zapożyczeniowa holenderskiej nomenklatury skutniczej i żeglarskiej w XVII w. miała w zasadzie charakter ograniczony środowiskowo (ośrodki przemysłu okrętowego) i terytorialnie (Gdańsk i pobrzeże zatoki Gdańskiej). Jeśli się weźmie pod uwagę, że w gdańskim budownictwie okrętowym pracowali Holendrzy, a wspólnie z nimi Polacy (Kaszubi) i Niemcy, to można przypuszczać, że dawne łasztownie gdańskie stanowiły ważny ośrodek bezpośredniego poznania, stosowania i przyswojenia w praktyce niderlandzkiej nomenklatury skutniczej

i okrętowej. Fazę holenderskich osiągnięć konstrukcyjnych tego okresu rejestruje zespół nazewniczy zgrupowany wokół podstawowych wyznaczników orientacji pokładowej: fok (for) - grot - ster (bezan); bak-burta - ster-burta; nok - pik - top; mars(stenga) - bram(stenga), - bom-bram(stenga) i in.

6. Gdańskie rękopisy z zakresu budownictwa okrętowego z XVII w. (odpisy fragmentów z dzieł holenderskich konstruktorów) odzwierciedlają istotną fazę asymilowania niderlandzkiej nomenklatury morskiej w języku nowo-wysoko-niemieckim, por. nl. bagijnera \supseteq w.niem. Beginrah; nl. ezelshoofd \supseteq w.niem. Eselshaupt; nl. juffers pl. \supseteq w.niem. Juffern, die Junfern; nl. kruissteng \supseteq prus.niem. Die Kritzsteng (pol. krzyżstenga); w. niem. Kreutzhöltzer \leq belg. (= flam.) Cruishouten i in.

7. Realia historyczne po utracie niepodległości (służba Polaków we flocie rosyjskiej, austro-węgierskiej i prusko-niemieckiej) skomplikowały zagadnienie pośrednictwa internacjonalizmów niderlandzkich (na często odległych akwenach morskich). Zwracamy uwagę na:

a) pośrednictwo (wysoko-) niemieckiej nomenklatury morskiej, por. nl. ui \supseteq w.niem. ü (d.niem. ū), np. pol. kliwer \leq w.niem. Klüver, ale pol. kluzak \leq ros. \leq nl. kluissak \supseteq w.niem. Klüssack;

b) pośrednictwo języka rosyjskiego, np. pol. brezent \leq ros. brezent \leq hol. presenning (sufiks -ing w postaci adaptacyjnej -(en)t);

c) dublety fonetyczne (mutanty i warianty) zróżnicowane chronologicznie, terytorialnie i środowiskowo, np. nl. boot(s)man \supseteq ros. bocman \supseteq pol. bocman rus. (XIX/XX w.), ale śr.d.niem. bosman \supseteq stp. bosman (XVI w.) \supseteq współcz. bosman (lub z w.niem.); nl. brandwacht f. \supseteq ros. brandwachta \supseteq pol. brandwachta r.ż., obok tego brandwacht r.m. \leq w.niem. Brandwacht f. (w polskim paradygmacie męskim spółgłoskowym); gw. raizy pl. 'podróżowanie, włóczenie się' \leq w.niem. Reise f., -en pl.; kasz. rīza, rēza \leq gw.prus.niem. *rīze (: prus.niem. rīze(n) 'reisen'); flis. ryza (reza) z gwar kaszubskich? (\leq prus.niem.) lub ze śr.w.niem. reis(e) : verb. rīsen (przy założeniu konwersji).

8. W płaszczyźnie diachronicznej analiza leksykalna zmierzała do ustalenia generacji słownikowych rejestrujących historyczne fazy kontaktów żeglugowych. W dużym przybliżeniu (ze względu na luki w dokumentach źródłowych) wskazywać można na charakterystyczne ugrupowania (mutacje) słownikowe /dane w nawiasach dla języka dolno- i wysoko-niemieckiego (KIS)/:

- przed XII w.: nawa (nef?) /II-III w.n.e./, szkuta (scuta) /ok. 900 r./, sterburta (angl.sas. stēorbord) /ok. 900 r./, koga /948/, holk /ok. 1000 r./, buza /ok. 1100/ i in.

- XII-XIII w.: sneka (szneka) /1130/, kil /1152/, barka /1195/, ewer /1252/, kabelgarn /1262/, burdynka (bordinc) /1270/, bolscip /1286/, drag(a) /1287/ i in.

- XIV w.: espinq /1350/, hulk /1358/, drift (zeedriften) /1363/, maszt (mast) /1380/, balast (barlast) /1400/ i in.

- XV w.: krajer, plejta /1401/, bosman /1404/, bober (dobber), boja, bulina, drajrep, gejtawa, kajuta, kista, mata, sztorm, sztorman, szyper, tali(e) /1407/, karaka (krack) /1418/, galeas /1419/, stelinga /1429/, reja (raja), stewa /1430/, baka, pompa, wimpel /1450/, bardza /1460/, takiel /1461/, bonet /1462/, plicht (anker) /1463/, bojrep (boygerepen), fokmaszt, kabeltau, kordel, raband(y), rufa (rub), sztag (stach), trosa /1464/, marlinka (marling) /1468/, barża /1470/, juzing /1473/, kurs /1476/, karawela /1477/, rejd(a) /1480/, fusta, galea /1494/, lawirować (d.niem. laveren od XV w.);

- XVI w.: junga /1509/, jol /1520/, galion /1521/, jacht /1523/, szmaka /1524/, bujer /1525/, galiot /1557/, barkentyzna z włos. ("Barkentin" w tekstach niem. /1558/, wręga, wrag /pol. 1570/, verdek /1583/, brygantyna z włos. (niem. "Brigandinen" /1584/), rufa (roof) /1588/, topsel /"Döppf(segel)"/ /1590/, flibot, klinkier, marsel (Marssegel), pinasa, slup (1598), flaga, kambuz (nl. kombuis), (over)dek, pinka ("pinc"), rak(s)kloty (nl. rackkloten), rum (ruim), splis, szprit, tryl (treilen verb.) /1599/ i in.

- XVII w.: kubryk /1608/, blok (Block) /1616/, blenda (blinda), brander, gafel (Gabel), kambuz, stengel /1627/, fleuta, fluita /1627/-
- 1699/, bezanmaszt, marsel /1629/, bramsel /1631/, pasat /1637/,
bryfok (Braitfok), topsel /1638/, naktuz /1647/, szkafut /1649/, kar-
naty /1657/, sztil /1660/, bramstenga /1668/, fokstenga /1669/, ba-
ginreja, fiszbelka, flaja, grotmarsreja, kausza, kilson, knecht, kran-
belka, orlop, puting(s)wanty, raki, rakskloty, szot (szkot), szpil,
sztok (kotwicy), top(e)nanta, trys(ka), wyblinka /1670/, bejdewind,
faleń, halfwind, kabelgat, kipa, owersztag, peling (peleng), perlina,
plecht(anker), szniawa, werp(anker) /1671/, flauta, szaniec (Schanz),
sztaksel, want(y) /1673/; bejfut, benzel, bra(t)szpil, bukgording,
falrep, fordewind, gording, kliwer, kraniec, kruisstenga (krzyżstenga),
lizel, nagiel, pardun(y), peilkompas, perta /1681/; grotmars, grot-
maszt, grotstenga /1697/;

- XVIII w.: nokgording, takielaż /1702/; log /1715/, barkas, bryg,
gik, szwabra /1720/, bryza /1726/, reling /1732/, awizo z fr. /1748/,
sztuować /1770/, ładować (landen) /1781/, grotbramsztag, grotmar-
safał, grotstensztag, grotstenwanty, kluzak /1794/, poler /1796/,
konwojować (pol. ok. 1798, niem. verb. ok. 1600);

- XIX w.: spring, szerować /1807/, kajutkompania /1830/, bukszpir
/pol. 1835/, zydwestka /1851/, szstormtrap /1856/, reftalia /1861/, bre-
zent /1871/, trojer /1884/, awrał, Pałundra!, Panier! /1900/;

- XX w.: szturwał /1904/, trajsel, trumsel, dymsel /1905/, locja
/1916/, ostengować /1920/.

W obrębie poszczególnych warstw chronologicznych słownictwa mor-
skiego i flisackiego wydzielić można bardziej wyraziste pola tema-
tyczne, np. nazwy obiektów pływających (o czym mowa w dalszej części
pracy).

9. W płaszczyźnie synchronicznej zwracamy uwagę na zjawiska zwią-
zane z asymilacją zapożyczeń niderlandzkich (i dolno-niemieckich)
w polskim systemie morfologicznym:

a) preferowanie leksemów krótkich, jedno- i dwusylabowych:

- w paradygmacie męskim (spółgłoskowym): bak, blok, bom, bram-, bras, cajch (cajg), dek, dok, fał, fok, fisz (fiś), gaf, grot, hals, jacht, kil, knecht, kok // kuk, kran, lik, log (lot), mars, maszt, mat, nef, nok, pał, pik, plecht, rak, ref, rep, rum, szot (szkot), splis, szpil (szpył), spring (szpring), szprit (szpryt), sztag, sztak (stach), strop (sztrop), top, trył (trel), werp i in.; dwumorfemowe: -(er): ankier, bober, bojer, brander, ewer, jufer(s), krajer, kiper, kliper, leper (lofer), mantel, poler, szyper, rener; -(el) (często jako formant adaptacyjny): bramsel, dymsel, kordel (kardel), lizel, mantel, marsel, nagiël, rumpel, sztaksel, topsel, trumsel, takiel, wimpel; -(ing): esping, gording, heling (eling), reling, saling, sejzing, szotring; -(ok): bryfok, sztafok, klifok, szersztok; -(an), -an, -(man): bezan, lichtan, bosman, zejman; -(as): barkas, pinas(a); -(aź): takielaź; -(on): kilson, galion; -(yk): kubryk; bonet, flibot, pasat, orlop, talrep, bukszpir, szpigat, matros, naktuz;

- w paradygmacie żeńskim (samogłoskowym): barża, buza, blinda, boja, buksa, flaga, flaja, flauta, fleuta, fleta, fusta, gaja, kausza, koga, koja, lina, mata, perta, pinka, plichta, reja, reda, stenga, stewa, talia, tryska, wanta, warfa; wśród trój sylabowych: karaka, korweta, pinasa, bulina, gejtawa, reftalia, marlinka, reflinka, wyblinka;

- dublety zróżnicowane fleksyjnie (rodzajowo) i słowotwórczo: blind // blinda, boj (buł) // boja, dirk // dirka, dreg // draga, dryf // gw. drywa, gejtaw // gejtawa, jufer // junfra, jol // jola // jolka, kambuz // kambuza, kip // kipa, kluz // kluza, kuff // kufa, padun // paduna, ref // refa (rafa), ruszt // ruszta, steng // stenga, szpigat (szpejgat) // szpygata, top(e)nant // topenanta, troś // tro-sa, want // wanta i in.

b) zjawisko pluralizacji (dualizacji) uwarunkowanej przedmiotowo: brasy, gejtawy, parduny, refy, rabandy (rebanty), refbanty, szerszto-ki, talki, talrepy, talie, topnanty, wanty i in.

c) zjawisko depluralizacji (singularyzacji): rak (raki): raksa (raksy), jufers, jufersy; depluralizacji częściowej (dotyczącej jednego członu złożenia): rakskloty, putingswany;

d) - bogactwo złożzeń z pierwszym członem mianownikowym: fok-, grot-, ster-, bezan-żagiel, reflina, reftalia, lot-lina, log-sznur i in.

e) obcojęzyczne leksemy w funkcji przedrostkowej, por. bukgording, bulina, fokmaszt // formaszt, sterżagiel, ostengować (od nl. op steng); formy z wtórnie wyodrębnionym leksemem w drugim członie złożenia, por. mar-linka (: d.niem. marl-ing : marl-en); formanty adaptacyjne (adideowane) w miejsce drugiego członu germańskich złożzeń, por. -(el) (bramsel, topsel), -(awa) (gejtawa), -(inka) (wyblinka, reflinka), -(ak) (kluzak), -(ista), por. bakista (d.niem. *ban(k)-kiste, por. dun. kistebaenk), -(ow)ać (szwartować) i in.

f) tendencję do nadmiernego rozbudowywania (w celach klasyfikacyjnych) wyrazów złożonych : grotmarsafał, grotstewanty, bombrambukgording i in.

10. W centrum zainteresowania kulturoznawczo ukierunkowanej analizy znalazło się kompleksowe badanie serii nominacyjnych - nazw elementarnych jednostek w obrębie kultury materialnej, społecznej i myślenia artystycznego. Wyraźnie oddzielić należy serie nominatów o charakterze mutacyjnym, rejestrujące historycznie fakty kulturowe, od serii wariacyjnych, które mają charakter synchroniczny, por. stp. i współczesne składniki terminologii ludowej, rzemieślniczej, nomenklatury i terminologii technicznej (znormalizowanej): ochędożenie statku // instrumenta sztukne // statki sztukne // spręty (sprzęty) // oporząd // cajch (caj) // strój (statku) // linostrój // zagłostrój // takiel // takielunek // otaklowanie (otakielowanie) // takielaż // osprzęt // olinowanie // ożaglowanie // omasztowanie // wyposażenie // oprzyrządowanie łucz term 122; flis. przystań // przystępa // przystaj // przystanie // bugaj // motława // napław // pal // winduga // zatonie // mors. rej // reda // rejda // przedporcie

// przedmorze // awanport // kotwiowisko // kotwicowisko itp.:

11. Analiza serii nominatów zróżnicowanych w czasie i przestrzeni wskazuje na potrzebę uwzględnienia w pracach terminoznawczych istotnego kryterium "zharmonizowania kulturowego" lub "tożsamości kulturowej", por. nieudane próby zastosowania określeń flisackich (starpolskich) do międzywojennych realiów morskich w Słowniku marynarskim B. Ślaskiego: tryska (zam. fał), hyslina (zam. gejtawa), junfra (jafra) (zam. jufers), plichta (zam. kubryk), retmanja (zam. locja), tryle, koniki (zam. perta), stuziny (zam. sejzingi), szpir (zam. stenga), sztymbork (zam. sterburta), szaruga (zam. szkwał), waruga (zam. wachta), szturm (zam. sztorm), talki, obceje (zam. talie), trep (zam. trap), kalaryfy (zam. talrepy), traref (zam. drarep), w tym twory analogiczne w rodzaju szałg (zam. saling) i in.

12. Zarówno w płaszczyźnie synchronicznej, jak i diachronicznej odwoływać się można do elementarnych opozycji nominacyjnych, takich jak: obcy - rodzimy, w tym: zapożyczenie leksykalne - neologizm słowotwórczy, por. drajrep - podnośnica (rei), podciągacz; juzing - trójnitka; talrep - ściągaacz; raks(a) - pełzacz; dryf - znos itp.; zapożyczenie - neosemantyzm, por. kausza - chomątka; rakskloty - korale - koraliiki - różańce - raki (zapożyczenie semantyczne); zapożyczenie - zestawienie gatunkujące lub skupienie terminologiczne, por. raksa - pełzacz pierścieniowy; szersztok - poprzecznicza luki ładunkowej; sztuca - wspornik pokładowy; w tym konstrukcje syntetyczne (obce) i analityczne (rodzime): grot-sten-wanta // wież boczna wtórnik gniezdnego, grotstensztakselszot - szot sztagżagla stengi grotmasztu (ciąg więźnika wtórnego gniezdnego) SłMKT, Pr.; zapożyczenie leksykalne (paradygmataczne) - zapożyczenie słowotwórcze (derywat odzapożyczeniowy): koja - kojka; jol - jola - jolka; nordwest // nordweściak // flis. nurwas (etymologia ludowa); jut // rufówka (: rufa) i in.; zapożyczenie wyrazowe - kalka leksykalna (kalka mieszana, półkalka), por. halfwind // półwiatr, awanport // przedporcie, szotring // pierścien szotowy, lawirować // kasz. kricovac // krzyżować // niem. kreuzen 'ts'.

13. Poszczególne warianty i mutanty nominacyjne rozpatrywać należy kompleksowo w ramach szeregów synonimicznych odzwierciedlających istotne przebiegi kulturowe związane z intelektualizacją wypowiedzi: słownictwo ogólne - leksyka specjalna, nomenklatura - terminologia, terminologia ludowa, rzemieślnicza - terminologia techniczna (znormalizowana), słownictwo akceptowane środowiskowo (w tym udane próby terminologiczne) - indywidualizmy, efemerydy (nieudane propozycje terminologiczne), por. szpejgat // szpigat // flis. szpygata // ściek (okrętowy) // rzygulec okrętowy // nozdrzyna // odpływnik // spływ-
nik // zlew(!) // ściek burtowy // wylewnica odpływowa tech.; szpil // bratszpil // braszpil // ganszpyl // kołowrót // wijadło(!) // hołubka flis. // mors. winda kotwiczna // przyciągarka kotwiczna // dźwigarka kotwiczna (bębenkowa) tech. i in. Repertuar rozwiązań nominacyjnych (zharmonizowany z tendencjami słowotwórczymi warstwy stylowej) może być istotnym wyznacznikiem skuteczności w realizowaniu funkcji poznawczej języka.

ZAPOŻYCZENIA ANGIELSKIE W ZŁOŻONYM KONTAKCIE JĘZYKOWYM

Złożony kontakt językowy

Przy zapożyczaniu bezpośrednim z języka do języka mamy do czynienia z kontaktem prostym, natomiast zapożyczenia przez ogniwa pośrednie przedostają się do polskiego słownictwa morskiego w wyniku kontaktu złożonego, który składa się z dwu, trzech lub więcej etapów.

Kontakt złożony w procesie zapożyczania z języka angielskiego do polskiego J. Fisiak proponuje rozpatrywać w trzech aspektach:

- 1) zapożyczenia angielskie przez ogniwa pośrednie;
- 2) język angielski jako ogniwo pośrednie;
- 3) neologizmy grecko-łacińskie, powstałe na gruncie języka angielskiego i zapożyczone przez język polski¹⁵⁸.

Identyfikację ogniwa pośredniego ułatwia nam różny przebieg interferencji językowej na płaszczyźnie różnych języków. Bierzemy tu pod uwagę czynniki adaptacji materiału fonicznego i morfologicznego, czyli kryteria strukturalne, oraz - rzadziej - kryteria pozajęzykowe, jak np. znajomość okresu, w którym wyraz dostał się do języka będącego ogniwem pośrednim, a następnie do języka polskiego¹⁵⁹.

Pośrednictwo języka niemieckiego

Przez język niemiecki przeszły wyrazy zapożyczone w zasadzie w XIX wieku, ale są i wcześniejsze, które wskazują na pośrednictwo dialektów niderlandzkich. Są to m.in. takie pożyczki, jak:

b u l a j "szczelnie zamykane, najczęściej okrągłe okienko z grubego szkła w burcie lub ścianie nadbudówki statku" MLM 98; "bulaj,

iluminator, okienko burtowe, oświetlacz, światlik burtowy stały" Fed; "krągłe okienko z grubego szkła w burcie lub ścianie nadbudówki" Mz; bulaj Demb, Lud₁, HB, Fen, Bł, MR, Grab; bulaj(!) gw. → iluminator IE; por. bulaj gw. ang. bull's-eye - p. iluminator "okrągłe okienko na statku zaopatrzone w grubą szybę" Ber 20, 32; por. omówienie jako impuls nazwotwórczy, z XIX w.: "dwie małe, okrągłe, niezmiernie grube szyby wkitowane w pokład" /1863/ Tripp, Pert 447; niem. Bullauge /1904/ lub Bulleye ['bulai] z ang. bull's eye ['bulzai] dosł. 'bawole oczy' /od 1825/, w jęz. niem. 'bycze oko' sing.; <ang. pl. dual. → niem. sing. → pol. > Broc Morze₁, łucz term 67;

forkasztel "na dąwnych okrętach podwyższenie pokładu na przodzie okrętu" Zar 6; forkasztel (dziobówka) "podwyższenie na dziobie statku; pomieszczenie dla załogi na dziobie" Ber 29; forkasztel, kasztel przedni (zestawienie częściowo tłumaczone), galarda (fr. gaillard) WEP, P, Grab, MLM; "ballady kubrykowe (ang. forecastle-shanties)" Roz 33; niem. Kasteel, Vorkasteel RbD I 816 = śr.d.niem. kastêl; "prora dat vorkastel, Gallion" /1582/ Chytr. odpowiada ang. forecastle [fo'c'ste] NEDict z pośrednictwem nl. voor kasteel Wunsch /1681/; zapisy z XVI - XVII w.: "vorkasteel" /1582/, "vorcastel" /1598/, "vor Castels" /1629/, "Vor-Castell" /1702/ K1S 430; ang. forecastle ['fouksl] → nl. voor kasteel → niem. wymowę [forkaštel], por. łucz term 62;

forpik, "skrajnik dziobowy, przednia komora zderzeniowa - przedni wodoszczelny przedział statku, oddzielony od reszty kadłuba wzmocnioną grodzią wodoszczelną" Grab 52, MLM; "forpik(!) → skrajnik dziobowy IE 80; skrajnik dziobowy, ang. fore peak, niem. Vorpiek, ros. forpik SłMKKT II 1620; "skrajnik dziobowy (forpik)" Webb 2; Bor, Fed, Mo, Dar, TB; forpik Ber, Fisch, Demb, Mh, KK, Mz, Tum, HB, Rem, Meis₁, SJP, Eur; niem. Piek, Vor-, Achterpiek, odpowiada ang. fore-, after-peak NEDict VII 588; zapisy w tekstach w.niem. "Vorn im Raum und hinten in der Pieck" /1742/, "Vorpiek" /1907/ K1S 615, <ang. fore-peak → niem. Vorpiek → pol. forpik >;

achterpik // skrajnik rufowy SłMKT II 1634, Achterpiek, pik tylny /zestawienie częściowo tłumaczone, kalka-hybryda (?)/ Stad 9, przedział rufowy Stok 2; achterpik, skrajnik rufowy Tum, Dar, Fed, TB, HB, Bor, Mz, Mo, Demb, Eur, IE; por. łucz term 49, 50; < ang. after-peak → niem. Achterpiek → pol. achterpik // afterpik Rem, Grab, Ber., WEP >;

fortopsel, "foktopsel, przednik skośny, górny, topsel (górnny, skośny żagiel) na fokmaszcie" WEP, IE 82, por. fortop "wierzchołek kolumny fokmasztu", "forgaftopsel" (Zar 6, 33); ang. foretopsail [...'topsl] interhybryda? wymowa drugiego członu na wzór niderlandzki; por. niem. "Vortoppsegel" /1886/ KIS 789; nl. topzeil, topsel PM. /1858/, starsze ros. top zeil raa 'reja żagla topowego' Ust mors /1720/ Meul 214;

greting (kratownica) "krata drewniana na statku lub łodzi, chroniąca nogi marynarzy przed bezpośrednim zalaniem spływającą wodą" Vil; "przykrywa, osłona, krata (na statku)" Stad 24; "kratownica" Stok 37; "kratówka, kratownica, ang. grating, niem. Grätting" SłMKT II 1710; "greting(!) → kratownica" IE 94; greting Dar, Eur, Mil; opozycja mors. żegl. greting : flis. /XVIII - XIX w./ gratyna, grotyna 'miejsce między wręgami, gdzie zbiera się woda', 'rodzaj pomostu na statku' Bursz 779, Linde; grotuna flis. "próżne miejsce między jedną a drugą sztuką (na tratwie)" Hacz 333, Kozł 336; gratyna /1739/ Guld 167, ŻP 13, Ślr 26; niem. "Grätting" /1879/ nowsze zapożyczenie z ang. grating znane już w XVII w. w zn. 'krata zabezpieczająca luk na statku'; zapisy w.niem. "Gratings" /1864/, "Grätting", "Greting" /1899/ KIS 327; ang. grating → niem. Grätting // Greting → pol. greting; flis. gratyna ≡ niem. Grating // Grätting; flis. grotuna ≡ w.niem. *Gratung?; (d.niem. -ing : w.niem. -ung);

kecz "dwumasztowiec, którego bezan, znacznie większy niż na jolu, umieszczony jest w części rufowej, lecz ponad linią wodną, zwykle przed urządzeniem sterowym" Głow 138; niem. Ketsch /1907/, zapoż. z ang. ketsch [ketʃ] KIS 439, FWB 345;

ket "jenomasztowiec z jednym żaglem trójkątnym lub czworobocznym (grotem)" Głow 138; niem. Kette /1861/ z ang. cat, cat boat ['kæt...], K1S 439;

kater - "inaczej kuter - wielka szalupa (z motorem parowym)"; "jednomasztowy statek o pięciu żaglach ukośnych z wysuwany bukszprytem poziomym" Zar 8; kuter albo tender Zar 15; "skożnożaglowiec jednomasztowy (kuter)" SłMKT III 3914; "kuter, ang. cutter, pinace, fr. pinasse, cotre, niem. Kutter, ros. katier" VI 7461, Ślm, Dęb 91, Al, Fisch; scout? "krążowniczek wywiadowczy" ŻP. /1922/ nr 5, s. 71; kuter Tech II 486, 501; "kuter, jednomasztowiec" Stad 35, Stok 53; kuter 'żaglowiec rybacki z jednym masztem' Ber 44; "kuter torpedowy woj.; kuter parowy, motorowy, żaglowy lub wiosłowy" J 283; kuter także w zn. 'typ ożaglowania gaflowego jednomasztowego żaglowca' WEP, Głow, Demb, Mh, Mo, P, Fed, Tum, Bor, MET, M, Col, Grab, MLM, IE, Webb, Mil, Pr; w kontekście wpływów języka francuskiego: "na statku »Kutr« o maszcie jednym" /1806/ Wierzb Lux, Pert 363; "Cutter - Bat angielski o jednym żaglu" Siar, Vosg, Kasprz 60, 65; kasz. kućar Pwb 395, Hinze 289; niem. Kutter /1782/, "ein Lootsen-Kutter" /1835/ K1S 502, od ang. cutter /: to cut 'ciąć (fale)'/, możliwe adideacje do "skutta"?, por. st.fryz. skutter 'strzelec' (: skutta verb. 'strzelać') Holt 94, K1EW 415; <ang. cutter [kətə] dosł. 'przecinacz fal' → nl. kotter → dun., szw. kutter → n.w.niem. Kutter → pol. kuter>; por. ros. katier bezpośrednio z ang. Vasm II 210, FWB 390;

mesa "pomieszczenie na okręcie przeznaczone do wspólnego wypoczynku, zajęć i zebrań załogi; również jadalnia załogi" Grab 108; "wspólna ubikacja dla oficerów lub marynarzy"(!) Ber 50; kajutkompania, biesiadnia (refektarz) Śl.rus. 4; mesa, mesa WEP; mesa, jadalnia załogi Mil, MR, Bł, KK, Tum, Demb, P, M, Mh, Mw, Pr; niem. Messe, "Offiziersmesse", "Cadettenmesse" /1859/, z ang. mess (mes), ze st.fr. mès, fr. mets, z łac. missum 'przysłane z kuchni' K1S 578; <ang. mess n. → niem. Messe f. → pol. mesa, mesa r.ż.>; <niem. Messe ← ang. ← fr. ← łac.> FWB 437;

pen tra "podręczne pomieszczenie pomocnicze przy kuchni, spiżarnia" Dar; pen tra "pomieszczenie na statku, w którym składuje się i myje naczynia stołowe" MR; pen tra, pan try "przyjęta we flocie handlowej nazwa okrętowego pomieszczenia kredensowego lub spiżarni okrętowej" Grab, MLM, IE, Mil; niem. Pan try ['pæntri:] /1892/ zapoż. z ang. pan try, to ze st.fr. pan eterie ≤ śr.łac. pan etaria 'sklep z pieczywem' K1S 604, Broc Morze₁ 193, 160; pan tra, może w jakimś(?) związku z ros.dial. piéntur 'kładka na łódce do przenoszenia jej po lodzie' archang. Vasm III 232;

skaj lajt, "światlik - zabezpieczone metalowymi prętami lub zasłonami otwierane okno nad nadbudówką statku lub w pokładzie, przez które pada światło z góry do wnętrza pomieszczenia" Grab 167, MLM, Webb, Fed, Mil, Mo, Bł, Meis₁; "skaj lajt(!) → światlik" IE 314; "skaj lajt - luk (otwór) świetlny zwrócony płaszczyzną ku górze" KL, Demb; niem. "Sky light" // "Scheilicht" /1850/, "Skeileit" /1888/ K1S 730, zapoż. z ang. sky light ['skajlait] (→) niem. Skeileit → pol. skaj lajt; niem. Sky light ['skailait] z ang. FWB 661; ros. swietłyj liuk Angl rus, łucz term 67;

s z t i m e r 'parowiec, statek parowy' Bandr Zol 339, Gołęb 175, Fen Nec 7, 16, Śl.kasz. 61, Ślm 66; "steamer": "od razu od steamerów swoją karierę żeglarską zacząć" Szcz 83; kasz. štimār, Budz, Bil, štimrovi štrék 'szlak parowców' Budz, Bil; sztimersztrych 'ts' Bandr Zol 244, Hinze 470; kasz. štimer, -mra m. 'statek parowy': "Jã ju jaxãł štimrã". (Przymorze) SGKSych; niem. Steamer ['str:mær] /1880/, zapoż. z ang. steamer K1S 747; < ang. steamer → niem. Steamer (Stie-mer) → pol. gw. sztimer, sztymier >; FWB 677;

Pośrednictwo języka rosyjskiego lub niemieckiego

Zapózyczenia angielskie, które dostały się do polskiego słownictwa morskiego za pośrednictwem języka rosyjskiego lub niemieckiego:

draga - "pogłębiarka, p. bagier; "przyrząd służący do pobierania próbek z górnej warstwy dna morskiego" Ber 24; draga, bagier, szlamownik "statek przystosowany do pogłębiania lub oczyszczania dna" J 278; draga, bager, statek-czerpaczka Bandr Zol 31; SJP, SW, Demb, Grab, MLM; "draga(!) → pogłębiarka" IE 50; draga "urządzenie do zbierania gruntu z powierzchni dna morskiego" K. Zagrodzki, Oceanografia dla marynarzy /1956/, Broc Mich 369; ang. dredge 'włok', 'czerpak do pobierania próbek dna' Mil 162; ang. drag [dræg] → ros. draga → pol. draga SWO 161; por. ang. dredge [dredʒ] = ros. draga Angl rus 315;

lugier "dwumasztowy lub trzymasztowy statek francuski o żaglach skośnych, tzw. lugrowych..." Zar 11; "lugier, trabakula" Stad 38; lugier, szmaga "żaglowiec pobrzeżny o 1 lub 2 masztach..." Ślm 32; "skośnożaglowiec francuski (luger)" ŚlMKT III 3015, Ber 47, Al; lugier, dryfter Grab 98, MLM 150, IE 167; niem. Lugger, Logger Röd /1796/ odpowiada nl. logger, ang. lugger, fr. lougre KLS 555; może w jakimś (?) związku z port. lugar 'kwatery' /1596/ Pert 250; <ang. lugger → (nl. logger →) niem. Lugger → pol. luger, lugier > FWB 412; bardziej prawdopodobne: <ang. lugger ['lʌgə] → ros. ljugier → pol. lugier > rosyjska pożyczka graficzna z ang. lub niem. Lugger Vasm II 545; germ. etymologia wyrazu(?), por. niem. lugen 'czatować'; 'statek patrolowy' (?) KLEW 448;

palget 'część pionowej windy kotwicznej, na którą nawija się łańcuch kotwiczny', z ang. pawl-head [pɔ:l hed] → ros. pałgiet 'ts' SWO 488;

pidżak 'kurtka, marynarka', od ang. pea-jacket ['pi:dʒækɪt], ros. pidżak, gw. pinżak, spinżak (pod wpływem ros. spina 'grzbiet, plecy') z ang. pea-jacket, od śr.nl. piē 'bajowa kurtka' Vasm III 259 <ang. → ros. → pol.>;

szkuner "okręt dwu-, trzy- lub czteromasztowy ze skośnymi plimuckimi żaglami" (inaczej: szoner albo szkuna) Zar 14; "schuna (ros.) mały statek" KL; "szkuner - dwu- i więcej-masztowy żaglowiec

o wszystkich masztach suchych (skośno-żaglowiec)" Ber 73; "szkuner, skuner, szoner - zwykle dwu lub trójmasztowy żaglowiec o masztach nieurejonych" J 289; skuner (w tłum. z ang.) M. Haimana /1931/, Pert 305; szkuner - typ żaglowca: "przed stu niemal laty /1837/ ustaliła się dla takiego żaglowca nazwa szoner, identyczna z niem. pierwowzorem (p. W. Kozłowski, Słownik leśny /1846/, s. 105) i taka sama nazwa istnieje u Kaszubów nadmorskich; w nowszych czasach niektórzy autorowie zowią podobny statek z francuska goletą; formy więc rosyjskiej »szkuner« należy unikać, podobnie jak nie mówimy »szkiper«, lecz szyper" Śl.term. 4; szoner Ślm 63; "szkuniec, ros. szkuna, niem. Schoner" Tech II 500, "szkuniec brygowy" (s. 503), Stad 15, 46; "niem. Schuner - pol. szkuniec Stad 53, szkuner Stok 84, Tur ŻP. /1922/ nr 5, 72, Al, Yacht /1921/ 111; "skośnożaglowiec trójmasztowy (szkuner trójmasztowy)" SłMKT III 2504; szkuner Dęb 93, Szcz, Mz, P, Grab, MLM, IE, Tum, Fed, Mw, Dar, Vil, M, Demb, WEP, Webb, Pr; szkuna SJP, SłWil; kasz. šónǫr Slz 1171, Śl.kasz. 61, Budz, Hinze 448; niem. Schooner, Schuner 'dwumasztowy statek żaglowy' w tekstach w.niem. "Schooner" /1779/ K1S 700, w związku z nl. schooner, zapoż. z ang. schooner ['sku:nə], budowany w Ameryce Płn. od 1713 r., por. ang. dial. to scoon 'sunąć, posuwać'; z d.niem. pochodzą dun. skonner(t), szw. skonert; do postaci germ. wyrazu nawiązują fr. schouner, hiszp., wł. skuna K1EW 675; ros. škúna, šxúna z ang. schooner lub nl. schooner Matz 326; < pol. szkuner ≤ ros. ≤ ang. w części wygłosowej pod wpływem niem. Schuner >; < kasz. šónǫr ≤ d.niem. (= nl.) schooner >; FWB 642;

s z k w a ł "raptowny, porywisty wiatr, krótka burza morska" J 289; "gwałtowny wichur, którego zbliżanie się zwiastuje pienienie się morza" Ber 74; szkwał // szkwał, por. "nagłe pochylenie się statku pod naciskiem szkwału" Zar 108; "w czasie najsroźszych jednak szkwałów..." Zar 107; Śl.rus. 6: (mówią:) szkwał, zam. szaruga (wiatr szarugowy); "wiatr przejściowy (szkwał)" SłMKT VI 7320; szkwał "raptowny, silny poryw wiatru" Dęb 93; "nagły, gwałtowny, krótkotrwały wiatr morski"

Fen; niespodziewany, bardzo silny podmuch wiatru" HB, KL, Tum; "prze-
lotny silny wichur" Mw, M, P, KK, Mh, Jędrz, Demb, Grab, MLM, Mil,
Webb i in.; od ang. squall [skwɔ:l] → ros. szkwał 'ts' (nagłos wska-
zuje na możliwy wpływ języka niemieckiego) SWO 646, Vasm IV 447;

tender, "albo kuter - statek jednomasztowy o pięciu żaglach
ukośnych z wysuwany bukszprytem poziomym" Zar 20; "spotykamy wśród
jachtów: kutry-tendry, słupy, jole, szkunery, krótko mówiąc wszystkie
typy mniejszych żaglowców..." Tur ŻP. /1922/ 33; tender w zn. kolejno-
wym Tech II 407; tender "statek pomocniczy przydzielony do obsługi
większego statku" Lud₁; "statek pomocniczy do zaopatrywania większe-
go okrętu w zapasy żywności, wodę itp." Grab 189, MLM; "tender(!) →
baza pływająca" IE 384; "statek pomocniczy, tender" Mil 307; kasz.
tändär Budz, Hinze 488; niem. Tender 'Beischiff, Hafenschiff' /1883/
nowsze zapożyczenie z ang. tender ['tendə] 'ts' K1S 782; ros. tiender
z ang. lub niem. Tender /1850/ K1EW 777; < pol. z ros., niem. lub bez-
pośrednio z ang. >;

trał "urządzenie służące do wykrywania i niszczenia min mor-
skich" Grab 191; trał (ang. trawl) - "włók, sieć rybacka ciągnięta
za statkiem: również wyławiacz min" Ber 77; trał "urządzenie wleczo-
ne za statkiem", "czynne narzędzie połowowe (→ włók)"; "urządzenie
do wykrywania i niszczenia min morskich i in." IE 390; kasz. trala
'Trallnetz', tralovac 'trałować', 'łowić z pomocą trału' Budz, Hin-
ze 495, trala 'rodzaj sieci rybackiej ciągniętej za statkiem po dnie
morza, włók, trał' (Przymorze) SGKSych, Bandr Zol 124; por. niem.
Tralje 'siatka, krata', d.niem. trallie, śr.nl. tralie /XV w./, fr.
treil, śr.łac. tralia 'sieci' K1EW 786, łac. tragula 'siatka (ciągnio-
na)'; niem. treideln, śr.ang. trailen, ang. trail, nl. treilen /1599/
K1EW 789; < ang. trawl [trɔ:l] → ros. trał → pol. trał >; kasz.
trala łączy Hinze z nowszym zapoż. ang., w jęz. niem. Irawl [trɔ:l],
por. niem. Iralje, hol. tralie f. 'krata';

trawler [wym. troler] "statek rybacki lub okręt wojenny
służący do wyławiania min, p. wyławiacz min" Ber 78; troler "statek

ciągnący sieci rybackie na morzu" Zar 20, Ślm 70; trawler, trawler "mały okręt wojenny przystosowany do traulowania (!), tj. wyławiania min podwodnych" J 290; trawler SłMKT /1935/, z. 2, A. Potyrała /1937/, Broc Mich 375 - 376; "wyławiacze min (trawlerzy)" Tur ŻP. /1922/ nr 5, 72; rybołowce (ang. trawlers) Tech; "Najbardziej zmechanizowanym sposobem połowu ryb za pomocą trawla, czyli sieci-włoka, ciągniętego przez statek »trawler« o odpowiednio silnej maszynie..." G. Piotrowski, Przedsiębiorstwa morskie /1935/; trawler (trawler) SWOTrzaska, Enc. Powsz. /1934/, SWOArct; trawler // trałowiec mar. woj. PM. /1947/, z. 2, Broc Mich 379; trawler "duży statek rybacki" Pr, P, Rem; trawler i supertrawler Bł; trawler-przetwórnia Mil; trawler-zamrażalnia Bud. Okr. /1970/; <ang. trawler ['trɔ:lə] → ros. тра́лер → pol. tra(w)ler>, <ang. trawler → niem. Trawler ['trɔ:lər] FWB 727, Vasm IV 93 >;

welbat "duża szalupa z ostro zakończonymi nosem i rufą" Zar 21; Śl.rus. 7: (mówią:) welbot, zam. walbat (szalupa okrętowa) Ślm 72; welbot 'szybka, wąska okrętowa łódź wiosłowo-żaglowa', ang. whale boat, niem. Walboot, ros. wielbot SłMKT VI 7462; niem. Walfischboot skróć. Walboot, najpierw jako cytat z jęz. ang. "Whaleboot" /1831/ K1S 121; ang. whale-boat ['weɪlbout] 'łódź wielorybnicza' → ros. wiel'bot, na wzór elbót [wym. jolbot] 'mała szalupa', 'jolka'? por. Meul 41; formy pol. typu walbat, częściowo na wzór niemiecki.

Język angielski ogniwem pośrednim w przyswajaniu zapożyczeń z języków europejskich

Chodzi tu o wyrazy z języków europejskich (często internacjonalizmy), które zostały zapożyczone do języka angielskiego, a następnie bezpośrednio, przez pismo lub jeszcze inne języki włączone do polskiego; reprezentowane są m.in. przez wyrazy pochodzenia francuskiego, holenderskiego i in.:

c z a r t e r (ang. charter party) "kontrakt pomiędzy armatorem i najemcą statku, stwierdzający zafrachtowanie; formularze czarterów drukowane są prawie wyłącznie w języku angielskim i zawierają liczne szczegóły i klauzule" Ber 28; czarter pot. "umowa o przewóz towarów statkiem; czarterować - "wynajmować statek do przewozu towarów, lub (potocznie) w ogóle wynająć statek" TB; Vil, P; "niem. chartern, zafrachtować" Tur Sł handl /1922/; "ang. charter party - pol. czarter-partia, czarter" Mil. 211, Grab, MLM, IE 48; przestarz. certepartija "czarter, kontrakt o najem okrętu, umowa frachtowa" Ślm 12, Tur, Sł handl 156; "umowa czarterowa, czarterpartia, ang. charter party, ros. czarter-partija, fr. charte-partie, dun. certeparti, hol. charter party" Webb 7; niem. chartern 'czarterować' odpowiada ang. to charter /1806/; niem. Chartepartie Röd /1794/ zestawia z nl. carte-partie, jako zapożyczenie z fr. charte-partie, skąd ang. charter-party; "dieses Document nennen die Teutschen Zerte-parthey, die Italiäner Charta partita, und die Frantzosen Charte Partie" /1732/ K1S 170; niem. Chartepartie [ʃart(ə)...] lub Certepartie [sɛrt(ə)...] fr., lub niem. Charterung [ʻ(t)ʃar...] z ang.; niem. Charter [ʻ(t)ʃar...] < grec. → łac. → fr. → ang. > FWB 113; pol. charter-party - bezpośrednio z ang.;

d o k, "doki - miejsce na wybrzeżu odpowiednio urządzone do budowy i naprawy okrętów" Zar 4; Ber 24, Ślm 15; "basen zamknięty, dok" SłMKT IV 3397, "dok pływający" 3625, "dok suchy" 3563; J, SJP, SłWil, Tum, Mz, P, Demb, Mil, Webb; doker "robotnik portowy zatrudniony przy przeładunku towarów lub ich transporcie" KK, SJP; termin znany w okresie międzywojennym, wprowadzony do naszych portów dopiero w kilka lat po II wojnie światowej Broc Pont 235; niem. Dock znany z recesów Hanzy z 1436, śr.d.niem. docke, nl. docke (Kilian 1599); nl. dok Witsen, fr. dock, norw. dok, dun. dokke, szw. /od 1698/ docka K1EW 136; "dokować (statek)" Stad 18, SłMKT IV 3779, por. niem. docken Röd /1794/, nl. dokken Winsch /1681/ = ang. to dock K1S 187 - 188; pol. dok ≤ nl. znany w Gdańsku w XVII w., ros. dok (u Piotra I,

1702) z hol. dok lub ang. dock, od wł. doccia, śr.łac. *ductiō Christ 38, Meul 55; doker, możliwa pożyczka bezpośrednio z ang. (w piśmie?) docker ['doka] lub niem. Docker;

k o m o d o r "dowódca większego zespołu okrętów wojennych nie będący w stopniu admirała" P, Vil; "ranga w marynarce Wielkiej Brytanii i Stanów Zjednoczonych" Ber 40; "Kommodor Nelson krążący po Morzu Śródziemnym z trzema okrętami liniowymi..." (tłum. z franc. tekstu pisanego w 1798 r.) Sułkowski, Pert 339; ang. commodore - pol. komodor 'dowódca konwoju', komodor 'komandor na etacie admirała', 'honorowy tytuł najstarszego kapitana we flocie przedsiębiorstwa', 'tytuł seniora klubu jachtowego' Mil 71; niem. Kommodore w dwu ostatnich zn. /1864/ K1S 474; ang. commodore ['kɒmədɔː], zapewne z hol. kommandeur, od łac. commandāre 'polecać' SWO 350;

p a k i e t b o t "parostatek pocztowy" Zar 14; "statek pakietowy, pakietowiec, ang. packet, packet-boat" SłMKT I 037; cytaty z XVIII-XIX wieku: "nasz kapitan i wódz packetbotu" J. Słowacki, Podróż na Wschód /1837/, Poematy, wyd. 1952, s. 19; wcześniej J. U. Niemcewicz /1804/, Pert 399; "[fr.] Paquebot - bat pocztowy angielski" Siar, Vosg, Kasprz 60, 68; "pakebot, paketbot - statek pocztowy XIX w. zabierający także pasażerów" P, M; "statek pocztowo-pasażerski" Mil; niem. Paketboot, "Packet-Bot" /1697/ K1S 602 z ang. packet-boat, podobnie jak fr. paquebot; ang. packet-boat ⇒ fr. paquebot, nl. pa-ketboot, niem. Paketboot → pol. paketbot ("packetbot"); <pol. pa-kebot ≤ fr. paquebot>; <pol. pakietbot Zar ≤ ros. pakietbót (1703, u Piotra I) z hol. pakket-boot ≤ z fr. lub ang.> Meul 147;

s k i f f 1. "płaskodenna łódź pomocnicza"; 2. "łódź sportowa (→ skuling)" IE 315; - historia wyrazu: "Esquif, mała szalupa, albo gór (?), czyli bat, na posługę okrętowi wyznaczony" Siar /1790/, Vosg, Kasprz 60, 66; stp. schif: "chodzą po tych jeziorách bárki, ná kształt schifów, ábo łodzi..." /1609/ Lencz cz.I, ks. V, s. 282; skiff (ang. skiff [skɪf], z fr. esquif 'czółno' ze st.w.niem. scif 'statek') SWO 608; stare zapożyczenie ang. z fr. esquif /1497/, w etymol. związku

z hiszp. i port. esquife 'łódź wiosłowa o podobnym kształcie rufy i dziobu', wł. schifo [wym. skifo] 'łódź, czółno' z punktem wyjścia w postaci łac. scapha 'łódź' z grec. skaphe 'statek' także 'wanna, niecka, donica'; Kluge łączy st.w.niem. skif, skëf, germ. *skipa- z lit. škibīt 'odcinać', 'żłobić?', a więc 'wydrążony pierń drewna (jako naczynie lub czółno)'; wł. schifo, fr. esquif uważa za zapoż. ze st.g.niem. skif KlEW 648; Broc Kot 107 - 108; niem. Skiff /1900/ nowsze zapożyczenie z ang. K1S 730;

s k u l, "albo skuling - mała łódź wyścigowa" Zar 17; skul, skull "popularna nazwa półwyścigowej łodzi jedyńki" J; "skuling - skiff, skul - sportowa, b. szybka łódź dwuwiosłowa, jednoosobowa, wyczynowa" IE 316; z ang. skull [skɔl] SWO 609, por. niem. Skull (odczytywane doliterowo lub wym. [skɔl] FWB 661;

s l u p "(ang. sloop) p. szalupa Ber 70; "szlup - statek jednomasztowy o skośnych żaglach" Zar 18; "slup, szlup - typ małego żaglowca jednomasztowego..." J 288; "slup (jednomasztowiec, jednopniakowiec)" Stad 56; "skośnożaglowiec rejowy jednomasztowy (szlup)" SłMKT III 3019; ang. sloop, nl. sloep, d.niem. slup Kleczk Wstęp SłMKT III; "slup mieczowy, ożaglowanie Slup" A1 /1930/ 5, Yacht 111; współczesne: slup Demb, WEP, MET, Fed, Vil, M, Mz, Tum, Bor, Col, Mo, Głow, Pr, Grab, MLM, IE; - historia wyrazu: "Sloop lub Sloupe, szalupa angielska..." Siar /1790/ Kasprz 61; "6 slopów, 20 statków parowych..." Gaz.Warsz. /1844/; "lugry, feluki, kuttery, pinki, tartany, sloopy, brygi, szonery, szalupy" Kozł /1846/ 105; niem. Schaluppe, d.niem. slûp, nl. sloep, ang. sloop K1S 678, por. starsze niem. Schlupe 'szalupa' /1647/ i nowsze Schlup // Sloop // Slup zapoż. z ang. FWB 641; ros. szljup z nl. sloep od sluipen 'ślizgać się' Meul 186; ros. szljupka (1703) poprzez d.niem. slûpe, n.w.niem. schlupe /1647/ Christ 40, Vasm IV 456.

Egzotyzy z języków pozaeuropejskich przejęte z pośrednictwem języka angielskiego

Wyrazy zapożyczone z języków nieeuropejskich do angielskiego, a następnie do polskiego, pochodzą m.in. z eskimoskiego, języków indiańskich, z arabskiego, perskiego, malajskiego, z języków indyjskich, australijskich oraz Madagaskaru. Z kręgu kultury morskiej (akwatorycznej) wymiermy:

a t o l "wyspa koralowa w kształcie kolistym..." SJP, niem. Atoll, fr. atoll, z ang. atoll, z maledyw. atolu SWD 78, FWB 62;

c a n o e 'wydrążony pień drzewny służący Indianom za łódź'; canoe, kanu WEP, IE; "kanu (canoe) - długa i wąska łódź z ostro zakończonym dziobem i rufą" M; "kanadyjka, canoe, kanoe" Fed; "rufa ostra (kanu) Webb 17; - historia wyrazu: "Canot - czołn wydrążony z całkowitego drzewa" Siar, Kasprz 59; kanot: "trelując okręt zrujnowany szalupami i kanotami" Paproc /1776/ 196; ang. canoe 'czołno, kajak' Mil 47; nazwa związana z wyprawą Kolumba /1492/, hiszp. canoa /1520/, fr. canot, ang. canoe /od 1710/ niem. Kanu oraz Kanú (austr.) KIEW 347; <indian. → hiszp. → (fr.) → ang.> FWB 330;

h a m a k "czworokątna płachta z płótna żaglowego albo ze sznurów wiązana, służąca za łóżko" Zar 7; "płachta płócienna lub sznurkowa zawieszona i służąca za łóżko dla marynarzy" Ber 32, Ślm 22; omówienia (jako impulsy nazwotwórcze) z I połowy XIX w.: "...zawieszono nam łóżka na powietrzu. Były to jakby worki jakie, do których, gdy człowiek wszedł dyndał się i kolebał jak w kolebce - co nas bawiło, bo nieraz jeden o drugiego zawadził" /1811/ Daleki, Wspom., Pert 385; "...marynarz nie zrobił mu »kołyski« uplecionej z powrocków [sic], która była przybita w głębi okrętu do ściany i kołysała go do snu." /1837/ J. Kopeć, Pert 290; hamak: "Byłem tak strasznie chory, że w pierwszych dniach naszej żeglugi było mi niemożliwym wychodzić z mego hamaku" /1783/ K. Węgierski, Pert 308; "Teraz się waham lekko

w jedwabnym hamaku" J. Słowacki, Poematy I 121, SJP; ang. hammock (wcześniej hamaca, hamacco), fr. hamac, hiszp. hamaca, port. maca; hiszp. znany z wyprawy Kolumba < z karaib. (Haiti) hamaca → hiszp. → fr. hamac → nl. hangmat (z reinterpretacją etymologiczną 'wiszącą matą') → niem. Hängematte, "Hengmatten" /1627/ > K1S 352;

k a j a k "lekka jedno-, dwu- lub trzyosobowa łódź eskimoska cała obszyta skórą" M, Ber, SW, WEP, IE; "na podobnej do kajaka łodzi większej, odkrytej, towarowej zwanej umiakiem wiosłując Eskimoski (mężczyzna tylko steruje), stąd zwaną »łodzią babską«, podczas gdy kajak łodzią męską" Broc Kot 10; umiak, por. niem. Umiak, ang. umiak ['u:miæk] z eskim. FWB 739; M, Grab, MLM, IE, Smol St 7; kajak, niem. Kajak, "kajakka" (Olearius, 1656), ang. kayak ['kaɪæk] 'łódź Grenlandczyków' od 1757, Broc Kot 99; pol. kajak 'łódź sportowa', nowsze zapożyczenie z niem. lub ang., najprawdopodobniej z pośrednictwem skandynawskim; por. także kaik (tur. kajyk) 'turecka, wąska łódka z lekkiego drewna, poruszana wiosłami (rzadziej żaglowa)', nazwa z innego kręgu kulturowego, choć nie wykluczone związki genetyczne na szlakach rzecznych Rusi (w czasie wypraw Wikingów?); ogniwem łączącym eskim. kajak z tur. kajyk mogły być ludy tureckie, jak Czuwasi, sąsiadujące na północy z ludami ugrofińskimi, lub ludy Syberii, por. Broc Kot 99; w okresie międzywojennym dwa odrębne warianty kulturowe wyrazu: tur. kajk (znany u nas od XVII w.) i eskim. (skand.) kajak skontaminowano, por. kajak, kaik, kajuk "łódź osobowa turecka" Zar 8; "Na Dunaju są w użyciu czajki czyli kajki, małe skórzane czółenko" Kozł 473; w żegludze śródlądowej (m.in. na Wiśle): kajlak "statek żaglowy średniej wielkości w rodzaju małej berlinki, przeznaczony do transportów miejscowych i unoszący 1000 - 2000 centnarów, wielka łódź żaglowa; budowane są w Wyszogrodzie" Ślr 30;

k a t a m a r a n "piroga polinezyjska z pływakiem równoleżnikowym (k a t t a + m a r a n 'połączone drzewa') M; "prymitywna tratwa żaglowa" Tum; "Zaczęliśmy napotykać syngalskie prao lub katamarany czyli pierwotne statki z jednego wyłobionego pnia wielkiego drzewa

z nadbudowanymi z desek burtami" Tum 137; katamaran "dwukadłubowa łódź z napędem wiosłowo-żaglowym (...) rozpowszechniona na całym wybrzeżu azjatyckim Oceanu Indyjskiego i okolicznych wyspach..." Grab 75; "katamarany regatowe" MLM 114; "katamaran - dwukadłubowiec" IE 127; "stalowy katamaran do obsługi boi" Bud.Okr. 1976, nr 9, s. 383; <ang. catamaran [kæ'tama'ræn], niem. Katamaran inter. z płd.ind. (drawid.) kattumaran dosł. 'związane drzewo' > SWO 331, FWB 340;

sargasso "nagromadzenie pływających wodorostów na Atlantyku w okolicy zwrotnika Raka" SWO; "sargassum, sargasso - gronorost, rodzaj morskizyny..." J 286; por. w omówieniu: "Po przepłynięciu przez linię zwrotnika okręt otoczony został rośliną wodną, podobną do winnego grona, która się ciągnie pasmami na pół mili długimi" /1802/ Wierzb Lux, Pert 355; "Sargasowe morze - bezwietrzna część środkowego Oceanu Atlantyckiego między równoleżnikami 30° i 40°, gdzie licznie występują wodorosty zwane »sargassy«..." Ber 68, J 287; "wodorosty, sargasso, Morze Sargasowe (ang. Sargasse Sea)" MI1 258, 262; niem. Sargassosee (z ang.) "Saragossa" /1618/ z port. sargaço = hiszp. sargazo 'kiść winogron' (z okresu wielkich odkryć geograficznych) K1S 675, Grab 164, MLM 243;

tajfun "lokalna nazwa tropikalnego cyklonu w płn.zach. części Oceanu Spokojnego, na płd.wsch. wybrzeżach Chin, w Japonii i na Filipinach" WEP; "tajfun - orkan na morzu Chińskim" Ber 75; "tajfun, tyfon - chińska nazwa cyklonu szalejącego niekiedy na Morzu Chińskim i Japońskim między czerwcem a listopadem" J 289, P; "tajfun - gwałtowny huragan tropikalny o sile przekraczającej 12° Beauforta..." Grab 187; Rem, Meis₁, Fed, Broc Morze₁ 108; niem. Tajfun, z pisownią ang. już w XVI w.: "Tifon" /1586/, "Typhon" /1856/, zapożyczenie z ang. typhoon [taɪ'fu:n] z chińskiego tai fung 'duży wiatr' K1S 771.

Neologizmy grecko-łacińskie

Neologizmy grecko-łacińskie (i skróty) utworzone na gruncie języka angielskiego lub innych języków zachodnioeuropejskich od strony znaczeniowej przedstawiają materiał bardzo zróżnicowany:

akwaplan "rodzaj szerokiej deski holowanej przez motorówkę" Grab 8, MLM, IE 3; "narty wodne; dawniej akwaplan" WEP; "deska akwaplanu, narta wodna" Fed; ang. aquaplane ['ækwɔːpleɪn], niem. Aquaplan, ros. akwapłan /łac. aqua + plan(us) 'płaski, równy' / FWB 48;

antycyklon "wyż baryczny (układ aktywny)" Rem; "obszar wysokiego ciśnienia, w którego środku występują zstępujące prądy powietrza" Grab 10, MLM, IE, Demb, SJP, WEP; "pol. antycyklon, ang. anticyclone ['æntɪsaɪkloun], fr. anticyclone, niem. Antizyklon, ros. antycyklon" SłMKT IV 4091; "dun. antycyklon, hiszp. anticiclón, port. anticiclone" Webb 5, SW; anty- od grec. anti 'przeciw, naprzeciw' + cyklon od grec. kyklōn 'wirujący' SWO 59;

astrolabium "dawny, używany do XVIII w. nawigacyjny instrument pomiarowy do mierzenia wysokości ciał niebieskich nad horyzontem" Grab 12, MLM, IE, Cass, M; Linde: astrolab m., astrolabium n.; współczesne term.: astrolabia r.ż. w Sł.geodez.pol.-ros.: astrolabia przyrządkowa (ros. prizmiennaja astrolabija); wspomina geolabię i astrolabię, ale jako optyczne "reprezentacje" sfery ziemskiej i "gwiazdowego nieba" Bystrzonowski /1743/ Drap 253; astrolabium /1783/ Bohom Hist, Drap 246; nieudany neol. "gwiazdomówca" J. Naronowicza-Narowski /1610 - 1678/, Broc Morze₁ 144; astrolab żegl. "przyrząd do pomiarów astronomicznych" Fen; niem. "Astrolabius" /1505/ KIS 630; Astrolabium FWB 59; ang. astrolab ['æstrouleɪb] astronom. Mil 5, geodez. Angl rus. 67; śr.łac. astrolabium od grec. ástron 'gwiazda' i labé 'chwytywanie', astrolab derywat postwerbalny?;

astronawigacja (nawigacja astronomiczna) "nauka o znajdowaniu pozycji na morzu przy pomocy pomiarów ciał niebieskich" Rem, M; w szerszym zn.: astronomia nawigacyjna, częściej nautyczna, potocznie: astronomia żeglarska Zar 1, SłMKT V 5121, Fed, Mil; "ang. astronavigation, nautical astronomy" Mil 6; złożenie: grec. ástron 'gwiazda' + nawigacja od łac. navigatio 'żegluga' SWO 75;

batoryska f "statek głębinowy służący uczonym do badania głębin oceanów..." Grab 18, MLM, IE, SJP; <fr. bathyscaphe, ang. bathyscaph, niem. Bathyskaph, od grec. bathÿs i skaphe 'łódź' > SWO 94;

kwadrant "dawny instrument żeglarski używany do pomiaru wysokości ciał niebieskich nad horyzontem" Grab 89, MLM, IE, P, M, Fen; "ang. quadrant astr. kwadrant (przyrząd do mierzenia odległości kątowych)" Mil 235; "kwadrant sterowy niem. Ruderquadrant" SłMKT II 1694; w XVIII w. także kwadrans: "Znalazł też swój (...) kwadrans i inne morskie narzędzia" /1783/ Bohom Hist, Drap 246; niem. Quadrant 'ćwiartka' od łac. quadrans, quadrantem; "der Quadrant vnd Astrolabius" /1505/, "in den Quadranten" /1726/ K1S 636; niem. Quadrant odpowiada ang. quadrant NEDict VIII 4; dawne pol. kwadrans od nom. sing. quadrans, obecnie kwadrant, jak niem. Quadrant od tematu przypadków zależnych quadrant-(em), Broc Morze₁ 142; ros. kwadrant (u Piotra I) z nl. quadrant, ang. quadrant lub niem. Meul 158;

monitor "wojenny statek rzeczny" Zar 12; "opancerzony okręt o płaskim dnie i silnej artylerii..." Ber 52, Ślm 35; "monitor rzeczny Szcz; "monitory motorowe rzeczne" Yacht ŻP. /1922/ nr 5, 72; "monitor, ang. monitor, fr. moniteur, niem. Monitorschiff" SłMKT I, Mil 195, Pr 4; monitor "dawna klasa okrętów bojowych, przeznaczonych do ostrzeliwania wybrzeży oraz walki z artylerią nieprzyjaciela..." Grab 111, MLM, IE; niem. "Monitor" /1879/ typ zbudowany przez amerykańskiego inżyniera Ericsona w 1862 r. K1S 581; <od łac. monitor 'ostrzegający' > SWO 446, FWB 452;

nautofon "elektroakustyczny przyrząd do nadawania powietrznych sygnałów dźwiękowych podczas mgły" Grab 116, MLM, IE; "nautofon -

rodzaj syreny, buczek" Ber 53; "nautofon, ang. nautophone, fr. nautophone, niem. Nautophon, ros. nawtofon" SłMKT V 6138, Webb 1; <od grec. naútēs 'żeglarz' i phōné 'dźwięk'> SWO 457;

oceanografia "nauka zajmująca się badaniem podziału wód i lądów, poziomem oceanów, składem dna morskiego, właściwościami fizycznymi i chemicznymi wody morskiej, warunkami życia w morzach itp." Ber 55; K. Łomniewski, "Oceanografia fizyczna" /1968/; "ang. oceanography, oceanografia" Mil 202, niem. Ozeanographie FWB 503, fr. océanographie, <od grec. ōkeanós 'ocean' i grāpho 'piszę'> SWO 471;

oceanologia 'dział geografii fizycznej poświęcony badaniu i opisywaniu mórz i oceanów', inter., por. ang. oceanology Mil 111, niem. Ozeanologie FWB 503, ros. okieanologija Ożeg 395; <grec. ōkeanós, łac. ōceanus + grec. lōgos 'słowo'> SWO 471;

pyroskaf 'dawna nazwa parostatku', por. w liście M. Szymanowskiej do A. Mickiewicza: "W nadziei, że na (...) pyroskafie będziesz, (...) udałyśmy się na Angielskie nadbrzeże, gdzie Malewski mocno zasmucony doniósł nam, że już jesteś en pleine mer (na pełnym morzu)..." (chodzi o odjazd poety z Kronsztadu, 27 maja 1929 roku, do Travemünde na angielskim parowcu "George IV"); <fr. pyroscaphe, niem. Pyroskaph, ros. piroskáf, od grec. pūr 'ogień' i skáphos 'statek'> SWO 556;

rumb "1/32 część obwodu horyzontu; także podziałka na róży wiatrów kompasów" Zar 17, Ber 68; "kreska, rumb, niem. Strich, ros. rumb" SłMKT V 5041; "kreska, polskie (dawne zapożyczenie z niem.), ale mało charakterystyczne, natomiast rumb z ros., ang., niem. jest żeglarską modyfikacją grec.-łac. rombu i jednoznaczne, bo poza tem nie występuje" Kleczk Wstęp SłMKT V 8; "nazwy róży wiatrów »rumbów« (Zar.) zachowamy międzynarodowe, żeby z łatwością korzystać z pomocy naukowych obcojęzycznych" Yacht 113; "kreska, także rumbem zwana, 1/32 część obwodu tarczy kompasu" Fisch; historia wyrazu: "Abattre un vaissau d'un quart de rumb, c'est lui faire changer la ligne de sa course". Vosg 62, 69; "gwiazda wiatrów (s. 3), Rhombus nauticus"

S. Solski, Geometria /1683 - 1686/, Drap 163; "Mieć tedy będziesz 32 pląg albo Kraiw świata oraz y własne im wiatry ná cyrkule wyrażone" (k. W 2); "Te same 4 kwadransie albo części horyzontu dzielą Chidrografowie przez arkusy wertykalne, każdy kwadrans na części 7 (8?). Zaczem wszystkich wertykalnych arkusow liczą 32 (k. U2 v) Bystrz, Informacya /1743/, Drap 248, Broc Morze₂ 292; ros. rumb 'jednostka miary kątownej dla oznaczenia kierunku na morzu' z ang. rhumb, archang. strik z hol. streek Meul 107; inter. rumb z grec. rhómbos, łac. rhombus SWO 586;

sekstans "instrument astronomiczny używany w nawigacji do pomiarów wysokości słońca lub gwiazd, w celu wyznaczenia współrzędnych geograficznych...; został wynaleziony przez astronoma ang. J. Hadleya /1682 - 1744/" WEP; "sekstans - przyrząd żeglarski astronomiczny..." Zar 17, Ber 68, Ślm 57, Fisch; sektan, właściwie sekstans Sier 202, "A seksiany zaginąwszy..." [inż. Ancuta, który na "Lwowie" pełnił obowiązki IV oficera] Roz 144; "seksant = szosta część koła, czyli 60°, przyrząd astronomiczny" SłMKT V 5313: ang. sextant, fr. sextant, niem. Sextant, ros. siekstan(t); "sekstans // seksant" J 287, P, Demb, M, KL, Fed; sekstans EP Orgelbr /1902/, Broc Morze₁ 144; seksant Grab 165, MLM, IE; niem. Sextant: "mit dem Sextanten" /1825/ K1S 727, od łac. sextans 'szosta część', sextante(m) acc. sing. od tematu przypadków zależnych, SWO 598;

sonar "amerykańska nazwa urządzenia hydrolokacyjnego do ustalania odległości w żegludze za pomocą dźwięku", skrót ang. Sound Navigation and Ranging Grab 168; MLM 250, IE 318; sonar, aparát hydrolokacyjny Mil 280, ros. sonar cyt. Angl rus 939;

supercargo, "kargador, superkargo, agent armatora lub frachtującego upoważniony do sprzedaży ładunku w obcym porcie" Tur Sł handl /1922/ 156, 158; supercargo "intendent okrętowy albo upełnomocniony, zaokrętowany przedstawiciel armatora (właściciela statku)" Tum; "ang. supercargo, pol. superkargo, opiekun ładunku (przedstawiciel właściciela ładunku, płynący na statku)" Mil 297, P, Dar, Grab, MLM, IE;

w tekście francuskim "supercargo" /1729/ Pert 263; niem. "Superkargo" /1720/ zapoż. ang. w zn. zbliżonym do hiszp. sobrecargo, notowanego w tekstach niem. już w 1598 r. K1S 770;

trimaran - "trzykadłubowiec; statek (łódź) o konstrukcji trzykadłubowej, będącej dalszym etapem poszukiwań rozwiązań statków wielokadłubowych na podstawie katamaranów" IE 400, MLM 286, WEP; ang. *threemaran?, por. three-decker 'statek o trzech pokładach', three-master 'trójmasztowiec' itd. < ang. \leq grec. + pld.ind. > WEP;

Od strony znaczenia neologizmy grecko-łacińskie (i inne) powstałe na gruncie języków zachodnioeuropejskich przedstawiają materiał bardzo zróżnicowany zarówno pod względem genetycznym, jak i strukturalnym. W większości są to terminy naukowe, nazwy dyscyplin, specjalności i różnorodnych wynalazków. Jako nazwy innowacji cywilizacyjnych o charakterze międzynarodowym mogą być istotnym wyznacznikiem onomazjologicznym kultury morskiej.

PROCESY INTERNACJONALIZACJI SŁOWNICTWA MORSKIEGO

1. Wśród centralnych kwestii kulturoznawczo ukierunkowanej leksykologii tradycyjnie umieszcza się zagadnienie kontaktów językowych i związanej z tym interferencji leksykalnej. Procesy zapożyczania rozpatrywać można w szerszym kontekście kontaktu, "dialogu" czy "zderzenia" kultur, a także wymiany i przekazywania (komunikacji) dóbr kulturowych. Wehikularny typ kontaktów morskich komplikuje jeszcze bardziej i tak złożone procesy pośrednictwa językowego.

2. Odwołując się do pojęcia transkulturacji, można ustalać w oparciu o fakty historyczne ogólne kierunki przebiegu pośrednictwa językowego, np. typu:

a) południe → północ (zapożyczenia łacińskie z obszaru ujścia Renu w północnomorskim słownictwie żeglarskim: ankier, boja /?/, rema, planka, plichta, kista i in.);

b) północ → południe, np. zapożyczenia staroskandynawskie przeniesione przez Normanów (Wikingów) na południe Europy, por. fr. ma-

telot, śr.fr. matenot ≤ śr.nl. mattenoot ≤ st.nord. mgtunautr;
kil 'stępka', fr. quille, hiszp. quilla, wł. chiglia, zapoż. z germ.,
por. śr.nl. kēl, kil, ang. keel od germ. *kēlu- (st.nord. kjqlr //
kjōll); bulina, niem. Buline, fr. bouline, wł. bolina, hiszp. bolina itp.;

c) zachód → wschód, por. zapożyczenia niderlandzkie w rosyjskim
słownictwie morskim w epoce Piotra I (większość wymienianych wśród
zapożyczeń niderlandzkich), por. szniawa 'typ statku', ros. šnau,
šnava (w słowniczku Piotra Wielkiego) ≤ hol. snauw, snauwen pl;

d) wschód → zachód, por. elementy starosaskie przeniesione (po
wyprawach piratów saskich na Wyspy Brytyjskie) do anglosaskiej ter-
minologii morskiej, por. ang. starboard ≤ angl.sas. stéorbord.

3. Przydatna w określaniu charakteru zapożyczeń może okazać się
podstawowa opozycja "orbis exterior" (morski, oceaniczny) ↔ "orbis
interior" (rzeczny, śródlądowy), por. uwikłane w odległe konteksty
kulturowe historie wyrazów: barka 'łódź przewozowa na Nilu' → kopt.
→ arab. → grec. → łac. → wł. → hiszp. → port. → prowans. →
st.fr. → pikard. → śr.nl. → śr.d.niem. (→) stp. barka (w żeglud-
dze wiślanej); kajak ≤ eskim. : kaik ≤ tur. i in.

4. Nawiązując do koncepcji wyrazów-świadków poszczególne zapoży-
czenia można grupować w zespołach (warstwach) rejestrujących kontakty,
np.:

a) z arabskim kręgiem kulturowym (admiral, albatros, arsenał,
awaria, bezan, kabel, kalfatrować, taryfa, zenit i in.);

b) z antycznym (grecko-rzymskim), czy szerzej - romańskim kręgiem
kulturowym /galea, stp. galijs, galera, galeon(a), galeas(a), galeot
(galiot), karawela, korweta, szalupa, kluza, liburna, limbus 'część
sekstantu', nautyka, nawa, nawigacja, peryskop, planka, port, rumb,
sekstant, talja i in./;

c) z germańskim kręgiem kulturowym:

- zapożyczenia starofryzyjskie (północnomorskie) używane w bał-
tyckiej strefie dolnoniemieckiego (baka, bakan, stp., kasz. bałka,
fana, kaper, lina, stewa, top, handszpak, marszpikiel i in.);

- formy wskazujące na ewentualne pośrednictwo dolnosaskie (bom, grot, rep, bliza i in.);

- elementy starofryzyjskie w średnioniderlandzkim słownictwie morskim (burta, burdynek, fracht, lichtan i in.);

- zapożyczenia niderlandzkie, rejestrujące wzmożone kontakty żeglugowe Holendrów w basenie Morza Bałtyckiego w XVI i XVII w. /pinka, pinasa, fleuta (fluita), bojer (stp. bujer), szmaka, brander, barkas, slup (nl. sloop)/ i in.;

- XIX-wieczne zapożyczenia angielskie (z pośrednictwem niemieckim), por. forkasztel, forpik, greting, jacht, spardek i in.

5. Wehikularny charakter kontaktów drogą morską oraz tendencja do internacjonalizacji modyfikuje (i komplikuje) podstawowe typy pośrednictwa językowego, por:

a) typ kontaktu żeglugi przybrzeżnej (kabotażowej), dominujący w starożytności i wiekach średnich, por. barka;

b) typ kontaktu "rozdwójonego" (rozgałęzionego), por. mutacje wyrazu barka w postaci: bardza, barża, bark żegl.; bryza, karaka // nl. crack, ang. packet-boat i in.;

c) typ kontaktu "gwiazdźdźistego" ("promienistego"?), por. internacjonalizację nazw z okresu wielkich odkryć geograficznych, przejmowanych od Hiszpanów i Portugalczyków w XV - XVI w., Holendrów (w XVII w.), Anglików (w XIX w.), np. hamak, fr. hamac z hiszp. hamaca, z karaib. (Haiti) hamaka; nl. marling, marlijn ≧ w.niem. Marlleine, Marlien, Marling, ang. marline, dun. Mærling, szw. mår-ling, ros. marlin, pol. marlinka; fr. merlin, port. merlin, hiszp. merlino, wł. merlino, n.grec. merlino Ginn II 507; ang. katamaran z pld.-ind. kattumaran, w większości języków europejskich.

d) typ kontaktu okrężnego, por. polskie zapożyczenia żeglarskie z okresu zaborów, w użyciu Polaków odbywających służbę we flocie rosyjskiej, austro-węgierskiej bądź prusko-niemieckiej, por. koja // kojka, nl. kooi ≧ w.niem. Koje, ros. kojka; jufers // jufer // junfra nl. juffer(s) ≧ w.niem. Jungfer, ros. jumfer, junfers, jufers; krej-

sel, krejżagiel // krojc, krojczagiel, nl. kruiszeil ≧ w.niem.

Kreuzsegel, ros. krjujsel', krjusel; pol. brandwacht r.m. // brandwa-
chta r.ż., ros. brandwachta z hol., w.niem. Brandwacht f. i in.

6. Znamienna dla współczesnej kultury globalnej (ogólnoświatowej) tendencja do internacjonalizacji słów i pojęć ujawnia się wyraźnie w obrębie neologizmów grecko-łacińskich utworzonych na gruncie języka angielskiego i innych języków zachodnioeuropejskich, por. pe-
ryskop, ang. periscope, niem. Periskop, fr. periscope, ros. pieri-
skop, od grec. periskopēō 'patrzę dookoła'; oceanografia, oceanolo-
gia, oceanotechnika, oceanistyka i in. Jako terminy naukowe, nazwy dyscyplin, specjalności i różnorodnych wynalazków traktowanych jako innowacje cywilizacyjne mogą być istotnym wyznacznikiem onomazjologicznym kultury morskiej w ogólności.

7. W trakcie analizy konkretnego materiału leksykalnego zwracaliśmy uwagę na różnoraki stopień internacjonalizacji zapożyczeń, uwarunkowany genealogią i geografią językową, np.:

a) przykłady internacjonalizacji częściowej, ograniczonej np. tylko do języka rosyjskiego, polskiego i "morskich" języków germańskich, por. pol. wimpel SłMKT // wympel Zar, niem. Wimpel, nl. wimpel ≧ dun. vimpel, szw. vimpel, ros. vympel Ginn II 529; pol. wanta SłMKT, wanty pl. Zar, Ber, nl. want(en) ≧ w.niem. Want, norw., dun. Vant, szw. want, ros. vanta, vanty Ginn II 528;

b) występowanie wyrazu międzynarodowego w co najmniej trzech językach należących do odmiennych, ale spokrewnionych ze sobą rodzin językowych z tego samego obszaru geograficzno-kulturowego, np. europeizmy reprezentujące różne rodziny języków indoeuropejskich (słowiańską, germańską oraz romańską), por. pol. maszt, niem. Mast, nl. mast ≧ fr. mât, port. masto, hiszp. mastil, mastro, ros. mačta, mačuška, mašeńka Ginn II 507; pol. tros Ber // trosa Ślr, niem. Tross, Trosse, nl. tros ≧ fr. drosse, wł. drossa, trozza, hiszp. troza, port. troça, ros. tros Ginn II 524; pol. bukszpryt, ros. bus-
priet, w.niem. Bugspriet, ang. bowsprit, fr. beaupré;

c) powtarzanie wyrazów w językach, które nie są ani bezpośrednio, ani pośrednio spokrewnione ze sobą, ale należą do tej samej wspólnoty geograficznej i kulturowej, np. języki indoeuropejskie i ugrofińskie z terenu Europy Bałtyckiej, por. pol. mars 'kosz przymasztowy', niem. Mars, nl. mars \supseteq w.niem. Mars, norw., dun. Mers, szw. mārs, ros. mars Ginn 507; fin. marsio 'kosz na ryby', z germ. *mar-siōn f. KLEW 462;

d) sytuacja, kiedy podobny element odnaleźć można w językach odległych od siebie genetycznie, geograficznie i kulturowo, np. języki austronezyjskie, chiński, karaibskie oraz indoeuropejskie Europy, por. kapok 'kamizelka ratunkowa', niem. Kapock, fr. capoc, ang. kapok, z mal. kopuk, z jawaj. kopuk 'rodzaj jedwabistej bawełny' SWO 323; pol. tajfun, ros. tajfun, niem. Taifun, ang. typhoon może od chin. taj 'wielki' i fun 'wiatr' (nie bez wpływu grec. typhōn 'huragan'; hamak, por. fr. hamac z hiszp. hamaca, z karaib. (Haiti) hamaka, nl. hangmak \supseteq etym. lud. hangmat 'wisząca mata' \supseteq n.w.niem. Hengmatten /1627/, niem. Hängematte KLEW 287.

8. Procesy internacjonalizacji słownictwa morskiego komplikują dodatkowo konteksty morfologiczne związane z adaptacją w systemie morfonologicznym języków zapożyczających, por.:

- dublety morfonologiczne związane z różnicami dialektycznymi w obrębie języków germańskich, np. pol. szkot Zar // szot Demb // szut Stad; niem. Schot, Schote, nl. schoot \supseteq fr. écoute, hiszp., port. escota, wł. scotta, ros. škot Ginn II 517;

- dublety fleksyjno-słowotwórcze związane z depluralizacją, np. pol. puting-wanty Zar // putingswanty SŁMKT // putki Ślr, niem. Puttingen, Püttings, Puttingswanten, nl. puttings \supseteq w.niem. Püttings, dun. Pytting, szw. puttings, ros. putens, putine, pjutens Ginn II 513; pol. rakskłoty // koraliiki, nl. rack-kloten, nl. raks pl; w tym zapożyczenia semantyczne o międzynarodowym zasięgu użycia: nl. rak sing. \supseteq fr. raque, w.niem. Rack, ros. raks, raksa \supseteq pol. raksy Zar, rak Stad, raki Ślr, raksa Demb;

- dublety morfologiczne związane z asymilacją w rodzimym systemie słowotwórczym języków zapożyczających, por. formanty adaptacyjne -(inka), -(awa): pol. wyblinka, nl. weveling, weeflijn ≧ w.niem. Weweling, Webeleinen, ros. wyblenki pl., wyblenka, wyblink sg. Ginn II 529; pol. gejtaw, gejtawy Zar, gejtawa SłMKT, nl. geitouw ≧ w.niem. Geitau;

- dublety słowotwórcze związane z wyborem odrębnych formantów słowotwórczych funkcjonujących na obcym gruncie, por. -el : -unek : -aż : pol. takiel // takielaż Ślm // takelunek Zar // takielunek Ber; niem. Takel, nl. takel ≧ ang. tackle, dun. Iakkel, szw. tackel, ros. takiel; w.niem. Iakelung /1864/; nl. takelasie, takelagie ≧ w.niem. Iakelage, dun. Iakelage, Iakelagie, Iakelase, szw. takelage, tackelage, ros. takielaż, starsze takałaż;

- zapożyczenia słowotwórcze o międzynarodowym zasięgu użycia (wśród czasowników), por. pol. kalfatrować Stad, niem. kalfaten, kalfatern, nl. kalefaten (kalefateren, kalfaten, kalfateren) ≧ dun. kalfatre, szw. kaltafra, ros. konopatit', konopačivat', przekształcone z kalafatit' pod wpływem ros. rzeczownika konoplia 'len' Ginn II 497; brasować, nl. brassen ≧ w.niem. brassen, dun. brase, szw. brassa Ginn II 487;

- inter-kalki o charakterze hybrydycznym /półkalki, kalki mieszane (częściowo tłumaczone), o międzynarodowym zasięgu użycia/, por. pol. krajcreja Ślm // krzyżreja SłMKT // krojcreja (na "Darze Pomorza"), niem. Kreutzraa, kreutzrah, nl. kruisraa; pol. krejsel // krejżagiel Zar // krojc (żagiel) pot. // krzyżżagiel SłMKT, nl. kruiszeil ≧ w.niem. Kreutzsegel, dun. Krydsseil, szw. kryssegel, ros. krjujsel', krjusel' Ginn II 503; pol. półwiatr, nl. halfwind; pol. pik tylny, ang. after-peak, niem. Achterpiek i in;

- frazeologizmy częściowo kalkowane, włączone w system konotacji kulturowych języka kalkującego, por. pol. bocianie gniazdo, ang. crow's nest, hol. kraaiennest, niem. Krähennest dosł. 'wronie gniazdo', por. pot. ros. woronje gniezdo, fr. nid de corbeau 'krucze gniazdo';

pol. "Latający Holender", niem. fliegender Holländer, ang. Flying Dutchman; pol. "ryczące czterdziestki" 'obszary półkuli południowej w pobliżu 40 stopnia szerokości geograficznej, gdzie panują stałe, sztormowe wiatry', ang. the roaring forties, hiszp. cuarenta brambadores; pol. "końskie szerokości" 'strefa cisz podzwrotnikowych po obu stronach równika od 28° do 32°', ang. horse latitudes pl.;

- interkalki frazeologiczne w obrębie frazeologizmów ścisłych (w funkcji wyrazistszego przedstawiania): pol. szczur lądowy, ang. landlubber, przestarz. land-rat; niem. Landratte, hol. landrob, dun. landkrabbe, fr. éléphant terrien (rat terrien), wł. marinaio d'acqua (ratto terraiuolo), hiszp. zapatero ratón contra - maestre de muelle 'mysz bosmańska', port. homem que não esta habituado ao mar, ros. "suchoputnyj moriak", suchoputnaja krysa Webb 102, Broc Kot 92; pol. "wilk morski", ang. sea dog, shellback, niem. Wasserratte, Seewolf, fr. loup de mer, wł. lupo di mare, hiszp. lobo de mar, ros. morskoj wołk Broc Kot 93;

- interfrazeologizmy ("skrzydlate słowa") zastosowane w morskich kontekstach terminologicznych, por. laska Jakubowa, ang. Jacob's staff 'przeziernica' Mil 285; niem. Jakobsstab, Jakobspilger K1S 395; pol. drabinka Jakuba, jakubka 'rodzaj drabinki sznurowej do wspinania się z łodzi na pokład okrętu', ang. Jacob's ladder, niem. Jakobsleiter, fr. échelle de Jacob SłMKT.

W świetle przeprowadzonej analizy wyraźnie rysują się warstwy i kręgi słownictwa morskiego o międzynarodowym zasięgu użycia w postaci internacjonalizmów leksykalnych, morfemowych (fleksyjno-słowotwórczych), kalk wyrazowych i frazeologicznych, tworów o cechach analogicznej hybrydy i kalk mieszanych, realizujących podobne modele tłumaczeniowe w wielu językach europejskich. Są one istotnym argumentem na rzecz tezy o istnieniu morskiej wspólnoty kulturowej w skali globalnej lub uwarunkowanych historycznie wspólnot związanych z określonymi akwenami morskimi, np. wspólnoty kulturowej hanzeatyc-

kiego związku miast bałtyckich w XIII - XVI w., wspólnoty okresu dominacji żeglugi holenderskiej w XVII w. czy kolonialnej dominacji Imperium Brytyjskiego w XVIII - XIX wieku.

Z językoznawczego punktu widzenia równie interesujące może być prześledzenie, jak wyglądają konsekwencje morfologiczne niejednorodnych ciągów rozwoju kultury morskiej na obszarach peryferycznych, np. subkultury flisackiej wielkich rzek polskiego obszaru dialektycznego, gdzie kontakt z europejską kulturą morską był ograniczony i specyficznie modyfikowany przez endogenne procesy zachodzące w śródlądowej kulturze ludowej. Tym zagadnieniom poświęcony będzie następny rozdział pracy.

Morfologia języka i geografia kultury morskiej

INTERFERENCJA MORFOLOGICZNA W PERSPEKTYWIE KULTUROZNAWCZEJ

Inspiracja wiedeńskiej "szkoły kręgów kulturowych", która zmierzała do wzbogacenia jednorodnych, "pionowych" ciągów rozwoju kultury, nakreślonych przez klasycznych ewolucjonistów, analizą powikłań przestrzennych - wzajemnych zapożyczeń, fuzji oraz synkretyzacji dokonujących się między sąsiednimi kulturami, kieruje naszą uwagę na zjawiska interferencji językowej: fonologicznej, morfologicznej, semantycznej i leksykalnej¹⁶⁰.

W świetle metod rozwijanych na gruncie kulturoznawczo ukierunkowanej leksykologii i słowotwórstwa adaptacyjnego rysuje się koncepcja formantu jako dynamicznej struktury (o charakterze absorpcyjnym), kształtującej się na zasadzie swoistego continuum zespalającego:

- a) aspekt genetyczny (nawiązania do wspólnego prajęzyka);
- b) aspekt adaptacyjny (asymilacyjny, interferencyjny) dla elementów powstałych w wyniku zmieszania lub nawarstwiania odrębnych zespołów językowych, bądź ekspansji jednej grupy etnicznej na odmienne substraty, które je następnie zróżnicowały (lub zasymilowały);

c) aspekt kulturowy: sufiks obcego pochodzenia może być traktowany jako oznaka impulsów kulturowych (zderzenia lub dialogu kultur); formacja rejestruje określoną fazę kontaktu językowego.

Na gruncie słowotwórstwa adaptacyjnego uściślenia wymaga pojęcie:

a) formantu adaptacyjnego, kształtującego się na zasadzie substytucji (podstawienia, zamiany elementu obcego przez najbliższy fonotaktycznie element rodzimy);

b) formantu asymilacyjnego (kształtującego się w wyniku upodobnienia do elementu obcego);

c) formantu integrującego (zespalającego obydwaj aspekty interferencji), m. in. realizacje pośrednie, które sprzyjają tendencjom wyrównawczym, np. na podłożu hiperyzacyjnym¹⁶¹.

Dla zilustrowania wymienionych kwestii wybraliśmy do szczególnej analizy dwa formanty złożone o charakterze interferencyjnym (-uga i -ulec) jako "naoczne" przykłady morfologizacji faktów i zjawisk kulturowych, a zarazem znamiennej koherencji struktur językowych i tematów kultury.

W tej części pracy, obok kluczowej (w polu pojęciowym "przemieszczanie się za pomocą obiektów pływających") formacji słowotwórczej "żegluga", umieszczamy szereg przykładów spoza słownictwa flisackiego i żeglarskiego. Jest to świadomy zabieg, mający na celu wykazanie, jak poszczególne "tematy" kultury morskiej zespalają się (tworzą "pracującą całość") z nazwami innych dziedzin życia (specjalnych działów kultury narodowej) w ramach wyrazistych jednostek morfologicznych, wyznaczanych przynależnością do wspólnego pola formantowego. Hipotezą badawczą jest, że "temat" struktury języka jest powiązany z konfiguracją tematów nazw kulturowych, a stopień, w jakim te dwie struktury (prefiguracje i postfiguracje) są powiązane tworzy stopień integralności języka z ogólną kulturą¹⁶².

Analiza materiału leksykalnego i słowotwórczego, wyodrębnionego ze względu na obecność w leksemie ciągu fonematycznego -ug(a) i -ulec, nastrocza w ujęciu diachronicznym ciekawe problemy teoretyczne, m. in.:

1. identyfikacji formalnej różnych pierwotnie morfemów (m. in. częściowe synkrazje sufiksów);
2. wymiany sufiksów ekwiwalentnych;
3. konsekwencji asymilacyjnych zmian w sufiksacji¹⁶³.

POLE FORMANTOWE -uga W HISTORII JĘZYKA POLSKIEGO

Uwagę naszą skoncentrujemy na zagadnieniu konfrontacji morfologicznej i ukształtowanej na gruncie podobieństwa brzmieniowego koherencji morfotaktycznej wschodniosłowiańskich sufiksów -uga (: *-gga, *-aga), -'uga (: *-igga; *-ega) produktywnych głównie wśród odrzeczownikowych i odprzymiotnikowych nazw znamionujących¹⁶⁴ (typ: kaluga, bieługa) oraz zasymilowanych kontyuantów śr.w.niem. -unge f. (st.w.niem. -unga)¹⁶⁵ wśród formacji odczasownikowych pozostających w relacji wymiennej (kasz. -unga: -ovac) w paradygmacie żeńskim, w kategorii nomina actionis (typ: ładuga: niem. Ladung f. : czas. laden : pol. ładować, -uj-ę; żegluga : żeglować, -uj-ę) w rozwoju języka polskiego. Częściowo uwzględniono także dane gwarowe¹⁶⁶ dla Kaszub (południowych), Kociewia, Powiśla Gdańskiego, Ziemi Chełmińsko-Dobrzyńskiej, Warmii i Mazur, (północnego) Mazowsza i Podlasia oraz gwar z terenów bezpośrednio przylegających do prawych dopływów Wisły, głównie Bugu i Narwi, ze względu na istotną rolę żeglugi wiślanej w przenoszeniu ruskich innowacji kresowych oraz wschodnio-środkowo-niemieckich¹⁶⁷ w wiekach średnich i w czasach Rzeczypospolitej Szlacheckiej /1466 - 1772/.

Formant słowotwórczy może być scharakteryzowany przez uboższy bądź bogatszy zbiór funkcjonalnych cech dystynktywnych. W ustaleniach końcowych zmierzać będziemy do uchwycenia odrębnych cech struktury poszczególnych stref użycia pola formantowego -uga, związanych ściśle ze zjawiskiem interferencji morfologicznej na styku bałtosłowiańskim oraz germańskim, na polskim substracie dialektycznym.

Odwołując się do pojęcia obszaru kulturowego (culture area), na podstawie którego można wyciągać wnioski o związkach kultury w przestrzeni (kręgi kulturowe) i ich filiacjach w czasie (warstwy kulturowe)¹⁶⁸ materiał słowotwórczy (i leksykalny) pogrupowano (umownie) w trzech zespołach wykazujących związki z bałto-(wsch.)słowiańską wspólnotą językową, germańską oraz romańską grupą językową:

1. Formacje słowiańskie:

a) prasłowiańskie i polskie;

b) pożyczki wschodniosłowiańskie (w tym zagadnienie adaptacji na polsko-ruskim pograniczu językowym);

2. Formacje germańskie z -ung /asymilowane w postaci - uga, kasz. -u(ŋ)ga/;

3. Zapożyczenia z kręgu wpływów języków romańskich. W grupie trzeciej (i 2) znalazły się leksemy i formacje z pogranicza leksykologii i słowotwórstwa adaptacyjnego, z formantem adaptacyjnym, asymilacyjnym i adideowanym -(ug)a (w tym formantoidy i morfemy niepełne)¹⁶⁹, w których ciąg fonetyczny -(uga) kojarzy się jedynie z formantem właściwym (typ: fuga, framuga, solfuga).

Za uwzględnieniem w analizie tzw. wyrazów nieprzejrzystych słowotwórczo przemawiają względy zarówno teoretyczne, jak i praktyczne (segmentacja w słowniku a tergo). Nie interpretowane segmenty wyrazów stanowią pomocniczą substancję foniczną ułatwiającą identyfikację wariantów (form współistniejących w systemie współczesnym) i mutacji wyrazowych (kontynuujących wyrazy dawniejsze, które przestały funkcjonować w systemie). Poza tym segmenty "nieprzejrzyste" mogą dodatkowo spełniać funkcję diakrytyczną w myśl zasady, iż mechanizm językowy asocjacji działa wyłącznie w obrębie tożsamości i różnic, przy czym te ostatnie są przeciwwagą pierwszych¹⁷⁰. Rysują się tu, jak się wydaje, int resujące perspektywy integracji badań leksykologicznych i słowotwórczych związane z próbą ujęcia całości leksyki w obrębie pól asocjacyjnych (paradygmatycznych) zawierających elementy zgrupowane wokół ciągu fonotaktycznego, tożsamego lub zbliżonego do konturu

formantu właściwego i stanowiącego podstawę do wydzielenia pola formantowego. Wydoskonalona w przyszłości analiza pól asocjacyjnych usytuowanych w zewnętrznej (jedynie skojarzeniowej, adideowanej) "strefie" oddziaływań pola formantowego, zawierających leksemy wyodrębnione (w słowniku a tergo) jedynie ze względu na wspólną formę dźwiękową wyłosowej części wyrazu, stanowić może swoisty "pomost" między leksykologią i morfologią (słowotwórstwem) przydatny w poszukiwaniu wyznaczników ustrukturywania zasobu słownikowego.

A oto przegląd materiału:

Formacje słowiańskie

Starosłowiańskie (i polskie) derywaty prymarne i sekundarne z przyrostkiem -uga, -juga (od podstaw rzeczownikowych i przymiotnikowych)

kaługa stp., gw. // kaluga gw. // kałuža 'niewielkie zagłębienie napełnione stojącą, błotnistą wodą'; ros. dial. kałúga, serb.chorw. kàljuga, st.czes. kaluha, moraw. kałuha, ukr. dial. ka-lúha; pol. dial.: kasz. kaluga (Zabory), kalëga (płd.zach. aż po Nakłę i Parchowo) SGKSyCh II 122; koc., malb. kaluga 'kałuża wody deszczowej na drodze' Górń II, 1, 150; chełm.dobrz. kaluga // kałuža (kałuža) Mac 30; łęczyc. kaluga 'duża kałuża' Szym 152; warm.mazur. kaluga // kaleja // kałuža 'miejsce, gdzie jest kał' Chludz 217; kaluga zgrub. (?) od gw. kalužo (Kramsk) Bąk 52; przyrostek -uža, -juža (wyjątkowy w wyrazach prasłowiańskich) ma się tak do -uga, -juga (-uga), jak przyrostek -uča : -uka, por. ros. dial. kałúža, kałúža // kałúga; serb.chorw. kàljuža // kàljuga SłSE II 36;

k o c z u g a 'kobieta lekkich obyczajów': "Ipsam infamavit ... appellando coczuga, me<re>tricem antiquam" /1488/ AcLeop I, nr 2272, Słstp III, 313; por. stp. koczcy, koczy, kotczy 'dotyczący kota' op. cit. Erz /ok. 1500 r./; pñn.słow. *kotj-uga zgrub. od *kotja? lub kot-juga (:*kotj)?, por. stp., dial. śląs. koczka 'kot' ('samiec

i samica'), p[łn].s[łow]. *kočj-čka zdrob. od *kočja; może w związku z psł. dial. p[łn]. *kočetъ 'kogut' o podstawie dźwiękonaśladowczej (psł. *kokotъ, *kokati), por. stp. koczot 'stręczyciel do nierządu, rajfur' /1600/ Klon., Worek Jud., SłSE II 322 - 324; o augmentatywnym i pejoratywnym przyrostku -uga, -uga por. Mikl II 283 - 285, Vondrák VSG I 630, Belić AJ XXIII, 134 - 206, Christiani AJ XXXIV 338 - 339;

kolczuga 'siatka z kółek żelaznych przeznaczona do wyrobu części zbroi': "... zarekawie z kstałtem z rzędszymi kolczugami i szorczyk mniejszy kolczugiej ... za fl. 3 ..." Inw Mieszcz /1599/; uniwerbizacja (?): zbroja kolcza 'kolczuga', 'lorica hamis conserta' /1437/ Słstp, Sł XVI, X 464; z przyrostkiem -juga (*kolcjuga); p[łn].s[łow]. kolčuga: kolčce 'kółko, ogniwo', derywat sekundarny; por. adi. stp. kolczy 'zrobiony z kółek żelaznych' Sław ps I 68;

Staropolskie (i gwarowe) ekspresywne nazwy nosicieli cech werbalnych

pleciuga (: pleść, plecie 3 os. praes.) 'człowiek gadatliwy, lubiący mówić o byle czym; papla, gaduła, plotkarka, plotkarz' SJPDor (cyt. z J. Kitowicza, XVIII w.) // pleciucha 'ta, co plecie' SW (jako gw.); plotucha 'ts' Bąk 36; dial. pleciuga 'ten, co baje, plecie, mówi od rzeczy', 'to, co jest przedmiotem bajania, bajka' SGPKar IV 120 // pleciega 'bajarz, plotkarz' (J. Świętek, Lud nadrabski ..., s. 679); kasz. plesta m.f. 'człowiek gadatliwy' (: plestac 'gadać, pleść, bajdurzyć') SGKSyh IV 76;

wisiuga (: wisieć) "szubienicznik, [ten, który] wart wisieć, obieś, wisielec"; por. czes. viselec, věšenec, ros. viselnik, povjesa L. VI 339; pol. dial.: kasz. visaga m.f. 'leń, próżniak, łobuz' (Kępa Swarzewska) // visega 'łobuz, urwis' (Gochy) SGKSyh VII 361, VI 161; dewerbativum modalizowane (intencjonalne), por. w konstrukcji "życzeniowej": "Obyś wisiał!" psł. *visqqa : visęti; na gruncie wsch.s[łow]. -qqa (pie. -*an-ga) zlało się z sufiksem -uga Sław ps I 68;

Pożycзки wschodniosłowiańskie

jaruga 'parów, wąwóz, jar' z ukr. jarúha, L., cyt. z 1681, 1752 r.; SłXVI: jaruha, cyt. A. Rymśa, Deketeros Akroama... /1585/; jar, jarek, jaruga 'wąwóz' od XVI w., z rus. jar, z tur. jar 'stromy brzeg', serb. jarak, jaruga 'ts' Brück 199; jaruga dial. z Podhala, a nawet z Krakowskiego (także w postaci laruga 'błoto') SKuc., SGPKar II 235, III 9, MAGP m. 517; z ukr. jarúha (stąd też wsch.słowac. jaruha 'moczań, bagno') z pośrednictwem polskich gwar kresowych? Kurasz, Szlif, por. ros. dial. jarúga 'ts', serb.chorw. jàruga 'ts', słowen. jarúga 'głęboki rów'; ostatecznym źródłem jest tur. jaryk, jaruk (jarug) 'szczelina, rozpadlina' SłSE I 501, Vasm IV 561;

Kontynuanty staropolskich (z pochodzenia ruskich) formacji z sufiksem -uga w nomenklaturze ichtiologicznej

bieługa 'gatunek ryby jesiotrowatej', u Lindego bieluga błędnie?, por. u J. Ch. Paska I 37: bieługa, biługa gw. (bez przegłosu?); por. też bieluga L. w zn. 'smoła okrętowa', cyt. z XVIII w.; ros. bjelmok 'gatunek żywicy'; psł. *běluga (wsch.słow.) 'coś białego, białawego': bělъ 'biały' SłSE I 68; ros. bielúga 'ryba Acipenser huso' /1526/, ukr. biłúga 'ts', ros. dial. bieljuga 'zerech, Aspius aspius' w zw. z sufiksem -gg- od nazw kolorów *belgga Trub II 77, Vasm I 149;

czeczuga 'ryba z gatunku jesiotrowatych (w zlewisku Morza Czarnego), sterlet, Acipenser ruthenus'; SłXVI IV 117: "Stirio (stirio) piscis, czeczuga, stora" Bart Bydg /1532/ 150 b; "Strutio (znieszktałc. śr.łac. sturio), stor (por. śr.nl. store, stōre 'Acipenser sturio') czeczuga Mymer₂ 39v /1541/; czeczuga (czeczuha) 'sterlet', 'rodzaj szabli' SWOKar 113; pñn.słow.(?) keciga 'sturio' Mikl II 282, serb.chorw. kečika, čiga 'ts', słowen. kečiga, keča (čiga = kroat. čiga) 'mały jesiotr' Belić 203; brus. čečúha ma wsparcie w formie

češuja 'łuska' (w zw. z *češq, česati ?); postaci słowiańskie wyrazu porównuje się z węg. kőcsőge, kecsége 'ryba o cechach łososia i jesiotra', rum. căciuga, cegă 'ts' skąd (znad dolnego Dunaju) n.grec. κέττιγα MEW 114, Bern 498 - 499, Vasm IV 356; Brückner łączy znac. ichtiol. z dźwiękonaśladowczą nazwą ptaka: czeczotka 'Fringilla linaria'; 'rodzaj drzewa brzoźowego' (od nazwy koloru?) z reduplikacją prefiksálną *če-čet-, por. lit. kekutis 'rodzaj czyżyka'; może skojarzone z czekać // czakać od XV w. 'czaić się'? *čekati wtórne z dysymilacją pierwszego a, SłSE I 115, Brück 74;

pistuga "ryba bardzo podobna do czeczugi, może ta sama, którą dla szorstkiej skóry dawniej raszplą nazywali", niem. Raspelfisch, Sterlet L. IV 133, cyt. z K. Kluka, Zwierząt domowych... /1779/; wygląda na uproszczoną postać *pist(r)uga: pñ.słow. pestruga, postrwa, meg.rum. bistranga, węg. pisztrang, serb. pastruga 'piscis genus': *postrę, w zw. z psł. *postragę Mikl II 284; pñ.słow. częściej *postręga f., pol. postrąg // gw. bzdreęa (*pstroęa?), wzdreęa, czasem wzdreęka /1594/ 'nazwa rybki', d wsunięte, pierń rag- // rug- ? Brück 640; gw. chełm.dobrz. bzdreęa (bzdraęga) Mac 60; możliwe adideacje, por. psł. *pestę ≤ *pinsti 'pięść' (podobieństwo kształtu?), por. kasz. pistka (pñ.), piscka (sporađ. Puckie) // poętka (: pisc, pasc 'pięść') SGKSyh IV 278;

pląstuga 'ryba z rzędu o tej samej nazwie (Pleuronectiformes) charakteryzująca się asymetryczną budową płaskiego ciała' SJPDor VI 490; por. stp. płast 'płat wosku pszczelego' /1437/ Słstp VI 161; ros. płast, płástá, ukr. płast, słowen. plást, plásta f.; w zw. z lit. plāštaka, plaštakà, -šs 'płaska dłoń' Brück 420, Vasm III 273; pojawia się w najnowszej warstwie terminologii ichtiologicznej, może częściowo kalkowane, por. ang. plaice zool. 'gładzica (pląstuga)' Mil 219;

siewruga 'Acipenser stellatus, ryba z rodziny jesiotrowatych (...) o wydłużonym ciele (...) zamieszkuje dorzecza Morza Czarnego i Kaspijskiego, wędrowna' SJPDor VIII 219 // SW; ros. siewruga

/1625/, też ševrjúga, dial. sievrijúk (Dal), z dial. turkotatar., w jednym z dial. ujugurskich sširók, sširúk - to z *sšwrúk 'ostry', por. st.ros. sevriga /1526/; ros. ševrjúga w zw. z fin. särki 'płatwa' może wtórnie skojarz. z ros. sievier ? Vasm III 589;

terpuga 'Hexagrammos, ryba morska spokrewniona ze skorpenami, żyjąca w Oceanie Spokojnym...' (ros. tierpug) SJPDor Supl.; ros. tierpug 'raszpla' dial. także 'okoń morski', 'Labrax', z turkotatar. *tšrpŭy, *tšrpŭy, osm.tur. tšrpŭ, dšrpŭ 'raszpla', 'pilnik', skojarz. z ros. tieriet, tru 'trzeć, trę?'; możliwe adideacje z ros. tierpiet, tirpnut 'martwieć, drętwieć' Vasm IV 49; por. też dial. tarpać tarpaty 'szorstki' SW VII 29;

W kręgu wpływów germańskich (środkowo-wysokoniemieckich)

Adaptacyjna funkcja formantu -uga

W interesującym nas kręgu słownictwa na plan pierwszy wysuwa się adaptacyjna funkcja formantu -uga w przyswajaniu górno-(wysoko-)niemieckiego sufiksu -ung (śr.w.niem. -unge f., st.w.niem. -unga)¹⁷¹ w paradygmacie żeńskim (głównie w kategorii nomina actionis) w wyniku utożsamiania zakończenia wyrazu obcego z tym przyrostkiem przez uproszczenie grupy spółgłoskowej. Zanik sufiksalnego ŋ (ŋ) powodujący "zatarcie" obcego brzmienia związany jest z submorfologicznymi tendencjami eufonizacyjnymi. Istotne, jak się wydaje, znaczenie dla procesów adaptacyjnych miała dystrybucja formantów zapożyczonych w kaszubszczyźnie: -ingga (-aga) \leq d.niem. -ing (śr.d.niem. -inge) : -unga // -unk (pol. -unek) \leq w.niem. -ung (śr.w.niem. -unge), por. też st.ang. -ung, st.sas. -unga. Oba kaszubskie formanty powiązane zostały na zasadzie derywacji wymiennej (dezintegralnej)¹⁷² z czasownikami na -ovac¹⁷³ (niem. -en), por. kasz. ķerunga (płn., śr.) 'sposób bronowania niwy (...) wzdłuż i w poprzek pola' SGKSyh II 318 // ķeringa (płd.) 'zagon zabronowanego wzdłuż i w poprzek pola': ķerovac,

kerēje 'kierować, -uj-e', 'powozić końmi, sterować'¹⁷⁴; kasz. tāke-lunk ogólnie 'olinowanie i ozaglowanie statku' (Przymorze) // pol. żegl. takielunek, takielaż // kasz. literac. tōkliŋga, tōklōža Budz, Hinze 493 - 494, SGKSyCh V 317;

Czy można mówić o integrującej roli kaszubskiego "szwa" (lub ę ścięsnionego identyfikowanego z a)¹⁷⁵ w przyrostku -aga w unifikacji zapożyczeń dolno- i wysokoniemieckich na pomorskim obszarze dialektycznym? Względy chronologiczne przemawiają przeciw łączeniu -aga (\leq -ingga) oraz -aga (\leq -ūga \leq *-ungga)¹⁷⁶, choć nie można wykluczyć udziału procesów hiperyzacyjnych w kształtowaniu niektórych wariantów formantu -uga (głównie na terenie Zaborszczyzny).

Inwazja nowych form i słów polskich z -u- w miejsce oczekiwanego a sięga po Kaszuby środkowe¹⁷⁷. Rolę "węzła" transmisyjnego w przejmowaniu i upowszechnianiu formantu -uga z dialektów Polski "ładowej" (i kresów wschodnich) spełniały, jak się wydaje, południowe Kaszuby, Kociewie, Malborskie (Powiśle Gdańskie), Ziemia Chełmińsko-Dobrzyńska, północne Mazowsze i Podlasie.

Chronologia procesów adaptacyjnych

Istotne dla ustalenia procesów adaptacyjnych w źródłach pisanych na obszarze Pomorza Gdańskiego może być zestawienie form wskazujących na ekspansję elementów nowo-wysokonemieckich (na podłożu wschodnio-środkonemieckiego), por. np. odpowiedniki n.niem. Hafen 'port', (kasz. xwvīŋga) w kolejnych odpisach flamandzkiego prawa wodnego w Gdańsku: "hauene" /1407, 1429/, śr.nl. havene; zapisy z XV i XVI w.: "Habung", "Habunge", "Havne", "Hafung", "havung", "hafunge" /1522, 1611/; osobliwe na tle danych dla XV w. "Habung", "Hafung" z sufiksem -ung i niem. wymianą dial. b:v (p:f) nie zostały uwzględnione w słowniku morskim F. Klugego¹⁷⁸. Wszystkie wymienione formy mieszczą się w paradygmacie żeńskim zgodnie z przynależnością rodzajową formacji z -ung, jakkolwiek śr.d.niem. havene, have, z których wywodzi się

w.niem. Hafen m. są dwurodzajowe, tj. męskie i żeńskie; w.niem. ha-
fung, havung odpowiadają d.niem. havinge, z wymianą d.niem. -ing(e):
w.niem. -ung(e) NTPMJ 226; kasz. höviŋga 'Hafen', höfna, övína Lo-
rentz I 267, ze śr.d.niem. havinge // havne // havene /1259/ K1S 340,
Hinze 241.

Tak zarysowana chronologia (XVI/XVII w.) nie wyklucza asymilacyj-
nej funkcji formantu -uga (\leq -unga) w przejmowaniu germańskich zapo-
życzeń we wcześniejszym okresie, np. wspólnoty kulturowej hanzeaty-
ckiego związku miast /XII - XV w./, a może jeszcze dawniejszych /przed
XII w.?). Dotyczy to zarówno st.w.niem. abstraktów odczasownikowych,
jak: ladunga (inf. ladōn), warnunga 'odmowa' (inf. warnōn), ale tak-
że st.ang. zakończeń na -ung, np. leornung 'uczoność, erudycja' (inf.
leornian), a głównie st.d.niem. (st.sas.) form z sufiksem -unga, np.
samnunga 'zebranie, zgromadzenie' (inf. samnon)¹⁷⁹.

W warunkach morskich kontaktów wehikularnych i swoistego "bałtyc-
kiego volapūku" wśród wielonarodowościowych załóg okrętowych nie mo-
żna zupełnie wykluczyć adideacji i konwersji związanych z nieświadomym
przenoszeniem wyrazów do innych części mowy, np. traktowanie na
styku germańsko-bałto-słowiańskim st.fryz. form bezokolicznika, za-
kończonych na -a (st.ang. -an, n.niem. -en), jako rzeczowników żeń-
skich¹⁸⁰: st.fryz. luka, st.ang. lūkan, st.w.niem. luhhan 'wśliznąć
się'; st.fryz. bitiuga 'bezeugen' ('poświadczać'); st.fryz. duga
praet.-praes. od teugen 'nadawać się', 'być coś wartym' (st.ang.,
st.sas., goc. dugan, st.w.niem. tugan) St 142.

Przegląd materiału

Derywaty motywowane na gruncie słowotwórstwa adaptacyjnego
w postaci: w.niem. -ung f. : kasz. -unga (-aga) : pol. (gw.) -uga:

binduga "wybrzeże rzeki spławnej do wiązania tratw lub stat-
ków, zwana również zbijanką" Ślr 8, Hacz 319, Kozł 21 // binducha (na
Polesiu) 'belka poprzeczna łącząca burty statku (bajdaka)' Kontrym

/1829/, binduha (z Księstwa Zesławskiego) 'miejsce przeładunku nad wodą' Guld /1732/; stp., gw. mazow. bienduga /1427/ Słstp I 93, Mosz 53; częste w toponimii: pld.kasz. Bindąga (Zabory) // Bindūga Lor GpM II 696, w nazwach wsi, które nie istniały jeszcze w drugiej połowie XVI w., skolonizowanych po dokonaniu się zmiany $\ddot{u} \cong \grave{a}$ Tabor. 79; poza kasz. tylko na Podlasiu i Mazowszu wsch. Bi(e)nduga, zdrob. Bienduszka; apelatyw znany też dialektom białoruskim i pñn. zach. ros. przywodzi na myśl lit. bedūgne 'głębia' od be dugno 'bez dna' Barfk, podobieństwo przypadkowe? W innych regionach Polski tylko Win-duga; współcz. niem. Bindung 'wiązanie, spojenie'; niem. Windung f. 'zakręt drogi' (rzeki); na polskim obszarze dial. kontaminacja semantyczna, por. śr.d.niem. bindinge 'Band, Verbindung', meklemb. Bin-ning 'miejsce budowy, naprawy statków, warsztaty szkutnicze nad wodą położone' Hinze 120; ros. bendjūg m., bendjūga f. 'drażek u żarn, mlon', ros. dial. pld. (Dal) bendjugi pl. 'proste sanie do przewożenia słomy', ukr. bendjuhŭ 'ts' // ros. dial. bindjūg m., bindjūga f. 'mlon', 'belka poprzeczna łącząca burty statku', 'duży wóz do rozładunku statku', też bindíga, ze śr.d.niem. bindinge Vasm I 74, 86; <śr.w.niem. bindunge f. → wsch.środk.niem. → pol. dial. → pld.kasz., malb., chełm.dobrz. → pñn.mazow. → stp. bienduga // binduga >Zier; na możliwość interpretacji w kategorii deverbativum wymiennego (binduga : *bindować) wskazują niektóre postaci gwarowe czasowników, por. malb. bindovać, -uje 'bandażować' Górń II 1, 33; kasz. *bińdrovac, dobińdrovac są 'domyślić się' ('powiązać fakty?') SGKSyCh I 40, por. niem. Binder 'przewiązka';

s z a r u g a "wiatr na wodzie zrywający się chwilami z większą siłą" Ślr 107; Linde V 553: szarga, szaruga 'słota, pluta, pluskota, zadymka, zawierucha', cyt. z XVII w.: "Szargi i pluski oktobrowe" /1650/ S. Twardowski, Władysław IV, "szarga morska" /1662/ Borzym; kasz. šarga 'porywisty wiatr, huragan, grad' (pñn.) // šaruga l. 'nagły przejściowy deszcz' (...) 3. 'ciemna deszczowa chmura' (Kępa Swarzewska) // *šargota 'niepogoda, np. słota, śnieżyca, huragan',

por. šargac 'niszczyć zwł. ubranie na sobie', 'szargotać (o niepo-
godzie)' SGKSyCh V 218, 219, 224; malb. šaruga 1. 'pojawiająca się
co pewien czas śnieżyca lub ulewa', 2. 'przechodzące burze gradowe
wiosną lub jesienią' (J. Łęgowski) Górń II 2, 166; chełm.dobrz.
šaruga 'przelotny deszcz' Mac 33; łęczyc. šorur 'krótkotrwała burza
deszczowa...' Szym 152; kiel. sarga // saruga 'słota, zawierucha,
burza, zadymka' Dejna, łTN XXIX 89, MAGP m. 573; por też adideacje
w rodzaju: kasz. smaruga 'ulewny deszcz' (sporad. pñ., śr.) : sma-
rovac 'bić, padać (o deszczu)', smarac, koc. smarac rzadkie 'bić'
SGKSyCh V 92; koc. čvaruga w zn. 2. 'słota, niepogoda' Słow koc I 88;
szaruga, oczywiście bez związku etym. z szary; dopiero od niedawna
na podstawie etymologii ludowej mieszane z szarówką 'szara pora dnia',
pierwotnie tylko 'nawałnica, burza z gwałtowną ulewą, ulewa' (por.
niem. es schauert 'leje jak z cebra'), wygląda na pożyczkę z ja-
kiegoś śr.w.niem. *schaurunge? wtórnie skojarzonego z szargać?; niem.
Schauer₂ 'Unwetter, Regenschauer', śr.w.niem. schūr, st.w.niem., st.
sas., st.ang. scūr, gw. nl. scoer 'Platzregen', ang. shower; st.nord.
skūr f., goc. skūra f., "skūra windis" 'huragan', łac. caurus
'wiatr północno-zachodni', lit. šiaurūs 'wściekły (o wicherze)', šia-
urē 'północ', šiaurỹs 'wiatr północny', psł. *sěverъ, *sěvroga ? //
*sevruga 'wiatr północny', por. z suf. ukъ w nazwie szczepu wsch.
słow. Sewrjuki (nad Desną) Brück 490.

Derywaty wymienne dewerbalne (adwerbalne?)¹⁸¹ o regularnej
motywacji typu: -uga : -ung f. : -en : -ować (-uj-e)

g a r u g a (: garować, -uj-e) 'wiatr zmienny, burza krótkotrwa-
ła' Zar 6; "wiatr z boku, po którym jednakowo iść można i to nazywa-
ją flisy na garugę iść" (Magier) L. II 28; garować "przeciągać pod
wiatr garami", "(o wietrze) bić w żagiel z boku" Ślr 24; "garuje
wiatr = bokiem w żagle dmie" L. cyt. z XVII w.: "...ale kiedy wiatr
gáruje, kiedy się wiatr mięsza, muszą na ten czas szybką [szybką,
tzn. wiosłem na pych] dopomagać..." Haur, Ekon. /1679/, s. 174; gary

"sznury po obu końcach rei, któremi się podczas hysu (= wiatru po-myślnego) żagiel kieruje" (Magier) L.; fraz. "iść a. jechać na garu-gę", "dążyć w kierunku ukośnym pod żaglem, przepływać po odpowiednim nastawieniu żagla nurt wodny jeno przy pomocy steru" Ślr 24; L. cyt. z XVII w.: "Szwedzi zaraz poszli na garugę, bo im wiatr nie służył" Pasek /1695/, 60; niem. żegl. Gehren 'sztuka płótna żaglowego w kształ-cie klina (na dawnych żaglowcach) będąca naturalnym zakończeniem (przedłużeniem) dolnych rogów żagla'; angl.sas. gāra 'kawałek tka-niny (w kształcie klina)', st.fryz. gāra m. 'poła surduta', gare f. 'ozdoba, strój, ubranie, odzież' St 148, KLEW 241; por. ang. żegl. gore 'skos wykroju żagla', goring 'klin skosu żagla' Mil 61; st.ang. *gærung f. w. zn. żegl.?.; współcz. niem. Gehrung 'ucios, skos', gw. prus.niem. *garung f.? (a pod wpływem d.niem.), śr.w.niem. *garun-ge → dial. pol. (z zachowanym a jasnym) lub rozwój na gruncie jęz. pol. XVI/XVII w.: garuga (:garować, -uj-e) na wzór szaruga ?;

lichtuga (; lichtować, -uj-e) 1. "toż co lichtunek (czyn-ność lichtowania, czyli wyładunku), cyt. z dokumentu z 1650 r.?: "Exonerando scapham, vulgo lichtugę czyniąc"; 2. "statek mniejszy do przeładunku służący, albo towarowy na trosie (linie holowniczej) prowadzony" Ślr 42; L. cyt. z XVII w.: "...okręt na hak wrażony, próżno pracuje bokami, przyjdzie lichtuga uciekać." /1650/ S. Twar-dowski, Władysław IV; lichtować 'rozładowywać lub odciążać statek' SłXVI: "Żaglow strzedz jąć pod żyto kiedy lichtuią" Gost Gosp. /1588/; przen. 'wypróżnić się': "Y lepiej tobie lichtować ná {u}y ..." Klon Flis, F. 2; por. st.fryz. lichte adi., adv. 'leicht' St 159; niem. Leichtung 'ulżenie', śr.w.niem. lihtunge f., st.w.niem. *lihtunga ?; Hinze nie notuje wśród zapożyczeń kaszubskich;

ładuga (; ładować, -uj-e) "ładunek na statku, ładowanie" Ber 47; ładuga // ładunka "wszelki ładunek statkowy" a, "spławiany towar, nakładka, obciążka" (neol.) Ślm 32; ładuga // łodyga, por. B. Ślaski, PF XVII, 180; ładuga w zn. 'czynność ładowania', cyt. z 1853 r.: "Galaru z miejsca ładugi spuścić nie można było" Ślr 43, SGPKar; gw.

malb. ładować Górń I 1, 205, chełm.dobrz. ładowanie 'wkładanie pnia na podstawkę do cięcia piłą lub na wóz' ("do ładowańo") Dulsk, Mac 81; na związek z czasownikiem podstawowym wskazują formacje synonimiczne: ładówek, ładówka, (ładunek, ładunka): "Jednak ładówek czyli w mowie flisów lichtówek na galar jest bardzo względny dla budowy takowego..."; "... galar wynajęty na holunek pod nową ładówką..." Ung 68, s. 102; SłXVI notuje: ładować; ładunek 'napełnianie towarami', 'towary przewożone', cyt. m. in. z Bibl Radz /1563/; kasz. łódińga // łóduńga 'Ladung, Fracht' Lor PwB I 464, łodynga Gołęb 175, czas. ładovac; ładinga 1. 'ciężar, towar ładowny...' 2. 'ciężka praca' SGKSych VII 149; zach.pom.platt-d. Lading 'die Handlung beim Laden...'; śr.d.niem. ladunge f. 'Vorladung...'; płn. brand. (n.march.) łqduńk f. 'Ladung' Hinze 322; pol. dial.: kasz. ładinga // gw. z Polski "ładowej": ładuga - odbiciem niemieckich różnic dialektycznych: d.niem. lading : w.niem. Ladung ≤ śr.w.niem. ladunge f, ≤ st.w.niem. *ladunga;

machługa (: machłować) 'to, co powstaje w wyniku machłowania', 'gatunek potażu', niem. Weidasch 'eine Art Pottasche' L. III 15, cyt. z XVIII w.: "Potaż dzieli się na korytowy, czyli bluaż i na machługę, czyli wydarz" /1782/; derywat wymienny do machłować 'mieszać' /1598/ SłXVI, XIII 6; por. kasz., koc. maxłowac, maxłować 'mieszać, bełtać, rozrabiać' SGKSych VII 159; machłować w zn. przen. 'oszukiwać, szachrować' z d.niem. makeln, mäckeln od macheñ 'czynić' Brück 317; śr.w.niem. *ma(ch)lunge? KLEW 455;

stosuga 'wynik stosowania, tj. dopasowania; kamień w murze' (Małopolska wsch.) SGPKar V 239; stosuga "u mularza szpara, czyli spojenie między cegłami w murze" Magier, L. V 464; stosować 'uderzać, przykładać, dobierać', stosywać iterat. /1561/ łoś GP II 209; stos, sztos 'uderzenie', 'kupa (drzewa)' ok. 1500 r. Brück 517; niem. stossen inf., Stoßen 'szturchnięcie, pchnięcie', Stoßerei 'pchanie, popychanie'; śr.w.niem. *stözunge? KLEW 754;

s z m e l c u g a, śmelcuga, śmalcuga, szmalcuga, śmolcuga 'gatunek potażu', 'die Weibasche' L.₂ V 599, cyt. z XVII w.: "Potażu alias szmelcugi kaszt..." (Instruktarz Celny Litewski); "Cło płacone bydź powinno (...) od zboż, potaszow, galmanow, smelczug, ołowiow, sa-letr (...) y inszych wszelkich towarow". Volumina Legum /1673/; szmalc, szmalec "topione sadło albo szmalc" ok. 1500 r. Brück 551; smalcować, smelcować ("smelcowany"), cyt. z 1462 r. Słstp VIII 38; smolcuga L.₂ /cyt. 1745/; §. śmelcuga: "miejsce, gdzie śmelcugę ro-bią" L.₂ (cyt. z 1785); niem. schmelzen₁ (schmilzt, schmolz, geschmolzen) '(s)topnieć'; schmelzen₂ (schmelzte, geschmelzt) 'roztąpić, przytopić' WSNP II 395; śr.w.niem. smēlzen, *smēlzungē?, smalz 'Schmalz' KIEW 663;

s z t a l u g a 'podstawa (najczęściej o trzech nogach), na której umieszcza się płótno rozpięte na ramie, tablicę itp.' (od niem. stel-len), por. Gestell 'stojak' lub Stellage 'sztaluga' z niem. stellage /1478/, to ze st.fr. KIEW 745; sztalugi // stojaki "dwa bale na wprost siebie do burt statku pionowo przybite, na których oparty jest trep (pomost, kładka) dla sternika; dawniej były to słupki zwa-ne koniki a. stolce" Ślr 102, L., SW; ros. steljuga 'rodzaj deski (bala)' Mikl II 285; gw. kiel. śtaluga 'podstawa drewniana siecz-karni...' Dejna ŁTN XXIX 139; gw. (Łęczyckie) śteluga 'drąg (...) służący do podtrzymywania koryta' Szym 152; warm.mazur. sztelunek // stalunek 'regulator u pługa' Chludz 149; niem. Stellung f. 'ustawie-nie, stanowisko'; postać d.niem. kontynuują zapożyczenia w słownic-twie morskim: stelinga (sterlinga?), sterling 'deska wywieszona za burtę na linach umożliwiająca prowadzenie niektórych prac na zew-nątrz kadłuba okrętowego' MLM 257; kasz. stāl, stālińga "jedna z dwóch linek u sieci zwana na Wiśle oprótkiem albo popustą" Ślr 74, kasz. st'1 m. 'lina' Budz; por. wsch.fryz. Stelling 'Stellen', 'Stel-gen' ('rusztowanie, obudowa') Sch 127, śr.d.niem. stellige 'usta-wienie, stanowisko' : w.niem. *stellunge ? 'Stellung'; kasz. štālōža 'Stellage' ('rusztowanie, pomost'), płn.brand. šteloš Hinze 417;

waruga (: war-ow-a-ć, -uj-e) 1. "czynność warowania statku, pilnowanie, aby nie odniósł w płynieniu jakiej szkody, także warunek, warunka f. (fraz. "zostać się na warunek", "być na warunce /warudze/"); 2. "straż" (por. mors. wachta), skonkretyzowane w zn. 'wartownik', "flis, który pozostaje na statku na warudze" Ślr 126, Ślm 73; L. (Magier): "warować a. zostać się na warudze zowie się, gdy inni holują, a jeden z dwóch flisów zostanie na statku do lasek"; cyt. z XVII w.: "Kucharz, gdy na jeden tylko gotuje statek, niechaj warugi przy sterniku pilnuje, nie szczupląc flisa do trylu (holowania z łądu)" Haur /1679/; stp. /przed 1500 r./: warować, wiarować, warowanie, wiarowanie, warunek, warunk i in. Mosz 77; gw. malb. varovać, -uje 'brać co bez zezwolenia' Górń II 2, 236; kasz. Vara! 'nie wolno!', 'Precz!', varovac 'trwać przez pewien czas, ciągnąć się' (płn.) SGKSych VI 53; st.w.niem. warēn (Grimm), śr.w.niem. warn 'zanotować, baczyć, zwracać uwagę' Lexer; śr.d.niem. waren 'pilnować' Sch-L.; śr.d.niem. waringe 'Verwahrung', śr.w.niem. warunge 'Bewahrung' KLEW 834;

winduga (: windować, -uj-e) 'windowanie' (łomż.) SGPKar → 'miejsce windowania (przeładowywania drewna i innych towarów) z wody na brzeg'; "(windugę) częstokroć bierze się za jedno z bindugą, +j. przystanią do zwózki towaru leśnego i wiązania go do spławu; właściwie jednak oznaczać winna przystań rzeczną lub morską z windami towarowymi czyli urządzeniami do ładowania statków" Ślr 133; por. windować 'podnosić za pomocą windy' SWO 701, niem. Winde 'kołowrót, dźwig', winden 'kręcić'; niem. Windung f. 'zakręt rzeki', śr.w.niem. windunge, por. w pol. nazwach miejscowych: wsie Winduga nad Wisłą (k. Magnuszewa w Radomskim i k. Włocławka), także W. nad Pilicą; w nazwach pospolitych L., cyt. z XVIII w.; binduga // winduga - nazwy o odrębnej etymologii, na polskim obszarze dialektycznym podlegają kontaminacji semantycznej (Zier), której sprzyja wymiana b:v (znana także w gwarach niemieckich), por. kasz. boodr (płd., śr.) // vodr (płn.) 'pogoda, powietrze' SGKSych I 112, VI 163; malb. bzdreęa // vzdreęa, vzdrynga // bzdrenga 'ryba Scardinius erythrop-

thalmus' Górń II 2, 285; flis. mazow. łub z Powiśla Gdańskiego brega, Hacz 378 (Płockie) // wrega, kasz. vraga // vrenga Budz, gw. prus.niem. Wrangen pl., śr.d.niem. wrange Hünze 520; chełm.dobrz. pręga 'poprzeczne żebro łodzi', pręgi (Dulsk) Mac 159; flis. (na Wiśle) labirować gw. // lawirować zegl. mors. z niem. lavieren, nl. laveeren, śr.nl. loveren /od XV w./ KIS 522; rapa gw. (na Niemnie) // rafa w zn. mors., por. niem. Riff, d.niem. ref KLEW 600; chełm.dobrz. rafa 'kamieniste dno rzeki' Mac 30; nie wykluczone wpływy ruskie, por. flis. gw. Warwarka // Barbarka 'św. Barbara', por. ros. Warwara; wcześniejsze przykłady zapewne w związku z niemieckimi różnicami gwarowymi i dialektycznymi, por. d.niem. vr // wsch.prus.niem. br (\leq śr.w.niem.) Kaest 51;

żegluga (: żegl-ow-a-ć, -uj-e), mieści się wśród niekategorialnych nazw czynności, derywacja wymienna w modelu transpozycyjnym (orzeczeniowym): w zn. 'to, że żegluję, -esz, -e itd.', 'to, że żegluję się', 'żeglowanie', 'to, co związane z żeglowaniem'; 'jedna z form komunikacji, transport wodny, szczególnie przewóz pasażerów lub (i) ładunków statkiem wodnym'; 'złożony proces ekonomiczny związany z organizacją i funkcjonowaniem transportu wodnego'; Linde: żegluga // żeglacyja /1596/ // żeglowanie // pływanie // wożenie się po wodzie¹⁸²; cyt. z XVI w.: "Z wielką szkodą nie tylko ładunku i okrętu ale i osób naszych, przyjdzie nam ta żegluga" Bibl Radz /1563/; żegluga (też żegługa) A.Koch /1590/: "(...) Prosząc wiatrów k żegludze..."; "żegliowanie" // "nawigacyja" // "żeglarstwo" Sarnks /1577/; żeglować Słstp cyt. sprzed 1500 r., por. Mosz 78; XVI w.: "velifico, żegluję, tj. rozpuściwszy żagielną płachtę jadę, wiozę się po wodzie" Mącz /1564/; śr.nl. segelen i seilen ($ei \leq e + g$), śr.d.niem. segelen, seggelen oraz seilen Sch-L. III 174 - 176; w oparciu o formy d.niem. język w.niem. przejął do słownictwa żeglarskiego tylko segeln (śr.w.niem. segelen, sigelen), a język holenderski zeilen NTPMJ 241; kasz. słowiń. żegłowac, żegłëje 3 os. sing. 'prowadzić łódź żaglową', żeglowanie // żeglarka // żeglówka w zn.

1. 'żegluga' SGKSyCh VI 286 - 287; kasz. żegół obok żągół, fraz. żic na żągół 'spieszyć się' op. cit., s. 285; żagiel, żeglować - stare zapożyczenia pol.-kasz. ze śr.w.niem. sēgel, sēgelen, sigelen Hinze 531; wśród abstraktów odczasownikowych: niem. Segelung // Seglung ≤ śr.w.niem. *segelunge, *seglunge f. nie notowane na Kaszubach, wcześniejsze (?) w żegludze śródlądowej.

Zapożyczenia leksykalne

i derywaty odzapożyczeniowe (paradygmatyczne)

wtórnie włączone do modelu interferencyjnego,

z formantem adideowanym (formantoidem) -(ug)a, -(uga):

f a l ũ g a płd.kasz. (Zabory) AJK II 72, XIII, m. synt. 7, s. 243; SGKSyCh I 278, koc. faluga 'część obwodu koła, dzwono' Słow koc I 129 // falga (płn., śr.kasz.), koc., malb. 'ts' // felga koc. i in. gw.; falga - najdalej wysunięta na płd.wsch. Warmii i Mazur izoleksa Sym 91; niem. Felge 'wieniec, obręcz koła', śr.w.niem. vēlge, śr.nl. velghe, d.niem. falg, prus.niem. falx'; st.w.niem. fēl(a)ga, st.sas. fēlga od zach.germ. KIEW 191, Hinze 183, MAGP m. 21;

f r a m u g a 'zagłębienie w murze, zwykle z otworem na drzwi a. okno; wnęka, nisza'; gw. chełm.dobrz. framuga 'wnęka w piecu kaflowym z drzwiczkami' (Siemoń) Mac 130; SłXVI VII 113: framoga /1561/, "framoga tryjumfalna" /1599/, framuga Cn, framuga 'nisza' cyt. z XVIII w.; por. st.czes. prampouch, rampouch 'łuk, sklepienie'; etymologia pierwszego członu złożenia niepewna: por. śr.w.niem. vram, fram 'naprzód', por. też ang. frame [wym. freim], m. in. w zn. 'rama', 'belka stropowa'; st.sas. hrama 'Rahmen', st.w.niem. *hrama? KIEW 579, SłSE I 236; może w związku ze st.w.niem. dial. bram, prām (Karyntia) 'obramowanie', 'obszycie' (wymiana b:v?); stp. bram, bramo- wać, ogólne w XVI, XVII w. "o obszewkach, listwach" Brück 38, z niem. Bram, verbrāmen 'obłożyć, obszyć', d.łuż. bram, słowen. prām 'nasywka' Bern 81; drugi człon germ. złożenia adoptowany w postaci formantu adideowanego?, por. śr.w.niem. boge 'łuk, półkole', por. też st.fryz., st.ang. boga m. 'ts' St 139;

fuga w zn. rzemieśl. 'rowek wzdłuż krawędzi deski', z niem. Fuge bud. 'spoina, zwora, szczelina', por. kasz. fuga 'wypełniona szczelina między cegłami...' SGKSyh I 288; śr.w.niem. vuoge f. KLEW 222; Słstp brak, SłXVI w zn. 'spoina', cyt. z 1568, 1573; fuga II 1. muz. 'wielogłosowa forma muzyczna...', 2. przestarz. 'ucieczka, bieg' SJPDor // L., por. śr.łac. fuga 'ucieczka', 'śpiew na przemian, antyfony', włoskie fuga w zn. muzycznym.

W kręgu wpływów romańskich

Staropolskie derywaty od zapożyczeń

(modyfikacyjne i tautologiczne) z formantem -uga, -(ug)a:

francuga ekspr. (: franca 'choroba weneryczna'), SłXVI VII 121 w zn. przen.: "... ale krom śmiechu, wie go tam francuga! Wolał- bych do nich (= do dziewczek), niżli do pługą..." (E. Otwinowski, Anonima-Protestanta XVI wieku erotyki, fraszki ...); fraz. "wie go tam francuga" - 'diabeł, licho go wie'; francugowaty 'chory na francugę', cyt. z 1585 r. SłXVI.

Osobliwe:

*gonduga (gonduła) 'łódka, gondola', corruptum w rękopisie J. Ch. Paska może wskazywać na związki sufiksu -uga i -uła (-uła) w potocznej polszczyźnie XVII wieku?; bardziej prawdopodobna analogia do germańskich z pochodzenia adaptacji w rodzaju: lichtuga, ładuga.

Zapożyczenia z formantem adoptowanym i adideowanym:

maczuga 'kij gruby, może zakrzywiony na końcu' Słstp IV 141: "Fustibus al.(ias) maczugamy" /1492/; "...Cambuca kulya vel maczuga" /ok. 1500 r./; maczuga, właściwie 'główka maku' (?), przenośnie 'bu-

ława' łoś GP II 92; od rum. măciucă [wym. mačukə], st.rum. mățșucă, mățșucă 'pałka, kij z grubym końcem' ≤ *matteūca, por. sard. mats-sukka, ret.rom. matssuk, meg.rum. mățșucă Puśc 86 - 87; pożyczka z okresu kontaktu Słowian z ludnością romańską znad dolnego Dunaju w IX - X w. lub późniejsza, z wołoskiej terminologii pasterskiej? Pătruț 16;

pa st u ga a. pasztuga w zn. 'śmierć' niezupełnie jasne; Brückner wywodzi od łac... pēstis 'zaraza', pestilentia 'morowe powietrze', por. gw. pasztalańca, pastalanca /XVII w./; u Kolberga gw. pasztuga w zn. 'fartuch'? (Krakowskie) SGPKar; niem. Pest 'zaraza, dżuma', Pestluft 'niezdrowe powietrze', zapoż. z łac. pēstis w XVI w., niem. Pestilenz, śr.w.niem. pestilenzie od XIV w. z łac. Pestilentia KLEW 539; nie wykluczone kontaminacje semantyczne i formalne: por. stp. paszczeka /XVI - XVII w./ // paszczęka 'pysk' i 'otchłarń', por. prze-paćć, może adideacje do napastować i kostucha? - w polu semantycznym "zagrożenia i śmierci"; *paščuga ≤ *pastjuga ≤ *pastjęga? Otręb 323; gw. pasztuga w zn. 'fartuch' może przekształcona postać *p(f)arštuka? skontaminowana z szarstuch, szarsztuch, szartuch, zarsztuch /XV, XVI w./ 'płachta, chusta lniana' X szorcstuch, szorc /XVI w./ 'fartuch', śr.w.niem. scurztuoch 'anaboladium, cinctorium, succina' Lexer, Brück 552, Mosz 73; może adideacje do pastucha, por. dial. lask. pastucha (: paść) 'pasterz' Lask II 26; b. prawdopodobny związek z gw. i stp. pazucha (≤ *pazducha, *pastucha?), płn.słow. pazduha 'skrzydło', gw. (Podhale) pazduch 'element konstrukcji dachowej', słoweń. pâzduha // pâzuha, serb.chorw. pâzuha 'pazucha', czes. paže 'ramię', paždi 'pacha' Mikl II, Bern 233.

Egzotyzy (o nozaeuropejskim zasięgu użycia)

w słownictwie zoologicznym:

p a p u g a 'Psittacus erithacus': "Pap(uga) psitacus" /1471/ Słstp VI 37; pożyczka z formantem adideowanym na gruncie płd. i wsch. słowiańskim; zach.afryk. pampakei → arab. /VII - VIII w./ pabbaghā

→ śr.(?) n.grec. papagās (→) pld.słow., serb.chorw. pàniqa // pa-puga (→) rus. papuga(j) → pol., por. czes. papuch Skok II 602; możliwy inny wariant pośrednictwa językowego: arab. → włos. papagallo (skojarz. z gallo 'kogut') → hiszp. papagaio → st.fr. papegai (skojarz. ze st.fr. gai 'sójka') → śr.nl. papegaai → śr.d.niem. papagoie (niem. Papagei) → dun. papegōie → szw. papegoja; śr.w.niem. papegān /1210/ KIEW 530; pol. dial.: por. kasz. papuga także w zn. 'twarz zasepiona' // papuzą 'nadęte policzki' SGKSyCh IV 26; chełm. dobrz. papuga leśna (Dulsk) Mac 62; papuga 'wielka papa', 'pysk', 'plotkarz' (Kramsk) Bąk 52;

solfuga zool. zwykle w l.mn. solfugi 'Solifugae, rząd drapieżnych pajęczaków, charakteryzujących się potężnymi szczękoczułkami; występują w krajach ciepłych' SJPDor VIII 489; pożyczka łacińska w nowszej terminologii zoologicznej, przypadkowe podobieństwo formalne do wyrazów z formantem -uga: łac. salpūga, -ae f. (zniekształcone na solifuga, solipuga, salipugna) 'jadowita mrówka lub pająk' Sł łac.-pol. V 170; łac. sāl, šalis 'sól, woda słona', pūgā, -ae 'tył; zadek', łac. fūgā 'ucieczka', 'szybki bieg, pęd', por. też łac. pugna, -ae 'walka na pięści, bójka'; zwracamy uwagę na możliwość utożsamiania (zewnątrznych asocjacji) zakończenia -uga // -juga z drugim członem łacińskich wyrazów złożonych w rodzaju: sēiuga, -ae, pl. sēiugae, -arum f. (złoż. sex + iugum) 'rydwan zaprzężony w sześć koni' i in.;

tartaruga dawn. p. szylkret 'masa rogowa otrzymywana przez ogrzewanie i prasowanie rogowych płytek pochodzących z pancerzy żółwi morskich' SJPDor IX 62, cyt. H. Sienkiewicz, Listy IV 265 // SW: w innym zn. + tartar chem. 'winian potasowy (kwaśny)', 'tartarus'; L.: tartar // tartaróg, cyt. z 1789 r. /Zoologia (...) dla szkół narodowych/; tartar, cyt. Vol.Legum 8, 905 /1776/; łac. tardus (tartus?) 'powolny, ociężały (o żółwiu?)'; zapożyczenie włoskie (z przypadkową zbieżnością formantów: włos. tarturuga 'żółw', 'wyroby z szylkretu', 'skorupa mięczaków'; por. fr. tortue 'żółw' zaświadczone od prze-

łomu XII i XIII wieku, ze st.prowans. tartuga, tortuga, to podobnie jak włos. tartaruga z późno-łac. tartarucus dosł. 'zwierzę Tartaru', domyślnie 'bestia, zwierzę ciemności, piekielne, tajemne'; Tartar, grec. Tartaros, łac. Tartarus; hiszp. tortuga 'żółw' częste w nazewnictwie geograficznym, por. Broc Morze₂ 326 - 330; tartaróg u Lindego wygląda na skrzyżowanie tartar 'szylkret' x róg 'substancja rogowa' może z reinterpretacją etymologiczną w rodzaju "tarty róg"?; mniej prawdopodobna zmiana paradygmatu (i pisowni) na polskim gruncie: włos. tartaruga f. → pol. tartarug m. (pisane tartaróg).

Neologizmy grecko-łacińskie w terminologii technicznej:

centryfuga 'przyrząd oparty na zasadzie siły odśrodkowej, służący do odtłuszczenia mleka, suszenia tkanin itp.; wirówka, separator' SJPDor I 810, cyt. Reymont, Ziemia..., I 16 // SW; gw. kiel. centerfuga // centrofuga // centryfuga 'ts' Dejna ŁTN XXI 142; chełm. dobrz. centryfuga // centerfuga Mac 136; niem. Zentrifuge, ang. centrifuge, ros. centrifuga z łac. centrum (z grec. κεντρον) + fugere, fugo 'uciekam' SWO 119.

Pole formantowe -uga w świetle procesów interferencyjnych

W świetle metod rozwijanych na gruncie kulturoznawczo ukierunkowanej leksykologii rysuje się koncepcja formantu jako dynamicznej struktury asocjacyjnej, funkcjonującej na zasadzie swobodnego continuum, zespalającego:

a) aspekt genetyczny (nawiązania do wspólnego prajęzyka): -uga ≤ psł. *-gga (: -uga) ≤ bałt.słow. *-an-g-a ≤ pie. *-on-k-o;

b) aspekt adaptacyjny (asymilacyjny, interferencyjny) dla elementów powstałych w wyniku zmieszania lub nawarstwienia odmiennych zespołów językowych: pol. gw. -uga ≤ kasz. -u(η)ga ≤ śr.w.niem. -unge f. ≤ st.w.niem. *-unga ≤ pie. *-ŋ-k-o;

c) aspekt kulturowy: formant (formantoid) może być traktowany jako oznaka impulsów kulturowych; formacja rejestruje określoną fazę kontaktu językowego, por. stp. maczuga (\leq) st.rum. mățșuca; czeczuga (\leq) rum. căciğă, węg. kőcsege?

Wśród węzłowych procesów interferencyjnych wymieniliśmy zjawisko identyfikacji formalnej (częściowej synkrazji) wsch.słowiańskiego i gwarowego formantu -uga₁ (: -ąga) i germańskiego z pochodzenia -uga₂ / \leq gw. -u(ŋ)ga, -u(n)ka? \leq w.niem. -ung f. \leq śr.w.niem. -unge f./ w wyniku asymilacyjnych zmian w sufiksacji, głównie na obszarze południowych Kaszub i gwar sąsiadujących (malborskiego "węzła" średniowiecznych kontaktów z gwarami wsch.środkowo-niemieckimi).

Na gruncie słowotwórstwa adaptacyjnego przydatnym wydaje się rozróżnienie:

a) formantu adaptacyjnego, por. lichtan \leq niem. Lichtkahn; framuga \leq niem. *framboge(n);

b) formantu asymilacyjnego: pol. -uga₂ \leq gw. -u(ŋ)ga \leq śr.w.niem. -unge f.;

c) formantu integrującego, por. kasz. realizacje pośrednie między pld. -uga // -ungga i pln.kasz. -ąga // -ingga w postaci: -ęga, -oga, -ôga, -ąga, -ûga, -uka, które sprzyjają tendencjom hiperyzacyjnym por. kasz. dënëga, dënoğa, dënąga 'fala na morzu', kasz. mańuga // manëga 'leworeczny');

d) formantu adideowanego (formantoidu) kojarzonego jedynie (na zasadzie zewnętrznej odpowiedniości morfemowej z rodzimym ciągiem fonotaktycznym), por. fuga, solfuga, tartaruga i in.

Na podstawie przytoczonych przykładów można sądzić, że wyrazy z formantem genetycznym, adaptacyjnym i asymilacyjnym -uga znane są w historii języka polskiego od XV wieku. W podziale na poszczególne wieki wygląda to następująco:

XV w.: stp. dial. mazow. bienduga /1427/, koczuga /1488/, maczuga /1492/, papuga /1471/;

XVI w.: czeczuga /1532/, framboga /1561/, francuga pot. ekspr. /1585/, iaruha /1585/, kolczuga (: kolce 'kółko metalowe': zbroja kolcza, z formantem -ga, SłSE II 346) /1599/, pasztuga /XVI - XVII w.), żoługa /1563, 1590/;

XVII w.: bieługa /ok. 1695/, frambuga /1618/, garuga /Pasek, 1695/, *gonduga (gonduła) /Pasek, 1695/, jaruga /1681/, lichtuga /1650/, szarga /1662/ // szaruga /koniec XVII w.?, szmelcuga /1673/, waruga /1679/;

XVIII w.: framuga /XVIII w., SłSE I 236/, machługa /1782/, pistuga /1779/, pleciuga (J. Kitowicz), stosuga L., wisiuga ekspr. L.;

XIX w.: siewruga SW, ładuga gw. /1835?/, sztaluga SłWil /1861/, tartaruga SW // tartaróg L. /1789/;

XX w.: centryfuga techn.; płatuga, solfuga, terpuga SJPDor.

Wyraźnie rysują się kręgi tematyczne w obrębie nomenklatury: zoologicznej, głównie ichtiologicznej (bieługa, pistuga, płatuga), meteorologicznej (szaruga), flisackiej i żeglarskiej (garuga, lichtuga, ładuga, żegluga), zawodów leśnych (potażników): machługa, szmelcuga, innych specjalności (framuga, stosuga, sztaluga); potoczną, ekspresywną warstwę stylową reprezentują (od średniowiecza po czasy współczesne) osobowe nazwy znamionujące, por. koczuga, francuga, pleciuga, wisiuga i in.

Konfrontacja morfologiczna -uga₁ >< -uga₂ (\leq niem. -ung) prowadzi do znamiennej polaryzacji stref użycia w obrębie interferencyjnego pola formantowego: kategoriałne (dewerbatiwa) - niekategoriałne (adwerbatiwa); konkretne - oderwane (abstrakcyjne); ekspresywne - nieekspresywne (nominacyjne, terminologiczne), por. pleciuga 'ten, który plecie' (: pleść, plecie) >< żegluga (: żegl-ow-a-ć, -uj-e) 'złożony proces ekonomiczny'. Obok podstawowych opozycji ukształtowanych na podłożu interferencyjnym zwracają uwagę następujące typy opozycji: agentywne (pleciuga 'ten, który plecie') >< nieagentywne (wisiuga 'ten, który jest wart powieszenia'); podmiotowe (pleciuga) >< orzeczeniowe (ładuga 'to, że się ładuje'); jednostkowe (pejora-

tywne określenia ludzi o charakterze przymiotnikowym) >< niejednostkowe, np. nazwy zjawisk atmosferycznych (szaruga, szlapuga); opozycje wtórne: nieskonkretyzowane >< skonkretyzowane, np. jako nomina loci (śmeltuga 'miejsce, gdzie się miesza potaż'), nomina instrumenti (lichtuga 'statek pomocniczy', 'to, co służy do przeładunku towarów'), nomina obiecti (ładuga 'to, co jest ładowane na statek'), nomina resultati, w tym nazwy substancji i materiałów (machluga, szmeltuga) i in.

Formant -uga (mało produktywny w słowotwórstwie gwarowym) mieści się w typie formantów ekspresywnych, maksymalnie nacechowanych, o ograniczonych strefach użycia w obrębie wyspecjalizowanych podtypów słowotwórczych. Znajduje się w polu formantowym zespalającym jednostki występujące z funkcji syntaktycznej, transpozycyjnej (żegluga 'żeglowanie'), tautologicznej, synonimicznej (kałuża, gw. kaluga), jakościowej, modyfikacyjnej (stp. koczka // koczuga, franca // francuga) i przedmiotowej (typ: bieługa, jaruga).

Na gruncie języka ogólnego formant asymilacyjny -uga₂ pozostaje w dystrybucji uzupełniającej ze ściśle określoną klasą formantów: -anie // -enie // -cie // -(ar)stwo // -cja // -unek, por. żegluga // żeglarstwo // żeglowanie // stp. żeglacja; ładunek // ładowanie; do tego "gniazda" formantowego włączają się staropolskie i gwarowe formanty -ka, -(ów)ka, -unka, -ówka, -ówek wśród potocznych nazw czynności, por. waruga // warunek // warunka; ładuga // ładunka // ładówka // ładówek /do XIX w./; lichtuga // lichtunek // lichtówek, (h)oluga gw. // holunek i in. Taka struktura tej strefy pola formantowego pozostaje w ścisłym związku ze zjawiskiem interferencji morfologicznej, która spowodowała włączenie formacji z -uga₂ do zintelektualizowanej warstwy słownictwa specjalnego (abstraktów odczasownikowych).

Istotne dla rozróżnień typu: formant adaptacyjny, asymilacyjny, adideowany wydaje się kryterium integralności morfologicznej "przekładu" obcego wyrazu (modelu) oraz odpowiedniości morfemu nie-

pełnego w stosunku do obcego wzorca, por. na rodzimym gruncie - "formanty dezintegralne" w wyrazach: fuga, z formantoidem -(u)ga jedynie adideowanym (kojarzonym) z formantem właściwym -ug(a); framuga (≤ germ. *framboge) - relacja typu: drugi człon rzeczownikowy niem. złożenia identyfikowany (asymilowany) z morfemem adaptacyjnym -uga; gw. falga // faluga (:niem. Felge) - relacja częściowej integralności w obrębie formantu absorpcyjnego -(u)ga, niem. -ge, pol. -ga (z -u-wstawczym); ładuga (:niem. Led-ung f.), niem. -ung : kasz. -ungga : pol. -uga - relacja regularnej odpowiedniości morfemowej (formantowej)¹⁸³.

Na gruncie słowotwórstwa adaptacyjnego uzasadnione wydaje się szersze (kompleksowe) potraktowanie bazy formantowej (morfemowej) zawierającej obok typowych formantów o wyrazistej motywacji słowotwórczej także formantoidy oraz morfemy niepełne w obrębie wyrazów rdzennych (niepodzielnych słowotwórczo), często zapożyczeń leksykalnych oraz derywatów paradygmatycznych (typu: fuga, framuga, faluga, sol-fuga, tartaruga). Jako jednostki z pogranicza leksykologii i morfologii podlegają regułom irradacji semantycznej w obrębie "zewnątrznej" strefy asocjacji pola formantowego; biorą udział w procesach reinterpretacji etymologicznej oraz adaptacji wyrazów obcych i z tego powodu mogą być jednym z wyznaczników kształtujących strukturę zasobu leksykalnego.

KOHERENCJA MORFOLOGICZNA „TEMATÓW” KULTURY I JĘZYKA W ŚWIETLE FORMANTÓW INTERFERENCYJNYCH

Morfologizacja nazw przedmiotów i zjawisk kulturowych (formant -ulec)

Znane z gramatyki historycznej zjawisko identyfikacji formalnej drugiego członu niemieckich wyrazów złożonych -holz 'drzewo', 'drewno' ze stp. i gwarowym przyrostkiem złożonym -olc (-olec) → -ólc (-ólec) → uluc /-ul- + -ec lub -ul(a) + -ec/ w wyniku asymilacyjnych

zmian w sufiksacji można traktować jako znamienne przykłady morfologizacji obiektów semiotycznych z dziedziny natury, kultury i języka¹⁸⁴. W analizie leksykologicznej akcentującej onomazjologiczny aspekt zmian znaczeniowych interesujące może być przesłedzenie, jak wyrazy kluczowe dla tzw. fazy eotechnicznej¹⁸⁵ (naturalnego układu technologicznego "wody i drewna"), np. z pola formantowego -ulec (\leq niem. -holz) funkcjonują w przekrojach leksykalno-semantycznych ("generacjach" słownikowych) rejestrujących kolejne fazy cywilizacyjnego rozwoju:

1. w okresie koherencji morfologiczno-semantycznej struktury języka i "tematów" kultury;

2. w okresie braku odpowiedników "tematów" języka i "tematów" kultury, np. jakim przekształceniom formalno-znaczeniowym podlegają interesujące nas formacje (z formantem -ulec) w następujących po okresie budownictwa drewnianego fazach rozwojowych, np. układu technologicznego węgla i pary wodnej czy elektryczności i silników spalinywych¹⁸⁶.

Językoznawcę zainteresuje proces przechodzenia od tego, co naturalne lub ukształtowane pod wpływem kultury, ale nie stanowiące znaków (rezydualne)¹⁸⁷, do sfery znakotwórczej kultury symbolicznej - faktów językowych (leksykalnych i morfologicznych). Te czynniki, warunki, na których działanie wystawiony jest dany byt lub zjawisko mają w stosunku do niego zawsze charakter zewnętrzny. Ale zewnętrzność ta w wypadku języka jest dwojakiego rodzaju: albo heteronomiczna, tzn. znajduje się poza danym układem, albo tautonomiczna, tzn. tkwi w danym układzie (współzależności "tematów" kultury i języka). Czynniki heteronomiczne - są to bodźce płynące z rzeczywistości pozajęzykowej przez strukturę psychofizjologiczną, zaś czynniki tautonomiczne - to bodźce pochodzące z samego języka, z kontaktów, jakim podlega dany element językowy z innymi składnikami struktury języka rodzimego i obcego w systemie bądź w tekście (w ciągu linearnym)¹⁸⁸.

Przedmiotem zainteresowania uczynimy tu zjawisko koherencji morfologicznej gwarowych sufiksów złożonych -olc (-olec), -ulc (-ulec)

oraz ich wariantów morfonologicznych -êlc, -ôlc, -âlc (-olec, -êlec, -âlec) skonfrontowanych z postacią drugiego członu środk.w.niem. złożzeń z -holz n. w paradygmacie męskim, głównie na obszarze Kaszub i gwar sąsiadujących (malborskiego "węzła" kontaktów z gwarami wsch. środkowo-niemieckimi)¹⁸⁹, por. zestawienie sufiksów z bazy formantowej -olc i formantów adaptacyjnych -olc (\leq niem. holz) w gwarach kaszubskich: kasz. žadêlc // žadolc (płn., śr.), žadolec (Zabory) 'pogardliwie o dziadu starym, ubogim człowieku' SGKSyCh I 271; koc. długolec 'dryblas, drągal', kasz. długâl (Gochy) 'ts', koc., kasz. (płd.) długajec 'ts' Słow koc I 99; kasz. křěvâlc // křěvêlc (płn., śr.), křěvulc 'drzewo krzywo rosnące' (Hel), // křivolec (Zabory) SGKSyCh II 275; sapulc 'człowiek zasepiony' (: sapolêc są) SGKSyCh V 21; kasz. xoxulec // oxoxulec 'człowiek wstawiający się za kimś' (: xoxulêc 'ochraniać, bronić kogoś') (Zabory) SGKSyCh II 45; vêkrêkôlc // vêkrêkulc // vêkrêkul (: vêkrêkovac) 'kpiarz, szyderca' SGKSyCh VI 71; z formantem adaptacyjnym (obok czasowników na -ovac): kasz. xamkulec 'hamulec', z w.niem. Hemholz (: xamłovac, niem. hemmen, śr.w.niem. hamen) Hinze 229; kasz. štaxôlc 'sztacheta' w zw. z w.niem. Stakholz, śr.d.niem. stackholt /1455/, pod wpływem wymowy wsch.środk.niem. Stachete? Hinze 462; por. niem. Stachel 'kolec, oścień', śr.w.niem. stachel, st.w.niem. sta(c)hhulla, stachilla KIEW 735.

Efektom interferencji morfologicznej niem. -holz \mathcal{D} stp. gw. -olc (-olec) \rightarrow ulec jest na gruncie słowotwórstwa gwarowego znamienna polaryzacja stref użycia w obrębie pola formantowego, co wyraża się w charakterystycznym "wykontrastowaniu" opozycji semantycznych: ekspresywne - nieekspresywne (nominacyjne, terminologiczne), osobowe - nieosobowe (materiałowe); żywotne: nomina attributiwa - nomina agentis; nieżywotne: nomina rei - nomina instrumenti; kategoriale - niekategorialne (wśród formacji od- i doczasownikowych), por. kasz. smarkulc (płn.) 'smarkacz', straxulc 'bojaźliwy'; *třaskulc (: třaskac) 'dziecko hałasujące'; trăpôlc 'człowiek mający ciężki chód' SGKSyCh V 94, 171, 398, 382; kasz. šadêlc (: šadi) 'człowiek rozczochrany'

ekspr. // šadolc 'drzewo rozgałęzione' (Zabory); trěoǎlc 'drzewo spróchniałe' (: trěpa 'sucha gałąź' : trěpec, trěpniec 'próchniec'); tapólc // tapolc // tapǎlc (: tapi 'nieostry', 'narzędzie tępe')
SGKSych V 209, 210, 395, 337;

- wśród formantów adaptacyjnych: kasz. štapǎlc 'tłuczek do ubijania ziemniaków', Ramułt łączy z prus.niem. *Stampholz (?), por. niem. Stampfe f. 'ubijak, tłuczek' Hinze 466; por. stp. stępa 'przyrząd do tłuczenia' - prasłowiańska pożyczka z niemieckiego Brück 515; kasz. štǎxǎlc (Goreczyno) 'ciernik', w.niem. Stechholz? J. W. Grimm notują w innym znaczeniu, Hinze 463; kasz. štrěxǎlc, štrǎxǎlc 'osełka' AJK 5 95; štrajxǎlce 'zapałki' AJK 14 19, pierwszą formę Hinze łączy z gw. prus.niem. *štrix(h)olts, Strich = Streich, Strǎk 'przybór do ostrzenia kosy', niem. Streichholz /1780/ Grimm; niem. Streichholz 'zapałka' od ok. 1830 r. Hinze 478.

Interesująco przedstawiają się przypadki interferencji leksykalnej związanej ze zjawiskiem reinterpretacji etymologicznej (etymologii ludowej):

bawulec leśn. 'belka towarowa' Kozł 520 ≤ niem. Bauholz 'drewno budowlane', bauen 'budować', śr.w.niem. būwen; adideacje do ba-wić, za-ba-wa..., może skojarzone z bawolec "antilope bubalis, wielkości łosia, z tułowiem podobnym do wołu" L: I 65 (cyt. z 1789);

wargulec "pachołek w sztabie (w przodzie) a. rufie statku do zakładania linki holnej", z niem. Werpholz(?) Mrong /1835/, niem. werfen 'rzucić', śr.d.niem. werpen, dun. voerpe, szw. vārpa, goc. waírpan KLEW 855; może skojarz. z niem. Werg 'pakuły', 'kłaki', por. leśn. wargowaty 'o drzewie mającym części wypukłe, od górnych korzeni pochodzące' Kozł 564; por. kasz. eksp. vargál 'ktoś z obwisłymi wargami' SGKSych VI 54; możliwe skojarzenia z warchulec (barkulec) w zn. jak niżej;

warchulec "gruby bal u zewnętrznego boku statku wodnego, wystający ponad inne" Kozł 111; werhulec (na Wołyniu) Gluz /1859/, wierzchulec Połuj III /1855/ 88; pierwotna postać "barkolce" pl.

w dokumencie puckim z XVII w. Ślr 125, z niem. Bergholz(?), por. niem. Berghölzer "sehr dicke Bohlen, welche in verschiedener Höhe an den beiden äußern Seiten des Schiffs liegen..." Röd /1798/ I 280; "Barchholter" 'zonae navis, seu compages certis interstitiis determinatae' /1582/ Chytraeus, Nomencl. sax. Cap 32; najprawdopodobniej zapożyczenie niderlandzkie: nl. berghouten, barghouten /1681/ Wunsch 22 → niem. Bergholz, Barkholz: "an den Berckhöltzern" /1627/, "Barkholz" /1702/ K1S 87.- 88; por. oboczność b:v w gwarach prusko-niemieckich i polskich; możliwe skojarzenia z Werkholz 'drzewo użytkowe', niem. Werk od rdzenia *uerġ 'tun, arbeit', śr.w.niem. wërc(h) K1EW 856.

Homofony morfemów pełnych baw-, ward-, wierzch-, warchoł- występują wprawdzie we właściwych morfemom pełnym pozycjach wyrazowych, nie mają jednak etymologicznego związku ze znaczeniem leksykalnym ani dosłownym wyrazu, którego część stanowią. Zjawisko etymologii ludowej traktować można jako istotny składnik interferencji leksykalnej¹⁹⁰.

Pole formantowe -ulec w historii języka polskiego

Formacje i wyrazy złożone z bazy formantowej -holz, -olc, -olec, -ulec znane są w historii języka polskiego od XIV w. Wyodrębnienie się formantu -ulec następuje wyraźnie w XVI w. W szczególności proces morfologizacji¹⁹¹ przebiegał następująco:

XIV w.: zapożyczenia-cytaty, niemieckie określenia jednostek obrachunkowych drzewa (drewna) przeznaczonego do spławu rzecznoego, np. w akcie Władysława Jagiełły z 1390 r. (Kodeks m. Krakowa I nr 75) Grod 289;

"b o g e n h o l c z", niem. Bogen 'łuk' ('krzywulec?'), por. bo-gen /1522/ w zn. 'pływak', 'boja', 'drewno pływające' NTPMJ 223;

"c z e h e n f u s s e h o l c z" (zehn-fussholc) 'dziesiątka', 'drewno o długości 10 stóp?', por. niem. Faßholz 'drzewo klepkowe', niem. Faß, śr.w.niem. vaz 'beczka', por. st.fr. fust, fr. fût, wł. fusto

'beczka', śr.nl. fustalle 'więźba beczek' NTPMJ 234; może skojarz. z Fuß, śr.w.niem. vuoz 'stopa?'; por. też *klnyfus rkps. 33a, RK /1570/, może klin-fuß 'żelazny drąg do dźwigania drzewa' ≤ w.niem. (*Keil)fuß, czy raczej ≤ śr.niem. czy d.niem. (*Kîl-) fûst, cf., dziś niem. Keilfûst m. 'młot do klinowania' Adelung, Grimm; fausten "schlagen" Sanders, RK 126; por. też ok. r. 1500: foszt, fosztowanie 'o suficie', forsz (forst, forzt) od XV do XVII wieku powszechne w zn. 'tarcica, deska', z niem. Forst (w złożeniach Forstholz, Forstwand); foszt (forsz) 'strop, sufit z dylów' /ok. 1500 r./ Słstp II 366;

"k i s t e n h o l c z", niem. Kiste 'skrzynia, paka', śr.w.niem., śr.d.niem. kiste 'ts' z łac. cista 'Kasten', z grec. kístē KLEW 371;

"k l a p h o l c z", śr.d.niem. klapholt 'belka (tarcica) dębowa lub bukowa 5 - 9 cali gruba, co najmniej 5 stóp długa' Sch-L.; śr.w.niem. kleffen, klapfen 'bić, uderzać' KLEW 372; "knaerhouts" /1407/, "klapholtz" /1522/ NTPMJ 205, Lauffer 41, Hirsch 215; klepka "cienko wyrobiona, wąska deska, używana do oxeftów, beczek itp...." Hacz 336; klepka 'deszczułka' mieszane z kląpką, klepadło 'kołatka' uważają za dźwiękonaśladowcze, por. niem. klappen Brück 233;

"k n a r h o l t c z" /1390/, "k n a e r h o u t s" /1407/, "k n a e r h o u t" /1429/, "k n a r h o l t" /1522/ 'bale dębowe lub bukowe, materiał do robót ciesielskich i kołodziejskich', śr.nl. cnaerhout, identyczne z claphout Verdam 297, 292; śr.d.niem. knerreholt, knarholt Sch-L. I 379, NTPMJ 205; por. niem. Knorrenholz 'drzewo sękate (guzowate)', Knorren 'gruba gałąź'; wczesno-n.w.niem. knauer KLEW 383; por. też rodzimy konar, w zw. z psł. dial. *kǫnъ 'obcięty pień drzewa', p. kien (apofonia o:ǫ) por. łuż. knorr, por. psł. *kǫnъ 'obcięty, kaleki' SłSE II 155, 406;

"s t r i c h h o l c z" /1390/, strycholc, śr.w.niem. strichholz 'Streichholz des Kornmessers' LH, Gord 289; niem. streichen KLEW 757;

s z y n h o l c 'deszczułka czy też łąta w suficie' /1394/, śr.w.niem. schine 'cienka łąta' Brück; szyndować w XIV, XV wieku ogólne w zn. 'rozbijać', z niem. schinden; szyndle 'gonty', śr.w.niem. schin-

delholz 'drzewo, z którego wyrabia się gonty' (?) LH, Mosz 75; niem. Schindel 'gont', łac. spandula, st.sas. scindula, st.w.niem. scintula, śr.w.niem. schindel KLEW 650;

W kręgu rodzimych tendencji słowotwórczych:

krogulec /1399/ 'Accipiter nisus' Słstp III 387; scs. kra-quilt, bułg. kraquj, czes. kranujec, krahulec, g.łuż. kraholc, Škra-holc; zapożyczenie z jęz. tur.? Vasm II 362;

XV w.:

d.niem. "h e l m h o l t" /1407/ w Gdańsku, w zn. 'uchwyt steru', por. kasz. (h)elmynt, flis. gw. (na Wiśle) (h)elmąť 'ts' Śl.kasz. 28; Kluge łączy to ze st.nord. hjaln-vqlr 'Ruderpinne' KIS 364;

"k l a p h o l c z" /1496/, klapholc 'łupane deszczułki dębowe, używane do wyrobu klepek, materia roborea' Słstp III 282; "Klapholtz" /1522/ w kodeksie prawa wodnego z Damme NTPMJ 205; śr.d.niem. klap-holt Sch-L., Mosz 60;

"k u n e h o l c" (?) przed 1500 r. Mosz 63, może zniekształcona postać niem. Knieholz → pol. knica 'drzewo kolankowe', 'krzywka' Kozł 109, RK 145; niem. Krummholz 'ts', por. też ketnar 'legar, podkład pod beczkę' z niem. Kanter; por. też kuna w zn. przen. "kuny do bram wrzeciędzy" Brdck; niem. kuneiform 'klinowaty', lit. kūnas 'ciało'; por. też konar SłSE II 151, 406; łac. cunēus 'klin do łupania drzewa';

"l a g e n h o r c" (?) przed 1500 r. Mosz 63, por. niem. Lagerholz 'leżaki', 'drzewo na składzie'; niem. Lage 'warstwa, pokład', śr.w.niem. lāgen, lāgel 'łagiewka, beczuleczka'; odmiana drewna bednar-skiego?, KLEW 418;

stapolc /1426/ czy sztapolc 'pnie drzew przygotowane do formowania tratwy', niem. Stapelholz 'stos drzewa', 'podbudowa pod stępkę okrętu', d.niem. stāpelholt Mosz 74, Słstp VIII 416; por. niem. Stabholz 'klepka', 'dünne Tafelbretter' Fr, KLEW 740;

strychol(e)c, może też szytrvchol(e)c /1437/ 'drewniany wałek do wyrównywania (...) ciał sypkich': "stricholecz" /1437/ Słstp VIII 480, śr.w.niem. strīchholz 'ts';

stucholc (sztucholc) 'belka, trabs, trignum' /1436/; może niem. *Stutze, Stütze, Stützen 'podpora pokładu', w.niem. *stutzholz? RK 141; od sztucy 'podpory' należy odróżnić sztuce dualis od sztuka (niem. Stück, np. stp. "za dwie sztuce" /1570/); por. też niem. Stück 'pniak, 'kawał, kawałek', 'sztuka' (jednostka drewna?), KLEW 754;

stycholc czy sztycholc 'belka czy też łąta używana do robót budowlanych' /cyt. 1426/ Słstp VIII 498; stykolec /1428/ 'belka budowlana' Słstp, cyt. Pozn., nr 1507; śr.w.niem. stigholz LH, Mosz 74; może skojarzone z *Stützholz w zn. jw?

stynholc czy sztynholc 'belka, trabs' /1420/ MMAe XV 555, cf. stuholc, styholec Słstp VIII 499; por. niem. Stellholz "Holzstück, mit dem man einem Gegenstand in einer bestimmten Lage fixiert z. B. die Teile einer Falle, Mühlräder" Grimm; por. sztynwaga z niem. Stellwagen "przodek wozu, do którego orczyki przyczepiają" Brück 556 w zw. etym. ze stellen // stehen, śr.w.niem. stēn KLEW 743;

"zimmerholz" /1483/ Cod.dipl.Sil. XVIII, s. 13; drzewo o tej nazwie (spławiane Odrą) było drzewem budowlanym Wyroz 277; "czamer" (camer), cyt. z 1544 r., Rg Thel 388, "czamry" pl. /1576/ tamże, s. XXVII; camra, camrowina, cemrowina 'deska do obicia szkieletu okrętowego' ≤ w.niem. Zimmer, śr.w.niem. zum(m)er, Zimber 'budulec, budowla z drzewa, mieszkanie, pokój' RK 120; cembra, cembrowina 'bal 4-calowy, dębowy lub sosnowy do obijania ścian u statku' Kozł 62.

Wśród zapożyczeń słowotwórczych (przyswojonych), z formantem -ec (≤ ькь): kawalec, śr.d.niem. kavele "drewko do losowania", kavelen 'losować' /przed 1500 r./ Mosz 60; kawalec /1439/, kabalec 'kawałek, część całości' AGZ XI 157;

XVI w.:

cymbulec i cymbulc, w XVI w.; "szaszor, cymbulec, bejt, kijec" /1607/ o maczudze do rzucania, z niem. Ziehholz Brück; w zw. etymol. z ziehen, por. Zaum 'uzda', przen. 'hamulec', śr.w.niem. zoum, zōm, zām 'Zügel' KLEW 877; może w gwarze uczniowskiej adideacja do "cymbał"? (łac. cymbalum) etym. ludowa?;

f a s u l e c /1555/, f a s o l e c a. f a s o l c SłXVI VII 41; por. gw. chełm.dobrz. f a s o l c e pl. 'cugle zeszyte na okrągło' ? Mac 92; niem. Faßholz 'drzewo klepkowe (m. in. do wyrobu beczek)', por. stp. was a, f a s a 'wielka beczka piwa' /1570/ RK 144, gw. f a s a, f a s k a, f a s e c z k a SGPKar, niem. Faß 'ts'; śr.w.niem. v a z h o l z → pol. gw. f a s o l c → f a s o l e c → f a s u l e c 'ts'; por. też was o w a c drzewo RK 144 = niewątpliwie flis. was z o w a c 'drzewo spławiane z wody na ląd wyciągać' Kozł 565; etymologia niepewna, może prus.niem. Waße f. 'miejsce na lądzie, gdzie się wyciąga statki do naprawy' Fr, por. niem. Wiese f. 'łąka', angl. sas. wās 'wilgoć', āse f. 'szlam' KLEW 860; por. niem. fassen 'f a s o w a c, pobierać, ładować, pakować', śr.w.niem. v a z z e n 'iść, kroczyć' // Fuß 'krok' KLEW 185;

d r a j h o l c, d r a j h u l c 'szubienica' albo "trzy drewna", częste w XVI i XVII wieku, np. w Księdze Chamów p. Trepki z r. 1626, ale i we fraszkach ówczesnych częste, np. w "Anatomji" Lutra (b. m. i r.) "na d r a y h o l c u zawiązać" Brück PF VI 23;

h a m u l e c /1575/ 'urządzenie służące do zwalniania prędkości...'; 'lina do zatrzymywania i ciągnięcia tratwy': "Hamulcy sunt instrumenta quibus trahuntur naues ad terram" Klon Flis (marg.) K. 4; SłXVI VIII 293; h a m o w a c (w postępowaniu sądowym), cyt. z 1445 r. AGZ XIV 74, Słstp.; substytucja morfologiczna niem. Hemholz, niem. Hemme 'hamulec (u kół wozu)', w zw. etym. z Hamen 'chomąto', śr.nl. hāme, n.nl. haam KLEW 285; niem. hemmen 'hamować' /od XIV w./; flis. h a m u l e c (steru, drygawki, artfula) "trzon, górna część, którą się kieruje a. w rękę trzyma", gw. też a m u l e c, a m o l e c, skontaminowane z ryb. ch o m u l e c, k o m u l e c "drążek, za który się sieć ciągnie" Ślr 27, PF VI 705; por. niem. Helmholz, niem. Helm 'trzonek, stylisko (siekiery)', śr.w.niem. helm, h a l m (e) 'ts'; kasz. x a m u l u c z gw. prus.niem. *h a m - h o l t s ? Hinze 229; może skontaminowane z rodzimym k o m o l e c, k o m u l e c ryb. 'żerdź, do której przymocowuje się końce skrzydeł niewodu' SGPKar II 411 - 412 (Kaliskie, Kujawy, Podole); może w zw. z rus. k ó m e l, k o m l a 'gruby koniec pnia'. por. psł. dial. *k o m o l e 'bezrogi'; o przyr. -oł ≤ -ołe i -ec ≤ -ecce. p. W. Doroszewski, PF XIV 67, XIII 75 - 105;

sielholz, szelholz 'drzewo do szalowania': "ryndy sielchocz(!) przyjąć" /1535/, "szelcholtz" w Ordynacji z r. 1767, Brück PF VI 42; niem. Schälholz?, Schalholz 'drzewo do szalowania': niem. Schale 'łuska, okładzina', d.niem. schellen, śr.w.niem. scheln '(o)szalować'; germ. *skel- 'obcinać' KIEW 633;

stochulec /1582/: "Norty, heskie siodło mosiądzem to jest przodek i zad, do tego i norty przez stochulec okowane" Brück PF VI 39; niem. Stossholz?, por. stosulec, termin rzeźniczy 'narzędzie służące do odbijania skóry od wołu' SWil, SW; por. też sztachować /1575/: "z drzewa na budowę przeznaczonego najpierw gałęzi okrześse, potem je na sznur sztachuje ('wyrównuje') y ciesze" (Czechowicz, Rozmowy Chrystyańskie) Brück PF VI 46;

szerolec /1526/ z niem. Schürholz?, szorulec /1780/ łączy Brück z niem. Schürstock 'pogrzebacz do pieca' L. V 608; por. szorsztyń, śr.w.niem. schorstein, śr.d.niem. schorstēn, schore 'podpora' KIEW 677; por. też niem. Schere 'nożyce', 'kleszcze', 'widelki drewniane' śr.w.niem. schoere, śr.d.niem. schēre KIEW 644;

XVII w:

barkolec, pl. barkolce (w dokum. puckim z XVII w.) 'gruby bal u zewnętrznego boku statku'; z niem. Bergholz ≙ nl. berghouten, barghouten /1681/ KIS 87, por. warchulec;

fiszolec 'drewka suche' Cn, SW; niem. Fischholz; por. niem. żegl. mors. Fische, Fischen /1702, 1767/ "die Hölzer, die am Fuße des Mastes in das Loch des Verdecks gelegt sind..." KIS 252;

kępulec, pierwotnie termin rzeźniczy 'draż, na którym wiesz się mięso' Cn, Troc, SWil, SJP; kępulec, krepulec 'kołek, którym się kępuje' L. II 490; por. gw. krympolec (łęczyckie) 'drażek, na którym wiesz się zabitego świniaka' Szym 156; gw. krapulec (Niemodl.) 'ts' Dobrz 22; oneńm.dobrz. kępolec 'ts' Mac 140, SGPKar II 477; kasz. krapólc 'drzewo o kształtach zakrzywionych' z niem. Krumholz ≙ Krumholz 'ts' Hinze 283; niem. Krumholz 'krzywulec, drzewo krzywe' skontaminowane z "krepować"?, podstawa asocjacji: śr.w.niem. krump(b) // krumpf / rimof, st.w.niem. kramof KIEW 407;

rzygulec pot. ekspr. "rzygacz": "Wszystkim rzygulcom, łaskomskim, darmotrawskim, wytrzęsikufłom, łapisztukom..." (J. Dzwonowski, Statut, Artykuły, jak sądzić łotry i kuglarze, wyd. po r. 1611);

wyszulec, raczej wiszulec L. 2 VI 625; "wisz, wiszar, ziele, którym pokrywają strzechy" (cyt. z J. Żebrowskiego, Przeobrażenia Owidiuszowe, wyd. 1637); wisz 'sitowie' Brück łączy z niem. Wiese 'łąka', śr.d.niem. wische KlEW 860;

XVIII w.:

budulec 'drzewo zdatne do budowli' Kozł 50, L. I 192; kalka-hybryda w stosunku do niem. Bauholz według budować (niem. bauen), niem. Bau 'budowa', śr.w.niem. bū KlEW 56; por. gw. chełm.dobrz. budolec 'drzewo budowlane' (Dulsk), bauxolc 'ts' (Siemoń) Mac 150;

chomolec, chomulec /1777/ ryb. "drzewo w końcu skrzydeł niewodowych w poprzek sadzone" Kluk, Rośl., L. I 256; komolec, komulec 'ts', wsch.słow. kómel 'gruby koniec pnia', Sławski łączy z psł. dial. *komъ 'bryła, gruda' SłSE II 389;

krzywulec 'drzewo z natury zakrzywione...' // krzywka // krzywula L. II 524; por. gw. (Warm.) krzywulec 'krzywe drzewo' Chłudź 196;

sękulec flis. "kół z sękiem" Magier /1732 - 1837/ L. V 239; por. kasz. sakál 'drzewo sękate' // sakálc // sakolc (płn.) // sakolec pld. (Zabory) SGKSyCh V 20;

stosulec, stusulec "u rzeźnika służy do odbijania skóry od wołu" (Magier), das Stoßholz; stos, stus 'uderzenie, pchnięcie', stos // sztos 'uderzenie', 'kupa drew', ok. 1500 r. Brück 517;

szachulec "gatunek budowania drewnianego w szachy" /1781/, niem. Schachbind(e)werk, deschachtes Fachwerk L. V 542; wygląda tylko na hybrydę? z formantem -ulec; u Brück szachulec "budowanie w słupe", z niem. Schachholz, stp. szacht(a) ok. 1500 r.; wsch.środk. niem. scha(c)ht /koniec XIII w./ górn. 'szyb, sztolnia' Mosz 72; por. kasz. šaxolc // šaxulc // šaxolec 'młoda, prosta, cienka sosienka nadająca się do tyczek' SGKSyCh V 211; kasz. šax 'tyczka, cien-

ki drążek' z d.niem.-nl. Schacht (w.niem. Schaft 'drzewce') Hinze 421;

s z o r u l e c "pogrzebaczka do pieca", der Schürstock /cyt. 1780/ L. V 608; niem. współcz. Schüreisen 'pogrzebacz', schüren 'grzebać w ogniu' skontaminowane z szorować (por. gw. pol. lit. szarować) z niem. scheuern; pierwotne Schürholz, w zw. etym. z d.niem. schore, nl. schore, por. Schornstein 'komin' Brück 552;

s z p i k u l e c, śpikulec // śpiglica "igła do śpikowania zajęcy" L. V 381; niem. spicken 'szpikować', Spicknadel 'szpikulec' w zw. etym. z niem. Speck 'słonina', śr.w.niem. spēck, angl.sas. spic; może skojarz. ze "szpila" lub "szpic" Brück 553;

s z t a c h u l e c, stakulec, zob. sztachel: "Szmelcarze sztachel albo drąg żelazny w zaprawę wpuszczają..." /1782/ L. V 612; por. kasz. štacholc // štoketa w zw. z niem. Stacholz, śr.d.niem. stackholt /1455/, wsch.środk.niem. staxholz Hinze 462;

s z t y c h u l e c 'narzędzie spiczaste do robienia dziur, przyrząd do naszywania cholew' L., SWil, SW; sztychować, sztych, niem. stechen, Stich Brück 556;

XIX w.:

a b t u l e c górn. "wiązanie z drzewa krokwiowego w oprawie szybu, cembrowina", niem. Hauptholz pot., por. Hauptbalken bud. 'belka dźwigarowa główna' WSNP, SW I 5; por. też niem. Halbholz (w handlu bałtyckim): "Półdrzwia (Stückholz, Halbholz)" Enc Rol /1892/, 675;

b a w u l e c "belka o niepełnym kancie" (O. Kolberg, Mazowsze) SGPKar I 57; niem. Bauholz, reinterpretacja etymologiczna, w polu asocjacyjnym może także bawoł, bawolec, por. st.czes. buwoł, bawoł;

ć w i e k u l e c // ćwikulec 'drzewo na ćwieki szewskie' SWil, SW, GJP; niem. Zwickholz?, Zweck(en)holz; zapożyczenia z pogranicza leksykalnych (paradygmatycznych) i słowotwórczych;

f e d e r h o l c intrqligatorskie: 'listwa drewniana, w której osadzone są pióra liniujące papier' SW; niem. Federholz;

k i m u l e c, bednarskie: 'rodzaj hebla do wyrzynania watorów, rowka, kiny w kadziach gorzelnianych' SW; niem. Kimmholz;

k l e p u l e c, określenie drukarskie: 'oseczka do wyrównywania powierzchni czcionek...' SW; niem. Klappholz;

k n ę b u l e c 'jakieś narzędzie szewskie' SW; niem. Knebelholz;

k r z y ż u l e c, pierwotnie termin leśniczy: "(krzyżowe drzewo) wyrzyna się z drzewa do ostrego kątu, przerywając (na krzyż) raz w podłuż przez środek (...) przez co otrzymuje się 4 sztuk równego wymiaru" Kozł 349; gw. krzyżulec 'kozły na dachu' SGPKar II 500; SJP także w zn. technicznym "część mechanizmu napędowego, połączenie trzonu tłoka z korbowodem"; niem. Kreutzholz; por. także w term. morskiej: krzyżulec 'metalowy łącznik do łączenia dwóch łańcuchów kotwicznych' IE 149;

d u l e c gw. miejskie 'papieros' SW I 582 (:gw. dulić 'pałós, kurzyć tytoń') zasłyszane z Warszawy SGPKar I 391; ekspresywizm odczasownikowy z formantem -ec;

g a r g u l e c archit. 'wylot rynny (...) zakończony paszczą zwierzęcą lub maskarą' SJPDor II 1084, cyt. z A. Gomulicki /1851 - 1919/ od fr. gargouille, na wzór średniowiecznego odpowiednika "rzygulec" 'wylot rynny z paszczą smoka'; derywat odzapożyczeniowy z formantem -ec;

k o m u l e c gw. flis. "grubszy koniec (drygawki, wiosła), który orył podczas robienia w ręku trzyma zowie się komulec albo hamulec" Kozł 524; por. hamulec; ryb. chomulec, chomolec (por. ukr. komulec), w zn. ryb. rodowód wyrazu psł., por. czes. komolec 'obcięty pniak' Bern 554, Brück 249;

m a c u l e c // maczulec // moculec, określenie budowlane: 'leżnia, poprzeczne belki rusztowania, na których leżą pomosty robocze z desek' SWil, SW; niem. Netzholz?, może niem. *Mastholz?;

p u c u l e c 'czepka do czyszczenia noży' pot. (: pucować) SW; niem. Putzholz;

rundholc leśn. 'budulec sosnowy prosty, oskubany z martwej kory' SW; niem. Rundholz;

rychtulec zdun. 'lina używana przy stawianiu pieca' SW; niem. Richtholz;

sperulec // śperulec 'kij sękaty, kij juhaski' SW; niem. Sparrholz;

transholc leśn. 'odciny na klepkę z drzewa dębowego łupanego' SWil, SW; niem. Transholz?;

XX w.:

sadzulec ogrod. 'urządzenie ręczne używane do sadzenia odciętych pędów drzew (wikliny)' SJP VIII 10;

serwohamulec techn. 'regulator nadążny (samoczynny) stosowany do hamowania urządzeń mechanicznych' SJP Supl. 459.

Formacje ekspresywne, potoczne, wyraźnie nawiązujące do słowotwórstwa gwarowego, por. nagulec 'nagus' SW, por. kasz. nagulc, nagelus 'ts' SGKSych;

zdychulec 'człowiek wynędzniały, głodny' (F. Pluta, 165);

krzykulec 'słuchacz koncertu młodzieżowego' (z gwary studenckiej);

szajbulec 'awanturnik', w zdychulec 'zakochany' (młodzieżowe); por. kasz. skarżęc // skargulc 'skarżypyta' (: skarżęc są) SGKSych VII 367.

Interferencyjne aspekty opisu pola formantowego

W świetle metod rozwijanych na gruncie kulturoznawczo ukierunkowanej leksykologii rysuje się koncepcja formantu jako dynamicznej struktury absorpcyjnej, odtwarzającej i przetwarzającej elementy poprzedniego i włączającej się w zastany układ. Zespala ona w sobie aspekty:

a) genetyczny (nawiązania do wspólnego prajęzyka), por. -oł ≤ oł₃, -ec ≤ ec₃ ≤ *bk₃;

b) adaptacyjny (asocjacyjny, interferencyjny) dla elementów powstałych w wyniku zmieszania lub nawarstwienia odmiennych zespołów językowych, por. niem. -holz \propto pol. gw. -olc (-olec);

c) kulturowy: sufiks adaptacyjny traktowany jest jako oznaka impulsów kulturowych zewnętrznych i wewnątrzjęzykowych; formacja rejestruje określoną fazę kontaktu językowego.

W analizie leksykologicznej akcentującej onomazjologiczny aspekt zmian znaczeniowych interesujące wydaje się przesłedzenie, jak wyrazy kluczowe dla tzw. fazy eotechnicznej (budownictwa drewnianego) z pola formantowego -holz \propto olc (-olec) \rightarrow -ulec funkcjonują w przekrojach leksykalno-semantycznych ("generacjach" słownikowych) rejestrujących kolejne fazy cywilizacyjnego rozwoju kultury materialnej.

Jako przykład morfologizacji ukształtowanej na podłożu interferencyjnym wymieniliśmy zjawisko identyfikacji formalnej (częściowej symkrazji) gwarowych formantów złożonych -olc (-olec), -ólc (-ólec), -ulc (-ulec) i drugiego członu germańskich wyrazów złożonych z -holz w wyniku asymilacyjnych zmian w sufiksacji, głównie na obszarze południowych Kaszub i gwar sąsiadujących (malborskiego "węźła" średniowiecznych kontaktów z gwarami wsch.środkowo-niemieckimi).

Na gruncie słowotwórstwa adaptacyjnego przydatne wydaje się rozróżnienie:

a) formantu adaptacyjnego, kształtującego się na zasadzie najprostszych form substytucji, por. -(h)olc \propto -olc /-ol + -(e)c/;

b) formantu asymilacyjnego, por. -olc \rightarrow -ólec \rightarrow ulec;

c) formantu integrującego, por. kasz. realizacje pośrednie z pola formantowego -olc, -olec, -ulec (-élc, -a \acute lc, -ólc, -álc itp.), które sprzyjały tendencjom wyrównawczym o podłożu hiperyzacyjnym.

Procesy interferencyjne związane z symbiozą formantu adaptacyjnego -ulec prowadzą do znamiennej polaryzacji poszczególnych stref znaczeniowych pola formantowego: ekspresywny - nieekspresywny (nominacyjny, terminologiczny); osobowy (nomina attributiwa : nomina agentis) - nieosobowy: nazwy materiału (budulca drewnianego) - nazwy narzędzi (pierwotnie wykonanych z drewna).

Interferencja obcego formantu -ulec (\leq -holz) z rodzimym /-ul(a) + -ec/ decyduje o nowej jakości konfiguracji stref znaczeniowych pola formantowego; w obrębie jednego formantu złożonego funkcjonują elementy samogłoskowe i spółgłoskowe charakterystyczne dla przyrostków ekspresywnych (-u-l-) i nieekspresywnych /-(e)-c/. Neutralizacji w obrębie opozycji formalnych towarzyszy "wykontrastowanie" opozycji semantycznych, związanych z przechodzeniem formacji z formantem -ulec do warstwy nominacyjnej i terminologicznej słownictwa (nazwy materiału, narzędzi), co traktować można jako istotny (onomazjologiczny) wyróżnik intelektualizacji słownictwa.

W analizie procesów adaptacyjnych uzasadnione wydaje się szersze traktowanie bazy formantowej (konturu formantowego), obejmującej obok derywatów regularnych, o przejrzystej budowie słowotwórczej, także segmenty tożsame formalnie (rdzenne), ale pozbawione kategoriałnych funkcji (formantoidy), por. bolec, stp. bolc \leq w.niem. Bolzen, śr. w.niem. bolz; homofony morfemów pełnych, zgodne co do miejsca, zbliżone w brzmieniu, ale bez związków semantycznych z morfemami pełnymi, jak w przypadku etymologii ludowej (por. bawulec - niem. Bauholz). Jako jednostki z pogranicza leksykologii i morfologii podlegają regułom irradacji semantycznej i tym samym mogą być jednym z wyznaczników organizacji zasobu leksykalnego.

KULTUROWE ASPEKTY OPISU POLA LEKSYKALNO-SEMANTYCZNEGO W UJĘCIU DIACHRONICZNYM (NA PRZYKŁADZIE MIKROPOLA „RZECZNY POJAZD WODNY”)

Pole pojęciowe jako fakt historii językowej

Cechy charakterystyczne pola pojęciowego ujmuje G. Kandler w postaci kilku zasad: całości, uporządkowania, wzajemnej określoności, kompletności, rozdzielności i ciągłości. Znane są także zasady L. Seiferta, który ogranicza ich liczbę do czterech: obecności (na obsza-

rze), ciągłości, całości (rozumianej jako pełne odbicie realnego świata w polu językowym) i - szczególnie akcentowanej - reguły historyczności, z której wyraźnie wynika, że pole to nie tylko fakt w obrębie struktury językowej, lecz również - językowej historii, gdyż podział pól (i stref pojęciowych w obrębie pola) ma zawsze historyczny charakter¹⁹². Maksymalizowanie wymagań w realizowaniu zasady całości i kompletności w praktyce traktowane jest (z konieczności) bardziej elastycznie. Nawiązując do tradycyjnych ujęć leksykologicznych z kręgu "Wörter und Sachen" skoncentrujemy uwagę na uwarunkowanej kulturowo strefie pola pojęciowego i wyrazowego "rzeczny pojazd wodny" na polskim obszarze językowym (i dialektycznym) rejonu dorzecza Wisły, po części Odry i Niemna¹⁹³.

Z ujęć leksykologicznych o profilu socjolingwistycznym zainteresują nas szczególnie propozycje G. Matoré'go, który bada pole pojęciowe w sposób pokrewny do metody J. Triera, koncentrując jednak uwagę na związkach rzeczy z historią ich nazw. Znamienna dla semazjologii procedura badawcza - postępowanie "od wyrazu ku realiom" - w badaniach onomazjologicznych zostaje jak gdyby odwrócona ("od przedmiotu realnego ku wyrazowi-nazwie")¹⁹⁴. W takim ujęciu interesuje nas także materialne, ekonomiczne i techniczne podłoże leksyki. Na podstawie danych pozajęzykowych, głównie z historii korabnictwa, szkutnictwa i żeglugi śródlądowej, wyodrębnić można szereg diachronicznych "wykrojów", swoistych generacji: słownikowych, interpretowanych w ścisłym powiązaniu z aktualnym stanem systemu gramatycznego. W każdym z owych onomazjologicznych "przekrojów" wykrywać można obecność wyrazów-świadków, "rejestrujących" określoną fazę technologicznego rozwoju żeglugi śródlądowej. Chodzi o dotarcie do neologizmów słowotwórczych, zapożyczeń i wyrazów o nowym znaczeniu (neosemantyzmów), które odpowiadają aktualnym innowacjom technicznym, czy szerzej - cywilizacyjnym. Są to słowa-klucze, jednostki nominacyjne, które rządzą pozostałymi i są ośrodkami pól leksykalno-semantycznych¹⁹⁵, por. "materiał" ("drewno"), "naczynie (wodne)", "statek", "pojazd" i inne.

Koncepcja wyrazów-świadków wydaje się szczególnie przydatna w rejestrowaniu kontaktów kulturowych oraz pośrednictwa językowego w procesach zapożyczeń. Poszczególne pożyczki wśród nazw środków transportu wodnego traktować można jako swoiste sygnały kontaktu kultur, np. z germańskim, romańskim czy ruskim (wschodniosłowiańskim) kręgiem kulturowym¹⁹⁶. Istotne wydaje się rozgraniczenie elementów odzwierciedlających realia - z jednej strony - kultury morskiej (bałtyckiej, w głównym swym zrębie - dolnoniemieckiej), z drugiej zaś - śródlądowej (rzecznej), ukształtowanej na podstawach rodzimych, przemieszanej jedynie (na zasadzie amalgamacji) z elementami językowymi wysoko- i wschodnio-środkowo-niemieckimi¹⁹⁷. Idzie tu o istotną opozycję semantyczną: endogenny - egzogenny, rodzimy - obcy (obcy - przyswojony). Zwracamy uwagę na zwiększoną otwartość i podatność na obce wpływy oraz internacjonalizację rzeczy i nazw w obrębie kultury morskiej - i naturalne osadzenie w realiach kultury ludowej XV - XIX wieku pracy i obyczajów flisów (flisaków), oryli i zawodów towarzyszących na polskim obszarze dialektycznym rejonu dorzecza Wisły, Odry i Niemna¹⁹⁸.

Onomazjologiczne „przekroje” i generacje słownikowe

Za podstawę klasyfikacji nazw obiektów pływających przyjmijemy kryterium chronologiczne, w mniejszym stopniu - fazy technologicznej budownictwa okrętowego (korabnictwa i skutnictwa) oraz stopnia autonomiczności ruchu obiektu wodnego:

1. konstrukcje pływające (drewno wiązane do spławu);
2. pojazdy wodne, w tym statki rzeczne, wykorzystujące w większym stopniu prawa wyporności, dysponujące odrębnym pędnikiem /wiosło (pojazd), żagiel, maszyna parowa, silnik spalinowy itd./;
3. formy przejściowe¹⁹⁹.

Konstrukcje pływające określane mianem tratów zespalaają w sobie aspekt narzędzia (środka) transportu i zarazem obiektu (ładunku, przewożonego towaru). Niezwykle charakterystyczne dla wczesnej fazy

eotechnicznej²⁰⁰ (naturalnego układu "wody i drewna" oraz budownictwa drewnianego), odznaczają się ograniczonymi możliwościami kontrolowania ruchu obiektu na wodzie (poruszanie się z prądem, w korycie rzeki, z użyciem prostych urządzeń sterujących), tzw. drygawek. Niezależnie od tratw oraz ich udoskonalonych pochodnych, na Wiśle i (wcześniej) na Odrze wykształcił się statek żaglowy. Mógł on wywodzić się z linii rozwojowej: tratwa - komięga - byk - statek rzeczny (piaskodenny) o dziobie ostrym, bądź też z linii: czółno drażone (dłubanka) - łódź klepkowa - statek rzeczny o burtach rozchylonych i dnie zaoblonym, przy czym istniała możliwość krzyżowania się obu tych linii²⁰¹.

Akcentując kryterium rozwoju technologicznego (materiał, źródła energii, rodzaj pędnika itd.) oraz dane genetyczne (kryterium rodności nazwy lub zależności od wpływów obcych), zwracamy uwagę na grupę nazw o wybitnie endogennym charakterze (pochodzenia prasłowiańskiego) oraz zespół słownictwa tratwianego (jednostki drewna obrachunkowego w dawnej Polsce), które współistnieją w żegludze śródlądowej z nazwami łodzi, statków i innych pojazdów rzecznych (od XIII wieku do czasów współczesnych). Zestawienie zawierające nazwy środków transportu rzecznych w ujęciu chronologicznym zamieszczono na stronach 268 - 288²⁰².

W latach siedemdziesiątych podjęto prace nad normalizacją terminologii dotyczącej żeglugi śródlądowej. W zakresie słownictwa podstawowego krystalizują się takie pojęcia, jak: 1. jednostka pływająca, 2. pojazd wodny, 3. środek transportu wodnego, 4. konstrukcja pływająca (otwarta, zamknięta itd.)²⁰³. W oficjalnej nomenklaturze wymienia się np. zestawy holowane towarowe (pociągi holownicze), zestawy pchane, zestawy członowe (członowce) i in. Wśród tzw. elementów modularnych statków i zestawów pływających rozróżnia się: barki holowane, barki pchane, barki przewoźne (w związku z konteneryzacją przewoźów), np. systemu LASH, SEABEE, barki systemu europejskiego i in.²⁰⁴ Prace terminologiczne dotyczące żeglugi śródlądowej przebiegają równoległe lub podążają za normalizacją terminologii morskiej, por. nazwy to-

Wiek	Nazwy		W użyciu w wiekach:							
	rodzime	obce	XIII	XIV	XV	XVI	XVII	XVIII	XIX	XX
XIII	<p>pleniusca? (1237) <u>Słstp</u>, *pleniuszka ≡ *ple(t)niuszka?, por. plenica w zn. flis.</p> <p><u>prom</u> (na tabie 1287, KIEW, na Wiśle 1393, Słstp)</p>	<p>skuta, szkuta, skand. z pośred. fryz.?: "scuta" (1214, na Od- rze)</p> <p><u>korab</u> (1237) Słstp. Trub, Vasim</p> <p>turdynek, z d.niem.: "bordinc" (1270)</p>	██████████	██████████	██████████	██████████	██████████	██████████	██████████	██████████
XIV	<p>pojazd(a) 'wiosło ste- rowe na tratwie': "col- ligaturarum al. od po- jazd" (1363) Wyroz</p>	<p>congeries łac. (1309): "ligatura seu congeries lignorum" Cod.dipl.Sil. <u>tafla</u> niem. (1363) 'najmniejsza jedngstka spławna (10 prii)' 205</p>	██████████	██████████	██████████	██████████	██████████	██████████	██████████	██████████

Wiek	Nazwy		W użyciu w wiekach:								
	rodzime	obce	XIII	XIV	XV	XVI	XVII	XVIII	XIX	XX	
XIV		<p><u>plecta</u> (1309) łac.: "<u>plecta seu congeries lignorum</u>" Cod.dipl.Sil. "<u>Flosse</u>" (1333) niem. "<u>ein flosse holcz</u>" (1517) → <u>flus</u> (XVI w.) <u>ligatura</u> łac. (1363): "<u>ligatura alias tafła</u>" Kod Pol II, nr 516 <u>colligatura</u> (1363, 1377): "<u>colligature sive tabule</u>" Cod.dipl. Sil. <u>struges, struges</u> (1363): "<u>struges seu congeries</u>" Kod Pol II, nr 516 <u>tabula</u> (1377) łac.: "<u>tabula lignorum</u>" Cod.dipl. Sil. <u>stuba</u> łac.: "<u>stuba robotum</u>" (1395); "<u>strue, que stube vocantur</u>" (1514)</p>									
XV	<p><u>rodzia</u> (1400), <u>ródź</u> <u>Słstp</u></p>	<p><u>tryfta</u>, cyt. Mon.Iur. VI (1470 - 1433) Mosz, śr.w. niem. <u>trift</u></p>									

Wiek	Nazwy		W użyciu w wiekach:							
	rodzime	obce	XIII	XIV	XV	XVI	XVII	XVIII	XIX	XX
XV	<p>promnica? "dwie prampniczy" (1422) Słstp, por. gw. pra-nica ≡ *pra(m)nica?</p> <p>plty l.nm. od plēt: "ligaturis lignorum, que plty dicuntur" (1425) Słstp</p> <p><u>dubas</u> (1434) Słstp</p> <p>dłubas (1427 - 1453): "neue al(ias) dlubas" Mon.lur. III 228</p> <p><u>czołn</u> (1437) Słstp, czołn SłXVI, czóino od XVIII w.</p> <p><u>nasad</u> (1437) Słstp, w zn. 'rodzaj okre- tu' SarnKs (1577)</p> <p><u>plit</u> (1441): "stru- ges lignorum al. ptil</p>	<p>trafta, cyt. Ks.ziem. zakrocz. (1423 - 1427), gw. prus.niem. *traft? (<u>traftwa</u>) (1783) Mosz, utworzona na wzór m. in. piatwa</p>								

Wiek	Nazwy		W użyciu w wiekach:							
	rodzime	obce	XIII	XIV	XV	XVI	XVII	XVIII	XIX	XX
XV	(zam. plit) Akta radz. prozn. I nr 210 płatwica (1461) Słstp: "duas płatwiczas" SprKHZ V, s. XXIX (:płatew, płatwa)	"Plute" (1466) niem. dial., z bałtyckiego plattu?, por. lot. pluts 'płat'				██████████	██████████	██████████	██████████	
	korbas?, karbas: "carbassa" (1487), "carbasaē" XVI w. w zn. 'scapha' Rg I thel płyt(a) (1497): "ligaturās al. plythy" Słstp VI 179 okręt (ok. 1500): "Ńkrařh scapha" R XLVII 355, Słstp					██████████	██████████	██████████	██████████	
XVI		trabes contextae (1511): "trabes contextae, vulgo trafty" Wyroz "stobe holcz" (1517) Prawa przyw 1-2				██████████	██████████	██████████	██████████	

Wiek	Nazwy		W użyciu w wiekach:									
	rodzime	obce	XIII	XIV	XV	XVI	XVII	XVIII	XIX	XX		
XVI	plet r.m., pleta r.ż.: "parva struis alias pltha" (1567) Rg The1	obce trafetka (1573): "plthy seu traffeth- ly" Rg The1, s. XXXIX strues. <u>Lignorum</u> (1558): "strues vul- go plthy" (1574) Rg The1 komięga (1511 - 1540), komięga (1552), ko- mięga (1558) S1XVI plet (1545) S1XVI 'średnia jednostka spławna (60 pni) plet (1545): "strues al. plet" Wyroz 272 płatnica (1553), por. płat "dawna nazwa ta1la na górnej Nar- wi" Chę1										
		strues łac.: "strue Lignorum, quam plath- nica vocant" (1553) Wyroz										

Wiek	Nazwy	W użyciu w wiekach:											
		XIII	XIV	XV	XVI	XVII	XVIII	XIX	XX				
XVI	rodzime												
	obce												
	<p><u>lichtarz</u> (1537): "1 lichtarz, pięci 21 gr" Rg Thel, KIS: "luch-ter" (1428).</p> <p><u>lichtan</u>, pot. lutan (1564) SłXVI, z niem. Lichterkahn, por. lichten verb.</p> <p><u>wicina</u> (1582) Radz, Stryjk, SłXVI</p> <p>PROM (1395), prum (XVI w.), przewóz, przepław (1569) → gw. przewóz</p> <p>pojazd(a) 'wiosło', pojazd 'jazda, żegluga' (XVI w.) → po-jazd wodny (XVII w.)</p>												
	<p>galera 'okręt wojenny' (1597) ZDr → galer r.m. (1628) → galar (XVIII w.)</p>												
XVII	rodzime												
	obce												
	<p>pojęcie 'kilka plenic': "Od czworga pojęcia fl. 2" (1600) Ślr, Wyroz (1710)</p> <p>plaw metonim. 'tratwa' (XVI - XVII w.) Brück</p>												

Wiek	Nazwy		W użyciu w wiekach:							
	rodzime	obce	XIII	XIV	XV	XVI	XVII	XVIII	XIX	XX
XVII	<p>spław (1663) meto- nim. 'przedmiot drewniany, który na wodzie sieć unosi', 'tratwa'</p> <p>pcik gw. (1692) ≡ płcik (:płyt, płyt) (Podhale)</p> <p>koza (1640)</p> <p>byk, zapoż. semantycz- ne?, por. niem. Bock, nl. buk (1681) 'sta- tek rzeczny'</p>	<p>obce</p> <p><u>iunctura</u> (1647): "duae <u>iuncturae lignorum</u> alias <u>duae pily drzewa</u>" Wyroz</p> <p><u>tafel</u> m. (1759), niem. "Tafel" (1620) Wyroz</p> <p><u>Lichtuga</u> (1650) ze środk.w.niem. *lich- tung(e) 'lichtuga portowa', <u>bajdak</u> rus. (1681), <u>bojdek</u> (na Niemnie), gw. hajdas</p>					█	█	█	█

Wiek	Nazwy		W użyciu w wiekach:							
	rodzime	obce	XIII	XIV	XV	XVI	XVII	XVIII	XIX	XX
XVIII	<p><u>płatnica</u> (1709), por. <u>płat</u>, <u>płat</u>, <u>płatwa</u> L., (cyt. 1776)</p> <p><u>płatnica</u> (1739) (:płat rus.), por. gw. płatniczka (na Odrze) Załęba</p> <p><u>plenica</u> (1759) ≙ *ple(t)nica?</p> <p><u>płat</u> // <u>płatwa</u> (1736) w Małopolsce płd., SłXVI w zn. budowlanym</p> <p><u>izdebne drzewo</u> (1790), SłXVI: izba (87), izdba (25)</p> <p><u>półizdebne drzewo</u> (1710), por. "od pół izby albo od płu drzewa" (1564) Wyroz 275</p>	<p>obce</p> <p><u>tratwa</u> (1783) ≙ trawta (XV - XVII)</p> <p><u>krypa</u> (1755) L. z niem. Krippe 'koryto, żłób' (żarg. żegl.)</p>								
	<u>pobitka</u> (1757)									

Wiek	Nazwy		W użyciu w wiekach:							
	rodzime	obce	XIII	XIV	XV	XVI	XVII	XVIII	XIX	XX
XVIII	<p><u>byczek</u> 'galar krakowski', II poł. XVIII w. (Giersz)</p> <p><u>półbycze</u> (1768)</p> <p><u>żyżwa</u> (po 1772) Walig</p> <p><u>kokoszka</u> (w wykazie z 1761 - 1795) Giersz</p> <p><u>GALAR</u> (1773) \leq <u>galer(a)</u>, galara r.ż.</p> <p><u>jacht</u> (1781), niem. <u>Jachtschiff</u> (od 1523), ang. yacht (od 1660)</p> <p><u>Jadwiga</u> (1789) zapoz. semant.?, por. d.niem. Jagde J Hedwig?</p> <p><u>toruńczyk</u>, statek toruński (1781 - 1795) Giersz</p> <p><u>odrak</u>, <u>oderka</u>, z niem. <u>Oderkahn</u> (1786 - 1795) Walig</p> <p><u>berlinka</u> (1796) walig</p>									

Wiek	Nazwy		W użyciu w wiekach:							
	rodzime	obce	XIII	XIV	XV	XVI	XVII	XVIII	XIX	XX
XVIII		flotylla (XVIII w.) z fr. lub hiszp., por. niem. Flotille (1720)								
XIX	pas (od XIX w.) "po- łowa całej tratwy wzdłuż rozebranej" (1835), sznur (na Bugu) wiązanka (1835) "sztu- ki drzewa wiązane sa- mymi chlubaми" Hacz, wiązanka (1846) Kozł gaska (1835) "sze- reg Kłopek lub szczap idących wzdłuż glenia" (10 skrzyni) L. mataczka gw. (nad górną Odra) Miś, por. niem. matschen 'mie- szać' slp. matać kolej "zbiór tratw (8 - 14) płynących w transporcie" (1835) Hacz pociąg "szereg statków towarowych ciągniętych									

Wiek	Nazwy		W użyciu w wiekach:							
	rodzime	obce	XIII	XIV	XV	XVI	XVII	XVIII	XIX	XX
XIX		<p><u>lejtak</u>, lejciak, czółno zakładne "niska łódź rybacka" Ślr</p> <p><u>łomy</u>, łomy pl., na dolnej Wiśle, prus.niem. Lumme, Lomm (1883) Fr</p> <p><u>cyllle</u> (1875) pl., z niem. Zülle, Zille f.</p> <p><u>patelka</u> (1835) 'mała krypa'</p> <p><u>kurant</u> (1835), później gw. kurak Ślr, z niem. Kurkahn 'łódź z Zatok Kurońskiej'</p> <p><u>holownik</u> (1847) (: holać, niem. holen)</p> <p><u>gabara</u> r.m., gabara r.ż. (1847), z fr. gabare</p> <p><u>embarkader</u> r.m. 'przystań pływająca' (1849) z fr. embarcadère 'ts'</p> <p><u>pyroskaf</u> (1829) 'parowiec', por. fr. pyros-caphe, od gr. pyr 'ogień' i skáphos 'statek'</p>								

Wiek	Nazwy		W użyciu w wiekach:							
	rodzime	obce	XIII	XIV	XV	XVI	XVII	XVIII	XIX	XX
XIX	statek parowy (1844), PAROWIEC (1852), pa- rostatek (1854); ma- china parna (1821) <u>paropływ</u> (1839), zdrob. paropływek (1861), paropław Ślm	parochód, z ros. (1839), por. niem. Dampfschiff (1816) K15 <u>sztimer</u> (1886) z ang. steamer → niem. Stea- mer (1880) K15							■	■
XX	<u>kołowiec</u> (1908) Tech: "rzeczny kołowiec oso- bowy", "rzeczny koło- wiec holown. (iczy)" <u>parowiec z kołem tyl- nym</u> (1908) Tech, paro- wiec tylnokołowy (1921) Stad tylnokołowiec ŚLMKT (1929), por. niem. Heckraddampfer (1907) K15								■	■

Wiek	Nazwy		W użyciu w wiekach:							
	rodzime	obce	XIII	XIV	XV	XVI	XVII	XVIII	XIX	XX
XX	<p><u>parowiec kołowy</u> Stad (1921), por. niem. Raddampfer (1871)</p> <p>statek <u>bocznokołowy</u>, <u>bocznokołowiec</u> (1929), niem. Paddeldampfer (1907) z ang.</p> <p><u>śrubowiec</u> (1908) Tech: "rzeczny śrubowiec towarowy", niem. Schraubendampfer (1884)</p> <p><u>dmuśrubowiec</u> (1908) Tech, niem. Doppel-schraubendampfer (1899) K15</p> <p><u>holowiec(!)</u> Tech (1908), zaakceptowano wcześniejszy holownik (1847)</p> <p><u>odłodowiec(!)</u> Tech (1908), por. lodołamacz <u>SłMKI</u> (niem. Eisbrecher)</p> <p><u>działowiec(!)</u>, kano-<u>nierka</u> Tech (1908), kanoierka rzeczna <u>SłMKI</u>, niem. Kanonierboot (1899) K15</p>	obce								■ ■ ■ ■ ■ ■ ■

Wiek	Nazwy		W użyciu w wiekach:							
	rodzime	obce	XIII	XIV	XV	XVI	XVII	XVIII	XIX	XX
XX	<p>towarowiec parowy Tech (1908), por. niem. Frachtdampfer (1907)</p> <p>śródlądowiec(!), statek żeglugi śródlądowej (1929) SŁMKT206</p> <p>MOTORÓWKA (ródź motorowa) Stad (1921), niem. Motorboot, Motorjacht (1909) K15</p> <p>MOTOROWIEC (1921), statek motorowy, też w zn. 'barka o napędzie motorowym'</p> <p>zbiornikowiec, statek zbiornikowy (1929) SŁMKT</p> <p>ropowiec, rudowiec, węglowiec, statek węglowy (1929) SŁMKT</p> <p>osobowiec(!), statek osobowy 'statek pasażerski' (1929) SŁMKT</p>									

Wiek	Nazwy		W użyciu w wiekach:					
	rodzime	obce	XIII	XIV XV	XVI	XVII	XVIII	XIX XX
XX	<p>barka motorowa <u>BM-50</u> (1958), <u>BM-600</u> (1965), pot. beemka /: <u>BM (beem)</u> /</p> <p><u>pchacz rzeczny PCH 2x70 MAZUR</u> (1958), <u>PCH 2x200 BIZON III</u> (1972)</p> <p><u>holownik śródlądowy HP-250</u> (1954)</p> <p>barka do <u>holowania B-100 "Poznańska"</u> (1964)</p> <p>barka do <u>pchania BP-85</u> (1957), <u>BP-180</u>, pot. tzw. "<u>połówka</u>" (1962)</p> <p>barka do <u>pchania pełnopokładowa BPP-400</u> (1967)</p> <p>barka <u>dwupokładowa do przewożu samochodów BP-AUTO</u> (1978)</p> <p>statek pasażersko-wycieczkowy <u>SP-75 "BIESZ-CZADY"</u> (1969)</p>							

Wiek	Nazwy		W użyciu w wiekach:							
	rodzime	obce	XIII	XIV	XV	XVI	XVII	XVIII	XIX	XX
XX	<p>statek jeziorno-wy- cieczkowy SJD-190 "SNIAROWY" (1965)</p> <p>Statki techniczne środlądowe:</p> <p>pogłębiarka ssąco- -refulacyjna PGeR-30 (1969)</p> <p>pogłębiarka wielona- czyniowa kubłowa P_{GK}- -250 (1974)</p> <p>kafar parowy pływa- jący KPP-1 "WALI- GÓRA" (1969)</p> <p>prądówka pot. ('łódź, statek do oczyszczania prądu rzeki') P_G-30 "ODYNEC" (1968)</p> <p>lodołamacz rzeczny L-250 "LAMPART" (1959)</p> <p>dźwig pływakowy DZWI- -25 (1971)</p> <p>Jednostki różnego prze- znaczenia:</p>									

Wiek	Nazwy		W użyciu w wiekach:							
	rodzime	obce	XIII	XIV	XV	XVI	XVII	XVIII	XIX	XX
XX	<u>kawiarnia pływająca</u> <u>"CHORZÓW" (1965)</u> <u>pasażerska przystań</u> <u>pływająca PRZ "SOLI-</u> <u>NA" (1973)</u> <u>koszarka KOS-12</u> <u>"WAGDA" (1974)</u> <u>motorówka robocza</u> <u>MR-95207</u>	obce								

warowych statków śródlądowych: zbiornikowiec śródlądowy ZB-1340 /1971/, towarowiec śródlądowo-przybrzeżny FR-1700 /1972/. Zwracamy uwagę na szczególną rolę zestawień gatunkujących i bardziej rozbudowanych skupień terminologicznych w obrębie terminologii znormalizowanej. Problematyka słownictwa, nomenklatury i terminologii morskiej oraz jej związków ze słownictwem flisackim wymaga dalszych studiów²⁰⁸.

Uwagi leksykalno-semantyczne

W grupie słownictwa o wybitnie endogennym charakterze rysują się interesujące perspektywy badań etymonicznych²⁰⁹, zmierzających do ustalania elementarnych "figur" generujących fakty i czynności kulturowe we wczesnych stadiach rozwoju cywilizacyjnego, np. grupowanie nazw obiektów pływających w zespołach nawiązujących do pojęcia "ruchu", przemieszczania się po wodzie, czy charakterystycznego materiału bądź techniki wykonania, por. strug od pie. *srey- 'płynąć, ciec' lub ie. *streuk-, *streug- 'strugać', 'żłobić' Vasm III 782; płęt, płyt, pñ.słow. *plętb 'tratwa' (st.czes. plet', słowac. plť', ros. płot, st.ros. *plętb w zw. etym. z płyt', płyvu 'płynąć' Brdck; Bedn 26, możliwe kontaminacje semantyczne z płot 'ogrodzenie' w zw.etym. z pleść ≤ *plesti ≤ *pletti 'wiązać', por. ukr. plit, gen. plotá Vasm III 285; czołn ≤ psł. * kl' nč prapokrewne z lit. kélmás 'pień drzewa', kéltas 'prom', pierwotnie 'wydrążony, wyżłobiony pień drzewa' SłSE I 125; prom, st.rus. poromč w zw. etym. z pieriet', pru, pol. przeć 'przesuwać się do przodu, dźwigając' Vasm III 331; łodzia, psł. *pldi : oldbji 'czołno wydrążone z pnia drzewa' ≤ *aldh- 'koryto, niecka' Sław ps I 115; korab, psł. *korabjč uważało się zwykle za pożyczkę z grec. καράβιον 'lekki statek', od καράβος 'statek' Vasm, Bern; Romanski RES II 52 - 54, a zwłaszcza Preveden, "Language" VI 279 - 296 oraz Rudnicki SO XIV 232 wskazywali na możliwość rodzimości wyrazu, w związku z pierwiastkiem *(s)ker- 'ciąć', *skora // *kora 'wierzchnia powłoka drzewa' SłSE II 472. W świetle danych

etymonicznych wyraźnie rysuje się związek pola pojęciowego "obiekt pływający" i "naczynie (wodne)", por. Brück (hasło: "Naczynia").

Naturalnym uzupełnieniem (i kontynuacją) analiz etymonicznych jest rejestrowanie w płaszczyźnie nominacyjnej procesów odzwierciedlających poszczególne fazy rozwoju cywilizacyjnego, por. kłoda, kadłub → czołno drążone (dłubanka) → łódź klepkowa (wiosłowa) → łódź żaglowa (→) drewniany statek rzeczny → żelazny statek rzeczny (żelaźniak) → statek parowy (parowiec) → statek motorowy (motorowiec) itd. Przy takim ujęciu zachodzi konieczność rozszerzenia repertuaru semów różnicujących o opozycje uwarunkowane kulturowo²¹⁰, w rodzaju: 'morski' - 'rzeczny (śródlądowy)'; ruch pojazdu: 'z prądem rzeki' - 'pod prąd' - 'w poprzek (rzeki)'; statek 'z własnym napędem' - 'bez napędu'; rodzaj pędnika: 'wiosło', 'żagiel', 'napęd mechaniczny'; statek: 'towarowy', 'pasażerski', 'innego przeznaczenia' itd. W ten sposób należy dążyć do łączenia metod proponowanych przez językoznawstwo zewnętrzne ("otwarte") i wewnętrzne (deskryptywne).

Procesy nominacji, czyli rejestrowania za pomocą znaków językowych przedmiotów i zjawisk świata pozajęzykowego obejmują najogólniej:

- a) zapożyczanie z języków obcych;
- b) derywację morfologiczną (w tym rodzimą twórczość neologiczną);
- c) derywację semantyczną, w tym tworzenie neosemantyzmów (denominacja);
- c) derywację morfologiczno-składniową i frazeologiczną (w tym tworzenie nowych połączeń wyrazowych i skupień terminologicznych).

Wyznaczają one podstawowe typy opozycji w obrębie wyspecjalizowanych pól leksykalno-semantycznych (PLS), por. nominaty: rodzime - obce /okręt - nawa, łódka - bat(a), płatwica - tafla, płat - flus, połębiarka - bagier/; zapożyczenie - neologizm słowotwórczy: gabara(a) - żeleźniak; grec.łac. pyroskaf /1829/, sztimer (z ang.) - neol. paropływ, parostatek, parowiec; neologizm słowotwórczy - neosemantyzm (zapożyczenie semantyczne), por. gw. śpiczak - jadwiga; zapożycze-

nie - neosemantyzm (flus - pojęcie, trafta - izba); pojedynczy leksem - połączenie wyrazowe (byk - polski prom, trafta - "wodna fura", szkuta - okręciak wiślany, embarkader - przystań pływająca, parowiec z kołem tylnym - parowiec tylnokołowy - tylnokołowiec); w tym znamienne procesy uniwerbizacji (barka kanałowa - kanałowka, łódź zagłowa - żaglówka, statek (okręt) motorowy - motorowiec). Efektem procesu nominacyjnego jest dwuczęściowa nazwa składająca się z elementu identyfikującego i różnicującego²¹¹. Nowy znak, który tworzy się przez przyłączenie modyfikatora do znaku starego włącza się w ciąg dynamicznej struktury rozwojowej procesów nominacyjnych w szerszej perspektywie kulturowej²¹².

Zapózycczeniową strefę pola wyrazowego "obiekt pływający" w historii żeglugi śródlądowej wypełniają m. in.:

a) zapózycczenia leksykalne, przyswojone (paradygmatyczne), genetycznie zróżnicowane, np. wśród zapózycczeń germańskich:

- skandynawskie (z pośredn. d.niem. lub st.fryz.): szkuta, skuta /1214/, kaj(l)ak /XIX w./, grenlandz. z eskim. → skand. → d.niem. /1665/;

- dolnoniemieckie: burdynek /koniec XIII w./, sagena 'rodzaj sieci' także w zn. 'łódź rybacka' /XIII w./;

- niderlandzkie (= d.niem./, por. bagier /od XVIII w./, niem. Bagger /1720/ z d.niem. = nl. bagger /1681/; nl. = ang., por. jacht, yacht z ang. /1781/;

- wysokoniemieckie: tafla /1363/, flus /1588/, krypa /1755/, cylla /1875/;

- środkowo-w.niem. (gwarowe prus.niem.), por. trafta // tryfta (w.niem. ≤ d.niem./ → tratwa /od 1783/; gw.prus.niem. lum (Lomme, Lomm, Lumme) Fr /z XIX w./, pol. lom // łom;

- angielskie: draga 'czerparka, pogłębiarka' SW (od ang. drag 'ts'; skiff 'łódź sportowa', skul 'mała łódź wyścigowa');

b) zapózycczenia słowotwórcze (derywaty odzapózycczeniowe) o różnorodnym stopniu asymilacji w polskim systemie morfologicznym, por

adaptacje formantowe z przyrostkiem -an, -arz, -uga: lichtan /1564/, płn. i środk.w.niem. Lichtkahn, por. też zakończenia bezokoliczników niem. lichten, st.fryz. *lîchta, angl.sas. lihtan Siev; lichtarz /1539/, nl. ligter, lichter, szw. liktare; lichtuga /1650/, środk.w.niem. Lichtung(e)?; -ka pot. oderka /1786/ z w.niem. Oderkahn; kurant /1835/ → pot. kurak, z d.niem. Kurkahn 'łódź z Żatki Kurońskiej'; formy pośrednie: gw. špiczak /1835/, szpicak SW, por. niem. Spitze 'ostrzy koniec'; lejtak, gw. lejciak 'czołno rybackie', lejtować 'prowadzić jeden koniec sieci' Ślr, niem. leiten, *Leitkahn?; twory adaptacyjne i zapożyczenia semantyczne powstałe w wyniku reinterpretacji etymologicznej (etymologii ludowej), por. jadwiga 'rodzaj statku' /1789/, d.niem. jagde, jagt, nl. vaartuig 'statek', d.niem. fārtūg, szw. fartyg, skontaminowane z niem. Hedwig? 'Jadwiga'; typowe zapożyczenia słowotwórcze (np. wśród zdrobnień): tafelka /1558/, trafetka /1573/, półszkutek /1577/, półszkuteczek /1598/, lichtanik /1537/, lichtaniec, lichtańczyk (Gloger), galarek /1773/ i in.

Istotna z punktu widzenia uwarunkowań kulturowych wydaje się opozycja: nominat obcy - przyswojony, por. zapożyczenia wyrazowe przyswojone (paradygmatyczne), np. szkuta, tratwa, barka - i tzw. zapożyczenia-cytaty dla nazw rzeczy funkcjonujących na obcym gruncie, nie przyswojonych pod względem rzeczowym w momencie przejmowania nazwy, np. cyt. "Flosse" niem. /1333/ → pol. flós → flus /1588/; cyt. "stuba" // izba: "strues quae stubae vocantur" /1514/; "Yacht, rodzaj okrętu najczęściej używanego w cieśninie morskiej między Anglią i Hollandyą" /1781/. Zagadnienie interferencji leksykalnej (i morfologicznej) wyraźnie koresponduje z problematyką kontaktu kultur (dyfuzji) oraz interakcji społeczno-kulturowej²¹³.

Poszczególne zapożyczenia wśród nazw środków transportu wodnego traktować można jako swoiste sygnały kontaktu kultur, np. z germańskim (przykłady wyżej), romańskim (śródziemnomorskim), por. nawa, barka, galera, flotylla, embarkader, gabara (gabara), pyroskaf, szalan-

da, czy wreszcie ruskim (wschodniosłowiańskim) kręgiem kulturowym, por. dubas /1434/, komięga // komiaga /1558/, bajdak /1681/, czajka /1542/, szuhaleja /1829/, szarakuta? /1849/, gw. topiduszka, na Rusi duszohubka (duszdzhubka), tołpuszka, dołbuszka, w zw. z dołbit 'dłużbać', dubinuszka w zw. z dub 'dąb'?

Istotne wydaje się rozgraniczenie elementów leksykalnych nawiązujących z jednej strony (często na zasadzie peryferycznego "pogłosu") do realiów kultury morskiej w głównym swym zrębie dolnoniemieckiej (burdynek, szkuta) z cechami bałtyckiego (kurlandzkiego) plattu, por. cyt. "Plute" /1454/ 'płyt, płet'; kurant (kurak) ≤ Kurkahn i gwar prusko-niemieckich (tryfta // trafta), z drugiej - do rodzimej kultury ludowej flisaków i oryli pracujących na rzekach i śródlądziu polskiego obszaru dialektycznego, głównie o podłożu mazowieckim (por. wzmogoną produktywność formantu -ak), często zapożyczającej ze środkowo-w.niemieckiego ("Flosse", binduga, krypa i in.).

W poszukiwaniu składników ciągłych dynamicznej struktury pola leksykalno-semantycznego (jako istotnej procedury w badaniach diachronicznych) zwracamy uwagę na "seryjność" w obrębie niektórych typów słowotwórczych w kolejnych stadiach rozwoju języka, np. zwiększoną produktywność zrostów i złożeń z pierwszym członem w postaci liczebnika ułamkowego pół- (od wczesnego średniowiecza do czasów współczesnych) na oznaczenie jednostek w przybliżeniu o połowę mniejszych: pół izby /XIII w./ → półizbie /1573/ → półizdebne drzewo /1710/; półszkutek /1577/, półokrętek, (Merkuriusz Polski, 1661), półbycze /1768/, półberlinek /1836/, półberlinka /1849/, półkanałówka /II poł. XIX w./, półkomięga ŻP, półwicino /1854/, półduneta, półgalera Zar /1920/, półbarkas Ślr, półrejowiec ŚLMKT i in.

Istotnych wyznaczników organizacji pola leksykalno-semantycznego upatrywać należy na gruncie teorii części mowy oraz morfologii. W obrębie podstawowego "trzonu" kategoryjnego (nominacje rzeczownikowe) konieczne wydaje się uwzględnienie parametrów ściśle językowych, a więc: - rodzaju gramatycznego, por. męskie (czołn,

prom, płet, płył, strug, bat, dubas, statek); żeńskie (łódź, łodzia, łódka, komiega, trafta, plenica, promnica, nawa, barka, bata, batja /1570/, batka), nijakie (czółno /od XVIII w./, naczynie wodne, drzewo, drewno /XVI w./ w zn. metonimicznym), dwurodzajowe (płet // płta, tafel // tafla, strug // struga, burdynek // burdynka, pojazd // pojazdka, odrak // oderka, bat // bata, gabiar // gabara); przykłady zmiany rodzaju w formach pochodnych: szkuta r.ż. → półszkutek r.m., półbyczek r.m. → gw. półbycze r.n., berlinka r.ż. → półberlinek // półberlinka, niem. Oderkahn → pol. odrak // oderka; tu pomieścimy zmiany formalno-znaczeniowe (omawiane dalej) związane z singularyzacją (statek, pojazd) i maskulinizacją (galar, gabiar) i in.

Ważne miejsce w organizacji przestrzeni semantycznej zajmują relacje poszczególnych stref krzyżujących się pól formantowych. Ednogeną strefę pola wyrazowego wypełniają:

a) wyrazy rdzenne i derywaty paradygmataczne (płet, płył, płot, płat, płet, plit, płta, głeń, okręt, prom, strug, nasad itp.);

b) staropolskie i gwarowe ²¹⁴ derywaty sufiksalne z formantem: -ica, -(n)ica, -nica, por. płatwica /1461/ (: płatew), płatnica /1553/, pletnica /1564/, płetnica /1709/, płotnica /1739/, plenica /1759/ ≤ ple(t)nica?; promnica /1422/, łodzica /XV w./; -(e)w -ø // -w(a), por. płatew // płatwa, tratew // tratwa; -ęga // -uga, por. komiega, lich-tuga; -as (dubas, bajdas).

Zdrobnienia (w funkcji ekspresywnej i nominacyjnej) tworzą formanty: -ek, por. czołnek /ok. 1500 r./, czołenek L., dubasek /1557/, dłubasek (dłupasek) /1588/, plczek /1558/, okrętek /XVI w./, półszkutek /1577/, gw. byczek (: byk), strużek (: strug); -ik (-yk), por. okręcik /1583/, płczyk /1573/, pcik gw. /XVII - XVIII w./ ≤ płcik, kogucik (: kogut 'statek na Niemnie') Gloger; toruńczyk /1781/ 'statek budowany w Toruniu'; -ka, por. komieżka KlonFlis, łódeczka /1564/, jadwiżka /1849/; -(ecz)ka: komieżeczka /1576/; -uszka: pleniuszka /1237/ ≤ *pletniczka, por. pletnica ²¹⁵.

Regularności w tworzeniu nazw pojazdów wodnych obserwujemy wśród potocznych i gwarowych formacji utworzonych z pomocą przyrostka -ak oraz -ka (zarówno wśród rodzimych, jak i zapożyczeń słowotwórczych):

- z formantem -ak: czołniak gw. mazow. (Płockie), czwartak, piątak, szóstak, siódmak, dziwiątak /1865/ pot. i gw. nazwy galarów (od liczby obsługujących je flisów), śpiczak /1835/, odrak /1786/, kurak, lejtak, żelęziak Ślr;

- z formantem -ka, -(ów)ka, -(an)ka, -(on)ka, -arka, częste wśród formacji tworzonych od imion własnych (krakówka, wiślanka, hamburka, wrocławka, oderka, berlinka), wśród formacji odczasownikowych: dłubanka SWil, spinka gw. Miś, pobitka /1789/; współczesne: pogłębiarka /1908/, czerparka /1969/, koszarka (kosiarka wodna) /1974/ częste wśród formacji zuniwerbizowanych: podjazdka stp. 'łódź podjezdna', ulanówka /1842/ 'galar ulanowski', popiętka (:galar popiętny) ŻP /poł. XIX w./, motorówka (:łódź motorowa) /1921/; kontynuacja wśród potocznych nazw powojennych: prądówka 'łódź motorowa do oczyszczania prądu rzeki' /1968/, beemka (:BM (beem)/ 'łódź typu "BM"' /1958/; mniej produktywne: -nik: gw. objanik (statek objany), holownik (:holować) /1847/; -acz: pchacz (:pchać) /1958/, lodołamacz /1929/.

O wyraźnej specjalizacji w tworzeniu nazw statków i okrętów (w powiązaniu z terminologią morską) można mówić w odniesieniu do współczesnego formantu -(ow)iec: parowiec /1852/, żaglowiec /1899/, kołowiec 'parowiec poruszany kołami łopatkowymi' /1920/, śrubowiec /1921/, tylnokołowiec /1921/, bocznokołowiec /1921, towarowiec Tech /1908/, motorowiec /1921/; galarowiec, barkowiec /1970/, zbiornikowiec rzeczny /1971/, członowiec /1976/. Opozycję kulturową "morski : śródlądowy" sprowadzić można do morfologicznych wyznaczników w rodzaju flis., gw. formantu -ak (-ka) i współczesnego morskiego (wyspecjalizowanego w tworzeniu nazw okrętów) formantu -owiec²¹⁶.

Analiza słownictwa specjalnego związanego z żeglugą nasuwa pewne ogólniejsze spostrzeżenia dotyczące mechanizmu zmian znaczeniowych, głównie tego, w jakiej mierze są one skorelowane z przeobrażeniami

zachodzącymi w rzeczywistości pozajęzykowej. Najbardziej widoczna więc łączy ze zjawiskami realnymi tak zwane przesunięcia substytucyjne, polegające na zastosowaniu tej samej nazwy do przedmiotów, które przeobrażają się stopniowo w związku z postępem cywilizacyjnym²¹⁷, por. pociąg w I połowie XIX w. 'pojazd ciągniony przez konie' → "szereg statków towarowych (barek) ciągnionych na linii hollenderskiej przez parowiec" Hacz /1835/ → kolej (żelazna), pot. także w zn. 'instytucja transportowa'; prom /1393/ 'płaskodenny, prymitywny statek rzeczny do przewozu ludzi i towarów w poprzek rzeki' → współcz. (morski) prom pasażersko-samochodowy. W ujęciu onomazjologicznym zainteresują nas nie tylko zmiany substytucyjne "obsługiwania" przez jedną nazwę doskonalonych technicznie pojazdów wodnych (por. okręt), lecz także serie nazw o odrębnych etymologiach przypisywane kolejnym fazom cywilizacyjnego rozwoju tego samego przedmiotu, por. szkuta /XV - XVIII w./ i jej kontynuacja /po 1774 r./ → berlinka; półszkutek /1577/ → półberlinka /1849/; w tym hipotetyczne ciągi ewolucyjne konstrukcji pływających w rodzaju: trafta (płet) → komiega → byk → "statek(rzeczny) o dziobie ostrym" itp.

Doraźną reakcją na zmienność realiów stanowi też znaczna część zwiężeń i przeniesień, będących obok zabiegów słowotwórczych podstawowym źródłem nowych nazw w języku, por. barka w XVI w. 'niewielki pojazd wodny (najczęściej rzeczny), zwykle większy od łódki czy czółna' → współcz. 'wyspecjalizowany typ pojazdu rzecznoego z własnym napędem (lub bez napędu)'; pas w zn. flis. "szereg tafel w podłuż zbitych" /1835/; karawana kupiecka → karawan 'zbiór łodzi, tratw i korańi' /XV w./ Grod, karawan galeonów /XVI w./, por. współczesny konwój; tabor 'wozy z żywnością i wyposażeniem jadące za wojskiem' → tabor wodny /XVII - XVIII w./ → współcz. tabor pływający 'ogół jednostek pływających o specjalnym przeznaczeniu' SłMKI; flotylla /1720/ 'zespół mniejszych okrętów jednego typu' → flotylla rzeczna /1843/; tratwa w zn. flis. i współcz. tratwa ratunkowa (pneumatyczna). Przykłady troponimizacji (metafor i metonimii potocznych):

byk /1642/, koza /1640/, łyżwa /1789/, kokoszka /1795/, patelka /1835/, kogut (na Niemnie); pobitka /1723/ 'przykrycie z tarcic na statku' → 'rzeczny statek z takim przykryciem' (zmiany typu metonimicznego).

W pozostałej części przeniesień i zwiężeń, a przede wszystkim w generalizacjach znaczeń, działanie bodźców realnych ma już charakter mniej doraźny, por. pojazd (morski) w XVI w. 'jazda, żegluga, podróż morska' // pojazd(a) 'wiosło' → pojazd wodny (statek) w XVII - XVIII w. → współcz. generalizacja znaczenia 'środek transportu', 'to, co służy do przemieszczania się w przestrzeni', por. pojazdy samochodowe, pojazd księżycowy, pojazdy kosmiczne itd. W zmianach tego typu, skorelowanych z przekształceniami kodu /por. pojazdu // paczyna → pojazdy l.mn. → pojazd (wodny) r.m./, odzwierciedla się raczej długotrwały proces doskonalenia władz poznawczych człowieka, rozwój myślenia abstrakcyjnego. Dzięki metaforom o mechanizmie "od konkretnego do abstrakcyjnego" wzrasta liczba językowych wykładników pojęć oderwanych - narzędzi interpretacji związków zachodzących między zjawiskami rzeczywistości, por. pojęcie w zn. filologicznym 'jednostka spławną licząca 60 pni' /1710/ i w zn. logicznym, np. pojęcie abstrakcyjne, niem. abstrakter Begriff /od XVIII w./.

Jeszcze luźniejszy związek z realiami łączy przeobrażenia określone jako zmiany barwy emocjonalnej lub stylistycznej wyrazów, por. współczesne żargonowe denominacje metaforyczne na podłożu ironii i zartu, związane z degradacją lub melioracją (polepszaniem) walorów desygnatu nazwy, w rodzaju żegl. "Moja kochana łajba!", "łaka beznamiętna krypa!" Przeniesienia i specjalizacje zwiększają zasób elementów nominacyjnych języka, natomiast zmiany zabarwień zapewniają mu wystarczalność w zakresie środków ekspresji.

W relacji pośredniej względem świata realnego pozostają zmiany semantyczne uwarunkowane wewnątrzsystemowo; towarzyszą im przekształcenia w obrębie podstawowych kategorii gramatycznych (rodzaju, liczby, przypadku), często związane ze zmianami fonetycznymi formy wyj-

ściowej wyrazu. Zmiany tego rodzaju, kluczowe w analizie dynamicznej struktury pola leksykalno-semantycznego, służą swoistej samoregulacji systemu słownikowego, zwłaszcza utrzymaniu względnej równowagi między zjawiskami wielofunkcyjności i współfunkcyjności leksemów. W poszukiwaniu składników ciągłych dynamicznej struktury PLS zwracamy uwagę na znamienne przebiegi prowadzące do przebudowy systemu leksykalnego (zmiany ustrukturowania) związane ze specjalizacją nazw i funkcjonalnym wyzyskaniem dubletów fonetycznych i morfologicznych, por. galera r.ż. → galer r.m. (por. w cyt. "naprawa galeru", 1628 r.) → galer // galar /XVIII w./ → galar 'płaskodenny statek rzeczny' (XIX/XX w.).

Usprawnienia komunikacyjne kodu zmierzają do efektywniejszego przekazywania wiedzy o realiach, por. wczesny etap /XVI w./ krystalizowania się znaczeń wyrazów funkcjonujących w obrębie szeregu synonimicznego: naczynia // statki // spr(z)ęty // narzędzia l.mn. - związane z singularyzacją → statek, sprzęt, narząd l.poj.; XVI w. statki 'naczynia, narzędzia' → statki wodne, statki morskie /do XVIII w./ l. → statek l.poj. '(reczny) pojazd wodny'; rzeczownik naczynie (centralny nominat w korelacji znaczeń) występował także w zn. 'narzędzie, instrument', co sprzyjało kontaminacji znaczeń statek ☿ naczynie wodne.

Charakter regularny mają procesy semantyczne obejmujące pewne typy struktur słowotwórczych, np. nomina actionis (nazwy czynności), które z zasady podlegają konkretyzacji, por. pojazd 'jazda, żegluga' → pojazd wodny 'środek transportu wodnego', 'obiekt pływający'; pław 'tratwa', przewóz, przepraw 'prom' (gw., stp.); pobitka 'przykrywanie statku (deskami)' → 'rodzaj statku z przykryciem' /XVIII w./; lichtuga gw. 'lichtowanie' → 'statek przeznaczony do przeładowywania towarów' itp.

Akcentując dynamiczny charakter PLS w opisie semantycznym uwzględnić należy ściśle językowe (morfologiczne) wyznaczniki koegzystencji dominacji i kontynuacji (zaniku i nawrotów) poszczególnych składników pola leksykalno-semantycznego.

W centrum zainteresowania winna znaleźć się wartość systemowa jednostki leksykalnej, tj. miejsce w opozycjach leksykalnych typu: synonimia, hiponimia, antonimia, przynależność do kategorii leksykalno-słotwórczych (wybór jednostki nominacyjnej) i stopień umotywowania nazwy²¹⁸. Na gruncie poznania potocznego, które legło u podstaw terminologii ludowej i rzemieślniczej zwracamy uwagę na relacje z po- granicza hiponimii i komplementarności typu: "duży - mały", "mniejszy - większy", "mniejszy - mniejszy o połowę - najmniejszy", które włączają się w systemy metryczne (dziesiątkowe, sześciennie i in.) poszczególnych okresów historycznych, por. mini-system nazewniczy wśród jednostek obrachunkowych drzewa spławnego w dawnej Polsce: gw. byczek 'podwójny pień' (na Podhalu) ↔ tafla /1363/ // płatwica /1461/ // pletnica /1564/ → plenica /1759/ 'jednostka spławna licząca 10 pni' ↔ stp., gw. gleń 'podwójna tafla' ↔ płęt // płat // płyt // płta XV - XVII w. → płatew // płatwa /1736, Małopolska pld./ 'jednostka średnia ok. 60 pni' ↔ izba /1532, Małopolska/ // trafta (na dolnej Wiśle) → tratwa /1783/ '100 - 120 pni drzewa związanego' ↔ kolej 'zespół tratw wysłanych jednocześnie' /XIX w./.

Gdy idzie o relacje bliskoznaczności, to każdy szereg synonimiczny ma dominantę, czyli wyraz centralny, który jako reprezentant grupy synonimów wchodzi w relacje semantyczne z innymi wyrazami centralnymi w poszczególnych szeregach, por. niektóre elementy organizacji pola wyrazowego w polu pojęciowym "obiekt pływający", "pojazd wodny" w XVI w.: TRAFIA, izba, płęt, flus, "fura wodna" ekspr. KlonFlis // PROM, promnica, przewóz, przepław // ŁÓDŹ, STATEK (wodny), naczynie wodne, drzewo, drewno metonim. // OKRĘT, NAWA (literackie), wielka łódź // CZÓŁN, ŁÓDKA, barka, bat(a), mała łódź. Relacje komplementarności - por. zbiorowe: ARMATA, flota, karawan (galeonów), poczet (okrętów); naczynie wodne - zestawione z: OKRĘT, NAWA, łódź, statek (wodny), szkuta, komiega, barka, bata itd. Relacje hiponimii - OKRĘT : galera, okręt wojenny; SZKUTA : półszkutek, półszkutekczek; ŁÓDŹ, ŁÓDKA : łódź szpiegowna, łódka rybitwia, łódka strażna itp.²¹⁹

Odrębną problematykę z punktu widzenia geografii językowej i procesów adaptacyjnych w polskim systemie fonologicznym i morfologicznym stanowią synonimy i dublety morfologiczne (chronologiczne, gwarowe i środowiskowe) wśród wyrazów współrzedzonych i zróżnicowanych, gdy idzie o wybór jednostki nominacyjnej, por. płęt // płेत // plit // płyт // płот // płat // płta r.z.²²⁰; płatwa // płatew // gw. pełć (na Podhalu) // połęć, połciać (na górnej Odrze) Miś; plczek // płczyk // płcik // pcik gw; niem. cyt. "Flosse" // "flos" // flus /XVI w./; trafetka (: trafta) // płotniczka gw. // tafelka // płytką // pojęcie w zn. flisackim; lichtan /z niem. Licht(er)kahn, Lichtkahn/ // stp. lutan /1564/ pot.; warianty morfonologiczne: lichtån → // lichtõn → // gw. lichtun // lichtaniec SW // lichtańczyk (Gloger); bagier /1853/ z niem.-hol. Bagger /1720/ // draga, z ang. drag (XIX/XX w.) // pogłębiarka /1889/ // błotniarka /1929/ // szlamownik /1926/ // statek-czerparka /1908/; berlinka /1796/ // odrak /1848/; półberlinka /1849/ // kajlak /1849/; patelka /1835/ // gw. zaciężniak /1875/; pyroskaf /1829/ // parochód rus. /1839/ // paropływ /1839/ // statek parowy /1844/ // parowiec /1852/, parostatek /1854/ // sztimer z ang. /1886/. Wybór i pozycja jednostki nominacyjnej w szeregu synonimicznym może być istotnym wskaźnikiem organizacji pola wyrazowego. Badanie uwarunkowań nominacyjnych poszczególnych składników szeregu synonimicznego umieścić należy wśród centralnych kwestii kulturoznawczo ukierunkowanej leksykologii. Wydoskonalona w przyszłości analiza szeregów synonimicznych, poszerzona o problematykę uwarunkowań kulturowych oraz parafrazowania interkodowego (paralokucji i paranuncjacji w obrębie zróżnicowanych semiologicznie komunikatów wielotworzywowych), uwzględniająca zarówno parametry ściśle językowe, jak i pozajęzykowe powinna zmierzać w kierunku wyodrębnienia semiotycznych inwariantów (kulturemów), elementarnych jednostek znaczących, znajdujących potwierdzenie w różnorodnych konfiguracjach nominacyjnych kodu językowego (gramatyzacja w kodzie werbalnym rozpatrywana w ramach funkcji kognitywnej języka)²²¹.

Propozycja opisu nazw środków transportu wodnego w obrębie pola leksykalno-semantycznego w ujęciu diachronicznym i synchronicznym, w "przekrojach" i generacjach słownikowych odzwierciedlających technologiczne fazy rozwoju cywilizacyjnego z uwzględnieniem aktualnego stanu morfologicznego języka - wyraźnie koresponduje z rozwijaną na gruncie współczesnego kulturoznawstwa koncepcją kultury, interpretowanej jako dynamiczna, humanistyczna (kumulatywna i hierarchiczna) struktura rozwojowa, która osiąga stany globalne w kolejnych etapach rozwoju przez kontynuowanie (dziedziczenie tradycji), odtwarzanie i przetwarzanie (wzbogacanie i kreację) elementów praktyki społecznej i myślenia artystycznego epok poprzedzających²²². W takim ujęciu kolejne stany perspektywiczne generacji słownikowych rozpatrywać można w kategoriach projekcji przeszłości "przefiltrowanej" przez terażniejszość, jako swoistą syntezę synchronii i diachronii.

Zakończenie

I. Przydatnym w definiowaniu kultury morskiej (nautycznej, akwaticznej, marynistycznej) wydaje się operowanie pojęciem kompleksu kulturowego albo konfiguracji elementów układu wyodrębnionego z kultury globalnej (kultur świata lub kultury ogólnonarodowej) ze względu na istotne parametry (aspekty) morskiej rzeczywistości przyrodniczej i humanistycznej. Przyjmując za podstawę rozróżnień kategorię "człowiek w kontakcie z morzem" akcentujemy specyficzne elementy konfiguracji makrokultury morskiej:

1. typ aktywności związanej z opanowywaniem żywołu morskiego i ukierunkowanej na sam obiekt pływający;
2. homo mobilis: człowiek przemieszczający się za pomocą urządzeń pływających;
3. parametry komunikacyjne:
 - a) komunikowanie wehikularne;
 - b) zwiększona kontaktywność i zdynamizowanie wymiany towarów oraz informacji;
 - c) tendencja do internacjonalizacji rzeczy, nazw i pojęć związanych z osiągnięciami technicznymi i cywilizacyjnymi w ramach makrokultury morskiej;

d) węzły komunikacyjne - porty, istotne znaczenie stref granicznych i przygranicznych;

e) zwiększony udział procesów amalgamacji (przemieszania nazw kulturowych) i związanej z tym interferencji językowej;

f) orientacja w czasie i przestrzeni: w sensie utylitarnym (ze względu na akwenuy morskie i wybrzeża) i w znaczeniu ogólniejszym: orientacja intelektualna, artystyczna, naukowa - ukierunkowana na morze i obiekty z nim związane. Przy takim ujęciu w centrum zainteresowania znalazła się problematyka kontaktów językowych, zapożyczeń oraz interferencji (w płaszczyźnie fonologicznej, morfologicznej, leksykalnej i semantycznej).

II. Charakter opisywanych obiektów kierował naszą uwagę na zjawiska z zakresu geografii językowej (lingwistyki arealnej), z centralnym pojęciem izoglosy (izoleksy), które w sytuacji morskich kontaktów wehikularnych są w istotny sposób modyfikowane w postaci: limenogony, która wykreśla granice stref portowych; naupegiogony, która określa wielkość strefy skutniczo-okrętowej (warsztatowo-stoczniowej) i pleiogony, która wyznacza strefy żeglugowe i w swej części morskiej, a także śródlądowej wybiega poza obszar wewnętrzny etnicznej czy dialektycznej przestrzeni nautogonalnej. Odrębna interpretacja pojęcia przestrzeni nautogonalnej, która obejmuje obszar aktywności nautycznej człowieka sprawiła, iż w centrum zainteresowania znalazły się zespoły językowe powiązane nie tyle na zasadzie pokrewieństwa genealogicznego, co grupy różnych języków zespolonych w obrębie tzw. ligi językowej, która powstaje zawsze w oparciu o kontakty geograficzne między językami i dzięki wzajemnym kalkom językowym wykazuje szereg cech wspólnych także w strukturze gramatycznej, por. ligę językową hanzeatyckiego związku miast bałtyckich z dominującym dialektem dolnoniemieckim Lubeki.

III. Zależności funkcjonalne między semiotyzacją kultury materialnej (bytu) i konceptualizacją językową rysują się najwyraźniej w płaszczyźnie: wytwory kultury a nominacja językowa (innowacje cy-

wilizacyjne - innowacje leksykalne i frazeologiczne). Porządek technologiczny kultury materialnej jest domeną poznawczo i semiotycznie ukierunkowanej leksykologii i terminoznawstwa, uwzględniających w opisie m. in. niektóre tezy dotyczące relatywizmu językowego, kryterium doświadczenia poznawczego, głównie w kontekście konwergencji (paralelizmu kulturowego), a przede wszystkim inspirowaną na gruncie gramatyki treści koncepcję pól semantycznych, wyrazowych, pojęciowych, formantowych (morfemowych) i innych, w tym także pól tematycznych, (ściśle związanych z pojęciem tekstu kulturowego), pól leksykalno-semantycznych, które rejestrują poszczególne "tematy" kultury.

IV. Interesował nas szczególnie ten nurt myśli etnologicznej, w którym poszukuje się analogii i wzajemnych powiązań między dwoma rodzajami struktur humanistycznych: języka i kultury pozawerbalnej. Różnica między językiem a resztą kultury jest w tym ujęciu fundamentalna dla badań systemów poznawczych ludzi. Wzory poznawcze odzwierciedlone w języku nazywa się "tematami" języka, wzory poznawcze realizowane w kulturze - "tematami" kultury. Hipotezą badawczą jest, że "temat" struktury języka jest powiązany z "tematem" struktury kultury, a stopień, w jakim te dwie struktury są zespolone wyznacza stopień integralności języka z ogólną kulturą. Szczególna rola w tym względzie przypada słownictwu. Szukając wyznaczników marynistyki, napotykamy przede wszystkim specyficzne, związane z morzem i sprawami morskimi, uwikłane w kontekstach morskich słownictwo środowiskowe (i terminologię morską). Problem tego słownictwa pojawiał się niejednokrotnie w pracach żądających istnienia prawdziwie morskiej treści czy też "morskiej prawdy utworu", czyli trafnego zastosowania morskich realiów, używania pojęć w taki sposób, aby były one adekwatne do określanych przez nie desygnatów. Właśnie w płaszczyźnie leksykalno-semantycznej upatrujemy istotnych wyróżników stematyzowania tekstów kultury morskiej.

V. W świetle przeprowadzonej analizy wyraźnie rysują się kręgi i warstwy słownictwa morskiego o międzynarodowym zasięgu użycia, w postaci internacjonalizmów leksykalnych, morfemowych, kalk wyrazo-

wych i frazeologicznych, tworców hybrydycznych i kalk mieszanych, realizujących podobne modele tłumaczeniowe w wielu językach europejskich. Są one istotnym argumentem na rzecz tezy istnieniu morskiej wspólnoty kulturowej w ogólności (w skali globalnej) lub uwarunkowanych historycznie wspólnot związanych z określonymi akwenami morskimi, ukształtowanych na podłożu wspólnoty pracy, zainteresowań, handlu, wymiany towarów oraz związanej z tym informacji (wyrażonej w języku). Z językoznawczego punktu widzenia również interesujące okazuje się badanie niejednorodnych ciągów rozwoju kultury morskiej na obszarach peryferycznych, np. subkultury flisackiej wielkich rzek, gdzie kontakt z makrokulturą europejską jest ograniczony i przez to specyficznie modyfikowany. Inspiracja wiedeńskiej "szkoły kręgów kulturowych", która zmierzała do wzbogacenia jednorodnych "pionowych" ciągów rozwoju kultury analizą powikłań przestrzennych, amalgamacji, fuzji oraz synkratyzacji dokonujących się między sąsiednimi kulturami, kieruje naszą uwagę na zjawiska asymilacji, akomodacji oraz interferencji językowej: fonologicznej, morfologicznej, semantycznej i leksykalnej. Wyjście od faktów ściśle językowych nastrocza szereg ciekawych problemów teoretycznych, np. identyfikacji formalnej różnych pierwotnie morfemów (por. częściowe synkrazje w obrębie polskich sufiksów złożonych -uga i -ulec), wymiany sufiksów ekwiwalentnych, konsekwencji asymilacyjnych zmian w sufiksacji, które to fakty uściślają (na gruncie geografii językowej i etnolingwistyki) zakres tradycyjnych analiz kulturoznawczych.

VI. Zestawiając podobne wyrazy i związki frazeologiczne w obrębie szeregów synonimicznych zgrupowanych wokół jednej nazwy kulturowej, zauważyć można działanie dwóch przeciwstawnych tendencji: z jednej strony do uniwersalizmu, z drugiej - do separatyzmu, do podkreślania swoistości języków i językowych obrazów świata. Pierwsza z nich wiąże się z podobieństwem doświadczeń poznawczych i ogólnym podobieństwem procesów myślenia, a także z istnieniem kontaktów między poszczególnymi językami i kulturami, druga - z odmiennością

geograficzno-przyrodniczego i społeczno-kulturowego środowiska, w jakim żyją poszczególne grupy ludzi, i z odmiennością treści myślowych u reagującego na to środowisko człowieka. Badanie internacjonalizmów słownikowych i frazeologicznych pozwala na oddzielenie tego, co uniwersalne (w ramach makrokultury morskiej) od tego, co specyficzne, niepowtarzalne, związane z ingerencją poznawczą konkretnych języków etnicznych w interpretację podobnych zjawisk i faktów kulturowych. Przy wyszukiwaniu tego co wspólne, podstawowym źródłem są internacjonalizmy powstałe w wyniku analogicznego rozwoju, opierające się na wspólnocie doświadczeń i logiczno-metaforycznych procesów myślenia różnych narodów. Brak konkretnie zwerbalizowanego pierwowzoru prowadzi do dużej wariantywności i dlatego tak istotne jest to, co pozostaje inwariantne (nazwa kulturowa, kulturem). Po oddzieleniu tego, co wspólne, uniwersalne (w makrokulturze morskiej), wyraźnie rysują się międzyjęzykowe różnice w widzeniu świata. W ten sposób zaistniała możliwość pokazania, jak to, co wspólne czy uniwersalne w makrokulturze morskiej realizuje się w konkretnych systemach językowych, jak to, co powszechne "współgra" w konkretnych językowych obrazach świata z tym, co niepowtarzalne, np. w endogennej warstwie (flisackiej) kultury ludowej.

Pojęcie morskiej wspólnoty kulturowej rysuje się wyraźnie w warstwie słownictwa i frazeologii o międzynarodowym zasięgu użycia (omawianej w pierwszej części pracy, poświęconej zapożyczeniom rejestrującym wzmożone europejskie kontakty żeglugowe ludzi morza). Odrębnej interpretacji wymagały procesy językowe ukształtowane na podłożu procesów społecznych asymilacji i akomodacji w ramach przestrzeni kulturowej języków etnicznych będących (środlądowym) zapleczem dla egzogennej (zewnętrznej) warstwy kultury morskiej. Analiza faktów językowych zamieszczona w drugiej części pracy zmierzała do uchwycenia złożonych relacji między tym, co inwariantne w makrokulturze morskiej i tym, co wariantywne w językach współtworzących ową wspólnotę.

PRZYPISY

- ¹ Por. J. Tuczyński, Regionalizm kaszubski w genezie i rozwoju kultury morskiej, "Nautologia" 1980, nr 2, s. 72. Tegoż, Marynistyka a kultura morska, "Nautologia" 1974, nr 1 - 2, s. 7.
- ² Por. L. Krzywicki, Wstęp do nauk historycznych. Poradnik dla samouków. Cz. II, Warszawa 1899, s. 199.
- ³ F. Bujak, Kultury morskie i lądowe, w: Światopogląd morski. Red. J. Borowik, Toruń 1934, s. 132 i n.; Por. też: F. Bujak, Dziejowe znaczenie morza, Zamość 1921. Tu wymiennie używa terminów - kultura morska // kultura nadmorska: "Najdawniejsze kultury ludzkie przedstawiają dwa typy: 1) typ kultury nadmorskiej i 2) typ kultury nadmorskiej" (s. 6); "Kultura nadmorska - to kultura wymiany i obrotu" (s. 8).
- ⁴ Por. L. Weisgerber, Vom Weltbild der deutschen Sprache, 1. Halbband, Düsseldorf 1953; G. Helbig, Dzieje językoznawstwa nowożytnego, Wrocław 1982, s. 131 - 133.
- ⁵ A. Toynbee, A Study of History, t. I - IX, London 1934 - 1954. Por. uwagi krytyczne: Ph. Bagby, Kultura i historia. Prolegomena do porównawczego badania cywilizacji, Warszawa 1975, s. 199 i n.
- ⁶ B. Skuratowicz, Kultura morska jako przedmiot badań naukowych, "Nautologia" 1973, nr 1/2, s. 109 - 112; J. Sztumski, Socjologia nautyczna. Przedmiot i problemy, "Nautologia" 1971, nr 2/4, s. 3 - 7; L. Janiszewski, A. Sosnowski, Socjologia morska, Wrocław 1984, s. 8.
- ⁷ J. Szczepański, Elementarne pojęcia socjologii, Warszawa 1970, s. 78; J. Tuczyński, Marynistyka a kultura morska, op. cit.
- ⁸ J. Sztumski, Morskie zbiorowości w ujęciu socjologii, "Nautologia" 1980, nr 3, s. 74 - 76.
- ⁹ Por. A. Martuszevska, Czy marynistyka może stać się kategorią teoretyczno-literacką?, w: Problemy polskiej literatury marynistycznej, pod red. E. Kotarskiego, Gdańsk 1982, s. 7 - 27.
- ¹⁰ Por. R. Karwacki, Temat morski. O prozie fabularnej dwudziestolecia międzywojennego, Gdańsk 1975; Tegoż, Marynistyka i klasyfikowanie dzieł marynistycznych, "Libri Gedanenses" VII 1974, s. 85 - 104.

- 11 Por. Ph. Bagby, op. cit., s. 158.
- 12 J. Tuczyński, Marynistyka polska. Studia i szkice, Poznań 1975, s. 60 - 61.
- 13 Morze w kulturach świata, red. A. Piskozub, Wrocław 1976.
- 14 Por. Ph. Dollinger, Dzieje Hanzy (XII - XVII wiek), Gdańsk 1976; R. de Leeuw, L. Thijssen, Związki między Holandią i Polską w XVI i XVII wieku, Gdańsk 1978; J. Savant, Histoire Mondiale de la Marine, Paris 1961; L. G. S. Cloves, The Royal Navy. A History from the Earliest Times to the Present, London 1901.
- 15 Por. K. Kwaśniewski, Zderzenie kultur. Tożsamość i aspekty konfliktów i tolerancji, Warszawa 1982, s. 47 - 54.
- 16 W. Cienkowski, Teoria etymologii ludowej, Warszawa 1972, s. 95.
- 17 K. Kwaśniewski, op. cit., s. 48.
- 18 Por. W. E. Mühlmann, Geschichte der Anthropologie, Bonn 1948; A. Bronk, Język etnologii na przykładzie teorii religii W. Schmidta, Lublin 1974; K. Moszyński, Człowiek. Wstęp do etnografii powszechnej i etnologii, Wrocław 1958, s. 68 - 121.
- 19 Th. Frings, E. Tille, Kulturmorphologie, "Theuthonista" 1925/1926; Th. Frings, Grundlegung einer Geschichte der deutschen Sprache, Halle (Saale) 1948; Por. H. Güntert, Grundfragen der Sprachwissenschaft, Leipzig 1925 (przedślowie).
- 20 W. Lubaś, Rzeczy, słowa i formy. Rozważania o języku, Katowice 1973; Por. G. Helbig, op. cit., s. 32; W. Lubaś, Społeczne uwarunkowania współczesnej polszczyzny, Kraków 1979.
- 21 W. A. Drapella, Nautologia, przedmiot i zakres. Tematy wybrane, "Nautologia" 1970, nr 1 - 2, s. 11 - 21.
- 22 Tamże, s. 16.
- 23 Tamże.
- 24 W. A. Drapella, Przestrzeń nautogonałna (z rozważań nad terytorium badawczym), "Biuletyn Nautologiczny" 1959, nr 4 - 6, s. 3 - 9.
- 25 K. Kwaśniewski, op. cit., s. 95 i n.

- 26 Por. G. Labuda, Morze w kulturze plemion słowiańskich, w: Morze w kulturach świata, op. cit., s. 238.
- 27 Por. W. Marciszewski, Metody analizy tekstu naukowego, Warszawa 1977, s. 193.
- 28 Por. M. Misińska, Tradycyjny spław drewna w Polsce (druga połowa XIX i XX wiek), Łódź 1962. Praca zawiera obszerną literaturę przedmiotu.
- 29 Por. L. Stomma, Antropologia kultury wsi polskiej XIX wieku, Warszawa 1987.
- 30 Por. J. Sztumski, Morskie zbiorowości w ujęciu socjologii, "Nautologia" 1980, nr 3, s. 74 - 76.
- 31 K. Kwaśniewski, op. cit., s. 36.
- 32 Por. M. Krzyżanowski, Człowiek w rozwoju transportu morskiego, "Nautologia" 1979, nr 2, s. 3 - 7.
- 33 L. Stomma, op. cit.
- 34 Z. Drapella, Od Lewiatana do Jormungandra. Rzecz o potworach morskich, ludziach z Morza i duchach wód, Gdańsk 1976.
- 35 Por. Ph. Bagby, op. cit., s. 158 i n.
- 36 Z. Gołąb, A. Heinz, K. Polański, Słownik terminologii językoznawczej, Warszawa 1968.
- 37 L. Janiszewski, A. Sosnowski, Socjologia morska. Wybór zagadnień, Wrocław 1984.
- 38 J. Sztumski, Morskie zbiorowości..., op. cit.
- 39 L. Janiszewski, op. cit., s. 84 - 88.
- 40 J. Szczepański, Elementarne pojęcia socjologii, Warszawa 1970, s. 245.
- 41 Por. H. Znaniński-Lopata, Florian Znaniński - ewolucja twórcza socjologa, w: Florian Znaniński i jego rola w socjologii, red. A. Kwilecki, Poznań 1975, s. 16 - 17.
- 42 T. Szczurkiewicz, Studia socjologiczne, Warszawa 1970, s. 399 - 400.

- 43 Por. F. Znaniecki, Ludzie terazniejsi a cywilizacje przeszłości, Warszawa 1975, s. 108 - 111.
- 44 J. Szczepański, op. cit., s. 245.
- 45 T. Szczurkiewicz, op. cit., s. 412.
- 46 Por. E. T. Hall, Bezgłośny język, przekł. R. Zimand, H. Skarbińska, słowo wstępne W. Płachecki, Warszawa 1987; Czas w kulturze, red. A. Nowicki, Lublin 1983; Czas w kulturze, red. A. Zajączkowski, Warszawa 1988; Czas i przestrzeń w języku, red. R. Laskowski, Katowice 1986.
- 47 L. Mumford, Technika a cywilizacja. Historia rozwoju maszyny i jej wpływ na cywilizację, przedmowa J. Kossak, Warszawa 1966, s. 69 - 90.
- 48 Por. Słownik morski, opracowany przez Komisję Terminologiczną przy Lidze Morskiej i Recznej w Warszawie, t. I - III, Warszawa 1929 - 1931; Słownik Morski oprac. przez Komisję Terminologiczną przy Akademii Umiejętności w Krakowie, t. IV, Warszawa 1933, t. V - VI, Warszawa 1936.
- 49 U. Weinreich, Languages in Contact: Findings and Problems, New York 1953.
- 50 Elementy teorii socjologicznych. Materiały do dziejów socjologii współczesnej w Europie Zachodniej, wybór: W. Derczyński, A. Jasińska-Kania, J. Szacki, Warszawa 1975. Fuzja - termin używany zwłaszcza przez E. Sapira. W przeciwieństwie do aglutynacji, polegającej na mechanicznym dołączaniu sufiksu do pierwiastka, względnie tematu, fuzja oznacza ściślejsze zespolenie się tych elementów wyrażające się w pewnych zmianach fonologicznych zachodzących albo w pierwiastku, względnie temacie, albo w sufiksie lub w obu naraz, skutkiem czego w świadomości mówiących zaciera się poczucie granicy morfologicznej między tymi elementami, por. analizę formantów złożonych -uga i -ulec w drugiej części pracy. Z. Gołąb, A. Heinz, K. Polański, op. cit., s. 196.
- 51 P. A. Sorokin, Social and Cultural Mobility, New York 1959; A. L. Kroeber, Istota kultury, Warszawa 1973.
- 52 M. A. Krąpiec, Język i świat realny, Lublin 1985 (Literatura ogólna); A. Schaff, Język a poznanie, Warszawa 1964; A. Szołtysek, Język a przestrzeń kulturowa, Katowice 1985; J. Kmita, Kultura i poznanie, Warszawa 1985; W. Burszta, Język a kultura w myśli etnologicznej, Wrocław 1986; W. Lubaś, Socjolingwistyka: metoda interdyscypli-

narna, w: Socjolingwistyka, t. IV, red. W. Lubaś, Warszawa - Kraków - Katowice 1984.

⁵³ E. Sapir, Kultura - język - osobowość. Wybrane eseje, przeł. B. Stanosz, R. Zimand, słowo wstępne A. Wierzbicka, Warszawa 1978; B. L. Whorf, Język - myśl - rzeczywistość, przeł. T. Hołówka, wstęp A. Schaff, Warszawa 1982.

⁵⁴ A. Schaff, Wstęp do: B. L. Whorf, op. cit., s. 25.

⁵⁵ Wartościowe zestawienie prac podejmowanych z tego punktu widzenia, por. R. Naroll, A Holonational Bibliography, "Comparative Political Studies" 1972 - 1974.

⁵⁶ Por. B. Ślaski, Spław i spławnicy na Wiśle. Krótki zarys historyczno-techniczny i obyczajowy, Warszawa 1916; J. W. Gan, Z dziejów żeglugi śródlądowej w Polsce, Warszawa 1978.

⁵⁷ Por. W. Miodunka, Teoria pól językowych. Społeczne i indywidualne ich uwarunkowania, Warszawa - Kraków 1980; L. Weisgerber, Die Sprachfelder in der geistigen Erschliesung der Welt, w: Festschrift J. Trier, Mesenheim 1954; J. Trier, Der deutsche Wortschatz im Sinnbezirk des Verstandes, Heidelberg 1931.

⁵⁸ J. Kmita, O kulturze symbolicznej, Warszawa 1982, s. 28; T. Pawłowski, Pojęcia i metody współczesnej humanistyki, Kraków 1977.

⁵⁹ Por. J. Ozdzyński, Staropolskie słownictwo związane z żeglugą (na marginesie książki E. Łuczyńskiego), "Poradnik Językowy" 1987, z. 7, s. 536 - 547.

⁶⁰ G. Matoré, La méthode en lexicologie. Domaine français, Paris 1953.

⁶¹ Por. J. von Uexküll, The Theory of Meaning, "Semiotica" R 42, 1, 1982, s. 25 - 82.

⁶² Tamże, s. 59.

⁶³ U. Eco, A Theory of Semiotics, Bloomington, Ind. 1979.

⁶⁴ Tamże, s. 22 - 28; Por. Z. Wąsik, Semiotyczny paradygmat językoznawstwa. Z zagadnień metodologicznego statusu lingwistycznych teorii znaku i znaczenia, Wrocław 1987, s. 124 - 128.

⁶⁵ U. Eco, op. cit.

⁶⁶ Por. Jazykowaja nominacyja. Obszczije woprosy, red. B. A. Sieriebriennikow, A. A. Ufimcewa, Moskwa 1977, s. 246.

- 67 U. Eco, op. cit.; Por. F. Rossi-Landi, *Il linguaggio come lavoro e come mercato*, Milano 1968.
- 68 Por. J. Fisiak, *Złożony kontakt językowy w procesie zapożyczenia z języka angielskiego do polskiego*, "Język Polski" XLII, 1962, s. 286 - 294.
- 69 Tamże, s. 287.
- 70 A. Kroeber, *Istota kultury*, Warszawa 1973.
- 71 Bliżej na ten temat piszę w artykule: *Kontekst kulturowy w opisie leksykologicznym (w poszukiwaniu wspólnego kodu)*, "Przegląd Humanistyczny" 1988, nr 7, s. 115 - 133.
- 72 U. Eco, op. cit.; Por. Z. Wąsik, op. cit., s. 128.
- 73 Por. Z. Brocki, *Pontoniakiem nad morze*, Gdańsk 1973, s. 218 - 280.
- 74 C. Lévi-Straus, *Antropologia strukturalna*, Warszawa 1970; E. Cassirer, *Philosophie der symbolischen Formen*, Berlin 1923.
- 75 P. Guiraud, *Structures étymologiques du lexique français*, Paris 1967; E. Benveniste, *Problèmes de linguistique générale*, Paris 1966; tłum. ros: *Obszczaja lingwistika*, red. J. S. Stiepanow, Moskwa 1974, zawiera podstawową literaturę przedmiotu.
- 76 Por. J. Ożdżyński, *W kręgu kultury morskiej i śródłądowej (uwagi socjolingwistyczne)*, "Nautologia" 1987, nr 1, s. 4 - 10.
- 77 Język zwany lingua franca spełniał rolę języka handlowego między Europejczykami a Arabami i Turkami na afrykańskim wybrzeżu Morza Śródziemnego. Słownictwo tego języka było hiszpańsko-włoskie z niewielką domieszką wyrazów arabskich, a gramatyka zredukowana do minimum. Por. W. Mańczak, *Języki romańskie, w: Języki indoeuropejskie*, red. L. Badnarczuk, Warszawa 1988, s. 639 - 640. Pidgin-Englisch - język mieszany, oparty na słownictwie angielskim i chińskim, o uproszczonej morfologii i składni; rozpowszechniony w Azji Wschodniej i Oceanii jako język handlowy. Por. R. A. Hall Jr., *Pidgin and Creole Languages*, Ithaca 1966.
- 78 Por. F. Grucza, *Zagadnienia metalingwistyki. Lingwistyka - jej przedmiot, lingwistyka stosowana*, Warszawa 1983 (zawiera literaturę przedmiotu).
- 79 Por. U. Weinreich, *Languages in Contact. Findings and Problems*, Wyd. 8, Paris 1974; tłum. ros. *Jazykowyje kontakty*, Kijów 1979 (obszerna literatura przedmiotu).

80 Por. L. Zabrocki, Z teorii socjolingwistyki, "Biuletyn PTJ" XXX, 1972, s. 17 - 25; I. Bajerowa, Niektóre treści i metody socjolingwistyczne w historii języka, tamże, s. 27 - 40.

81 Por. K. Heger, "Sprache" und "Dialekt" als linguistisches und soziologisches Problem, "Folia Linguistica", t. III.

82 L. Zabrocki, Kommunikationsgemeinschaften und Sprachgemeinschaften, "Folia Linguistica", t. IV, s. 2 - 23. O pojęciu prawa wspólnoty językowej, por. L. Weisgerber, Die tragenden Pfeiler der Spracherkenntnis, "Wirkendes Wort" 1950/51, 1; G. Helbig, op. cit., s. 128 - 157.

83 Por. E. Haugen, tłum. ros. Process zaimstwowanija, w: Nowoje w lingwistike VI, Moskwa 1972, s. 344 - 382; Tegoż, The ecology of Language, Stanford Cal. 1972.

84 J. Szczepański, op. cit., s. 474.

85 Tamże, s. 476 - 477.

86 Por. W. Doroszewski, Język wspólnotą pracy, "Poradnik Językowy" 1956, z. 1, s. 1- 8; Tegoż, Język - myślenie - działanie. Rozważania językoznawcy, Warszawa 1982.

87 S. Nowak, Metodologia badań socjologicznych, Warszawa 1970, s. 152.

88 Tamże, s. 350.

89 G. P. Murdock, How Culture Changes, w: Man, Culture and Society, red. H. L. Shapiro, New York 1950, s. 247 - 260.

90 Por. S. Szober, Życie wyrazów. I. Powstawanie wyrazów (nowotwory swojskie i zapożyczenia), Kraków 1929; D. Buttler, Neologizm i terminy pokrewne, "Poradnik Językowy" 1962, z. 5 - 6, s. 235 - 244.

91 Por. D. Coste, Hypothèses pour le Niveau 2, "Le Français dans le Monde", nr 73, s. 26 - 30; E. Benveniste, Sémiologie de la langue, "Semiotica", t. I, (1), (2), 1969; Tłum. pol.: Semiotologia języka, w: Znak - styl - konwencja, red. M. Głowiński, Warszawa 1977.

92 W. Burszta, Język a kultura w myśli etnologicznej, Wrocław 1986.

93 Por. J. Maćkiewicz, Co to są internacjonalizmy?, "Język Polski" 1984, LXIV, z. 3, s. 176 - 184, a także te same autorki: Internacjonalizmy frazeologiczne a językowy obraz świata (na przykładzie frazeologizmów morskich), "Poradnik Językowy" 1988, z. 7, s. 488 - 496.

- 94 Por. W. W. Akulenko, Woprosy intiernacjonalizacji słownogo sostawa jazyka, Charków 1972.
- 95 Por. J. Maćkiewicz, Czy "inwencja" jest wyrazem międzynarodowym?, "Język Polski" 1986, LXVI, z. 1 - 2, s. 60 - 69.
- 96 Por. M. Basaj, Z problematyki europeizmów frazeologicznych, w: Z problemów frazeologii polskiej i słowiańskiej II, Wrocław 1985, s. 75 - 82.
- 97 U. Weinreich, Languages in Contact., op. cit.
- 98 E. Haugen, The Analysis of Linguistic Borrowing, "Language" 1950 (XXVI), s. 213.
- 99 J. Fisiak, op. cit., s. 268 - 294.
- 100 Tamże, s. 269; J. Ozdzyński, Polskie współczesne słownictwo sportowe, Wrocław 1970.
- 101 W. Doroszewski, Język polski w Stanach Zjednoczonych, Warszawa 1938, s. 195 - 196.
- 102 J. Fisiak, op. cit., s. 270.
- 103 G. Matoré, op. cit.
- 104 Por. K. Kwaśniewski, op. cit., s. 37.
- 105 Tamże, s. 29.
- 106 Morze w kulturach świata, red. A. Piskozub, op. cit.
- 107 P. H. Dollinger, op. cit.
- 108 J. Bielawski, Morze w kulturze arabskiej, w: Morze w kulturach świata, op. cit., s. 301 - 318; M. Meissner, Śladami arabskich kupców i piratów, Warszawa 1977.
- 109 Morze w kulturach świata, s. 340.
- 110 J. Bielawski, op. cit.; Por. G. Bachelard, Wyobraźnia poetycka. Wybór pism, przedmowa J. Błoński, Warszawa 1975; szczególnie eseje: Powietrze i marzenia, s. 181 - 220, Woda i marzenia (wybór), s. 113 - 177.
- 111 Z. Gołąb, A. Heinz, K. Polański, op. cit., s. 50.

- 112 Morze w kulturach świata, s. 277.
- 113 Por. Z. Brocki, op. cit., s. 121 - 123.
- 114 J. Bielawski, op. cit.
- 115 Tamże
- 116 Por. P. Smolarek, Studia nad sztuknictwem Pomorza Gdańskiego X - XIII wieku, Gdańsk 1969, s. 359 - 372.
- 117 P. Smolarek, op. cit.
- 118 Tamże, s. 360, 371.
- 119 K. Skaare, Skipsavbildningar på Birka - Hedeby mynter, w: Norsk Sjøfartsmuseum 1914 - 1964, Oslo 1964.
- 120 Por. L. Zabrocki, Związki językowe niemiecko-pomorskie, w: Konferencja Pomorska (1954). Prace Językoznawcze, Warszawa 1956, s. 149 - 174.
- 121 O języku fryzyjskim, m. in.: Th. Siebs, Geschichte der frisischen Sprache - Grundriß der germanischen Philologie, hrsg. v. H. Paul, Bd. I, Straßburg 1901, s. 1152 - 1463; W. Heuser, Altfriesisches Lesebuch. Mit Grammatik und Glossar, Heidelberg 1903; W. Steller, Abriß der altfriesischen Grammatik, Halle 1928; W. Krogmann, Die friesische Sprache - Deutsche Philologie im Aufriß, hrsg. v. W. Stammer, Bd. 1 - 2, Aufl. 1957, s. 1899 - 1930.
- 122 Por. W. M. Żirmunskij, Wwiedienije w sravnitielno-istoričeskoje izuczenije giermanskich jazykow, Moskwa 1964, s. 121 - 134; L. Zabrocki, Wspólnoty komunikatywne w genezie i rozwoju języka niemieckiego. Cz. I. Prehistoria języka niemieckiego, Wrocław - Warszawa - Kraków 1963.
- 123 Por. F. Hinze, Wörterbuch und Lautlehre der deutschen Lehnwörter im Pomoranischen (Kaschubischen), Berlin 1965.
- 124 L. Zabrocki, Wspólnoty komunikatywne ..., s. 156 - 161.
- 125 Por. Najstarszy tekst prawa morskiego w Gdańsku, oprac. i na język polski przełożył B. Janik, Gdańsk 1961 (zawiera podstawową literaturę).
- 126 J. ten Doornkaat-Koolman, Wörterbuch der ostfriesischen Sprache, t. 1 - 3, Norden 1879 - 1884; E. Sievers, Angelsächsische Grammatik, wyd. 3, Halle 1921.

- 127 Por. K. Meżyński, Żęza - dzędza, w: Gdańskie Zeszyty Humanistyczne 1-2, 1959, s. 189 - 202.
- 128 W. Vogel, Geschichte der deutschen Seeschifffahrt, Bd. I, Berlin 1915.
- 129 Heinrici Chronicon Lyvoniae, wyd. W. Arndt, MGH SS, Bd. XXIII, Hannoverae 1874, s. 34, X, s. 58 - 59.
- 130 P. Smolarek, Studia..., op. cit., s. 147, 152, 156, 166; O. Crumlin-Pedersen, Cog-kogge-kaag. Traek af en frisisk skihstypes historie. Handels-og Søfartsmuseets Årbog, 1965, s. 81 - 134.
- 131 Hj. Falk, Altnordisches Seewesen. Wörter und Sachen, Bd. IV, Heidelberg 1912, s. 96.
- 132 Por. A. Szulc, Języki germańskie, w: Języki indoeuropejskie, red. L. Bednarczuk, t. II, Warszawa 1988, s. 794 - 798.
- 133 P. Smolarek, op. cit., s. 359 - 372.
- 134 J. van Ginneken, Handboek der Nederlandsche taal, deel II: de sociologische structuur, Nijmegen 1914, s. 478 - 535.
- 135 Ibidem.
- 136 Por. Nomenclatura navalis. Dwa gdańskie rękopisy z XVII wieku o budownictwie statków, oprac. i wyd. Z. Binerowski i B. Janik, Gdańsk 1976.
- 137 Por. B. Janik, Über das Verhältnis des Niederländischen zur polnischen Seemannssprache, w: Acta Poloniae Historica XXIII, 1971, s. 52 - 72. Trudności w precyzyjnym określeniu liczby pożyczek niderlandzkich pozostają w związku z bogactwem terminów złożonych w rodzaju grot-bom-bram-buk-gording, w których poszczególne elementy mogą mieć charakter leksykalnie niesamodzielny. Liczba określeń dla poszczególnych części omasztowania, ożaglowania i olinowania z elementem przedrostkowym fok- (for-), grot-, bezan- (krzyż-, ster-) dochodzi do 250. Wiele z tych zapożyczeń to kalki-hybrydy oraz twory o trudnym do sprecyzowania statusie leksykalno-morfologicznym.
- 138 Tak w podstawowej pracy F. Kluge'go, Seemannssprache. Wortgeschichtliches Handbuch deutscher Schiffsausdrücke Älterer und neuerer Zeit, Halle 1908 - 1911.
- 139 Por. R. van der Meulen, De hollandsche Zee- en Scheepstermen in het Russisch, Amsterdam 1909; A. Croiset van der Kop, K woprosu

o gołlandzkich tierminach po morskemu diełu w ruskim jazykie, w: Izwiestija Otdielienija Russkogo Jazyka i Słowiesnosti Impieratorskoj Akadiemii Nauk, t. 15, 1910, nr 4, s. 1 - 72; N. Smirnow, Zapadnoje wlijanije na russkij jazyk w Pietrowskiju epochu, Petersburg 1910; W. Mitzka, Das Niederländische in Deutschland. Sonderdruck aus Niederdeutsche Studien der Festschrift zum 60 Geburtstag für Prof. Conrad Borchling, s. 221.

140 M. Zaruski, Współczesna żegluga morska oraz Słownik żeglarski, Warszawa 1920 (Wstęp); W. Głowacki, Wspaniały świat żeglarstwa. Z dziejów żeglarstwa w Polsce i na świecie, wyd. 2, Gdańsk 1972; J. Pertek, Polacy na szlakach morskich świata, Gdańsk 1957

141 Por. W. M. Żirmunskij, op. cit.; L. Zabrocki, Wspólnoty..., op. cit., s. 110 - 132; H. Krahe, Sprache und Vorzeit, Heidelberg 1954,

142 M. Bogucka, Gdańsk jako ośrodek produkcyjny w XIV - XVII wieku, Warszawa 1962; Z. Binerowski, Gdański przemysł okrętowy od XVII do początku XIX wieku, Gdańsk 1963.

143 L. Zabrocki, Związki językowe..., op. cit., s. 156, 172. "Dietsch" oznacza tu nazwę zbiorową dla języków pisanych w obrębie głównych dialektów niderlandzkich (flamandzkiego, brabanckiego, zelandzkiego i holenderskiego). Por. Najstarszy tekst prawa morskiego w Gdańsku, oprac. B. Janik, Gdańsk 1961, s. 33.

144 L. Zabrocki, op. cit., s. 159.

145 Tamże, s. 166 - 167. Por. także: R. de Leeuw, L. Thijssen, Związki między Holandią i Polską w XVI i XVII wieku, op. cit.; M. Bogucka, Rzeczpospolita szlachecka a Niderlandy w XVI - XVII w., w: Rubens, Niderlandy i Polska. Materiały z sesji naukowej, Łódź 1978; Tejże: Gdańscy ludzie morza w XVI - XVIII w., Gdańsk 1984.

146 Por. B. Ślaski, Spław i spławnicy na Wiśle, op. cit., s. 30; J. W. Gan, Z dziejów żeglugi śródlądowej w Polsce, Warszawa 1978.

147 P. Smolarek, Dawne żaglowce, Gdynia 1963, s. 7 - 45.

148 Por. B. Hagedorn, Die Entwicklung der wichtigsten Schiffstypen bis ins 19. Jahrhundert, Berlin 1914.

149 K. Lepszy, Dzieje floty polskiej, Gdańsk - Bydgoszcz - Szczecin 1947.

- 150 K. F. Olechnowitz, *Der Schiffbau der Hansischen Spätzeit*, Weimar 1960.
- 151 B. Kozłowski, *Dzieje okrętu*, Warszawa 1956.
- 152 P. Smolarek, *Studia...*, op. cit.; M. Prosnak, *Bałtycka sztuka korabnicza późnego średniowiecza*. "Nautologia" 1967, nr 3 - 4, s. 30 - 53.
- 153 Tamże.
- 154 *Hanseatisches Urkundenbuch*, Wyd. K. Höhlbaum, Bd. I - III, Halle 1876 - 1886.
- 155 Por. W. Kowalenko, *Łodzie u Słowian wczesnośredniowiecznych*, "Nautologia" 1966, nr 1, s. 5 - 20.
- 156 Wynalazek ten z 1590 r. przypisuje się, według relacji Kojnjenburga, holenderskiemu budowniczemu statków Krynowi Wouterzowi z Einkhuizen; Por. B. Hagedorn, op. cit., s. 72.
- 157 P. Smolarek, *Dawne żaglowce*, s. 61.
- 158 J. Fisiak, op. cit., s. 271, a także tegoż autora: *Zjawisko depluralizacji niektórych rzeczowników angielskich zapożyczonych przez język polski*, "Język Polski" XLL (1961), s. 138 - 139.
- 159 W. Cienkowski, *Ogólne założenia metodologiczne badania zapożyczeń leksykalnych*, "Poradnik Językowy" 1964, s. 417 - 429; I. Grabowska, *Nowsze zapożyczenia angielskie w języku polskim*, "Prace Filologiczne" XXIII, 1972, s. 221 - 233; A. Ropa, *O najnowszych zapożyczeniach w języku polskim*, PJ 1974, s. 518 - 526; E. Mańczak-Wohlfeld, *Najstarsze zapożyczenia angielskie w polszczyźnie*, "Język Polski" 1987, LXVII, z. 1 - 2, s. 25 - 31.
- 160 Zob. m. in. F. Graebner, *Methode der Ethnologie /1911/*; W. Schmidt, *Handbuch der Methode der kulturhistorischen Ethnologie /1937/*; S. Poniatowski, *O metodzie historycznej w etnologii i znaczeniu jej wyników dla historii*, "Przegląd Historyczny", t. XXI, 1919; Por. W. Winter, *Areal Linguistics*, w: *Current Trends in Linguistics*, t. XI, The Hague - Paris 1973, s. 136 - 147, w: *Arealnyje issledovanija w jazykoznanii i etnografii*, Leningrad 1977.
- 161 Por. B. Kreja, *Zagadnienie przeszłości językowej Kaszub i regionalizmów sąsiednich w świetle hiperyzmów*, w: *Konferencja Pomorska 1978*, Wrocław 1979.

162 Por. M. Mathiot, *An Approach to the Cognitive Study of Language*, The Hague 1968; W. Bright, *Language and Culture*, w: *Encyclopaedia of the Social Sciences*, t. 9, s. 1 - 22; W. Burszta, *Język a kultura w myśli etnolingwistycznej*, op. cit., s. 50 - 58.

163 Por. A. Bańkowski, *Zmiany morfemiczne w toponimii polskiej*, Wrocław 1982, s. 116.

164 J. Łoś, *Gramatyka polska, cz. II: Słowotwórstwo*, Lwów - Warszawa - Kraków 1925, s. 90 - 92; F. Sławski, *Zarys słowotwórstwa prasłowiańskiego*, w: *Słownik prasłowiański*, t. I, s. 65 - 69; F. Sławski, *Oboczność q : u w językach słowiańskich*, "Slavia Occidentalis" 1947, t. XVIII, s. 247 - 248.

165 Germ. sufiks -ga ≤ pie. *-ko; germ. -inga ≤ pie. *-en-ko-; germ. -unga ≤ *-ŋ-ko-; germ. -anga ≤ *-on-ko-; paralele bałtosłowiańskie wśród sufixów denominalnych: germ. -inga // -unga : lit. -ingas // -ungas. Por. H. Krahe, W. Meid, *Germanische Sprachwissenschaft III, Wortbildungslehre*, Berlin 1967, s. 205 - 211.

166 Mały atlas gwar polskich, oprac. przez Pracownię Dialektologiczną Zakładu Językoznawstwa PAN w Krakowie pod kierunkiem K. Nitscha i M. Karasia, t. I - XIII, Wrocław - Warszawa - Kraków 1957 - 1970; Atlas językowy kaszubszczyzny i dialektów sąsiednich, oprac. przez Zespół Zakładu Słowianoznawstwa PAN pod kierunkiem Z. Stiebera (t. I - VI) i H. Popowskiej-Taborskiej (t. VII - XV), Wrocław 1964 - 1978; H. Górniewicz, *Toponimia Powiśla Gdańskiego*, Gdańsk 1980, s. 5 - 24; Tegoż: *Dialekt malborski*, t. I, Gdańsk 1967, s. 222 - 238; H. Turska, *Dialekt Ziemi Chełmińskiej i jego ekspansja na dialekty sąsiednie*, w: *Konferencja Pomorska (1954). Prace Językoznawcze*, Warszawa 1956, s. 87 - 112.

167 J. Siatkowski, *Wpływ poszczególnych dialektów niemieckich na język polski*, w: *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*, t. 7, 1967, s. 33 - 34.

168 W. Winter, *Areal Linguistics*, op. cit., s. 136 - 147. Por. L. Bednarczuk, *Kontakty zewnętrzne języków słowiańskich w epoce przedhistorycznej*, w: *Etnogeneza i topogeneza Słowian*, red. I. Kwilecka, Poznań 1979, s. 43 - 53.

169 Formantoidy - segmenty tożsame formalnie (rdzenne), ale pozbawione kategorialnych funkcji słowotwórczych. Por. R. Grzegorzycowa, J. Puzynina, *Słowotwórstwo współczesnego języka polskiego. Rzeczowniki sufiksalne rodzime*, Warszawa 1979, s. 13. Wśród morfemów

niepełnych wyróżnia się homofony morfemów pełnych (zgodność miejsca i brzmienia z morfemami pełnymi, ale bez związków semantycznych) i czysto "zewnątrzne" homofony morfemów pełnych (wyłącznie zgodność brzmienia z morfemami pełnymi bez zgodności miejsca). W. Cienkowski, Teoria etymologii ludowej, Warszawa 1972, s. 95.

170 Por. F. de Saussure, Kurs językoznawstwa ogólnego, Warszawa 1961, s. 117; W. Cienkowski, op.cit.

171 Por. H. Paul, Deutsche Grammatik, t. V, Wortbildungslehre, wyd. 3, Halle (Saale) 1957, s. 73 - 76.

172 B. Kreja, Pojęcie derywacji wymiennej, w: Z Polskich Studiów Sławistycznych, Ser. 2, Warszawa 1963, s. 133 - 140.

173 F. Lorentz, Gramatyka pomorska, t. II, cz. 2, Słowotwórstwo, Wrocław 1958 - 1962, s. 695 - 697.

174 Por. E. Breza, Kaszubski sufiks -inga, w: Rozprawy Komisji Językowej ŁTN, t. XXXII, 1986.

175 Por. uwagi B. Krei dotyczące kasz. formantu -ëra // -ara // -ura, kasz. v'adëra, v'adëra (Kłoczno), v'adura (Czarna Dąbrowa) 'ten, który się wadzi' zleksykalizowane w zn. 'guzdrała, maruda, mitrega' SGKSyCh VI 47; "owo -ë- w v'adëra (płd. kasz.) zostało najpierw zidentyfikowane z kontynuantem "szwa" (vadëra), a potem w wyniku procesów hiperyzacyjnych rozwinęła się forma vadura" (B. Kreja, Wybrane zagadnienia polskiego słowotwórstwa, Gdańsk 1985, s. 113).

176 Proces przejścia suf. -inga w kasz. -aga tłumaczy się zazwyczaj etapem pośrednim, polegającym na utożsamieniu -in z -i- powstałym z i, co z kolei łączy się z typowo kaszubską zmianą *ë ≙ i (po-przez stadium i). Kaszubskie postaci z suf. -inga (dość liczne) świadcząby zapewne o późniejszym przejęciu słowa w czasie, gdy zmiana ë ≙ i przestała już działać, tj. na przełomie XVI/XVII w. Trzeba tu również brać pod uwagę bardzo zróżnicowane zasięgi kasz. zmian: ë ≙ i, ï ≙ a, u ≙ a. Szczególnie zmiana pierwsza nastąpiła w wypadku -in tylko w kilku leksemach i to na bardzo ograniczonym (głównie północnym) obszarze. Z kolei zmiana Û ≙ a nie objęła w ogóle szeroko pojętych Kaszub południowo-wschodnich. Por. H. Popowska-Taborska, Centralne zagadnienie wokalizmu kaszubskiego. Kaszubska zmiana ë ≙ i oraz ï, Û, ü ≙ a, Wrocław 1961, s. 17, 31 - 32, 79; F. Lorentz, op. cit., t. I, s. 166 - 167.

177 H. Popowska-Taborska, op. cit., s. 34.

178 F. Kluge, Seemennssprache, op. cit.

179 Por. H. Krahe, W. Meid, op. cit., s. 211.

180 Piszę na ten temat bliżej w artykule: Zapożyczenia starofryzyjskie w polskim słownictwie morskim, w: Studia historycznojęzykowe. Wybór problemów i metod badawczych z zakresu historii języka polskiego, red. I. Bajerowa, Wrocław 1986, s. 107 - 122.

181 W obrębie słowotwórstwa adaptacyjnego celowe wydaje się rozróżnienie : a) formacje dewerbalne (odczasownikowe), typu żeglowanie (:żeglować); b) formacje adwerbalne (*doczasownikowe), odwzorowujące relacje pochodniości na obcym gruncie, por. żegluga : niem. Segelung : verb. segeln : pol. żegl-ow-a-ć; pozostające z czasownikiem podstawowym w związku pośrednim na zasadzie derywacji wymiennej (dezyntegralnej).

182 Bliższe omówienie pola wyrazowego "żegluga" w pracy E. Łuczynskiego, Staropolskie słownictwo związane z żeglugą. XV i XVI wiek, Gdańsk 1986, s. 126 - 182. O gwarowym formancie -uga piszę oddzielnie w Studiach z Filologii Polskiej i Słowiańskiej 1989.

183 Por. W. Cyran, Mechanizm zapożyczania wyrazów w języku polskim, w: Rozprawy Komisji Językowej ŁTN XX, Łódź 1974, s. 23 - 37; Tegoż, Procesy językowe w przejmowaniu wyrazów obcych przez gwary (na materiale polskim), Rozprawy Komisji Językowej ŁTN XXI, 1975, s. 5 - 41; P. Smoczyński, Sposoby przejmowania przez język polski compositów niemieckich, w: Rozprawy Komisji Językowej Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego VI, Wrocław 1966, s. 39 - 46.

184 Por. Th. Frings, E. Tille, Kulturmorphologie, "Theutonista" 1925/26. G. Korbut, Wyrazy niemieckie w języku polskim pod względem językowym i cywilizacyjnym, "Prace Filologiczne" IV, s. 345 - 560; A. Brückner, Wyrazy obce w języku polskim, "Prace Filologiczne" VI (1907), s. 1 - 55.

185 Por. L. Mumford, op. cit., s. 69 - 90; Ph. Bagby, op. cit.

186 Tamże; O koherencji "tematów" języka i kultury, por. przypis 162.

187 Por. A. Kłosowska, Socjologia kultury, Warszawa 1983, s. 166.

188 Por. I. Kurcz, Psycholingwistyka a psychologia procesów poznawczych, w: Zagadnienia socjo-i psycholingwistyki, red. A. Schaff, Wrocław 1980, s. 39 - 90.

- 189 H. Popowska-Taborska, op. cit; por. przypis 7 i 8.
- 190 W. Cienkowski, Teoria etymologii ludowej, op. cit., s. 95; M. Szymczak, O interferencji językowej w zakresie formantów słowotwórczych (na przykładzie języka polskiego) "Biul. PTJ" XXXIV, 1976.
- 191 Por. K. Długosz-Kurczabowa, Funkcjonowanie zapożyczonego formantu -ulec w języku polskim "Prace Filologiczne" t. XXXIII, 1986, s. 247 - 254.
- 192 G. Kandler, Die "Lücke" im sprachlichen Weltbild. Zur Synthese von "Psychologismus" und "Soziologismus", w: Sprache-Schlüssel zur Welt. Festschrift für Leo Weisgerber, Düsseldorf 1959, s. 256 - 270; L. Seiffert, Wortfeldtheorie und Strukturalismus. Studien zum Sprachgebrauch Freidanks, Stuttgart 1968, s. 28; W. Miodunka, Teoria pól językowych, op. cit.
- 193 Por. W. Winter, Areal Linguistics, op. cit.; J. Symoni-Sułkowska, Zróżnicowanie słowotwórcze i leksykalne nazw z zakresu transportu i komunikacji w gwarach polskich, Wrocław 1972.
- 194 Por. W. Zwiegincew. Semazjologia, Warszawa 1962, s. 120 - 127.
- 195 G. Matoré, op. cit. Jeśli za podstawową i graniczną jednostkę semazjologicznego poziomu języka uznamy warianty leksykalno-semantyczne (jednostki strukturalne wyodrębniane na poziomie synchronii), to pole leksykalno-semantyczne (PLS) wchodzi w skład struktury wyższego rzędu (systemy leksykalno-semantyczne). Powiązania między wariantami leksykalno-semantycznymi występują szczególnie plastycznie w procesach rozwojowych, tj. przy przejściu do diachronii. Por. W. Zwiegincew, op. cit., s. 447 - 456.
- 196 Por. K. Kwaśniewski, Zderzenie kultur, op. cit.
- 197 Por. J. Siatkowski, Wpływ poszczególnych dialektów niemieckich na język polski, op. cit.
- 198 Szerzej piszę na ten temat w artykule: W kręgu kultury morskiej i śródlądowej (uwagi socjolingwistyczne), op. cit.
- 199 Por. J. Hornell, Water Transport. Origins and early Evolution, Cambridge 1946.

- 200 Por. L. Mumford, op. cit., s. 69 - 90.
- 201 Por. W. Kowalenko, Łódzie u Słowian wczesnośredniowiecznych, "Nautologia" 1966, nr 1, s. 5 - 20; P. Smolarek, Studia ..., op. cit.
- 202 Porządkowanie nazw według najwcześniejszych zapisów w dokumentach źródłowych jest w wielu wypadkach zabiegiem czysto technicznym (dotyczy to przede wszystkim nazw prasłowiańskiego pochodzenia). Szczegółowa dokumentacja źródłowa w obszernym, oddanym do druku opracowaniu: "Nazwy wiślanych środków transportu" (Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego).
- 203 Por. A. Żylicz, Propozycje w sprawie systematyki i nazw niektórych statków śródlądowych, "Budownictwo Okrętowe" 1976, s. 485 - 487; S. Staszkiwicz, Jednostka pływająca czy pławica? "Budownictwo Okrętowe" 1977, s. 268 - 273.
- 204 Por. J. Bobotek, O problematyce systematyki statków śródlądowych, "Budownictwo Okrętowe" 1979, s. 269.
- 205 Por. J. Wyrozumski, Jednostki obrachunkowe drzewa spławnego w dawnej Polsce, "Kwartalnik Historii Kultury Materialnej" 1959, s. 269 - 279 (zawiera obszerną dokumentację źródłową).
- 206 Słownik morski, oprac. przez Komisję Terminologiczną przy Lidze Morskiej i Rzecznej w Warszawie, t. 1 - 3, Warszawa 1929 - 1931. Pozostałe pozycje - patrz rozwiązanie skrótów.
- 207 W. Bihl, J. Komorowski, Ważniejsze typy statków wybudowane według projektów opracowanych w Centrum Badawczo-Projektowym Żegluga Śródlądowej "Navicentrum" we Wrocławiu (lata 1954 - 1978), "Budownictwo Okrętowe" 1978, s. 340 - 343.
- 208 Por. L. Roppel, Przegląd historyczny prac nad polskim słownictwem morskim w latach 1899 - 1939, Gdańsk 1955; E. Łuczyński, Polska terminologia morska I połowy XX wieku (nazwy części jednostki pływającej), Gdańsk 1987.
- 209 Por. P. Guiraud, Semantyka, Warszawa 1976, s. 77 - 81.
- 210 Por. O. Ducháček, Le champ conceptuel de la beauté en français moderne, Praha 1960.
- 211 Por. J. Kuchař, K obszczej charakteristické nominacyi, TLP, 3, Praha 1968, s. 119 - 129; W. Weinreich, O siemanticzeskoj strukturnie jazyka, w: Nowoje w lingwistické, V, Moskwa 1970.

- 212 S. Gajda, *Rozwój polskiej terminologii górniczej*, Opole 1976.
- 213 Por. P. A. Sorokin, *Social and Cultural Mobility*, New York 1959.
- 214 J. Łoś, *Gramatyka polska. Cz. II: Słowotwórstwo*. Lwów - Warszawa - Kraków 1925; W. Cyran, *Tendencje słowotwórcze w gwarach polskich*, Łódź 1977.
- 215 B. Kreja, *Słowotwórstwo rzeczowników ekspresywnych w języku polskim*, Gdańsk 1963.
- 216 Por. R. Grzegorzczakowa, J. Puzyńska, *Słowotwórstwo współczesnego języka polskiego. rzeczowniki sufiksalne rodzime*, Warszawa 1979, s. 68 - 71.
- 217 Por. D. Buttler, *Rozwój semantyczny wyrazów polskich*, Warszawa 1978, s. 249 - 253.
- 218 A. Markowski, *Antonimy przymiotnikowe we współczesnej polszczyźnie na tle innych przeciwstawień leksykalnych*, Wrocław 1986; Por. R. Tokarski, *Struktura pola znaczeniowego*, Warszawa 1984, s. 28 - 34;
- 219 E. Łuczyński, *Staropolskie słownictwo związane z żeglugą (XV i XVI wiek)*, op. cit., s. 208.
- 220 Kontaminacje semantyczne i morfologiczne w obrębie kilku odrębnych etymologii: płynąć (stp., arch. plyć 'ts'; pleść ≤ *plesti ≤ *pletti, por. plot, ukr. plit; (za)platać 'wiązać, zespać'; historia i geografia wyrazu plyt wskazuje, że jest to innowacja polsko-białoruska z epoki przedhistorycznej, będąca postacią oboczną do pñ.słowiańskiego *plēt 'tratwa' (stp. plet, st.czes. plet, ros. plot, słowac. plt, na Popradzie i Dunajcu wymawiane jako plit?) Bedn 26; przebadania wymagają powiązania z niem. dial. Plätte 'prom (na Dunaju)' K1S 619, a także związki etymologiczne z niem. Pflicht 'plecąć' K1S 621, por. także niem. Flosse, Fluß, Flut, fliessen 'płynąć' (oboczność p:f z bałtyckiego plattu?) K1EW 206 - 209.
- 221 J. Puzyńska, *O funkcjach języka, tekstu oraz ich elementach leksykalnych*, w: *Z zagadnień słownictwa współczesnego języka polskiego*, red. M. Szymczak, Wrocław 1978; W. Tłokiński, *Gramatyzacja w kodzie werbalnym*, Warszawa 1979; Tęgoż: *Mowa. Przegląd problematyki dla psychologów i pedagogów*, wyd. 2, Warszawa 1986.
- 222 Por. J. Kmita, *Kultura i poznanie*, Warszawa 1985; Tęgoż, *O kulturze symbolicznej*, Warszawa 1982, s. 77 - 90.

*

*

*

Już po oddaniu niniejszej pracy do druku ukazała się wartościowa praca Alicji Karszniewicz-Mazur, Zapożyczenia leksykalne ze źródła niemieckiego we współczesnej polszczyźnie, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1988. Książka ta zawiera obszerną bibliografię dotyczącą dotychczasowych badań nad zapożyczeniami niemieckimi w języku polskim (z wyłączeniem wpływów dolnoniemieckich).

O pracach nad słownikiem zapożyczeń niemieckich w języku polskim, por. A. de Vincenz unter der Mitarbeit von A. Pohl und G. Hentschel, Probeheft zum Wörterbuch der deutschen Lehnwörter im Polnischen, "Slavistische Linguistik" 9, Frankfurt am Main - Bern - New York 1985. Recenzje T. Kalickiego, M. Karpluk, A. Koronczewskiego, J. Puzyniny w "Języku Polskim" LXVII, 1987, z. 1 - 2, s. 85 - 108.

ROZWIĄZANIE SKRÓTÓW I ZNAKÓW OBJAŚNIAJĄCYCH

- AcLeop - Acta officii consistorialis Leopoliensis antiquissima. Najstarsze akta konsystorza lwowskiego. I. 1482 - 1489. II. 1490 - 1498. Ed. Guilelmus Rolny, Lwów 1927 - 1930, Wydawnictwo Tow. Nauk. we Lwowie. Zabytki Dziejowe. T. II - III.
- Adelung - J. Ch. Adelung, Grammatisch-kritisches Wörterbuch der Hochdeutschen Mundart, t. 1 - 4, Leipzig 1793 - 1801.
- ADiar - Anonima diariusz peregrynacji włoskiej, hiszpańskiej, portugalskiej (1595), wyd. J. Czubek, Kraków 1925.
- Aen - Vergilli Aeneida, to jest O Aeneaszu trojańskim (...) Andr(zeja) Kochanowskiego, Kraków, Drukarnia Łazarzowa, 1590.
- AGZ - Akta Grodzkie i Ziemskie z Czasów Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwum tzw. Bernardyńskiego we Lwowie, Lwów 1869 i n.
- AGKiel - K. Dejna, Atlas gwarowy województwa kieleckiego, z. 1 - 6, Łódź 1962 - 1968 (cyfra oznacza numer mapy).
- AJ (ASlPh) - Archiv für slavische Philologie, założone przez V. Jagicia, Berlin 1876 - 1929.
- AJK - Atlas językowy kaszubszczyzny i dialektów sąsiednich, oprac. Zespół Zakładu Słowianoznawstwa PAN pod kierunkiem Z. Stiebera i H. Popowskiej-Taborskiej, z. I - XV, Wrocław 1964 - 1978.
- A.Koch = Aen
- Akta radz.pozn. = AcPosn. Akta radzieckie poznańskie. Acta consularia Posnaniensia. I. 1434 - 1470. II. 1471 - 1501. Wyd. K. Kaczmarczyk, Poznań 1925 - 1931.
- Al - A. Z. Aleksandrowicz, Sport żeglarski. Wydawnictwo oficjalne Polskiego Związku Żeglarskiego w Polsce, Lwów 1930; Słownictwo polskie sportowo-żeglarskie przyjęte przez Polski Związek Żeglarski, s. 96 - 107.

- Aleks - B. Aleksandrowicz, O drzewie i jego użytkach, Warszawa, w drukarni Gazety Codziennej, 1855; Tegoz: Handel drzewem, w: Encyklopedia Rolnicza, Warszawa 1874.
- Angl rus - Anglo-russkij słowar, red. W. K. Müller, wyd. 10, Moskwa 1963.
- Anonim - Anonima protestanta XVI wieku erotyki, fraszki..., z rękopisu wydał I. Chrzanowski, Kraków 1903.
- Arct - M. Arcta Słownik ilustrowany języka polskiego, Warszawa 1929.
- Atl. - p. AJK
- AWK - Akta wielkorządowe krakowskie 47 - 96. Archiwum Państwowe m. Krakowa, cyt. za J. Wyrozumskim (skrót. Wyroz).
- Bandr Zol - J. Bandrowski, Zolozjka. Powieść z nadmorskiej Polski, Poznań 1928.
- Barńk - A. Barńkowski, Zmiany morfemiczne w toponimii polskiej, Wrocław 1982.
- Bart Bydg - Bartłomiej z Bydgoszczy, Vocabularius ex Calepino, Breuiloquo et Mamotrecto recollectus (...) 1532, oprac. z wyd. B. Erzepkiego, Poznań 1900.
- Be - A. Berka (= L. Biskupski), Słownik kaszubski porównawczy, Warszawa 1891.
- Bedn - L. Bednarczuk, O języku flisaków wilejskich, "Język Polski" 1984, LXIV, s. 24 - 34.
- Bekiesz - Listy Władysława Bekiesza do Szymona Bara i innych, w Archiwum Państwowym w Sztokholmie, cytowane według K. Lepszego, Dzieje floty polskiej, Gdańsk - Bydgoszcz - Szczecin 1947.
- Belić - A. Belić, Zur Entwicklungsgeschichte der Slavischen Deminutiv- und Amplificativsuffixe. Archiv für Slavische Philologie, red. V. Jagić, t. XXIII (1901), s. 134 - 206.
- Ber - St. Bernatt, Słowniczek morski, Wyd. Instytut Bałtycki, Toruń 1935; przedmowa A. Brückner.
- Bern(eker) - E. Berneker, Slavisches etymologisches Wörterbuch (A-mor), Heidelberg 1908 - 1913.
- Bibl Radz - Biblia swienta, Tho iest Księgi Starego y Nowego Zakonu, Brześć Litewski 1563, Drukarnia Radziwiłłowska.

- Bielf - H. H. Bielfeldt, Die deutschen Lehnwörter im Ober-sorbischen, Leipzig 1933.
- Bil - z twórczości pisarza kaszubskiego Bilota
- BIM - Biuletyn Instytutu Morskiego
- Bł - K. Błahij, Opowieść z Kattegatu, Warszawa 1956.
- Bohom Hist - Historia o podróżach Przez Pana De La Harpe skró-
niona, (...) na Polski język przełożona (przez Fran-
ciszka Bohomolca), t. I, Warszawa 1783.
- Bocz - M. Boczar, Galeona Zygmunta Augusta. Próba rekon-
strukcji, Wrocław 1973.
- Bor - J. Caldwell, Desperacki rejs, przełożył T. Bory-
siewicz, Warszawa 1965 (Przypisy).
- Borchl - C. Borchling, Der Anteil des Niederdeutschen am
Lehnwörtertschatz der westslavischen Sprachen, w:
Festschrift Christoph Walther zu seinem 70 Gebur-
stage (...), Norden u. Leipzig 1911, s. 75 - 95.
- Borzym - M. Borzymowski, Morska nawigacja do Lubeka. Z pier-
wodruku 1662 r. wydał R. Pollak, "Biblioteka Gdań-
sko-Pomorska", t. II, Gdańsk 1938.
- Boter - p. Lencz
- Brem.Wb. - Versuch eines bremisch-niedersächsischen Wörterbuchs.
Herausgegeben von der bremischen deutschen Gesell-
schaft, t. 1 - 6, Bremen 1767 - 1771 und 1869.
- Broc Kot - Z. Brocki, Kot i kotwica. Historyjek z życia ter-
minów morskich zbiorok pierwszy, Gdynia 1961.
- Broc Mich - Z. Brocki, Michałki z kambuza, Gdańsk 1978.
- Broc Morze₁ - Z. Brocki, Morze na oku, Gdynia 1964.
- Broc Morze₂ - Z. Brocki, Morze pije rzekę, Gdańsk 1969.
- Broc Pont - Z. Brocki, Pontoniakiem nad morze, Gdańsk 1973.
- Br(łck) - A. Brückner, Słownik etymologiczny języka polskie-
go, wyd. 2, Warszawa 1970.
- Br(łck) KZ - A. Brückner, N- und U-Doupletten im Slavischen,
Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung 42
(1909), s. 332 - 369.
- Brzoz - K. Brzozowski, Wzdłuż Eufratu, "Wędrowiec" 1885,
s. 278.
- Bud.okr. - "Budownictwo okrętowe", Gdańsk 1956 -

- Budz - z twórczości pisarza kaszubskiego Aloizego Budzisa
- Bursz(ta) - J. Burszta, Materiały do techniki spławu rzeczno-
na Sanie i średniej Wiśle z XVII i XVIII wieku,
"Kwartalnik Historii Kultury Materialnej" 1955,
R. 3, nr 4, s. 752 - 782.
- Bystrz - Informacja matematyczna rozumnie ciekawego Polaka
(...) przez Wojciecha Bystrzonowskiego, Lublin
(1749).
- Cass - L. Casson, Starożytni żeglarze basen: Morza Śród-
ziemnego, przełożył L. Teliga, Warszawa 1965; Słown-
nik terminów morskich, s. 276 - 282.
- Chęt - A. Chętnik, Spław na Narwi. Tratwy, oryły i oryłka.
Studium etnograficzne, Towarzystwo Naukowe w Płocku,
Warszawa 1935.
- Chłudź - J. Chłudzińska-Świątecka, Budowa słowotwórcza rze-
czowników w gwarach Warmii i Mazur, "Prace Filolo-
giczne", t. XXII, Warszawa 1972, s. 159 - 289.
- Christ - W. A. Christiani, Über das Eindringen von Fremd-
wörtern in die russische Schriftsprache des 17.
und 18. Jhdts., Diss., Berlin 1906.
- Chytr - Chytraeus, Nath., Nomenclator Latino-Saxonicus,
Rostock 1604.
- Cn (Knapski) - G. Knapski (Cnapius), Thesaurus polono-latino-grae-
cus..., Kraków 1621.
- Cod.dipl.masov. - Codex diplomaticus et commemorationum Masoviae
generalis. Acta collegit... Joannes Corvinus Ko-
chanowski, Varsqviae 1919.
- Cod.dipl.Sil. - Codex diplomaticus Silesiae. Herausgegeben vom
Verein für Geschichte und Alterthum Schlesiens,
Breslau 1857 i n.
- Col - A. Cołas, Dokoła świata po zwycięstwo, przeło-
żył J. Czerwiński, Gdańsk 1975.
- Cresc - Crescencyusz Księgi o gospodarstwie i o opatrzeniu
rozmnożenia rozlicznych pożytków, każdemu stanowi
potrzebne, Kraków 1542.
- D(al) - Tołkowyj słowar' żywego wielikorusskogo jazyka V.
Dalia, red. J. A. Baudouin de Courtenay, t. I - IV,
Petersburg - Moskwa 1903.
- Daleki - (Jędrzej Daleki), Wspomnienia mojego ojca, żołnierza
dziewiątego pułku Ks. Warszawskiego, zebrane

według ustnego opowiadania powtórnie przez księdza Jakuba Dalekiego, Poznań 1864.

- Dann - J. F. Danneil, Wörterbuch der altmärkisch platt-deutschen Mundart, Salzwedel 1859.
- Dar - H. Kabat, "Dar Pomorza", red. J. Wadowski, Gdańsk 1974; P. Dzianisz, Pierwszy wiatr, Gdańsk 1979.
- Dä(hn) - J. K. Dähnert, Platt-Deutsches Wörterbuch nach der alten pommerschen und rügischen Mundart, Stralsund 1781.
- Dejna ŁTN - K. Dejna, Słownictwo ludowe z terenu byłych województw kieleckiego i łódzkiego, w: Rozprawy Komisji Językowej ŁTN, t. XX (1974) - XXIX (1983) i n.
- Demb - K. Dembowski, Słownik żeglarski, Warszawa 1952.
- Derd Cz - J. Derdowski, O Panu Czôrlńscim, co do Pucka po sece jachôł, wyd. 3, Pelplin 1934.
- Dęb - T. Dębicki, Z dziennika marynarza. Na pokładzie "Lwowa" z Gdańska do Rio de Janeiro i z powrotem, wyd. 2, Warszawa 1934; Słowniczek wyrazów technicznych i wyrazów obcych, s. 90 - 134.
- Diarius (1628) - Diariusz albo summa spraw i dzieł wojska kwarcianego w Prusiech. Pamiętniki o Koniecpolskich, wyd. S. Przyłęcki, Lwów 1842.
- Diez - Etymologisches Wörterbuch der romanischen Sprachen, wyd. 5, Bonn 1887.
- Dobrz - W. Dobrzyński, Gwary powiatu niemodlińskiego, Cz. II. Morfologia. Wrocław 1967.
- Dokum.kujaw.mazow. - Dokumenty kujawskie i mazowieckie, wyd. 8. Ulanowski, Archiwum Komisji Historycznej IV, nr 45.
- Doorn - J. ten Doornkaat Koolman, Wörterbuch der ostfriesischen Sprache, t. 1 - 3, Norden 1879 - 1884.
- Drap - W. A. Drapella, Żegluga - nawigacja - nautyka. Ze studiów nad kształtowaniem się pojęć morskich, Cz. I. Wiek XVI - XVIII, Gdańsk 1955.
- Drap Ster - W. A. Drapella, Ster. Ze studiów nad kształtowaniem się pojęć morskich. Wiek XV - XX, Gdańsk 1955.
- Dz.Handl. - Dziennik Handlowy 1787 - 1792.
- Eichler - C. Eichler, Vom Bug zum Heck. Seemännisches Hand- und Wörterbuch, Berlin 1943.

- Enc Rol - Encyklopedia Rolnicza, t. III. "Handel drzewem", t. V. "Ryby", Warszawa 1873 - 1879.
- EP Orgel(br) - Encyklopedia powszechna S. Orgelbranda z ilustracjami i mapami, Warszawa 1898 - 1912.
- Erz - B. Erzepki, Przyczynki do średniowiecznego słownictwa polskiego. I. Glosy polskie wpisane do łacińsko-niemieckiego słownika, druk w roku 1490, Roczniki Poznańskiego Tow. Przyj.Nauk XXXIV, Poznań 1908, s. 1 - 139.
- Eur(os) - A. Kaszowski, Z. Urbanyi, "Eurosem" na Horn, Gdańsk 1975.
- Falk Altnord - H.Falk, Altnordisches Seewesen, Wörter und Sachen, t. 1 - 4, Heidelberg 1912.
- Falk-Torp - H. Falk, A. Torp, Norwegisch-dänisches etymologisches Wörterbuch, Heidelberg 1910.
- Fed - Z. Fedus, Podręczny rosyjsko-polski słownik sportowy (żeglarsstwo), Wrocław 1981.
- Fen - F. Fenikowski, Pierścień z łabędziem, Warszawa 1952; Słowniczek, s. 157 - 161.
- Fen Nec - Augustyn Necel, Okrężnicy spod Nordowej Gwiazdy, wstęp, słowniczek i opracowanie literackie F. Fenikowski, Gdynia 1959; Słowniczek wyrazów obcych i gwarowych, s. 485 - 493.
- Fisch - J. J. Fischer, Pod żaglami, Warszawa 1931 (Objaśnienie wyrazów technicznych, s. 107 - 110).
- Franck - J. Franck, Mittelniederländische Grammatik, Leipzig 1919.
- Fr(ischb) - H. Frischbier, Preussisches Wörterbuch, Bd. I - II, Berlin 1882 - 1883.
- FWB - Fremdwörterbuch, Veb Bibliographisches Institut, Leipzig 1966.
- Garn - A. Garnuszewski (red.), Słownik morski polsko-angielsko-francusko-niemiecki, oprac. przez Komisję Terminologiczną przy Lidze Morskiej i Rzecznej w Warszawie, zeszyt 3. Statki żaglowe /maszty, liny, żagle/, Wojskowy Instytut Naukowo-Wydawniczy, Warszawa 1931.
- Giersz - St. Gierszewski, Wisła w dziejach Polski, Gdańsk 1982.

- Ginn - Jac. van Ginneken, Handboek der Nederlandsche taal. Deel II: De sociologische structuur, Nijmegen 1914.
- Glog(er) - Z. Gloger, Dolinami rzek. Opisy podróży wzdłuż Niemna, Wisły, Bugu i Biebrzy, Warszawa 1903.
- Gluz - J. Gluziński, Terminologia wyrobów towarnych w lasach Wołynia, "Drobnotki gospodarskie", Warszawa 1859, s. 105 - 132.
- Głos - Głos z Kubryka, jednodniówka z rejsu "Pogorii", red. K. A. Robak i in. (maszynopis udostępniony przez uczestnika wyprawy W. Burkota); Por. K. Robak, "Pogoria" na koniec świata, Gdańsk 1983.
- Głow - W. Głowacki, Żeglarstwo morskie, wyd. 5 poprawione, Warszawa 1979.
- Głow Wsp - W. Głowacki, Wspaniały świat żeglarstwa, wyd. 2, Warszawa 1972.
- Gołęb - H. Gołębiowski, Wyrazy rybackie i żeglarskie u Kaszubów, w: Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu, VI, 1899, s. 173 - 178.
- Gordon - J. Gordon, Podróż do Nowego Orleanu, Lipsk 1867.
- Gor(iajew) - N. Gorajew, Etimologiczeskij słowar ruskogo jazyka, wyd. 2, Tiflis 1896.
- Gost - A. Gostomski, Gospodarstwo (...), w drukarni Jakuba Siebeneychera, Kraków 1588.
- Górn II - H. Górnowicz, Dialekt malborski, t. II, Słownik, z. 1 (1973), Gdańsk 1974.
- GPM - F. Lorentz, Gramatyka pomorska, t. 1 - 3, Wrocław 1958 - 1962.
- Grab - Z. Grabowski, J. Wójcicki, 1000 słów o morzu i okręcie, wyd. 4 poprawione, Warszawa 1973.
- Grimm - Deutsches Wörterbuch von J. Grimm und W. Grimm u. a., Leipzig 1854.
- Grimme - H. Grimme, Plattdeutsche Mundarten, Leipzig 1922.
- Grod - R. Grodecki, Znaczenie handlowe Wisły w epoce piastowskiej, w: Studia historyczne ku czci St. Kutrzeby, Kraków 1938, s. 277 - 303.
- Grotk - Podróż morską dwu studiujących Polaków (...) przez Tobiasza Grotkowskiego (...) roku 1760, w: Trzy podróże, red. E. Kotarski, Gdańsk 1973.

- Guld - Z. Guldon, L. Stępkowski, Z dziejów handlu Rzeczypospolitej w XVI - XVIII wieku. Studia i materiały, Kielce 1980.
- Hacz - J. Haczewski, O spławie drzewa z dodatkiem terminologii orylów, flisów, majtków..., "Sylvan", t. 11, 1835.
- Hans.Urk(und.) - Hanseatisches Urkundenbuch, wyd. K. Hölbaum, Bd. I - III, Halle 1876 - 1886.
- Haur (Ekon) - J. K. Haur, Oekonomika Ziemiańska do Sposób z okolicznościami do sprawowania porządku i pożyteczności Gospodarstwa..., w Krakowie 1679.
- HB - H. Boruciński, Przed rejsem. Mikroskopijna encyklopedia żeglarska, Warszawa 1961.
- Hilf - A. Hilferding, Ostatki Słowjan na juźnom beregu Baltijskago morja, Petersburg 1862.
- Hinze - F. Hinze, Wörterbuch und Lautlehre der deutschen Lehnwörter im Pomoranischen (Kaschubischen), Berlin 1965.
- Hirsch - Th. Hirsch, Danzigs Handels- und Gewerbsgeschichte unter der Herrschaft des Deutschen Ordens, Leipzig 1858.
- Holt - F. Holthausen, Altfriesisches Wörterbuch, Heidelberg 1929.
- IE - Z. Grzywaczewski i in., Ilustrowana encyklopedia dla wszystkich. Okrety i żegluga, Warszawa 1977.
- Inw Mieszcz - Inwentarze mieszczańskie z lat 1528 - 1635 z ksiąg miejskich Poznania, wyd. Nawrocki i J. Wiślocki, Poznań 1961.
- IORJS - Izwiestija Otdielenija Russkogo Jazyka i Słowiestnosti Akademii Nauk, Petersburg 1896 - 1927.
- J - Z. Jasiński, Morze w poezji polskiej. Antologia poezji marynistycznych, Warszawa 1937 (Encyklopedyczny słownik terminów żeglarskich, s. 275 - 291).
- J.(al) - Glossaire nautique repertoire polyglotte de termes de marine anciens et modernes par A. Jal, Paris 1848.
- JA - Archiv für slavische Philologie, hrsg. v. V. Jagić, Berlin 1876 i n.
- Jabł - M. Paradowska, Terminologia nautyczna w materiałach rękopiśmiennych Władysława Jabłonowskiego, "Nautologia" 1971, nr 2 - 4, s. 71 - 74.

- Janik, Über - B. Janik, Über das Verhältnis des Niederländischen zur Seemannssprache, w: Acta Poloniae Historica 23, Warszawa 1971, s. 52 - 72.
- Janik - L. Janikowski, Wspomnienia z podróży afrykańskich w latach 1882 - 1886, "Morze" 1933, nr 1, s. 29.
- Jędrz - Z. Jędrzejkiewicz, J. Wierzbicki, Poradnik turysty żeglarza, Warszawa 1956 (Mały słowniczek żeglarski, s. 198 - 202).
- JP - Język Polski, Kraków 1913 i n.
- Kaest - W. Kaestner, Die deutschen Lehnwörter im Polnischen, I. Teil: Einleitung und Lautlehre, Leipzig 1939.
- Kasprz - A. Kasprzycka, Materiały do polskiej leksykografii nautycznej XVIII wieku, "Nautologia" 1971, nr 2 - 4, s. 57 - 70.
- Kasz. N (= Fen Nec)
- Kasz. R - N. Rydzewska, Rybacy bez sieci; t. 2. Mol na krzyskim wzgórzu, Gdynia 1958; Słowniczek wyrazów kaszubskich poprawił i uzupełnił Leon Roppel.
- Kasz. T (= Ro)
- Kierzk Pam - J. F. Kierzkowski, Pamiętniki ... kapitana wojsk francuskich ... a na ostatnim miejscu majora wojsk polskich, Poznań 1866.
- Kil(ian) - Kilianus Dufflacus Corn., Etymologicum teutonicae linguae sive Dictionarium teutonico-latinum, Antwerpiae 1599.
- Kitowicz - J. Kitowicz, Opis obyczajów za panowania Augusta III, wyd. E. Raczyński, Poznań 1840.
- KL - T. Szczygielski, Żeglarskie dzieje, Gdynia 1959; Słowniczek terminów żeglarskich, oprac. M. A. Kozłowska i S. Ludwig.
- Kleczk - A. Kleczkowski, Wpływ języka polskiego na dialekty prusko-niemieckie, w: Pamiętnik Zjazdów Pomorzoznawczych, z. 1, Toruń 1931, s. 113 - 130.
- Kleczk rec - A. Kleczkowski, rec.: Słownictwo rybackie i żeglarskie u Kaszubów nadmorskich, oprac. B. Ślaski; rec. w: Rocznik Sławistyczny, Kraków 1912, R. 5., s. 209 - 225.
- KLEW - F. Kluge, Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache, red. (uzupełnienia) W. Mitzka, wyd. 18, Berlin 1960.

- KlonFlis - Flis to jest spuszczenie statków Wisłą i innymi rzekami do niej przypadającymi, Sebastjana Fabijana Klonowica z Sulimierzyc (...) drukował Sebastyan Sternacki (Raków 1598); uzupełnienia z wyd. z 1595 roku.
- KlS - F. Kluge, Seemannssprache. Wortgeschichtliches Handbuch deutscher Schiffsausdrücke älterer und neuerer Zeit, Halle 1911.
- Kn (Knapski) - p. Cn. = Cnapii Gregorii, Thesaurus polon^o latino-graecus..., Cracoviae 1643.
- Knoop - O. Knoop, Volkssagen, Erzählungen, Aberglauben, Gebräuche und Märchen aus dem östlichen Hinterpomern, Posen 1885.
- Kod Mazow - Kodeks dyplomatyczny księstwa mazowieckiego..., wyd. T. Lubomirski, Warszawa 1863.
- Kod Pol - Codex diplomaticus Poloniae.... Kodeks dyplomatyczny Polski..., t. I - IV; t. I - II. wyd. L. Ryszczewski i A. Muczkowski, t. III, wyd. J. Bartosiewicz, t. IV, wyd. M. Bobowski, Warszawa 1847 - 1887.
- Koen-Endep - M. J. Koenen, J. Endepols, Verklarend handwoordenboek der Nederlandsche taal, Groningen 1956.
- Kontrym - Podróż (P.) Kontryma, urzędnika banku polskiego, odbyta w roku 1829 po Polesiu, wyd. E. Raczyński. druk W. Stefański, Poznań 1939.
- Kopeć - Dziennik podróży Józefa Kopcia przez całą wschodnią Azyą (...), Wrocław 1837.
- Kopp - K. Koppmann, Seebuch, Niederdeutsche Denkmäler, Bremen 1876.
- Korbut - G. Korbut, Wyrazy niemieckie w języku polskim pod względem językowym i cywilizacyjnym, "Prace Filologiczne" 1893, t. IV, s. 345 - 560.
- Kost - H. Kostecki, O budowie berlinek (z rękopisu H. Kosteckiego z 1817 r.), "Izys Polska" 1826, t. II, s. 109 - 129.
- Kozł - W. Kozłowski, Słownik leśny, bartny, bursztyniarski i oryński, Warszawa 1846.
- Krann - Detlef Krannhals, Danzig und der Weichselhandel in seiner Blütezeit vom 16. zum 17. Jahrhundert. Leipzig 1942.
- Kreja, O tzw. - B. Kreja, O tzw. depluralizacji w języku polskim. "Język Polski" XLIII, 1963, s. 27 - 36.

- Kucz - J. Kuczyński, Jachtowa praktyka morska, Warszawa 1933.
- Kulik - G. Kulikowski, Słownik obłastnogo ołonieckiego narieczija, Petersburg 1898.
- Kurasz - W. Kuraszkiewicz, Jak brzmi celownik-miejscownik rzeczowników na -ha, np. Sapieha, duha? "Język Polski" XXVIII (1948), s. 133 - 139.
- L (1856) - Zeemans-Woordeboek... door Mr. J. van Lennet, Amsterdam 1856.
- L. (= Linde)
- Lambor - J. Lambor, Locja rzeczna, Warszawa 1953.
- Lask - R. Łaskowski, Derywacja rzeczowników w dialektach laskich, cz. I. (1966), cz. II, Wrocław 1971.
- Lauffer - V. Lauffer, Danzigs Schiffs- und Waarenverkehr am Ende des XV. Jahrhunderts, "Zeitschrift des Westpreussischen Geschichtsvereins", H. 33, Danzig 1894, s. 1 - 44.
- Laumane - B. Laumane, A. Niepokupnyj, Bałto-sławiano-finskie jazykowyje paraleli iz obłasti morieplawanija i ribołowstwa, w: Wzaimoswiezi Bałtow i Pribałtjjskich Finow, Ryga 1970.
- LF - Listy Filologicke, Praha 1874 i n.
- Lencz - Boter Benesius Jan, Relatiae Powszechne Abo Nowiny Pospolite (...) z Włoskiego na Polski język, dla uciechy rozmaitego stanu ludzi... (przez Lenczyciusa Paulusa Franciszka), Kraków 1609.
- Leop - Jan Leopolda, Biblia, to jest Księgi Starego i Nowego Zakonu (...) Kraków 1561, druk Dziedzice Marka Scharffenbergera.
- Lepszy - K. Lepszy, Dzieje floty polskiej, Gdańsk - Bydgoszcz - Szczecin 1947.
- Lexer - M. Lexer, Mittelhochdeutsches Handwörterbuch, t. I - III, Lipsk 1872 - 1878.
- LH = Lexer
- Linde (L.) - S. B. Linde, Słownik języka polskiego, t. 1 - 6, Warszawa 1807 - 1812;
- L.2 - S. B. Linde, Słownik języka polskiego, wyd. 2 popr. i uzup., t. 1 - 6, Lwów 1854 - 1860; wyd. 3 fotooffsetowe, t. 1 - 6, Warszawa 1951.
- Lor(entz)(=PWb) - F. Lorentz, Pomoranisches Wörterbuch, t. 1 (A - P), Berlin 1958; t. II, III, IV, oprac. F. Hinze, Berlin 1970 - 1975.

- Lor(entz) (=Gpm) - F. Lorentz, Gramatyka pomorska, t. 1 - 3, Wrocław 1958 - 1962.
- LUD - "Lud", Organ Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego. Lwów, ... Wrocław, od 1895.
- Lud₁ (= MB) - R. H. Dana, Pamiętnik żeglarza 1834 - 1836, tłum. z ang. T. Meissner i M. Boduszyńska, Gdynia 1960 (Słowniczek terminów żeglarskich, oprac. S. Ludwig).
- Lud₂ - F. Chichester, "Gipsy Moth" okrąży świat, przełożył z ang. T. Borysiewicz, Warszawa 1970; Słowniczek terminów żeglarskich, oprac. T. Borysiewicz przy współpracy S. Ludwiga.
- Łoś GP - Jan Łoś, Gramatyka polska, Cz. II. Słowotwórstwo, Lwów - Warszawa - Kraków 1925.
- łoz(iński) - Wł. Łoziński, Prawem i lewem. Obyczaje na Czerwonej Rusi w pierwszej połowie XVII wieku, t. I, Lwów 1904 (Opis stanu szkuty sańowej z 1611 roku zaczerpnięty z akt grodu Przemyskiego. s. 139).
- łucz - E. Łuczyński, Staropolskie słownictwo związane z żeglugą. XV i XVI wiek, Gdańsk 1961.
- łucz term - E. Łuczyński, Polska terminologia morska I połowy XX wieku. Nazwy części jednostki pływającej, Gdańsk 1987.
- M(Miazg) - B. Kozłowski, Dzieje okrętu, Warszawa 1956; Słownik terminów morskich opracował B. Miazgowski (Słownik użytych w książce terminów morskich, s. 385 - 403).
- Mach(ek) - V. Machek, Etymologický slovník jazyka českého a slovenského, Praha 1957.
- Mac - J. Maciejewski, Słownik chełmińsko-dobrzyński, Toruń 1969.
- MAGP - Mały Atlas gwar polskich, opracowany przez Pracownię Dialektologiczną Zakładu Językoznawstwa PAN w Krakowie pod kierunkiem K. Nitscha i M. Karasia, Wrocław - Kraków 1957 - 1970.
- Malicki - B. Malicki, Lexykon francusko-polski, to jest Dykcjonarz albo zebranie wszystkich słów francuskich z francuskiego na polskie przełożonych..., Cracovie 1701.
- Matz - A. Matzenauer, Cizí slova ve slovanských řečech, Brno 1870.
- Mącz - Lexicon latino-polonicum (...) Ioanne Mącznisky eqvite polono interprete, (Królewiec) 1564.

- Meis₁ - J. Meissner, Tajfun z południo-wschodu, Warszawa 1956 (Słowniczek wyrazów technicznych).
- Meis₂ - T. Meissner, Dokoła świata na "Darze Pomorza", Warszawa 1936 (Słowniczek wyrazów nieznananych).
 - Pod polską banderą na skrzydłach Passatu. Almanach Morski, Gdynia 1933 (Objaśnienie wyrazów technicznych używanych w artykule).
- MET - Mała encyklopedia techniki, Warszawa 1960; Objasnienia wyrazów żeglarskich, s. 1026 - 1028.
- Meul - R. van der Meulen, De Hollandsche Zee- en Scheepstermen in het Russisch, Amsterdam 1909.
- MEW - Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen von F. Miklosich, Wien 1886.
- Mh - M. Zaruski, Z harcerzami na "Zawiszy Czarnym", wyd. 3, Warszawa 1970; Objasnienie wyrazów i wyrazów marynarskich B. Miazowski, s. 125 - 129.
- Miazg = M
- Miel(nikow) - P. I. Mielnikow (A. Pieczerskij), Połnoje sobranije soczinienij, t. 1 - 10, Petersburg 1897 i n.
- Mikl - F. Miklosich, Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen, t. 1. Lautlehre, t. 2. Stammbildungslehre, Wien 1875.
- Mil - Sz. Milewski red., T. Zadrozna, Słownik morski polsko-angielski, Warszawa 1965. Słownik morski angielsko-polski i polsko-angielski, Warszawa 1968.
- Mischke - K. Mischke, Rummelsburger und Bütower Mundart, Greifswald 1936.
- Miś - M. Misińska, Tradycyjny spław drewna w Polsce, Łódź 1962.
- MLM - I. Grajewski, J. Wójcicki, Mały leksykon morski, Warszawa 1981.
- MMAe XV - Rachunki dworu króla Władysława Jagiełły i królowej Jadwigi z lat 1388 do 1420. Wyd. F. Piekosiński.
- Mon.Iur. - Monumenta Iuris cura praepositorum Chartophylacio Maximo Varsoviensi edita. Pomniki Prawa, Varsoviae 1912 i n.
- MR - L. Milian, Poznajemy zawody. Marynarze i rybacy, Warszawa 1976; Słowniczek wybranych wyrazów i zwrotów marynarskich.

- Mo - B. Gorsky, Moana, przeł. Z. Stolarek, Warszawa 1971.
- Mosz - L. Moszyński, Geografia niektórych zapożyczeń niemieckich w staropolszczyźnie, Poznań 1954.
- Mrong - Mrongovius Krzysztof Celestyn, Dokładny słownik Polsko-Niemiecki, krytycznie wypracowany..., Królewiec 1835.
- Mw - M. Zaruski, Wśród wichrów i fal, wstępem i przypisami opatrzył B. Miazgowski, Warszawa 1958; Objaśnienia wyrazów i wyrażeń marynarskich, s. 104 - 109.
- Mymer₂ - Franciscus Mymer, Dictionarium trium linguarum: Latino-Teutonice et Polonice (...), Kraków 1541, wyd. H. Wietor.
- Mz - B. Miazgowski, Ze wspomnień żeglarza, Warszawa 1959; Słowniczek żeglarski, s. 203 - 214.
- M.z Jaśl. - M. Karaś, A. Karasiowa, Mariana z Jaślik Dykcjonarz słowiańsko-polski roku 1641, Wrocław 1969.
- NEDict - New English Dictionary on Historical Principles, red. J. A. H. Murray, H. Bradley, W. A. Craigie, C. T. Onions, t. 1 - 10 i suplement, Oxford 1888 - 1933.
- Niemc(ewicz) - J. U. Niemcewicz, Pamiętniki... 1804 - 1807. Dziennik drugiej podróży do Ameryki, Lwów 1873.
- Nitsch - K. Nitsch, Dialekty polskie Prus Zachodnich, w: Materiały i Prace Komisji Językowej PAU, t. III, 1907, s. 101 - 284, 305 - 395.
- Nitsch, Studia - K. Nitsch, Studia z historii polskiego słownictwa, Kraków 1948.
- NnJ - Nomenclatura navalis. Dwa gdańskie rękopisy z XVII wieku o budownictwie statków, opracowali i wydali Z. Binerowski i B. Janik, Gdańsk 1976.
- NTPMJ - Najstarszy tekst prawa morskiego w Gdańsku, oprac. i na język polski przełożył B. Janik, Gdańsk 1976.
- Osiń(ski) - A. Osiński, O życiu i pismach Tadeusza Czackiego, Krzemieniec 1816.
- Otwin(owski) - Pamiętniki do panowania Augusta II napisane przez niewiadomego autora (podobno Erazma Otwinowskiego), wyd. z rękopisu E. Raczyński, Poznań 1938.
- Ossol Wyr - Józefa Ossolińskiego - w rękopismie: wyrazy niektóre objaśnione (Linde)

- Otręb - J. Otrębski, Życie wyrazów w języku polskim, Poznań 1948; por. Prace Komisji Filologicznej, t. XII, s. 247 - 400.
- O zwyczajuj - O zwyczajuj morskiej bitwy, wybór, opracowanie i wstęp J. Z. Lichański, Gdańsk 1983.
- Ożeg - S. I. Ożegow, Słownik russkogo jazyka. Około 57 000 słów, pod red. N. Ju. Szwidowej, wyd. 14, Moskwa 1982.
- P - G. Pobłocki, Słownik kaszubski z dodatkiem idyotyzmów chełmińskich i kociewskich, Chełmno 1887.
- Paasch - H. Paasch, Vom Kiel zum Flaggenknopf. Marine-Wörterbuch, Hamburg 1908.
- Paproc - Vegetius Flavius Renatus, O sprawie rycerskiej nauka..., tłum. przez Franciszka Paprockiego, t. 1 - 2, Łowicz 1776.
- Pasek - Słownik języka Jana Chryzostoma Paska, t. 1 - 2, Wrocław - Warszawa - Kraków 1965.
- Pãtruj - I. Pãtruj, Pierwsze kontakty językowe słowiańsko-romańsko-greckie a okres trwania języka prasłowiańskiego, w: Rocznik Sławistyczny 1972, t. XXXIII, cz. I, s. 7 - 19.
- Perlbach - p. PU
- Pert - J. Pertek, Polacy na szlakach morskich świata, Gdańsk 1957.
- PF - Prace Filologiczne, Warszawa 1885 i n.
- PKoch - Piotra Kochanowskiego tłumaczenie Torquatta Tassa: Goffred abo Ieruzalem wyzwolona, Kraków 1618.
- Pluta - F. Pluta, Język polski w okresie II wojny światowej, Opole 1975.
- PM (1858) - Handleiding - tot de kennis van het Tuig, de Masten Zeilen enz van het Schip door J. C. Pilaar (...) verbeterd, vermeerdert en geheel omgewerkt door G. P. J. Mossel, Amsterdam 1858.
- PM. - Polskie Morze, red. T. Jaworski, Warszawa 1921, Wydawnictwo Ligi Żeglugi Polskiej.
- Pobl̩ = P
- Pol - W. Pol, Dzieła prozą, t. 1 - 6, Lwów 1877.
- Poľuj - A. Poľujański, Opisanie lasów Królestwa Polskiego i guberni zachodnich Cesarstwa Rosyjskiego pod względem historycznym, statystycznym i gospodarczym, t. I - III, Warszawa 1854 - 1855.

- Por.Jęz. (PJ) - Poradnik Językowy, Warszawa 1901 i n.
- Pr - Projekt słownictwa komunikacji wodnej. Dział 3. Statek i jego konstrukcja, PWT, Warszawa 1954, s. 1-17.
- Prawa przyw (= Pr.Krak.) - Prawa, przywileje i statuta m. Krakowa I - 2 (Cytuję za: J. Wyrozumskim, op. cit.).
- Pręd - S. Prędota, Die konfrontative Phonologie Polnisch-Niederländisch, w: Germanica Wratislaviensis LI, Wrocław 1983.
- PU - Pommerllisches Urkundenbuch, wyd. M. Perlbach, Gdańsk 1882 (dokumenty z lat 1140 - 1315).
- PUB - Pommersches Urkundenbuch, wyd. R. Prömers, G. Winter, O. Heinemann, Bd. I - VI, Szczecin 1877 - 1907.
- Puśc - S. Pușcariu, Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache. I. Lateinisches Element mit Berücksichtigung aller romanischen Sprache, Heidelberg 1905.
- PWb - p. Lorentz
- R - Rozprawy i Sprawozdania z Posiedzeń Wydziału Filologicznego Akademii Umiejętności. Wydział Filologiczny, Kraków 1892 i n.
- Radz - Mikołaj Krzysztof Radziwiłł "Sierotka", Podróż do Ziemi Świętej, Syrii i Egiptu 1582 - 1583, oprac. L. Kukulski, Warszawa 1962.
- Ram(ułt) = R. - S. Ramułt, Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego, Kraków 1893.
- REW - p. Vasmer
- RFW - Russkij Filologiczeskij Wiestnik, osnov. W. Kołosow, Warszawa 1879 - 1918.
- Rg Thel - St. Kutrzeba, F. Duda, Regestra thelonei aquat. Li Wladislaviensis, saeculi XVI, Kraków 1915.
- Rem(isz) - T. Remiszewska, Z goryczy soli moja radość. Opowieść o samotnym rejsie Komodorem przez Atlantyk, Kraków 1975; Słowniczek terminów fachowych, s. 258 - 272.
- Rey(man) - Okręty i statki. Słowniczek opisowy, oprac. A. Reyman, Londyn (1944).
- Richey - M. Richey, Idioticon Hamburgense, Hamburg 1743.
- RK - Rejestr budowy galeony, zabytek z r. 1572, wydał i opracował A. Kleczkowski, Kraków 1915.
- Ro (= Kasz.T) - Pięć Tóna (Leon Roppel) i Staszów Jan (Jan Piepka), Nasze Stroně, Warszawa 1955.

- Rop(pel) - S. Roppel, Polski bosman (przyczynki do życia wyrazu), w: Materiały z zakresu historii, techniki, gospodarki i terminologii morskiej, R. II (1956).
- Roz - H. Stefanowska, Rozśpiewane morze. Śpiewki, ballady, szanty i piosenki, Gdańsk 1975.
- Röd - J. H. Rödning, Allgemeines Wörterbuch der Marine in allen europäischen Seesprachen mit vollständigen Erklärungen, t. 1 - 2, Hamburg 1794 - 1796.
- Rudn Szkice - M. Rudnicki, Szkice z kultury lechickiej, "Slavia Occidentalis" 1935, t. 14.
- Ryb(iński) - A. Danysz, Autobiografia Jana Rybińskiego, seniora braci czeskich, w: Reformacja w Polsce, t. II, s. 305 i n.
- Rykacz - E. Rykaczewski, Słownik języka polskiego podług Lindego i innych nowszych źródeł, Warszawa 1925.
- SarnKs - St. Sarnicki, Księgi hetmańskie. Dziewiąte księgi: O zwyczaju morskiej bitwy, w: O zwyczaju morskiej bitwy, wybór, oprac. J. Lichański, Gdańsk 1983.
- Sch - J. Schmidt-Petersen, Wörterbuch und Sprachlehre der Nordfriesischen Sprache nach der Mundart von Föhr und Umrum, Husum 1912.
- Sch-L. - K. Schiller, A. Lübben, Mittelniederdeutsches Wörterbuch, t. 1 - 6, Bremen 1875 - 1881.
- SFPS - Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej, Warszawa 1955 i n.
- SGKSych - B. Sychta, Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej, t. 1 - 7, Wrocław 1967 - 1976.
- SGPKar - J. Karłowicz, Słownik gwar polskich, t. 1 - 6, Kraków 1900 - 1911.
- Siar - F. Siarczyński, Geografia, czyli opisanie naturalne historyczne i polityczne krajów i narodów (...) z dołączeniem geografii astronomicznej, t. I, wyd. 1790, (Wyrazy marynarskie używane w pismach geograficznych).
- Sier - W. Sieroszewski, Ocean. Powieść historyczna, Warszawa 1957.
- Siev - E. Sievers, Altfriesisches, Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache, t. 51 (1925).
- SJPDor - Słownik języka polskiego PAN, red. W. Doroszewski, t. 1 - 10 + suplement, Warszawa 1958 - 1969.

- SJP Lehr - Trzaski, Everta i Michalskiego Słownik języka polskiego, red. T. Lehr-Spławiński, t. 1 - 2 (A - Normalny), Warszawa 1938 - 1939.
- Skok - P. Skok, Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, t. 1 - 4, Zagreb 1971 - 1974.
- Skuc - M. Kucała, Porównawczy słownik trzech wsi małopolskich, Wrocław 1957.
- Slz - F. Lorentz, Slovinsches Wörterbuch, t. 1 (A - O), t. 2 (P - Z), Petersburg 1908 - 1912.
- Sław ps - F. Sławski, Zarys słowotwórstwa prasłowiańskiego, w: Słownik prasłowiański, t. I, s. 43 - 141.
- Sł.J.Ch.Paska = Pasek
- Sł łac.-pol. - Słownik łacińsko-polski, red. M. Plezia, t. 1 - 5, Warszawa 1959 - 1979.
- SłMKT - Słownik morski, oprac. przez Komisję Terminologiczną przy Lidze Morskiej i Rzecznej w Warszawie, t. 1 - 3, Warszawa 1929 - 1931; Słownik morski oprac. przez Komisję Terminologiczną przy Akademii Umiejętności w Krakowie, t. 4, Warszawa 1933; t. 5 - 6, Warszawa 1936.
- Słow koc - B. Sychta, Słownictwo kociewskie na tle kultury ludowej, t. I (A - N), Wrocław 1980.
- SłSE - F. Sławski, Słownik etymologiczny języka polskiego, t. 1 - 5, Kraków 1952 - 1982.
- Słstp - Słownik staropolski, red. St. Urbańczyk, Warszawa 1953 i n.
- SłXVI - Słownik polszczyzny XVI wieku, red. M. R. Mayenowa (od t. V), Wrocław 1966 i n.
- SłWil - Słownik języka polskiego, wydany staraniem i kosztem M. Orgelbranda, Wilno 1861.
- Smir - N. Smirnow, Zapadnoje wlijanije na russkij jazyk w Pietrowskuju epochu, Petersburg 1910.
- Smol St(udia) - P. Smolarek, Studia nad sztuknictwem Pomorza Gdańskiego X - XIII wieku, Gdańsk 1969.
- Smol.Daw. - P. Smolarek, Dawne żaglowce, Gdynia 1963.
- SO - Slavia Occidentalis, Poznań 1921 i n.
- Sport - Sportszótár. Sportivnyj słowar'. Dictionnaire sportif. Sportwörterbuch. Sports Dictionary, Budapest 1952.

- SprKHŚ - Sprawozdania Komisji do Badania Historii Sztuki w Polsce, wyd. Akademii Umiejętności w Krakowie, Kraków 1879 i n.
- St - W. Steller, Abriss altfriesischen Grammatik mit Berücksichtigung der westgermanischen Dialecte des Altenglischen, Altsächsischen und Althochdeutschen mit Lesestücken und Wortverzeichnis, Halle (Saale) 1928.
- Stad - K. Stadtmüller, Niemiecko-polski słownik okrętowy, Warszawa 1921.
- Stok - Słownik morski niemiecko-polski, oprac. T. Stoklasa, Puck 1923.
- StPPP - Starodawne Prawa Polskiego Pomniki..., wyd. I - II (A. Z. Helcel), III i n. Komisja Historyczna Akademii Umiejętności, Warszawa 1856, Kraków 1870 i n.
- St.praw.pom. - p. StPPP X: Libri formularum saeculi XV, wyd. Ulanowski.
- Str - Streszczony kurs morskiej praktyki. Według programu I i II kursów wydziału nawigacyjnego Szkoły, Tczew 1922.
- Stral Stadb - Das älteste Stralsundische Stadtbuch (1270 - 1310), wyd. J. K. Fabricius, Berlin 1872.
- Stryjk - Maciej Strykowski (...), Kronika Polska, Litewska, Zmódzka i wszystkiej Rusi Kijowskiej (...), Królewiec 1582, J. Osterberger.
- Sułk(owski), Skałk - A. M. Skałkowski, Józef Sułkowski w legendzie i historii, "Przegląd Wielkopolski", t. III, Poznań 1947, nr 4 - 6.
- SW - J. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedźwiedzki, Słownik języka polskiego t. 1 - 8, Warszawa 1900 - 1927.
- SWO - Słownik wyrazów obcych, red. Z. Rysiewicz, wyd. 12, Warszawa 1967.
- SWOArct - Michała Arcta słownik wyrazów obcych, 22 000 wyrazów, zwrotów i przysłów cudzoziemskich..., wyd. 5, Warszawa 1907.
- SWOKar - J. Karłowicz, Słownik wyrazów obcego a mniej jasnego pochodzenia, używanych w języku polskim, Kraków 1894 - 1905.
- SWOKop - W. Kopaliniński, Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych, Warszawa 1967.
- SWOTrz(aska) - Trzaski, Everta, Michalskiego Encyklopedyczny słownik wyrazów obcych (...), red. S. Lam, Warszawa 1939.

- Sym - J. Symoni-Sułkowska, Zróżnicowanie słowotwórcze i leksykalne nazw z zakresu transportu i komunikacji w gwarach polskich, Wrocław 1972.
- Syr Pam - W. Syrokomla, Niemen od źródeł do ujścia, t. 2. Pamiętnik podróży żeglarza litewską wiciną z Kowna do Królewca zredagowany i przerobiony przez tegoż, Wilno 1861.
- Szcz - T. Szczygielski, Pod obcą i polską banderą, Gdynia 1967 (Słowniczek mniej zrozumiałych wyrazów morskich, s. 249 - 254).
- Szkwiał (1936) - por. Z. Machaliński, Czasopiśmiennictwo morskie II Rzeczypospolitej, Gdańsk 1969.
- Szlify - S. Szlifersztejnowa, Z historii adaptacji niektórych wyrazów kresowych (Sapieha i inne wyrazy zakończone na -ha), "Prace Filologiczne" 1976, t. XXVI, s. 357 - 363.
- Szym - M. Szymczak, Słownik gwary Domaniewka w powiecie łączyckim, cz. I - VIII, Wrocław 1962 - 1973.
- Śl.kasz. - B. Ślaski, Słownictwo rybackie i żeglarskie u Kaszubów nadmorskich, odbitka z "Prac Filologicznych" VIII, z. 1, Warszawa 1911, s. 5 - 77.
- Ślm - B. Ślaski, Polski słownik marynarski z dołączeniem licznych nazw niemieckich, rosyjskich i francuskich, Poznań 1926.
- Ślr - B. Ślaski, Słownik rybacko-żeglarski i skutniczy, odbitka ze "Slavii Occidentalis", t. IX, Poznań 1930, s. 3 - 151.
- Śl.rus. - B. Ślaski, Rusycyzmy naszych marynarzy, Kępno 1934.
- Śl.Spław - B. Ślaski, Spław i spławnicy na Wiśle. Krótki zarys historyczno-techniczny i obyczajowy, Warszawa 1916.
- Śl.term. - B. Ślaski, O terminologię morską, Kępno 1937.
- T (1861) - Woordenboek van Scheepsbouw, bestemd om als handboek te dienen voor zee-officieren, ingenieurs, scheepsbouwmeesters, gezagvoerders, reeders, assuradeurs studenten, enz. door B. J. Tideman, Vliedsingen 1861.
- Tabor - H. Popowska-Taborska, Centralne zagadnienie wokalizmu kaszubskiego. Kaszubska zmiana $\underline{e} \cong \underline{i}$ oraz $\underline{\dot{y}}, \underline{\dot{y}}, \underline{\dot{u}} \cong \underline{a}$, Wrocław 1961.
- TB (= Lud₂) - F. Chichester, "Gipsy Moth" okrąży świat, przełożył T. Borysiewicz, Warszawa 1970; Słowniczek terminów żeglarskich, s. 370 - 385, oprac. T. Borysiewicz przy współpracy S. Ludwiga.

- Tech - Technik. Podręcznik opracowany według niemieckiego pierwowzoru, wyd. przez Stowarzyszenie "Hütte", Kraków 1905 (I), 1908 (II).
- Teckl - H. Tecklenborg, Internationales Wörterbuch der Marine über alle im Verkehr vorkommenden technischen Ausdrücke, Bd. I - II, Bremen 1870.
- Teut - Księgi i akta wielkorządów krakowskich od XVI do XVIII wieku. Archiwum Państwowe Krakowskie, Oddział I, Teutonalia 61 - 68.
- T.kasz. (= Ro)
- Tripp - T. Tripplin, Wspomnienia z podróży o Danii, Norwegii, Anglii, Portugalii i Państwie Marokańskim, t. 1 - 2, Poznań 1844.
- Troc - M. A. Troc, Nowy dykcjonarz to jest mownik polsko-niemiecko-francuski z przydatkiem przysłów potocznych, przestrog gramatycznych, lekarskich, matematycznych, fortyfikacyjnych, żeglarskich, łowczych i inszym naukom przyzwoitych wyrazow, Lipsk 1764.
- Trub - O. N. Trubaczew, Etimologiczeskij słowar słowianskich jazykow. Prasiłowianskij leksiczeskij fond, t. 1 - 11 /A - *kotn(ja)/ i n., Moskwa 1963 i n.
- Tum - D. A. Tuchmanow, Pod żaglami, Warszawa 1950; por. Mała encyklopedia morska, czyli garść wiadomości o statkach i nawigacji, s. 246 - 263; Słowniczek terminów i wyrazów morskich, s. 253 - 263, terminologię ustalił Olgierd Tumiłowicz.
- Tur - J. Klejnot-Turski, Pięciojęzykowy słownik żeglarski (b.r.m.).
- Tur PM. - J. Klejnot-Turski, Słownictwo marynarki, w: Polskie Morze (PM.), wydawnictwo Ligi Żeglugi Polskiej, red. T. Jaworski, Warszawa 1921, s. 119 - 128.
- Tur 0 żagl - J. Klejnot-Turski, O żaglach statków mniejszych i łodzi, "Gazeta Gdańska" 1922; cyt za W. Głowacki, Wspaniały świat żeglarstwa, Gdańsk 1972, s. 197.
- Tur Sł handl - J. Klejnot-Turski, Słownik handlowo-morski. Część niemiecko-polska, "Żeglarz polski" (ZP.), nr 10, s. 155 - 158.
- Tward - S. Twardowski. Władysław IV, król polski, Leszno 1650.
- Ung 68 - K. Wł. Wójcicki, (artykuł:) "Kolej", w: Kalendarz Józefa Ungra na rok 1868, s. 101 - 104.

- Ust mors (1720) - Kniga ustaw morskoj. O wsjem, czto kasajetsa do-
bromu uprawleniju w bytnosti flota na morie. Na-
pieczajetsja powielenijem carskogo wieliczestwa
na rossijskom i gołandskom jazykie w Sanktpietier-
burskoj Tipografii, Ljeta Gospoddnia 1720.
- Ust mors (1724) - Torgowoj morskoj ustaw, Pietierburg 1724 (według
Smirnowa).
- V. - Objasnitelnyj morskoj słowar', sostawlen W. W. Vach-
tinym (Dictionnaire explicatif des termes de la
marine... par Wachtine...), Petersburg 1874.
- Vasm (= REW) - M. Vasmer, Russisches etymologisches Wörterbuch,
Heidelberg 1950 - 1958; tłumaczenie ros. i uzupeł-
nienia N. Trubaczewa, red. B. A. Łarin, t. 1 - 4,
wyd. 2, Moskwa 1986.
- Verdam - J. Verdam, Middelnederlandsch handwoordenboek,
'sGravenhage (1911).
- Vil - A. Villers, Rejs na "Conradzie", Gdynia 1960 (Słow-
niczki terminów żeglarskich).
- Volck - M. Volckmar, Dictionarium quadrilingue, p. 1: La-
tino-Germanico-Polonico-Graeca, p. 2: Polonico-
-Latina, p. 3: Germanico-Latina, Gedani 1594.
- Vol.leg. - Volumina Legum. Przedruk zbioru praw, staraniem XX
Pijarów, w Warszawie od roku 1732 do roku 1782 wy-
danego, t. V, Petersburg 1860.
- Vondrák VSG - W. Vondrak, Vergleichende slavische Grammatik, t.
I - II, wyd. 2, Göttingen 1924, 1928.
- Vosg - K. Vosgien, Explication des termes de marine (1782),
w: A. Kasprzycka, Materiały do polskiej leksykogra-
fii nautycznej XVIII wieku, "Nautologia" 1971,
nr 2 - 4, s. 59 - 62.
- Walde-Hofman - A. Walde, Lateinisches etymologisches Wörterbuch,
wyd. 3, J. B. Hofman, Heidelberg 1930.
- Walig - K. Waligórska, Konstrukcje statków pływających po
Sanie i Wiśle w XVIII wieku, "Kwartalnik Historii
Kultury Materialnej" 1960, R. VIII, nr 2, s. 229
- 241.
- Wassenberg - E. Wassenberg, Więzienie we Francji Jana Kazimie-
rza, polskiego i szwedzkiego królewica, tłum. M.
Baliński, Petersburg 1858.
- Webb - B. Webb, Dziesięciojęzyczny słownik żeglarski: pol-
ski, angielski, rosyjski, niemiecki, francuski,

- duński, hiszpański, holenderski, portugalski, włoski, Gdańsk 1975.
- Weber - Weber, Handbuch der gebräuchlichsten Ausdrücke bei der Elbschiffahrt, Pirna 1871.
- WEP - Wielka Encyklopedia Powszechna, Warszawa 1962 i n.
- Węgier - Z życia Kajetana Węgierskiego. Pamiętniki i listy, wydał S. Kossowski, "Przewodnik Naukowy i Literacki" 1908.
- Wierzb Lux - Wyciąg z pamiętników pułkownika Piotra Bazylego Wierzbickiego. Wyprawa do San Domingo, ułożył i wydał L. Potocki, "Biblioteka Warszawska" 1847, t. 1 (Za rzeczywistego autora tych pamiętników uważany jest Kazimierz Lux).
- Wijk - N. van Wijk, Franck's Etymologisch Woordenboek der Nederlandsche Taal. 'S-Gravenhage, Martinus Nijhoff 1910.
- Wis - Marjetta Wis, Ricerche sopra gli italianismi nella lingua tedesca. Dalla metà del secolo XIV alla fine del secolo XVI, Helsinki 1955.
- Winsch - W. A. Winschooten's Seeman, behelsende een grondige uitlegging van de Nederlandsche Konst (...), Leiden 1681.
- Witsen - N. Witsen, Aeloude en hedendaegsche Schepsbouw en bestier..., Amsterdam 1671.
- Wolski K. - Kalikst Wolski, Z Hawru do Nowego Yorku, "Tygodnik Illustrowany" 1868, nr 14 - 15, s. 172, 181.
- Wolski L. - L. Wolski, Rys hydrografii Królestwa Polskiego, "Biblioteka Warszawska" 1849, t. 34 (cz. II.).
- WSNP - J. Piprek, J. Ippolt, Wielki słownik niemiecko-polski, t. I - II, Warszawa 1983.
- Wyroz(um) - J. Wyrozumski, Jednostki obrachunkowe drewna spławnego w dawnej Polsce, "Kwartalnik Historii Kultury Materialnej" 1959, t. 7, s. 269 - 279.
- Wys - S. Wysocki, Żeglarstwo regatowe prawie bez tajemnic, cz. I, II, Warszawa 1973; Regatowy słowniczek żeglarski polsko-angielski, cz. II, s. 160 - 163.
- Yacht - Yachtsmen (K. Zawodziński), Polskie słownictwo żeglarskie, "Bandera Polska" 1921, nr 3 - 4, s. 106 - 113.

- Yk - C. van Yk, De Nederlandsche Scheeps-woordenlijst open gestelt..., Delft 1697.
- Zajączek - A. Zajączkowski, Studia orientalistyczne z dziejów słownictwa polskiego, Wrocław 1953.
- Zap Mazow - Mazowieckie zapiski herbowe z XV i XVI wieku, wyd. A. Wolff, Kraków 1937.
- Zar - M. Zaruski, Współczesna żegluga morska oraz Słownik żeglarski, Warszawa 1920.
- Zaręba - A. Zaręba, Słownik Starych Siołkowic w powiecie opolskim, w: Zeszyty Naukowe UJ, Rozprawy i Studia t. XVIII, Kraków 1960.
- Zar Kom - M. Zaruski, Zasadnicze komendy i rozkazy przy manewrach na statkach żaglowych..., Warszawa 1933.
- Zaw - K. Zawodziński, Książki żeglarskie i polski język żeglarski, "Wiadomości Literackie" 1930, nr 16.
- ZDr - Droga do Szwecyey (...) Zygmunta III, polskiego y szwedzkiego Króla. Odprawiona w roku 1594, przez Andr(zeja) Zbylitowskiego (...) w Krakowie, w druk. Jak(uba) Sibeneychera, Roku Pańskiego 1597.
- Zier - K. Zierhoffer, Binduga i winduga, "Slavia Occidentalis" 1980, s. 107 - 125
- Zies - W. Ziesemer, Die ostpreußischen Mundarten, Breslau 1924; a także tegoż, Preußisches Wörterbuch Sprache und Volkstum Nordostdeutschlands, Königsberg Pr. 1939.
- ŻP - Żegota Pauli, Wyrazy (terminologia) leśnicza, fli-sacka, pszczelarska i w części górnicza (rękopis Biblioteki Jagiellońskiej, nr 5393).
- ŻP. (1922) - Żeglarz Polski. Czasopismo miesięczne poświęcone sprawom żeglugi morskiej i rzecznej ze szczególnym uwzględnieniem potrzeb i zadań żeglugi polskiej, red. W. Grimsman (K. Purwin), wyd. J. Klejnot-Tur-ski (rocznik 1, 1922).

Rozwiązania pozostałych skrótów znaleźć można w podstawowych słownikach języka polskiego (SJPDor, Linde, Słstp, SłXVI), w słownikach etymologicznych (SłSE, Trub, Vasm, K1S, K1EW) i innych pozycjach źródłowych, wymienianych w najbliższym sąsiedztwie skrócenia w tekście /Burszta, Drap, Guld, Łucz, Łucz term, Pert, Wyroz(um) i in.).

Ze względów technicznych nie znalazła się w pracy obszerna (licząca ponad 500 pozycji) bibliografia publikacji nie uwzględnionych w przypisach oraz w rozwiązywaniu skrótów (dotyczy kontaktów językowych, historii języka w kontekście historii żeglugi, zapożyczeń oraz różnorodnych przejawów interferencji językowej). Maszynopis powielony znajduje się w Zakładzie Języka Polskiego WSP w Krakowie.

SKRÓCENIA NAZW JĘZYKÓW (GWAR I DIALEKTÓW)

afryk.	- afrykańskie (języki)	chin.	- chiński
alb.	- albański	chorw.	- chorwacki
alem.	- alemański (dialekt)	czes.	- czeski
ang.	- angielski	d.frank.	- dolnofrankoński
ang.ind.	- angielski (w Indiach)	d.łuż.	- dolnołużycycki
angl.ameryk.	- anglo-amerykański	d.niem.	- dolnoniemiecki
angl.sas.	- anglosaski	d.reńskie	- dolnoreńskie
arab.	- arabski	dun.	- duński
arab.hiszp.	- arabski (w Hiszpanii)	eskim.	- eskimoski
		fin.	- fiński
archang.	- używane w Anchar- gielsku	flam	- flamandzki
austral.	- australijski	fr.	- francuski
bałt.słow.	- bałtosłowiańskie	fryz.	- fryzyjski
bawar.	- bawarski	germ.	- germański
brem.	- bremański (dialekt)	g.łuż.	- górnołużycycki
brus.	- białoruski	goc.(got.)	- gocki
brand.	- brandenburski	grec.	- grecki
bułg.	- bułgarski	gr.łac.	- grecko-łaciński
cerk.	- cerkiewny	grenlandz.	- grenlandzki
celt.	- celtycki	hebr.	- hebrajski
chełm.dobrz.	- chełmińsko-dobrzyń- skie (gwary)	hiszp.	- hiszpański

hol.	- holenderski	moraw.	- morawski (dia- lekt)
ie.	- indoeuropejski	n.grec.	- nowogrecki
irl.	- irlandzki	niem.	- niemiecki
isl.	- islandzki	niem.-hol.	- patrz NnJ
jawaj.	- jawajski	n.nl.	- nowoniderlandzki
jutl.	- jutlandzki	n.niem.	- nowonemiecki
karaib.	- karaibski	nl.	- niderlandzki
kasz.	- kaszubski (dia- lekt)	n.march.	- nowomarchijskie (gwary)
kent.	- kentyjski	nord.	- nordycki (skandy- nawski)
kiel.	- kieleckie (gwa- ry)	norw.	- norweski
koc.	- kociewskie (gwary)	n.w.niem.	- nowo-wysoko-nie- miecki
kopt.	- koptyjski	orm.	- ormiański
kroat.	- kroatyjski (chorwacki)	osm.tur.	- turecki (osmań- ski)
lit.	- litewski	pie.	- praindoeuropejski
łac.	- łaciński	pikard.	- pikardyjski
łęczyc.	- łęczyckie (gwa- ry)	platt-d.	- platt-deutsch
łot.	- łotewski	płd.ind.draw.	- południowoindyj- ski (drawidyjski)
łuż.	- łużycki	płd.słow.	- południowosło- wiański
maced.	- macedoński	płn.brand.	- północnbranden- burskie (gwary)
mal.	- malajski	płn.fryz.	- północnofryzyj- ski
malb.	- malborskie (gwa- ry)	pol.	- polski
maledyw.	- maledywski	pom.	- pomorski
malg.	- malgaski	pom.platt.-d.	- pomorski platt- -deutsch
mazow.	- mazowieckie (gwary)	port.	- portugalski
meg.rum.	- megleno-rumuń- skie (gwary)	późno łac.	- późno-łaciński
meklemb.	- meklemberskie (gwary)		

prokans.	- prowansalski	st.germ.	- starogermański
prus.	- pruski	st.fryz.	- starofryzyjski
prus.wiem.	- pruskoniemieckie (gwary)	st.hiszp.	- starohiszpański
ps.(psł.)	- prasłowiański	st.ind.	- staroindyjski
ret.rom.	- retoromański	st.irl.	- staroirlandzki
rom.	- romański	st.isl.	- staroislandzki
ros.	- rosyjski	st.march.	- staromarchijski
rum.	- rumuński	st.nord.	- staroskandynawski
rus.	- ruskie (języki)	stp.	- staropolski
sanskrr.	- sanskryt (staro- indyjski)	st.port.	- staroportugalski
sard.	- sardyński	st.prus.	- staropruski
scs.(cerk.)	- staro-cerkiew- no-słowiański	st.rum.	- starorumuński
schl.-holst.	- gwary (prowincji) Szlazwik-Holsz- tyn	st.rus.	- staroruski
sch.(serb. chorw.)	- serbochorwacki	st.sas. (saks.)	- starosaski(staro- dolno-niemiecki)
słowac.	- słowacki	st.serb.chorw.	- staroserbochorwa- cki
słoweń.	- słoweński	st.tur.	- staroturecki
słowiń.	- słowińskie (gwa- ry)	st.w.niem.	- staro-wysoko-nie- miecki
st.ang.	- staroangielski (anglosaski)	szw.	- szwedzki
st.celt.	- staroceltycki	śr.ang.	- średnioangielski
st.czes.	- staroczeski	śr.d.niem.	- średnio-dolno-nie- miecki
st.d.frank.	- staro-dolno- frankoński	śr.flam.	- średnioflamandzki
st.d.niem.	- staro-dolno-nie- miecki	śr.fr.	- średniofrancuski
st.fr.	- starofrancuski	śr.grec.	- średniogrecki
st.frank.	- starofrankoński	śr.łac.	- średniowieczna łacina
st.g.niem.	- staro-górno- niemiecki	śr.nl.	- średnionider- landzki
		środk.w.niem.	- środkowo-wysoko- niemiecki
		środk.wsch. niem.	- środkowo-wschod- nio-niemiecki

środk.niem.	- środkowoniemiecki
śr.g.niem.	- średnio-górno-niemiecki
śr.w.niem.	- średnio-wysoko-niemiecki
tatar.	- tatarskie (języki)
tur.	- turecki
turkotatar.	- turkotatarskie (języki)
ukr.	- ukraiński
walij.	- walijski
warm.mazur.	- warmińsko-mazurskie (gwary)
węgr.	- węgierski
westfal.	- westfalski
wł.	- włoski
wł(os). (weneć).	- włoski (dialekt: wenecki)
w.niem.	- wysokoniemiecki
wsch.fryz.	- wschodniofryzyjski
wsch.słow.	- wschodniosłowiański
wsch.środ.niem.	- wschodnio-środkowo-niemieckie (gwary)
wsch.w.niem.	- wschodnio-wysoko-niemiecki
zach.hamb.	- zachodniohamburski
zach.prus.niem.	- zachodnio-prusko-niemieckie (gwary)

INNE SKRÓCENIA

a.	- albo	flis.	- flisackie (orylskie)
acc.sing.	- biernik l. poj.	fraz.	- frazeologia
adi.	- przymiotnik	Gen.	- dopełniacz
adv.	- przysłówek	geodez.	- geodezyjne
al.	- alias	górn.	- górnicze
archit.	- architektoniczny	gw.	- gwarowe (dialektyczne)
astronom.	- astronomiczny	hist.	- historyczne
augm. (zgrub.)	- zgrubienie	hiper.	- hiperpoprawne
bot.	- botaniczny	ichtiol.	- ichtiologiczny
bud.	- budowlany	in.	- inne
cf	- por.	inter.	- internacjonalizm
chem.	- chemiczny	inf.	- bezokolicznik
cyt.	- cytat	impf.	- czas przesz. niedokon.
czas.	- czasownik	leśn.	- leśne (słownictwo)
czas.dok.	- czasownik dokonany	l.mn.	- liczba mnoga
dawn.	- dawne (przestarzałe)	l.poj.	- liczba pojedyncza
dem. (zdrob.)	- zdrobnienie	lud.	- ludowy (gwarowy)
dial.	- dialektyczne	m.	- rodzaj męski
dokum.	- dokument(acja)	metonim.	- metonimia
dosł.	- dosłownie	m.f.	- formy dwurodzajowe (męskie i żeńskie)
ekspr.	- ekspresywny	m.n.	- rodzaj męski i nijaki
etym.	- etymologiczny	mors.	- morski
etym.lud.	- etymologia ludowa	Msc.	- miejscownik
f.	- rodzaj żeński	n. (neutr.)	- rodzaj nijaki

neol.	- neologizm	suf.	- sufiks (przyrostek)
nom.sing.	- mianownik liczby pojedynczej	śr.	= środkowy (SGKSyCh)
odm.	- odmian(ka) (wariant gwarowy)	średn.	- średniowieczny
ozn.	- (na) oznaczenie	techn.	- techniczny
pejor.	- pejoratywny (ujemny)	term.	- terminologia
pl.	- liczba mnoga	'ts'	- to samo (znaczenie)
pl. tant.	- tylko w l.mn.	verb.	- czasownik
pogardl.	- pogardliwe	wiśl.	- flisackie (spotykane na Wiśle)
por.	- porównaj	wym.	- wymowa
pośred.	- pośrednictwo	współcz.	- współczesne
pot.	- potocznie	zam.	- zamiast
praes.	- czas teraźniejszy	zapoż.	- zapożyczenie
praet.- -praes.	- praeteritopraesentia	zdrob.	- zdrobnienie
przen.	- przenośne (znaczenie)	znac.	- znaczenie
przestarz.	- przestarzałe	zool.	- zoologiczny
przyr.	- przyrodniczy	żarg.	- żargonowe
r.m.	- rodzaj męski	żegl.	- żeglarskie (morskie)
rus.	- rusycyzm	+, ++	- archaiczny, przestarzały (wyszły z użycia)
r.ż.	- rodzaj żeński		
ryb.	- rybackie		
semant.	- semantyczny		
sg. (sing.)	- liczba pojedyncza		
skojarz.	- skojarzone (adideacja)		
skrót.	- skrócone		
spec.	← specjalne (słownictwo)		
sporad.	- sporadyczne		
subst.	- rzeczownik		

INDEKS WYRAZÓW OBJAŚNIONYCH W PRACY

- aba 65
abtulec 260
achternik 99, 141, 197, 198
adaulijja 44
admiral 27, 46, 47, 216
afterpik 99, 197, 198
A hoj! 186
akwaplan 211
albatros 47, 216
amirał 46, 47
ankier 55, 72, 101, 187, 192, 215
ankora 56
ankra 56
ankrować 56
antycyklon 211
aparat hydrolokacyjny 214
apteka 27
arin 43
arkus 214
armata 90, 299
arsenalik 47
arsenał 27, 46, 47, 51, 216
astrolab 211
astrolabium 211
astronawigacja 212
atol 27, 208
awanport 165, 194
awaria 27, 46, 47, 216
awrał 185, 191
- bacik tab. 8 (275)
bagenreja (baginreja) 105, 189, 191
bagier 201, 290, 291, 300
bajdak (bojdek) 95, tab. 10 (276), 293
bajdas 294
- bajdewind (bejdewind) 173, 191
bak 45, 137, 146, 192
baka 58, 61, 168, 187, 190, 216
bakan 58, 168, 216
bakbort 162
bakburta 99, 162, 187, 189
baken (bakan) 55, 58, 167, 168, 187, 216,
bak-gard(y) 124
bakien 167
bakier 162, 187
bakista 193
bakort 99, 162
baksztąg 122, 173, 187
balast 150, 190
balast stały 150
balast wodny 150
balinger 85, 93
balka (bałka) 55, 58, 187, 216
banat al-ma 45
bandera 168
banderka 169
Barbarka (Warwarka) 240
bardessa 85
bardun(y) 65, 118
bardza 50, 85, 93, 190, 217
bareczka tab. 8 (275)
barierka 140
bark 50, 85, 209
barka 27, 45, 50, 85, 86, 190, 216, 217, tab. 8 (275), 292, 294, 296, 299
barka do holowania tab. 19 (286)
barka do pchania tab. 19 (286)
barka kanałowa (kanałówka) 291
barka motorowa tab. 19 (286)
barka rzeczna tab. 8 (275)
barkas(a) 85, 97, 191, 192, 217
barkentyňa 85, 96, 190

barkolec (barkulec) 252-253, 258
 barkowiec 295
 barlinger 93
 barża 50, 93-94, 190, 192, 217
 baquara 45
 basztak (baksztak) 122
 bat(a) tab. 8 (275), 290, 291,
 294, 299
 batil 45
 batja 294
 batka tab. 8 (275), 294
 batyskaf 212
 baum (bom) 61
 bawulec (bawolec) 252, 260, 270
 becza 167, 168
 beemka tab. 19 (286), 295
 beginreja (baginreja) 105
 bejdewind (bajdewind) 173
 bejfut 134, 191
 belka 58
 benzel 123, 191
 berlinger 93
 berlinka tab. 7 (274), tab. 12
 (279), tab. 14 (281), 294,
 295, 296, 300
 bezan (bezan-) 46, 48, 98, 106,
 189, 192, 216
 bezan-farduny 118
 bezanmaszt 100, 105, 191
 cezanżagiel 193
 bezań (bezan) 106
 bezwietrze (sztil, flauta) 171
 biada 73
 bida 74
 biegun (leper) 127
 bieługa 225, 229, 247, 248
 bienduga (binduga) 234, 239, 296
 biesiadnia (mesa) 146, 199
 bieżnik (gording) 124
 binduga 233, 246, 293
 bita 66
 blach(a) 133
 blaszka 133
 blind(a) 26, 106, 191, 192
 bliza 61, 168, 173, 188, 217,
 223
 bloch 133-134

blok 133-134, 191, 192
 błotniarka 300
 bober 166-167, 187, 190, 192
 boberlina 123
 bocianie gniazdo 24, 101, 220
 bocman (bosman) 80, 189
 bocznokołowiec tab. 17 (284), 295
 bogenholc 253
 boj (buj) 192
 boja 72, 166, 167, 187, 190, 192,
 215
 bojer (bujer) 84, 94, 192, 217
 bojka 167
 bojrep 62, 112, 123, 187, 190
 bokownica (paduna) 118
 boleć 264
 bom 55, 61, 98, 101, 188, 192,
 217
 bombram- 98
 bombrambukgording 193
 bombramstenga 98, 189
 bombramżagiel 110
 bomkliwerfał 110
 bomkliwer-szot 113
 bomstenga 98
 bomsztryk (putka) 135
 bonet 27, 106, 190, 192
 bort(a) 62
 bortuna 62
 bortyna 93
 bosman (posman) 80, 189, 190, 192
 bosmanmat (bosmat) 80
 bram- 104, 107, 187, 192
 brambrasy 104
 bramreja 104
 bramsel 104, 106, 191, 192, 193
 bramstenga 104, 189, 191
 bramtopenant(y) 104
 bramżagiel 104, 106
 brander 84, 95, 191, 192, 217
 brandwacht(a) 84, 95, 189, 218
 bras(y) 110, 192
 brasować 177, 220
 brasówka 177
 braszpil (bratszpil) 151, 157,
 191, 195
 brejtfok (bryfok) 107

brezent 160, 189, 191
 broda (statku)
 bryfok 107, 191, 192
 bryg 85, 191, 207
 brygantyna 49, 85, 190
 bryza 170, 191, 217
 budacejã 71
 budulec 259
 bug- 99
 bugaj 165, 193
 buj(a) 166, 167
 bujak 167
 bujarek 94
 bujer 94, 190, 217
 bujrep (bujref) 123
 buk- 99, 103, 138
 bukgording 125, 191, 193
 buksa 115, 192
 buksować 115, 178,
 bukszpir 103, 191, 192
 bukszpryt (bugszpryt) 102
 bulaj 196
 bulina 115-116, 187, 190, 192,
 193
 bum zob. bom 61
 burdyna 62, 93
 burdynek 62, 72, 217, tab. 1
 (268), 192 293, 294
 burdyn(k)a 62, 190, 294
 burt(a) 62, 217
 burtownica (paduna) 118, 125
 burtownice (wanty) 121
 busi 44
 buss 91-92
 buszpryt (buzszpryt) 102
 buza 44, 84, 91-92, 148, 187,
 190, 192
 byczek tab. 12 (279), 786, 299
 byk 267, tab. 8 (275), tab. 10
 (277), 291, 296, 297
 byzan (bezan) 106
 bzdreãa 239

 cajch (cajg) 117, 130-131, 192,
 193
 cal 141

 camra 256
 camrowina 253
 canoe (kanu) 208
 canot 208
 cejzing (sejzing) 128
 cembra 256
 cembrowina 256
 cemrowina 256
 centryfuga 245, 247
 chochulec (xoxulec) 251
 chodnica (perta) 118
 chomãtko (kausza) 134, 194
 chomolec (chomulec) 257, 259
 chwila 75
 chwyt (hals) 111
 chwytnia (strop) 113
 chyzomierz 164
 ciãg (szot) 113
 ciãg wiãznika wtórny (gniezd-
 nego) 132, 194
 cichość morska 171
 ciosować (czosować) 178- 179
 cisza (morska) 171
 clipper (kliper) 84
 colligatura tab. 2 (269)
 compago tab. 5 (272)
 congeries tab. 1 (268)
 cosować (czosować) 178-179
 cuma 129
 cumka 124
 cumować 129, 185
 cumowisko 32
 cwintnal (nagiel) 155
 cyll(e) tab. 15 (282), 291
 cymbulec 256
 czajka 293
 czarter 205
 czarterować 205
 czarter-partia (charter party)
 205
 czeczuga 229, 247
 czeladnia (kubryk) 148
 czerparka 295
 członek (czołnek) 294
 członowiec 295
 czołn (czołn) 30, tab. 3 (270),
 tab. 8 (275) 289, 293

czołneczek tab. 8 (275)
czołnek tab. 8 (275), 294
czołnek rybitwi tab. 8 (275)
czołniak 295
czoło (tratwy) 142
czosować (cosować) 178-179
czołno 28, tab. 3 (270), 294
czwartak 295
ćwikulec 260
ćwierć wiatru 173

defluitacja 25
dek(a) 138, 192
denega (dēnēga) 66
dennica 144
dennik 144
dēnuška 66
dirk (dyrk) 192
dirk(a) 110, 125, 192
dłubanka 267, 290, 295
dłubas tab. 3 (270)
dłubasek (dłupasek) 294
długajec 251
długal 251
długolec 251-252
dob(b)er 187, 190
dok 192, 205
doker 205
dokować 205
dołbuszka 293
drabinka burtowa (sztormtrap)
158
drabk(a) 122
drabkowa lina 122
drabkówka 122
drablina 122, 159
draga 66, 124, 151, 187, 190,
192, 201, 291, 300
drajholc 257
drajrep(y), drarep(y) 123, 190,
194
dratwa (dratew) 78
dreg 192
drejfowanie (dryfowanie) 175
drek (anker) 66, 151
drerep(y), drajrep(y) 123

drewno tab. 7 (274), 294, 299
drěvac 66
drift 176, 190
dryf 175, 176, 192, 194
dryfować (drywować) 66, 178-179
dryfowanie 175
dryfter 201
drywa 66, 175, 192
drzewo (drewno) tab. 7 (274),
294, 299
dubas (dłubas) tab. 3 (270), 291,
294
dubasek 294
dubinuszka 293
duga 233
dulec 261
duneta 146
duszohubka (duszozgubka) 293
dwunitka (marlinka) 117
dwupokładowa (barka) tab. 19
(286)
dwupokrętkowa linka (marlinka)
117
dwuśrubowiec tab. 17 (284)
dyby wtórniaka wyższego 105
dymseł 191, 192
dziadęlc 251
dziadulec /dziadol(e)c 251
działowiec tab. 17 (284)
dziewiątak 295
dziobnica 143
dziobówka (bak) 137, 197
dziób 141, 143
dźwig pływający tab. 20 (287)
dźwigar kotwiczny 154
dźwigarka bębankowa 157
dźwigarka kotwiczna 157, 195
dźwignica 157
dżarija 44, 45
embarkader tab. 15 (282), 291,
292
esping 85, 90, 92, 190, 192
ewer 84, 85, 92, 187, 190, 192
ezelhof(t) 189

fal (fał) 111

fala 66, 67, 73
faleń 124, 191
falga 241, 249
falrep 124, 191
fals(z)burta 140
faluga 241, 249
fał 67, 110, 192, 194
fał gafla 110
fałpik gafla 110
fał pik gafla 110
fana 55, 58, 74, 187, 216
fardun 118
fasulec (fasolec) 257
federholc 260
feluka (feluga) 44, 49, 207
fender 155
fisz (fiś) 192, 185
fiszbelka 191
fiszolc 258
flaga 67, 168, 190, 192
flaja (fleja) 152, 191, 192
flauta 171, 191, 192
fląka 152
fleta 169, 192
fleuta 84, 85, 90, 92-93, 169,
191, 192, 217
flibot 84, 95, 190, 192
flis 22
flos ("Flosse") tab. 2 (269),
292, 293, 300
flota 299
flotylla (rzeczna) 292, 296
fluita(a) 90-91, 191, 217
flus 290, 291, 292, 299, 300
fok (fok-) 98, 103, 105, 189,
192, 193
fokafarduny 118
fokasztag 131
fok-bombramszot 113
fok-bombramsztag 100
fokbramsel 109
fokbramsstenga 100
fokbramsztag 100
fokbramżagiel 100, 109
fokmarsel 109
fokmarszagiel 100
fokmaszt 100, 103, 119, 190, 193
fokpikfał 110
fokstenga 100, 103, 191, 186
fokstensztag 100
foksztag (fokasztag) 131, 186
foktopsel 198
fokżagiel 105, 193
for- 98, 99, 189
for-bombramżagiel 100
forbramsel 100, 109
fordewind 174, 191
fordun 65, 118
forkasztel 146, 197, 217
formarsel 100, 109
formarszagiel 100, 109
formaszt 103, 193
forpik 99, 189, 217
forstenga 100, 103
forsztag 131
fortop 198
fortopsel 198
foszt (fosztowanie) 254
fracht 55, 63, 217
framboga (frambuga) 241, 247, 249
framuga (frambuga) 226, 241, 246,
247, 249
franca 242, 248
francuga 242, 247, 248
francugowaty 242
fregata 49, 97
front (przód tratwy) 142
fuga 226, 242, 246, 249
fulk 44, 45
fura wodna 299
fusta 94, 190, 192
gabar(a) tab. 15 (282), 290, 292,
294
gaf 101, 192
gafel 101, 191
gaf-gard(y) 124
gafel-fał 110
gafłowo-rejkowy żagiel 108
gaftopsel 108
gaftopsel-fał 110
gaja 116, 192
gala 27, 49

galar(a) tab. 9 (276), tab. 12
(279), 294, 298
galarda 137, 197
galarek 292
galarowiec 295
galea 50, 89, 190, 216
galeas(a) 89, 190, 216
galeon(a) 27, 50, 84, 85, 89,
184, 216
galeot(a) 89, 184, 216
galer tab. 9 (276), 298
galera 50, 216, tab. 9 (276),
292, 298, 299, tab. 12 (279)
galija 50, 216
galion(a) 50, 89, 190, 192
galiot(a) 85, 89, 190, 216
galiun 50, 89, 184
ganszpyl 152, 157, 195
gara 177, 185, 235-236
garować 177, 235-236
gard 124, 127
garda 125
gardafał 125
gargulec 261
garuga 235, 247
gejtawa (giejtawa) 116-117, 187,
190, 192, 193, 194, 220
geolabia 211,
ghurab 44
gieś 169
gik 101, 191
glada (głada) 170
gleń 138, 294, 299
głowa (tratwy) 105, 142
gniazdo bocianie zob. bocianie
gniazdo
goleta 202
gondola 51-52
gonduga (gondula) 242, 247
gorcel (gorcyl) 124
gording 124, 127, 191, 192
gratyna 198
gretiny 198, 217
grępio (włókno) 126
gronorost 210
grot (grot-) 55, 61, 98, 104,
106, 188, 189, 192, 193, 217
grotbombrambuk-gording 132
grotbombram-sztag 100
grotbramreja 104
grotbramsel 104, 110
grotbramsten-ezelhof 105
grotbramstenga 100
grotbramsztag 132, 191
grot(a)farduny 118
grotgaftopsel 104
grotmars 104, 191
grotmars(a)fał 132, 191, 193
grotmars(a)reja 104, 191
grotmarsel 104, 109
grotmarszagiel 109
grotmaszt 100, 104, 191
grotreja 104
grotstenfarduny 102
grotstenga 100, 104, 191
grotstensztag 100, 131, 191
grotstensztaksel-szot 110, 132,
194
grotsten-wanty 132, 191, 193,
194
grotsztagi 104
grotuna (grotyna) 198
grotwanty 104
grotzagiel 106, 193
grzęzło 164
gwiazdomowca 211

hak (håk) 67, 184
halfwind 174, 191, 194
hals 111, 179, 192
halsować 179, 184
halsówka 179
halza 111, 179
hamak 27, 208-209, 217, 219
hamburka 295
hamulec 153, 251, 257
(hand)szpak (hanszpug) 55, 63,
64, 73, 152, 187, 216
(h)elmat (helmynt) 153, 157, 255
helmholt 255
holenda 129
holk (huik) 45, 70, 72, 84, 85,
86, 87, 187, 190

holować 178
 holowiec tab. 17 (284)
 holownik tab. 15 (282), 295
 holownik śródlądowy tab. 19 (286)
 (h)oluga 248
 holunek 248
 hołubka 152, 195
 howińga (xawińga) 238
 hulk zob. holk
 huragan 27
 huta (jut) 146
 huźlinka (juzing) 126
 hyclina (hyslina) 123
 hys 133, 180
 hyslina 117, 123, 194
 hysować (hycować) 133, 180
 hysówka 117
 hyz(hys) 180

iluminator 197
 instrumenta skutne 193
 iunctura tab. 10 (277)
 izba tab. 5 (272), 291, 292, 299
 izdebne drzewo tab. 11 (278)

jacht (yacht) 30, 84, 95, 190,
 192, 217, tab. 12 (279), 291
 jadalnia załogi (mesa) 199
 jadro 20
 jadwiga tab. 12 (279), 290, 292
 jadwiżka 294
 jakóbkka (jakubka) 158
 Jan mat 82
 jaruga (jaruha) 229, 247, 248
 jańfra (jufers) 134, 190, 194
 jesiotr (bober) 166, 167
 jol(a) 96, 190, 192, 194, 203
 jolka 96, 192, 194
 jufer(s) 134, 188, 192, 193, 217
 jugo 158
 junfra (jufers) 134, 188, 192,
 194, 217
 junga 81, 187, 190
 jut 146, 194
 juzing 126, 190, 194

kabak 148
 kabel 46, 48, 126, 216
 kabelgarn 126, 190
 kabelgat 147, 191
 kabeltaw 126, 190
 kabestan 152, 157
 kabina 145, 148
 kablówka 126
 kadis 45
 kadźub 290
 kaf(a) 97, 142
 kafar parowy pływający tab. 20
 (287)
 kajak (kajlak) 209, 216, tab. 14
 (281), 291, 300
 kaik (kajuk) 209
 kajuta 145, 190
 kajut-ekwipaż 146
 kajutkompania 146, 191, 199
 kalaref(a), kalaryf(a) 129, 194
 kalaruf(y), kalarychw(y) 129
 kalfatrować 27, 46, 48, 216, 220
 kaleja 227
 kaługa (kaługa) 225, 227, 248
 kałuża 227, 248
 kambuz(a) 147, 190, 191, 192
 kanadyjka 208
 kanałówka 291, tab. 14, 281
 kanonierka rzeczna tab. 17 (284),
 tab. 18 (285)
 kanot (canot) 208
 kanu (canoe) 208
 kaper (kapr) 59, 216
 kapitejna 83
 kapok 219
 karaka (krack) 44, 84, 85, 88, 190,
 192, 217
 karawan (galeonów) 296, 299
 karawela 50, 51, 84, 88, 89, 190,
 216
 karbas (korbas) tab. 4 (271),
 tab. 5 (272)
 kardel (kordel) 192
 karnat(a) 121, 126, 133, 191
 karnatel(e) 127
 karnatyn 127
 karnodle 127

kasztel przedni 137, 150, 197
 kasztel tylni 146
 kasztelunek 150
 katamaran 27, 209-210, 217
 kater (kuter) 199
 kausza 134, 191, 192, 194
 kawalec (kabalec) 256
 kawiarnia pływająca tab. 21 (288)
 kawka 153, 154
 kecz (ketsch) 198
 kehita (kohita) 146
 keja 67, 73-74
 kerovac 231
 kerunga 231
 ket (cat) 199
 khalijsza 44
 kielbalka 139
 kierownik 153, 157
 kiersztag 158
 kil 139, 188, 190, 192, 216
 kilplanka 139
 kilson 140, 188, 191, 192
 kimulec 261
 kip(a) 135, 191, 192
 kiper 81, 192
 kista 56, 72, 155, 187, 190,
 217
 kistenholc 254,
 klapholc 254, 255, 261
 klenieć (kliniec) 138
 klenica 138
 kleń 138, 142
 klepka 254
 klepulec 261
 kleszcze 141
 klifok 192
 klink(a) 140, 184
 klinkier 140, 190
 klinodrag 103
 kliper (clipper) 84, 91, 192
 kliwier 100, 107, 189, 191, 185
 kliwierfał 110
 klubka 133
 kluz(a) 72, 153, 187, 192, 216
 kluzak 153, 189, 191, 193
 kład (pokład) 138
 kłoda 290
 kłonica 152
 knar(e)holc 254
 knecht 154, 191, 192
 knębulec 261
 koczczy (koczy) 227
 koczka 227, 248
 koczuga 227, 246, 247, 248
 koff 97
 koga 69, 72, 84, 85, 86, 87, 187,
 190, 192
 kogucik 294
 kogut 297
 koja 154, 187, 192, 194, 217
 kojka 154, 194, 217
 kok (kuk) 81, 192
 kokora 23, 30, 144, 145
 kokoszka tab. 12 (279), 297
 kolczuga 228, 247
 kolej tab. 13 (280), 296, 299
 kołkownica (przyburtowa) 156
 kołkownica (przymasztowa) 156
 kołowiec tab. 16 (283), 295
 kołowrót 157, 195
 komodor 206
 komolec (komulec) 257, 259, 261
 komora linowa 147
 komiaga tab. 6 (273), tab. 8 (275),
 293
 komiaska (komiażka) tab. 6 (273),
 tab. 8 (275)
 komiega tab. 6 (273)
 komięga tab. 6 (273), tab. 8 (275),
 293, 294, 299
 komiężeczka tab. 8 (275), 294
 komiężka tab. 8 (275), 294
 kompas 44
 konar 255
 konik(i) 118, 194
 konopić (konopaczyć) 48
 konwojować 180, 191
 konwój 296
 końskie szerokości 221
 korab 44, 87, tab. 1 (268), 289
 korale (rakskłoty) 136, 137,
 194
 koraliki 137, 194, 219
 korbas tab. 4 (271)

kordel (kordyl) 125, 127, 187,
 190, 192
 korweta 50, 51, 91, 97, 192, 216
 kosiarka (koszarka) 295, tab. 21
 (288)
 kotczy 227
 kotwica zawożna 160
 kotwiczowisko 32, 165, 194
 koza tab. 9 (276), 297
 koziołek (nagiel) 155
 krack 88, 184
 krajcreja 220
 krajer 84, 85, 86, 93, 187, 190,
 192
 krak (krack) 88, 94, 217
 krakówka 295
 kran 185
 kranbelka (krambelka) 154, 191
 kraniec 155, 191
 kratownica 198
 kratówka 198
 krawat(y) 128
 krejer (krajer) 93
 krejsel 106, 217, 220
 krejśmaszt 100
 krej(s)żagiel 106, 218, 220
 kreska (rumb) 175, 213
 krępulec 258
 kricować (kricovac) 181, 194
 krogulec 255
 krojc (krojc-) 98, 99, 218
 krojcmaszt 100
 krojcreja 105, 220
 krojczagiel 218, 220
 kruismaszt 100
 kruisstenga 191
 krypa 30, tab. 11 (278), 291,
 293, 297
 krzykulec 262
 krzywka 23, 144, 188
 krzywulec 251, 259
 krzyż- 98, 99, 106, 110
 krzyżbombrasel 110
 krzyżbramstenga 100
 krzyżować (kricovac) 181, 194
 krzyżownica 105
 krzyżreja 105, 220
 krzyżstenga 100, 105, 191
 krzyżstensztag 100
 krzyżulec 261
 krzyżżagiel 106, 220
 ksiądz Wojciech 24
 kubryk 148, 191, 192, 194
 kuchnia okrętowa 147
 kuf(a) 97, 192
 kuff 97, 192
 kufta 97
 kuk (kok) 81, 185
 kuma 75
 kuneholc 255
 kurak tab. 15 (282), 292, 293,
 295
 kurant (kurak) tab. 15 (282),
 292, 293
 kurbas tab. 5 (272)
 kurs 23, 163, 176, 190
 kuter (kater) 199, 203, 207
 kuter-tender 203
 kwadrans (kwadrant) 212

 lagenholc 255
 LASH 267
 laska Jakubowa 221
 latający Holender 221
 lawir (lávır) 64, 73, 182,
 lawirować (labirować) 55, 64,
 73, 181-182, 190, 194, 240
 lawiza 148
 ład 60
 ładować 182, 183, 191
 ładunek 183
 lec w dryf 175
 legar
 legło (koja) 154
 lejtak (lejciak) tab. 14 (282),
 tab. 15 (282), 292, 295
 lejtować 292
 leper (lofer) 127-128, 192
 lesel (lizel) 106, 107
 lesica 158
 leziwo 122
 liburna 216
 lichtan (lichton) 55, 63, 192,

216, 217, 246, tab. 9 (276),
 292, 300
 lichtaniec 292, 300
 lichtanik 292
 lichtańczyk 292, 300
 lichtarz (lichter) 63, tab. 9
 (276), 292
 lichton (lichtän) 63, 300
 lichtować 236
 lichtówek 248
 lichtuga 236, 246, 247, 248,
 294, 298, tab. 10 (277),
 292
 lichtunek 248
 liga /lik(a)/ 111
 ligatura tab. 2 (269)
 lichtun (lichtón) 63, 300
 lik 64, 111, 188, 192
 liklina 111
 likować 64, 183
 limbus 216
 lina 55, 59, 192, 216
 lina holna (buksa) 115
 linka 59
 linka drabkowa (wyblinka) 122
 linka refowa (reflinka) 120
 linochwył (strop) 123
 linostrój 130, 193
 lisel (lezel) 107, 191, 192
 lóca 82
 lóčär 82
 locja 163, 191, 194
 locman 81, 187
 lóda 59
 lodinga (lodunga) 68
 lodołamacz (rzeczny) tab. 20
 (287), 295
 log 59, 164, 191, 192
 log-sznur 193, 185
 lot 164, 192, 193
 lot-lina 164, 193; 185
 lugier 201, 207
 luk(a) 68, 74
 lum (lom) tab. 15 (282), 291
 lutan (lichtan) tab. 9 (276),
 300
 łaciński żagiel 46
 ładować 225, 236
 ładowanie 248
 ładówek (ładówka) 237, 248
 ładuga 225, 236, 247, 248, 249
 ładunek (ładunka) 236-237, 248
 łajba 30, tab. 14 (281, 197
 łapa kotwi 152
 łodzica tab. 2 (269), tab. 8 (275),
 289, 294
 łodzica tab. 8 (275), 294
 łodziczka tab. 8 (275)
 łom(y), lummy tab. 15 (282)
 łódeczka tab. 8 (275), 294
 łódka 30, tab. 8 (275), 290, 294,
 299
 łódka rybitwia 299
 łódka strażna 299
 łódź tab. 1 (269), 294, 299
 łódź motorowa tab. 18 (185), 295
 łódź szpiegowna 299
 łódź żaglowa 290, 291
 łyżwa tab. 12 (279), 297
 machina parna tab. 16 (283)
 machlować 237
 machluga 237, 247, 248
 maculec 261
 maczuga 242, 246
 magazyn bosmański 147
 magazyn okrętowy 149
 Majna! 186
 majątek 82
 malacja (cisza) 171
 mała łódź 299
 mamka 24
 maniuga (manęga) 246
 mantał 128
 mantel 128, 192
 markab 44
 marlinek 117
 marlinka 117, 188, 190, 192, 217
 marlować 64, 155
 marlszpikeł 64, 73, 182
 mars 24, 100, 101, 192, 219
 marsel 108, 190, 191, 192

marsstenga 189
marszpikel (marlszpikel) 55, 155,
216
marszagieli 108
mast 100
maszoperia 71
maszcik 100
maszop (masx^uop) 71
maszt 29, 73, 100, 187, 190, 192,
218
masztowizna 102
masztowy odciąg boczny (wanta)
122
masztowy odciąg osiowy (sztag)
114
mat 81, 192
mata 161, 190, 192
mataczka tab. 13 (280)
matelot 216
materac 49-50
matjan 82
matros(a) 82, 192
merk (märk) 55, 64-65, 73
mes(s)a 148, 199
meta 74
mocnica 142
monitor (rzeczny) 212
monsun 45, 46, 49
morka 171
morszczyzna 171
most 29, 100
motława 165, 193
motorowiec tab. 18 (285), 290,
291, 295
motorówka tab. 18 (285)
motorówka robocza tab. 21 (288)
myjka (szwabra) 159

nabieżnik 165
naciąg wodny (balast) 151
naczólek (tratwy) 142-143
naczynie (wodne) tab. 7 (274),
294,
nadburcie 140
nadstawa (nastawa) 102-103
nadstępka (kilson) 140, 188

nagiel 155, 191, 192
nagielbank 156
nagulec 262
naktuz 156, 191, 192
namiar 165
namiernik 165
napław 165, 193
narząd (narzędy) 298
nasad tab. 3 (270), 294
nastawa 102
naszywka skrótowa (refbanta) 119
nautofon 212
nautyka 25, 216
nawa 56, 86, 216, 290, 292, 294,
299
naważność 172
navi magna 85
navi parva 85
nawigacja 25, 216
nawigacja astronomiczna 212
nawlek ściągu (jufers) 134, 186
nef 72, 84, 86, 187, 190, 192
nie ma 75
nok (nok-) 99, 101, 189, 192
nokgardy 124, 125
nokgarding 125, 191
nord(a) 171
nord-ost 171
nord-west 171, 194
nordweściak 172, 194
nos (tratwy) 143
nozdrze (kotwiczne) 153
nozdrzyna 143, 195
nozdrzyna cumowa 153
nurwas 172, 194

obceje 120, 130, 194
obciążka 236
obciążnik (balast) 151
obijanik 295
obsztag 175
oceanistyka 218
oceanografia 213, 218
oceanotechnika 218
ochędożenie (statku) 193
ochochulec (o^xo^xu^l(e)c) 251

odbojowa listwa 155
odbieg 129
odbijacz 155
odbojnica 155
odciąg dziobowy żagla (bulina)
115
odciąg (burtowy, masztowy) 122,
123
odchylnica 115
oderka zob. odrak
odlodowiec tab. 17 (284)
odpływnik 143, 144, 195
odrak tab. 12 (279), 292, 294,
295, 300
oganiacz (kraniec) 155
okienko burtowe 197
okręciak 294
okręciak wiślany 291
okręt 87-88, tab. 4 (271), 290,
294, 299
okręt liniowy 97
okręt wojenny 299
okrętek 294
olinowanie 131, 193
ołowianka (sonda) 164
omasztowanie 131, 193
opaskowa nitka (juzing) 126
opona 160
oporząd 130, 193
oprótek 127, 238
orlop 148-149, 191, 192
osadzka 186
osobowiec tab. 18 (285)
osprzęt 130, 131, 193
ostengować się (o żaglach) 183,
191, 193
oświetlacz (iluminator) 197
otak(e)lowanie 130, 131, 193
overdek 190
owersztag 175, 191
owrał (awrał) 186
ożaglenie 5, 131
ożaglowanie 131, 193
pachołek 154, 156, 160
paczyna 297
padun(a) 65, 118, 188, 192
pajłować 165
pakietbot (packetboat) 206, 217
pal 165, 192, 193
palget 201
pałundra 188, 191
Panier! 188, 191
pantry (pentra) 200
papuga 243-244, 246
parduna zob. paduna 65, 118, 188,
191, 192
parochód tab. 16 (283), 300
paropław tab. 16 (283)
paropływ tab. 16 (283), 290, 300
paropływek tab. 16 (283)
parostatek tab. 16 (283), 290,
300
parostatek pocztowy 206
parowiec tab. 16 (283), 290,
295, 300
parowiec kołowy tab. 17 (284)
parowiec tylnokołowy tab. 16
(283), 291
part 'część' 55, 65, 73
part (pert) zob. perta
pas tab. 13 (280),
pas mocnicy 142
pasat(y) 51, 172, 191, 192
pasażer 51
pasażerska przystań pływająca tab.
21 (288)
pastuga (pasztuga) 243, 247
patelka tab. 15 (282), 297, 300
pazur (kotwi) 152
pchacz (rzeczny) tab. 19 (286),
295
pcik (płcik) tab. 10 (277), 299,
300
peil-kompas 156, 191
pejling 165
pejlingować (pajlingować) 165
peleng (peling) 165, 191
pelengator 165
peling 165, 191
pełnopokładowa (barka) tab. 19
(286)

pełzacz pierścieniowy (raksa)
 136, 194
 pentra (pantry) 200
 perłina 118-119, 191
 perta 118, 191, 192, 194
 peryskop 216, 218
 pęcina (szot) 113, 117, 125
 pętla (strop) 113
 pętnica (szkot) 113
 piątak 295
 pidżak 201
 pierścień rakowy 136
 pierścien szotowy 137, 194
 pierścien wieżby rejowej 136
 pik (pik-) 99, 189, 192
 pik-fał 100
 pik tylny (afterpik) 220
 pilasy 148
 pilers 142
 pilot 81
 pilotowanie 164
 pilotownictwo 164
 pilotaż 164
 pinasa 84, 85, 90, 190, 192,
 199, 217
 pinka 85, 90, 92, 190, 192, 207,
 217
 pion (sonda) 164
 pistuga 230, 247
 planka 55, 57, 72, 187, 216, 305
 płczek tab. 5 (272), 294, 300
 plecht (anker) 156, 191, 192
 pleciuga 228, 247
 plecta tab. 2 (269), 57
 plejta 86, 92, 190
 pleniusca (pleniuszka) t ab. 1
 (268)
 plet tab. 6 (273), 294, 300
 pletnica tab. 7 (274), 294, 299
 ple(t)niuszka tab. 1 (268), 294
 plichta 55, 57, 72, 75, 148, 149,
 197, 192, 194, 215
 plichtanker 156, 190
 plit (ptil) tab. 3 (270), 294,
 300
 ploja 92
 plojta 85, 92-93
 "Plute" tab. 4 (271), 293
 płachta 200
 płastuga 230, 247
 płat tab. 6 (273), 294, 299, 300
 płatew 78, tab. 11 (278), 294,
 299, 300
 płatnica tab. 6 (273), 294
 płatwa 78, tab. 11 (278) 294, 299,
 300
 płatwica tab. 4 (271), 294, 299
 pław 166, 167, tab. 9 (276), 294
 pława 166, 167, 298
 pławka kotwiczna (bojka) 167
 płcik tab. 10 (277), 300
 płczyk 294, 300
 płeć 300
 płet tab. 6 (274), 289, 290,
 294, 296, tab. 5 (272),
 299, 300
 płetnica tab. 11 (287)
 płochta 149
 płot tab. 5 (272), 289, 294, 300
 płotnica tab. 11 (278), 294
 płotniczka tab. 11 (278), 300
 płyta (płyty) tab. 3 (270), tab. 6
 (273), 294, 299, 300
 płucisko 171
 płychta 149
 płyt tab. 4 (271), 289, 294, 299,
 300
 płytka 300
 pływak 166
 pływanka 22, 23, 176
 pobijka 139
 pobitka 138, 139, tab. 11 (278),
 295, 297, 298
 pobójka 139
 pochoda 148, 159
 pociąg tab. 13 (280), 296
 poczet okrętów 299
 podciąg (gording) 124
 podciąg boczny (nokgording) 125
 podciąg dolny (bukgording) 125
 podciągacz 123, 194
 podjazd(a) 141, tab. 1 (268, tab.
 9 (277))
 podjazdka 97, 295

podkarnaty 135
 podnośnica (rei) 123, 132, 194
 podstrunka 136
 podwantka 136
 podwieź burtowa 135, 136
 podwieź siodła 135
 pogłębiarka 201, 295, 300
 pogłębiarka ssąco-refulacyjna
 tab. 20 (287)
 pogłębiarka wielonaczyniowa, kub-
 łowa tab. 20 (287)
 pojazd (wodny) tab. 9 (276), 294,
 298
 pojazd (morski) 297
 pojęcie tab. 9 (276), 291, 297
 poklat 138
 pokletnica 138
 pokład (dek) 138
 pokład dziobowy (bak) 137
 pokład rufówki 146
 pokładnica 138
 pokładnik 144
 pokrowiec 160
 polaker (statek) 49
 poler 154, 156, 191, 192
 polski prom 291
 połciać 300
 połęć 300
 południowiec 173
 pomost (dek) 138
 pomost huty 146
 pomost tylny 146
 pompa 157, 190
 poprzeczka kotwicy (sztok) 158
 popiętka 295
 popiętny galar 295
 poprzecznica luki ładunkowej 194
 popusta 112, 127, 238
 poręcz burtowa 140
 poręcz nadburtowa 140
 port 27, 31, 32, 33, 216
 portulan (portulan) 43
 pośledź (statku) 141
 powiatr (bryza) 170
 powiew (bryza) 170
 powrozek (juzing) 126
 półka (lina polna) 115, 133
 półbarkas 293
 półberlinek tab. 7 (274), tab. 14
 (281), 293, 294
 półberlinka tab. 14 (281), 293,
 294, 296, 300
 półbycze tab. 12 (279), 293, 294
 półbyczek 294
 półduneta 147, 293
 półgalara 293
 półizbie 293
 pół izby 293
 półizdebne drzewo tab. 11 (278),
 293
 półjut 147
 półkanałówka 293
 półkomięga 293
 półokrętek 293
 półpełny wiatr (baksztag) 123
 półszkutek tab. 7 (274), 292,
 299
 półszkutek tab. 7 (274), 292, 293,
 294, 296, 299
 półwiatr (halfwind) 174, 194, 220
 półwicy 293
 półwąg 144
 prądówka tab. 20 (287), 295
 prom tab. 1 (268), tab. 9 (276),
 289, 294, 299
 prom pasażersko-samochodowy 296
 promnica tab. 3 (270), 294, 299
 prowadnik statku 81
 prum (prom) tab. 9 (276)
 przeciąg(i) 117
 przeciwwaga 151
 przedmorze 165, 193
 przedporcie 165, 193, 194
 przednik skośny 198
 przedział rufowy 198
 przepław tab. 9 (276), 298, 299
 przewiąz 123, 128
 przewież skośna (parduna) 118
 przewież przednia 114
 przewięziel
 przewlek (kawsza) 134
 przewlek (kłuza) 153
 przewłoka (kłuza) 155
 przewóz tab. 9 (276), 298, 299

przodek (tratwy) 143
 przód (ostrzy) 143
 przyciąg 117
 przyciągarka bębenkowa 157-158
 przyciągarka kotwiczna 157-158,
 195
 przyładować 182
 przylikować 183
 przymasztowa wanta 122
 przymostki (ruszta) 142
 przystaj 165, 193
 przystań 31, 32, 165, 193
 przystanie 193
 przystań pływająca tab. 21 (288),
 291
 przystępa 165, 193
 puculec 261
 putingswanty 219, 135, 191, 193
 putka 135
 pyroskaf 213, tab. 15 (282), 290,
 292, 300
 pysk (tratwy) 143
 pytką (putką) 133, 135

qurqur 44

rabanda (rabenda) 113, 119, 190,
 192
 rabunta zob. rabanda 119
 rafa (rapa) 112, 340
 rafina (reflina) 120
 raja (reja) 101
 rajzy 23, 177; 189
 rak(i) 136, 188, 191, 192, 193,
 194, 219
 rakowa opaska 136
 rakowy pierścień 136
 rakowe złącze 136
 raks(a) 136, 193, 194, 219
 raskłoty 137, 188, 190, 191, 193,
 194, 219
 rapa (rafa) 240
 ratis tab. 5 (272)
 rebanty 119
 reda 73, 75, 165, 192, 193

refbanty 119, 192,
 ref(a) 112, 192
 refektarz 199
 refin(y) 120, 128
 reflina 119, 120, 193
 reflinka 120, 192, 193
 refsejzingi 120
 reftalia 120, 191, 192, 193
 reja (raja) 101, 190, 192
 rejd(a) 165, 190, 193
 rejkowy żagiel 108
 rejkowy topżagiel 108
 rejzować 176
 rejs 23, 163, 177, 188
 reląg 140
 relewacja 165
 relewować 165
 reling 140, 191, 192
 relingowa lista 140
 rem(a) 55, 57, 68, 72
 remac 68
 remka 57
 removac 57, 68
 remkować 57
 ren 128
 rener 128, 192
 rep 62, 112, 192, 217
 repper 62
 retman 27, 81
 retmania 164, 194
 rewa 73
 rëza (ryza) 22-23, 68, 189
 ródär (rudel) 60
 rojal 26
 ropowiec tab. 18 (285)
 rozpornica (lukowa) 141
 rozporowy sztag 114
 rozprzowy (żagiel) 108
 różaniec (raskłoty) 137, 194
 Ru! (Rumaj!) 162, 181
 rudel 60
 rudło 60
 rudowiec tab. 18 (285)
 rufa 141, 190, 194
 rufówka 146, 194
 ruim (rum) 149, 190
 rum 68, 149, 190, 192

rumb 213, 216
rumpel 157, 192
rundholc 262
rupa (rufa) 141
ruszt(a) 142, 192
ruta 163
rybołowiec 204
rychtulec 262
ryczące czterdziestki 221
ryf 112
ryg 131
rymac 68
ryza 22-23, 163, 176, 188, 189
rzutka 160
rzygulec 143, 195, 259

sabihať 45
sadélc 251
sadolc 251
sadzulec 262
safina 44, 45
sagena 291
saling 102, 188, 192, 194
sargasso (sargassum) 210
Sargassowe morze 210
sąpulec 251
schodki (przyburtne) 124, 159
schodnia 124, 159, 160
schody 159
schówek bosmański 147
scip 86
SEABEE 267
sejzing(i) 128, 192, 194
sekstant (sektans) 214, 216
selka 60
serbat 96
serwohamulec 262
sękulec 259
sielholc 258
siewierz 171
siewruga 230, 247
siodło 102
siódmak 295
sirocco 50
skajlajt 200
skiff 206

skośnik (górnny) 108
skrajnik dziobowy 197
skrajnik rufowy 198
skrót (ref) 112
skrótka (reflinka) 120
skrótowa naszywka 120
skrótowa talia 120
skrzydło 20
skull 207
skuling 206
skuta tab. 1 (268), 291
słup (sloop) 51, 85, 97-98,
190, 207, 217
smak(a), szmaka, smack 94-95
smarkulec 251
sneka (szneka) 92
solfuga 226, 244, 246, 247, 249
sonar 214
sonda 164
spardek 150
sperulec 150, 262
spinas 90
spinka 295
splis 112, 190, 192
splisować 112
splot 112
spław 25, tab 10 (277)
spławie 167
spływ 25, 175
spływnik (szpigat) 144, 195
spręty (sprzęty) 298, 193
spring 113, 191, 192
spust 25
spustka 128
stach zob. sztag 114, 187, 190,
192
stachja 114
stacholc (stachulec) 251
staczek 114
stąpolc 255
statek (wodny) tab. 7 (274), 294,
298, 299
statek bocznokołowy tab. 17 (284)
statek-czerpaczka 201, 300
statek jeziorno-wycieczkowy tab.
19 (287)
statek motorowy 290, 291

statek osobowy tab. 18 (286)
statek pasażersko-wycieczkowy
tab. 19 (286)
statek parowy tab. 16 (183), 207,
290, 300
statki skutne 193
stawa 168
stąpółc 252
steamer (sztimer) 200, tab. 16
(283)
stelinga 65, 190, 238
sten- 102
steng(a) 98, 100, 102, 192, 194
sten-sztag 102
sten-wanty 102
ster- 98, 99, 189
sterbombramsel 110
sterbombramżagiel 110
sterbort 99, 162,
sterburta 162, 187, 190, 194
sterlinga 65, 238
stermaszt 100
sterownica 153, 157
sterwał 159
sterżagiel 193
stewa 142-143, 190, 192, 216
stęпка 139, 188
stobe holc tab. 4 (271)
stochulec 258
storm 172
stosować 237
stosuga 237, 247
stosulec 258, 259
strachulec 251
straża 166
strik (strich) 213
stróp (sztróp) 55, 65, 73, 113,
187, 192
strues (struges) tab. 2 (269),
tab. 6 (273)
strug(a) tab. 7 (274), 289, 294
strużek 294
strój (statku) 193
strych 184, 213
strychowac 184,
strycholec 254, 252, 255
strzemiona 122
strzosa 129
strzosować 129, 185
stuba tab. 2 (269), 292
stucholc 256
sturman (styrman) 83
stuziny 120, 128-129, 194
stykolec 256
styr (star) 99, 101
stynholc 256
supercargo 214
supertrawler 204
suszka 159
swajka 155
szachulec 259
szajbulec 262
szalanda 292
szalupa 50, 51, 85, 204, 207
szaniec (szańc) 150, 191
szarakuta 293
szarga (szaruga) 184, 234
szarsztuki (szarsztyki) 141
szaruga 186, 202, 132-133, 194,
247, 248
szczur ładowy 221
szczytny żagiel 108
szera 185
szercajg 118, 120
szerolc (szelholc) 258
szerować 185, 191
szersztok 141, 192, 194
szkafut 160, 191
szkafutowy 160
szkaniec 160
szkot (szot) 113, 191, 192, 219
szkuna 201-202
szkuniec 202
szkuher 183, 202, 203 tab. 1
(268)
szkuta 27, 70-71, 85 tab. 7 (274),
190, 291, 292, 293, 294, 296,
299
szkwał (szkwal) 194, 202
szlamownik 201, 300
szlapuga 248
szląg 102, 140, 188, 194
szlup (slup) 51, 203
szmaka (szmaga) 84, 94-95, 190, 201, 217

- szmelcuga (szmalcuga) 238, 247, 248
szneka (sneka) 92, 190
szniawa 92, 97, 191, 216
szoner (szkuner) 202, 207
szorulec 258, 259
szot (szkot), szota 113, 191, 192, 219
szot sztagżagla stengi grotmasztu 194
szotring 137, 192, 194
szóstak 159
szpak zob. handszpak 64
szpangout (szpangont) 23, 144, 145
szpant 23, 144, 145
szpantał 126
szpic 112
szpicak (śpicak) tab. 14 (281), 292
szpicować 112
szpicunek 112
szpigat (szpejgat) 143, 192, 195
szpikulec (śpikulec) 260
szpil (szpył) 102, 157-158, 191, 192, 195
szpir 102, 103, 194
szplajs 112
szplajsować 112
szplajsowanie 112
szpona (gafła) 125
szpring 113, 192
szpringowa (cuma) 113
szpryt (szprit) 102, 190, 192
szpygata (szpigat) 143, 192, 195
szpył (szpil) 157, 192
sztaba 142, 143
sztafok (sztagfok) 108, 192
sztag(a) 114, 187, 190, 192
sztag stengi grotmasztu 131
sztagżagiel 108
sztachulec (stachulec) 258, 260
sztak zob. sztag 114
sztaksel (sztagsel) 100, 108, 191, 192
sztaksel-fał 110
sztaluga 238, 247
sztapulec 255
sztauerka 185
sztauować 185, 191
sztauowanie 185
sztemblok 163
sztil 171, 191
sztimer (szytymer) 200, tab. 16 (283), 290, 300
sztok (kotwicy) 158, 191
sztorcuma 129
sztorm 172, 190, 194
sztorman 83, 190
sztormtrap 158, 191
sztuca 142, 194
sztrop (strop) 135, 192
s(z)tucholc 260
szturm (sztorm) 174, 194
szturman (sztorman) 83
szturwał (sztorwał) 159, 191
szybor (szytbork) 162, 187, 194
szychulec 260
szytnwaga 256
szuhaleja 293
szut(y), szoty 113, 114, 119
szwabel (szwobel) 159
szwabka 159
szwabra 159, 191
szwertaw (szwertow) 129
szwartować 129, 185, 193
szyba 133
szynholc 254-255
szyper 27, 83, 187, 190, 192, 208
ściągi więzi (talrep) 129
ściągacz linowy (talrep) 129, 194
ściek (burtowy) 144, 145, 195
ściek (okrętowy) 143, 195
ślizg lodowy (bojer) 94
ślizgacz (raksa) 137
śmelcuga (szmelcuga) 238, 248
śmigiel 152
śpiczak (śpic) 290, 292, 295
śródlądowiec tab. 18 (285)
śródokręcie 150

śrubowiec tab. 17 (284), 295
 świetliczka 156
 świetlik (skajlajt) 200
 świetlik burtowy (stały) 197

tabor pływający 296
 tabula tab. 1 (268), tab. 2 (269),
 tafel (tafla) tab. 10 (277), 290,
 291, 294, 299
 tafelka tab. 7 (274), 292, 300
 tajfun 210, 219
 takiel 119, 130, 190, 192, 193,
 220
 takielaż 130-131, 191, 192, 193,
 220, 232
 takielunek 130-131, 193, 220,
 232
 talia (talie) 120, 190, 192, 194,
 216
 talki 120-121, 130, 192, 194
 talrep(y) 129, 192, 194
 tapczan 154
 tartana 207
 tartaróg 245, 247
 tartaruga 244-245, 246, 247,
 249
 taryfa 46, 49, 216
 tąpólc 252
 tender 199, 203
 terem (przedni) 137
 terem (tylni) 146
 terem środkowy 150
 terpuga 231, 247
 toklińga 232
 tokłoża 232
 tołpuszka (topiduszka) 293
 top 55, 60, 98, 99, 102, 189,
 192, 216
 top(e)nant(a) 121, 187, 191, 192
 topiduszka 293
 topsel 108, 190, 191, 192, 193
 topżagiel 108
 toruńczyk tab. 12 (279), 294
 towarowiec (parowy) tab. 18
 (285), 295
 trabankula 201

trabes contextae tab. 4 (244)
 trafetka tab. 6 (273), 292, 300
 trafeta 78, tab. 3 (270), 291,
 293, 294, 296, 299
 trajsel 109, 191
 trajżagiel 109
 tral (trawl) 203
 trala 203
 tralovac 203
 trał 203
 trałowiec 204
 transholc 262
 trap 124, 159, 194
 trapik 159
 traref (trarep) 123, 194 zob.
 drajrep
 trarew (trarwa) 123
 tratew 294, 299
 tratwa 78, tab. 3 (270), tab. 11
 (278), 267, 291, 292, 294
 tratwa ratunkowa 296
 trauler (trawler) 203-204
 trawler-przetwórnia 204
 trawler-zamrażalnia 204
 trawta tab. 11 (278)
 trąpulec 251
 trêl (tryl) 115, 192
 trelować 115, 178
 trelówka (buksa) 115
 trepy 159, 194
 treska (tryska) 121
 trepalc 252
 tricovac 121
 trimaran 215
 trium 149
 troczyzna (sejzing) 128
 trojer 161, 191
 troler 203
 troc (tros) 114, 185
 tros(a) 114, 185, 190, 192, 218
 troslina 114
 trójką 82 110
 trójnitka (juzing) 126, 194
 trójpokrętkowa (linka) 126
 trum (rum) 150
 trumsel 109, 191, 192,
 tryca (trysa) 121

trycka (tryska) 121
tryfta 78, tab. 2 (269), 291,
293
tryl (trel) 115, 178, 190, 192
tryle (koniki) 118, 194
trylować 178
tryseł zob. trajseł
tryska 121, 133, 111, 191, 192,
194
trzaska 121
trzaskulec 251
trzymak (bulina) 115
trzykadłubowiec 215
tylec 141
tylnia 141
tylnica 141, 143
tylnokołowiec tab. 16 (283),
291, 295
tył okrętu 141

ulanówka 295
umiak 209
unos 175
ustrojenie 131
uwięziel 156
uzbrojenie (statku) 131

vela latina 46
vor- 99
(vor)dek 184

wachta 166, 194
walbat 204
want(a) 121, 191, 192, 218
wantownik 136
want-puting 136
warchulec 252
warfa 192
wargulec 252
warować (wiarować) 239
warta 166
waruga 166, 194, 239, 247,
248
warunek (warunka) 248

ważnica 121
wąs kotwi 152
wązyszcze 114
wciąg trapowy 158
wciągarka kotwiczna 151
welbat (welbot) 204
werp 73, 159, 160, 188, 191, 192
węgiel 173
węglowiec tab. 18 (285)
węzeł 123
wiąz ościenia 122
wiązanka tab. 13 (280)
wiązarka tab. 13 (280)
wiceadmirał 47
wić (kabelgarn) 128
wicina tab. 9 (276)
wielka łódź 299
wielokrążek 120
wielokrążek (talia) 120
wierzchulec 252
wietrznik 20
więźba 102
więź boczna wtórnika
gniezdnego 132, 194
więź boczna (wanta) 121
więź przednia 114, 132
więź tylna (paduna) 118, 122
więźnik wtórny gniezdny 110
wijadło 157, 195
wilk morski 84, 221
wimpel (wypel) 169, 190, 192,
218
winda kotwiczna 151, 195
windować 239
winduga 160, 193, 239
Wirra! 186 -
wisiuga 228, 247
wiszulec (wyszulec) 251
wiślanka (wiślinka) tab. 14 (281),
295
włok 203
wodna fura 291
wodza wytyku 116
wranga (wręga) 23, 144
wrak 88
wrąg 23, 144, 190
wręga 23-24, 30, 190, 144-145, 188, 340

wrocławka 295
wrona 20
wspornik pokładowy 142, 194
wstępy 159
wśladek (okrętu) 141
wtórna gniezdna (reja) 104
wtórna nadgniezdna (reja) 104
wtórniak gniezdny (grotstenga)
104
wyblina 122
wyblinka (wyblenka) 122, 191,
192, 193, 220
wyblinkowa lina 122
wykładka (kausza) 134
wykrzykulec 251
wylewnica odpływowa 144, 195
wyławiacz min 203
wypierak 102
wyrko 154
wyszulec 259
wytyczna buja 167
wytyk bras 116
wytykowy żagiel (lizel) 107
wyzka 150
wzdychulec 256
wzwiew (bryza) 170

yacht 95-96, 291
yowl 96

zaciężniak 93, 300
żaglówek (tratwy) 143
żajdy (tratwy) 141
żałam (żałom) 141
żałomek 141
żatonie 165, 193
zawoźna (zawożowa) kotwica 160
zbiornikowiec rzeczny tab. 18
(285), 295
zbiórka (załogi) 186
zblócze (talia) 120
zdychulec 262
zdzierka 123
zehn-fusshalc 253
zejman 84, 192

zejściówka 159
zenit 46, 49, 216
żęza (zenza, zeza) 69, 75
zimmerholc 256
zjujd 173
zjujdwestka (zydwestka) 161
złącze rakowe (raki) 136
zmiana (wachta) 166
znos (dryf) 175, 194
zyda 173
zydwestka 161, 191
zyza 69

żagiel 20, 21, 27
żaglostrój 130, 193
żaglowiec 295
żaglówka 30, 291
żebro (wręga) 23, 144
żeglacja 248
żeglarstwo 248
żeglować 20, 225, 240, 247
żeglowanie 248
żegluga 25, 27, 224, 225, 240-241,
247, 248
żegluga morska 25
żegluga śródlądowa 25
żelężniak 290, 295
żmijka (marlinka) 117

Cena zł 590.—

ISSN 0239-6025